

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 16

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропрінт”
2013

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р фіол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Юхимець Світлана Юріївна**, канд. пед. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богуш Алла Михайлівна, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Бріцин Віктор Михайлович, д-р фіол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Бровченко Тамара Олександровна, д-р фіол. наук, проф. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р фіол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератур ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Карпенко Олена Юріївна, д-р фіол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р фіол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р фіол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Іригорівна, д-р фіол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2013

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ “ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ”

У статті досліджується загальне поняття мової особистості, її основні параметри, загальні характеристики. При цьому було враховано різні підходи у дослідженні зв’язку мови та особистості, у трактуванні поняття “мовна особистість”. У результаті дослідження з’ясовано, що мовна особистість — універсальна, багаторівнева система.

Ключові слова: мовна особистість, мова, особистість, система, взаємозв’язок, антропоцентризм.

В статье исследуется общее понятие языковой личности, ее основные параметры, общие характеристики. При этом были учтены различные подходы в изучении взаимосвязи языка и личности в определении понятия “языковая личность”. По результатам исследования делается вывод о том, что языковая личность — универсальная, многоуровневая система.

Ключевые слова: языковая личность, язык, личность, система, взаимосвязь, антропоцентризм.

The article is focused on the notion of language personality, its main parameter, and peculiarities. Different approaches to the language personality investigation have been taken into account. According to the results obtained it has been established that language personality is universal multilevel system.

Key words: language personality, personality, language, system, interrelation, anthropocentrism.

Большое количество исследований современной лингвистики, посвященных проблеме языковой личности, получило в настоящее время новый виток развития в рамках изменения научной парадигмы гуманитарного знания. Долгое время язык изучался отдельно от личности, не акцентируя внимания исследований на то, что человек есть творцом и носителем языка. Существенным толчком, изменившим направление исследований, стало учение Гумбольдта, которое в науке называют антропоцентрическим [1: 107–323]. Значительный вклад в изучение языковой личности сделали такие известные уче-

ные, как В. В. Виноградов, Ю. М. Каулов, Г. И. Богин, В. И. Караписик, Ф. С. Бацевич, С. Г. Воркачев, О. О. Селиванова, В. В. Красных, Е. В. Иванцова, В. П. Нерознак, В. В. Воробьев.

Необходимость систематизации и унификации разноплановых сведений о языковой личности, имеющихся в научной литературе, обусловила тему настоящего исследования.

Целью данной статьи является систематизация информации по проблеме теоретического обоснования термина “языковая личность”, определение взаимосвязи понятий “язык” и “личность”.

Языковая личность — категория межпредметная. Ю. Н. Каулов утверждает, что “языковая личность — вот та сквозная идея, которая, как показывает опыт её анализа и описания, пронизывает и все аспекты языка и одновременно разрушает границы между дисциплинами, изучающими человека, поскольку нельзя изучать человека вне его языка” [2: 23]. Именно “человеческий фактор” делает это понятие межпредметным, так как человек принимает участие в формировании всех сфер бытия, играя в этом процессе главную роль.

Рассмотрим понятие “личность”, которое является ключевым и вносит универсальность в изучаемый нами термин “языковая личность”. В социологии личность — совокупность статусно-ролевых характеристик. В истории — это человек, изменивший привычный ход событий, который ярко выражает свою гражданскую позицию, и внес свою лепту в развитие человечества. Личность в философии — это проблема сущности человека, ее роль в мире и в истории, здесь рассматриваются ценности, общественные отношения и индивидуальная деятельность человека. Доказательством этому являются слова известного философа Ф. В. Константинова: “Антропология и психология, политическая экономия и этика, юриспруденция и история, каждая отрасль социальной науки ставит или освещает ту или иную сторону проблемы человека, и только философия, опираясь на названные отрасли знания, в состоянии осветить проблему человека в целом, раскрыть его сущность, закономерность его бытия” [3: 15].

Пожалуй, одной из самых плодотворных наук является психология. На вопрос, что такое личность, психологи отвечают по-разному, и в разности их ответов наблюдается некая сложность феномена личности. Как иллюстрацию можно привести определение понятия “личность”, представленных в трудах разных ученых. “Понятие личности определяет человеческий индивид, как члена общества, обоб-

щает интегрированные в нем социально значимые черты” (И. С. Кон) [4: 10], “Личность — человек, как носитель сознания” (К. К. Платонов) [5: 7]. А. В. Петровский утверждает, что “личность — человек как общественный индивид, субъект познания и объективного преобразования мира, умное существо, которое владеет языком и способно к трудовой деятельности” [6: 10]. Опираясь на слова А. Петровского, можно заметить, что понятие “индивиду” очень близкое понятию “личность”. Так как индивид — это человеческая биологическая основа развития личности, то есть свойственные человеку задатки, анатомически-физиологические предпосылки, которые закладывают фундамент для построения личности. Но, в свою очередь, не каждый индивид в конечном итоге становится личностью. Это довольно длительный, поочередный и трудоемкий процесс. Личность — это понятие, включающее не только общие и особенные признаки, но и единичные, уникальные свойства человека. То, что делает человека личностью, — это совокупность характерных социальных качеств. Но и природная индивидуальность оказывает свое влияние на развитие личности и ее восприятие, но не является решающей. Человек формируется в конкретной исторической эпохе, социальном пространстве, в процессе практической деятельности и воспитания. Поэтому личность — это всегда конкретный итог, синтез и взаимодействие разнообразных факторов.

С позиций психологии и психолингвистики внимание фиксируется на психическом компоненте языковой личности — языковом сознании. Т. Н. Ушакова считает, что языковое сознание выступает в двух сущностях: как психический феномен нематериальной природы и как материальный феномен, реализуемый в произносимой или записываемой речи [7: 13–24]. По мнению В. И. Карасика, возможно выделить новую область интегративного гуманитарного знания — аксиологическую лингвистику, опираясь на анализ констант языкового сознания и коммуникативного поведения личности [8: 6].

С развитием лингвистики проблема языковой личности обсуждалась неоднократно. Сначала речь шла просто о человеке, потом о модели говорящий / слушающий и, наконец, о трехуровневой модели языковой личности, разработанной Ю. Н. Карапуловым. Трехуровневая модель послужила стимулом к развитию теории языковой личности.

В процессе исследования многогранного понятия “языковая личность” была выделена даже отдельная дисциплина “лингвистическая

персонология”. Впервые этот термин был введен в научный обиход В. П. Нерознаком. Лингвоперсонология — это самостоятельное направление языкоznания, которое изучает теорию языковой личности, объектом исследования которого становится субъект и его языковые проявления. Языковед рассматривает лингвистическую персонологию на основе философского учения персонализма, основанного французскими философами Ш. Ренувье и Э. Мунье [9: 4]. Развитие лингвоперсонологии стало знаковым в языкоznании, открыло новые горизонты для ученых, доказательством этого является возникновение нового понятия “вторичной языковой личности”, предложенного И. И. Халеевой.

Следовательно, изучение языковой личности вовлекает в сферу интересов лингвистов те вопросы, которые объединяют специалистов, исследующих человека с различных точек зрения.

Существуют разнообразные подходы к изучению языковой личности: теоретический (Караулов, Нерознак); лексикографический (Иванцова); психолингвистический (Залогина, Кулишова, Ерофеева, Марамзина и др.); социолингвистический (Беспамятнова, Канчер, Куликова, Крысин); лингвокогнитивный (Осипова, Богомолова, Бурмакина).

В. И. Карасик предложил следующие подходы в изучении языковой личности:

1) психологический анализ языковой личности (в психологии разработано множество классификаций характеров — от античной модели темпераментов до теории акцентуированных личностей; при этом подчеркнем, что каждый из типов характеров так или иначе проявляется в коммуникации, т. е. может быть исследован с лингвистических позиций);

2) социологический анализ языковой личности (имеются в виду выделенные и описанные в социологии и социолингвистике языковые индикаторы определённых общественных групп — от индикаторов социальной идентичности в малых группах (семья, школьный класс, производственный коллектив) до индикаторов коммуникативного поведения больших групп (язык молодежи, гендерные характеристики речи, языковые индикаторы людей с низким образовательным цензом);

3) культурологический анализ языковой личности (моделирование лингвокультурных типажей — обобщенных узнаваемых представителей определённых групп общества, поведение которых вопло-

щает в себе нормы лингвокультуры в целом и оказывает влияние на поведение всех представителей общества);

4) лингвистический анализ языковой личности (описание коммуникативного поведения носителей элитарной либо массовой языковой культуры, характеристика людей с позиций их коммуникативной компетенции, анализ креативного и стандартного языкового сознания) [8: 13].

Основным стержнем, объединяющим все эти подходы, является человек, способный систематизировать объекты окружающей действительности и структурировать их в свою концептуальную картину мира, что и является антропоцентрической направленностью личности.

Впервые термин “языковая личность” появляется в 30-е гг. XX в. в работах Й. Л. Вайсгербера, В. В. Виноградова. В труде “Родной язык и формирование духа” Й. Л. Вайсгербер пишет: “...язык представляет собой наиболее всеобщее культурное достояние. Никто не владеет языком лишь благодаря своей собственной языковой личности; наоборот, это языковое владение вырастает в нем на основе принадлежности к языковому сообществу...” [10: 81]. В. В. Виноградов в работе “О языке художественной прозы” использует словосочетание “языковая личность”, “поэтическая личность” и “литературная личность”. Автор акцентирует внимание на том, что “социальное ищется в личностном через раскрытие всех структурных оболочек языковой личности” [11: 25]. Однако ученый не раскрывает значения термина.

Только спустя полвека появляются точные definиции этого термина. Автором самого точного и фундаментального определения языковой личности является Ю. Н. Карапулов. В книге “Русский язык и языковая личность” языковая личность трактуется как “...совокупность (и результат реализации) способностей к созданию и восприятию речевых произведений (текстов), различающихся а) степенью структурно-языковой сложности, б) глубиной и точностью отражения действительности, в) определенной целевой направленностью” [2: 245]. В этом же труде используется еще одно обозначение “...языковая личность есть личность, выраженная в языке (текстах) и через язык, есть личность, реконструированная в основных своих чертах на базе языковых средств” [2: 38].

Проанализировав трактовку языковой личности многих известных ученых, можно сказать, что существует два типа определений языковой личности. К первому типу относятся определения, указывающие на свойства, характеристики личности (индивидуа, персоны,

субъекта, носителя языка, человека): “Языковая личность — человек, рассматриваемый с точки зрения его готовности производить речевые поступки. Языковая личность характеризуется не столько тем, что она знает о языке, сколько тем, что она может с языком делать” (Богин) [12: 6]; “Под языковой личностью понимается индивид, способный создавать закодированные обозначения внешнего мира, служащие моделью понятийной действительности и закрепленные кодификацией языкового коллектива” (О. А. Еремеева) [13: 434]; “Личность, владеющую совокупностью дискурсных способностей... а именно ориентировки и планирования речевых и неречевых действий, формулирования плана действия в речевой форме, контроля и корректировки (по мере необходимости) речевых действий, можно назвать языковой личностью” (А. А. Пушкин) [14: 52]; “человек, существующий в языковом пространстве — в общении, в стереотипах поведения, зафиксированных в языке, в значениях языковых единиц и смыслах текстов” [8: с. 8]. Второй тип definicij рассмотривает языковую личность как сложную многофункциональную систему: “Языковая личность — это многомерная, многоуровневая функциональная система, дающая представление о степени владения языком и речью индивидом на уровне активного и творческого осмыслиения действительности” (Е. В. Барсукова) [15: 5]; “Языковая личность может определяться и как динамическая система, характеризующаяся особым соотношением различных... параметров: духовного, душевного, интуитивного, рационального, сознательного, бессознательного, узуального, творческого, потенциального, презентативного и др. Языковая личность выступает также и как функциональная система...” (А. Р. Ерошенко) [16: 7].

Понятие языковой личности тесно основано на связи речи с индивидуальным сознанием. Личность проявляет себя не только через определенную предметную деятельность и поступки, но и через общение, которое становится невозможным без языка и речи. Язык неизбежно отражает внутренний мир человека, является источником знаний о личности. Речь человека служит индикатором его общей эрудиции, особенностей интеллекта, мотивации поведения и эмоционального состояния. Очень тяжело понять, кем является человек и что он из себя представляет, пока мы не услышим, как и о чем он говорит. Да и язык без человека существовать не может, он становится мертвой системой знаков. В. Воробьев считает, что “о личности можно говорить только как о языковой личности, как о воплощенной в языке” [17: 29].

Можно подытожить, что язык и личность — это две сложные взаимозависимые системы, которые не могут существовать отдельно, максимально раскрывая свои свойства только существуя в тандеме, являясь выразителем друг друга и гармонично объединяются в термин “языковая личность”. Однако кроме многочисленных разносторонних формулировок языковой личности существует мнение, что такого термина в современной науке вообще не может существовать, так как сама номинация языковой личности бессмысленна и не подчиняется законам логики. Такую оценку дает В. А. Чудинов: “С одной стороны, термин избыточен (типа “масляного масла”), поскольку “безъязыковой личности” не бывает. Личность может стать личностью только в процессе социализации, а без овладения национальным языком это невозможно. Иными словами, с точки зрения логики, понятие языка уже включено в понятие личности. С другой стороны, нарушена соотнесенность личности с соответствующей языковой структурой, которая для личности оказывается не языком в полном его объеме, а лишь речью — индивидуальной, возрастной, территориальной, принадлежащей определенному социальному слою” [18: 3]. На наш взгляд, такая позиция является слишком субъективной. Конечно, не можем не согласиться с автором, что “безъязыковой личности” не бывает — это само собой разумеется. Но мы рассматриваем этот термин намного шире, делая акцент именно на его коммуникативной стороне. Термин “личность” появился намного раньше и исследован он достаточно детально, однако его речевой аспект долгое время был в тени. Но именно речь больше всего проявляет личность, поэтому появление термина “языковая личность” стало настоящим прорывом, “вторым дыханием”, что способствовало развитию науки и поднятию ее на ранг выше.

Исходя из вышеизложенного, языковая личность — это универсальная, многоуровневая система, включающая в себя два взаимозависимых термина “язык” и “личность”, которые дополняют друг друга и, следовательно, не могут существовать отдельно, она вторгается в поле зрения ученых, исследующих человека с разных точек зрения, разрушая предметные границы. Языковая личность — это безграничный и неисчерпаемый феномен, так как каждая личность по своей природе уникальна и неповторима, непостоянна и изменчива, находящаяся на этапе постоянного развития и эволюции. В этом и заключается сложность изучения личности, так как самой запутанной и непонятной для нас до сих пор остается человеческая сущность, ее природа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гумбольдт В. фон. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития ... / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. — М., 1984. — С. 107–323.
2. Караполов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Караполов. — М.: Наука, 1987. — 264 с.
3. Константинов Ф. В. Человек и общество / Ф. Константинов // Человек и эпоха: Сб. — М.: Наука, 2000. — С. 85–90.
4. Кон И. С. В поисках себя. Личность и её самосознание / И. Кон. — М.: Политиздат, 1984. — 336 с.
5. Платонов К. К. Личность как социально-психологический феномен / К. Платонов // Социальная психология. — М., 1975. — С. 6–12.
6. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / А. Петровский. — М.: Политиздат, 1982. — 255 с.
7. Ушакова Т. Н. Природные основания речеязыковой способности / Т. Ушакова // Языковое сознание: формирование и функционирование / Отв. ред. Н. В. Уфимцева. — М., 1998. — С. 4–23.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
9. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / В. П. Нерознак // Язык. Поэтика. Перевод. — М.: Изд-во МГУ, 1996. — С. 112–116.
10. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа: Пер. с нем. 2-е изд., испр. и доп./Й. Вайсгербер. — М.: Едиториал, 2004. — 232 с.
11. Виноградов В. В. О языке художественной прозы: избр. тр. / В. В. Виноградов. — М.: Наука, 1980. — 360 с.
12. Богин Г. И. Современная лингводидактика / Г. Богин. — Калинин: Калининский гос. университет, 1980. — 61 с.
13. Еремеева О. А. О понятии “языковая личность” / О. Еремеева // Лингвистика: взаимодействие концепций и парадигм. — Харьков, 1991. — Вып. 1, ч. 2. — С. 434.
14. Пушкин А. А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей / А. Пушкин // Язык, дискурс и личность. — Тверь, 1990. — С. 50–60.
15. Барсукова Е. В. Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале “Архива князя Воронцова”): Автореф. дис. ... канд. культурологии. — М., 2007. — 22 с.
16. Ерошенко А. Р. Концепт “Человек” в антропологической лингвистике: особенности интерпретации / А. Ерошенко // Антропоцентрическая парадигма в филологии. — Ставрополь, 2003. — Ч. 2. — С. 18–20.
17. Воробьев В. В. Языковая личность и национальная идея / В. Воробьев // Народное образование. — 1998. — № 5. — С. 25–30.
18. Чудинов В. А. Проблема языкового субъекта [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: [\[http://chudinov.ru/problema_yazyikovogosubekta/\]](http://chudinov.ru/problema_yazyikovogosubekta/).

Стаття надійшла до редакції 27.02.13

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОЛЕКТА МОЛОДІ

Анализ социолекта студентов Украины и Англии позволяет констатировать, что у молодежи данной группы есть свой специфический словарь, который отображает их мироощущение. Важной характеристикой студенческой субкультуры является влияние моды, отражающей речевую манеру коммуникантов. Употребление речевых маркеров предоставляет возможность отличить “своего” от “чужого”, противопоставить свою социальную группу всем прочим.

Ключевые слова: социолект молодежи, студенческая субкультура, функционально-семантическое поле.

Аналіз соціолекта студентів України і Англії дозволяє констатувати, що у молоді даної групи є специфічний словник, який відображає їх світоглядування. Важливою ознакою студентської субкультури є вплив моди, яка визначає мовну манеру комунікантов. Вживання мовних маркерів дає можливість відрізняти “свого” від “чужого”, протиставити свою соціальну групу всім іншим.

Ключові слова: соціолект молоді, студентська субкультура, функціонально-семантичне поле.

The examination of Ukrainian and English speaking students gives reasons to state that the youth of this group possesses a specific vocabulary, which reflects their world perception. An important sign of the students' subculture is fashion that dictates the communicants' speech manner. Definite speech markers differentiate "a stranger", contrast this social group to others.

Key words: youth's dialect, students' subculture, functional and semantic field.

Увага сучасних мовознавців до проблем соціолінгвістики пов'язана з розвитком антропоцентричного напряму наукових досліджень сьогоднішнього дня. Необхідно умовою дослідження соціолектних проявів є урахування тісної взаємодії мовних явищ з особою людини, його світоглядом, національно-культурними особливостями розвитку, родом діяльності і тому подібне. Мова молоді є важливою

областю аналізу, яка вважається особливою підсистемою національної мови з певними особливостями лексико-граматичних побудов і часто називається в науковій літературі “молодіжним соціолектом” [1; 4]. У сучасній лінгвістичній літературі при зверненні до молодіжного варіанту мови можна також зустріти наступні визначення: “молодіжний жаргон”, “молодіжний сленг”, “інтержаргон”. Автор цієї роботи використовує термін “молодіжний соціолект” для опису мови молоді.

Необхідно сказати, що найбільш динамічними і сприйнятливими до нових мовних віянь є соціальні групи молоді, що проживають в місті. Саме у місті складаються сприятливі умови для появи спеціалізованих молодіжних жаргонів (байкерів, панків, скейтбордистів та ін.), міська молодь має можливість спілкуватися з великим числом однолітків, більш схильна до впливу моди, активно залиучається до різних неформальних рухів, входить в створені по інтересах корпорації. Проте розмивання меж між містом і селом, тісне спілкування міських і сільських жителів, навчання сільської молоді в міських учбових закладах, а також демократизація засобів масової інформації, сприяють як появлі диалектизмів в мові міської молоді, так і вживанню сільськими хлопцями і дівчатами модних слівець міста.

Мовна картина міста міняється через постійний притік різноманітного населення, яке обумовлює мовну асиміляцію, складання притаманних для даного колективу розмовних типів мови. Отже, ми могли б припустити, що існує деяка мовна специфіка, наприклад, у студентства, школярів, службовців.

Реалії, які цікавлять молодь як наймобільнішу соціокультурну групу, постійно змінюються. Рухомим є також і словник молодіжного жаргону: оновлення лексики і фразеології спостерігається не тільки в крупних містах, але і на периферії. Таким чином, на склад носіїв молодіжного жаргону впливають багато чинників. Не тільки вік, але і усвідомлення власної індивідуальності, свідоме бажання експериментувати зі словом, принадлежність до певної корпорації, спільність інтересів, але також і соціальний статус, місце проживання є важливими моментами в розкритті специфіки молодіжного соціолекту, і грають важливу роль в його функціонуванні.

Слід зазначити, що особливою рисою ХХІ століття є той факт, що соціолект молоді стає модним не тільки серед представників певного віку, але і серед представників державної влади: в офіційній мові, виступах політичних діячів часто можна почути лексеми молодіжного

соціолекту. Цей факт є ще одним свідоцтвом важливості і своєчасності вивчення даної проблеми.

Дане дослідження присвячено вивченю мови студентів, що навчаються в університетах Англії і України, у віці від 18 до 23 років, які проживають в міському середовищі. В даному випадку вік і соціальний статус молодих людей дозволяє прослідкувати вплив процесу соціологізації особи (розвиток особових якостей, залучення до суспільних цінностей) на мовні особливості комунікації. Слід мати на увазі, що на заході соціологізація особи відбувається пізніше, ніж в Україні. Це пов'язано з тим, що в Англії тривалість терміну навчання значно перевищує цей показник в Україні; а також багатьма іншими соціальними чинниками.

Неформальний стиль спілкування молоді, невимушена манера мови з домінуванням емоційного компоненту викликані прагненням молодих людей до нестандартного самовираження, властивого цій віковій групі. “Необходимость постоянно демонстрировать свою принадлежность к данной субкультуре и одновременно непринадлежность к иным субкультурам, что в различной степени характерно для представителей любых социальных образований, приводит к выработке некоторого набора идентифицирующих признаков, подлежащих демонстрации” [2: 352]. Такими є не тільки зовнішні знаки — аксесуари одягу, зачіска, татуїровка, але і мова групи даної субкультури. Демонстрація мовної принадлежності, за відзначенням Е. Д. Поліванова, є “предъявлением речевого паспорта” [3: 48]. У молодіжній сфері спілкування на перший план виступає ідея простиравити свою мораль, свої ідеали, свій образ думок і свою поведінку миру дорослих, загальноприйнятим соціальним і поведінковим зразкам.

Вивчення особливостей лексичного складу молодіжного соціолекту показало, що поповнення словника відбувається в основному за рахунок лексичних новоутворень (взувати, фраєритися, бабло, чмирь, світовий, cool, great, skin, crack), які відображають процеси розвитку мови, трансформацію семантики нових словарних одиниць. Слід зазначити, що всі новоутворення, як правило, характеризуються присутністю емоційно-оцінного компоненту, що підсилює важливі для молоді поняття. Саме емоційна складова лексем робить їх привабливішими і затребуваними для представників даної вікової групи. При цьому особливу роль грає недбале вживання мови, яке є усвідомленим і часто утиризованим підкресленням в мові усіх одиниць,

що відхиляються від літературної норми. Такі слова характеризуються розширенням семантики, що сприяє їх широкому використанню в молодіжному соціолекті.

Аналіз словотворчих моделей, використовуваних молоддю, показав, що найбільш поширеними є способи, які мають в структурі емоційно-оцінний компонент, що є засобом виразу суб'єктивного відношення того, що говорить, до навколоїшньої дійсності. В основі словотворення молодіжної лексики лежить творчий підхід студентів до використання загальномовних ресурсів, характерних для англійської і української мов.

Слід окремо відзначити важливу роль запозичень в процесі повнення словарного складу молоді. Дослідивши мову українських і англійських студентів, можна сказати, що вживання запозичень є однією з найбільш яскравих характеристик студентської молодіжної мови. Вживання іншомовних лексем в молодіжному соціолекті є престижним, до певної міри він впливає на підвищення соціального статусу, підкреслення культурного рівня того, що говорить, поширення його комунікабельності. Найбільша кількість запозичень в соціолекті українських студентів має англомовне походження, англомовних — американське, крім того в обох групах спостерігаються слова циганського, іспанського, арабського, французького походження, а також лексеми сленгового походження. Наведемо приклади: *cafe-glisse* (фр.), *macho* — (исп.), *basta* — (итал.), *kif* — (араб.). Слід зазначити, що в обох типах молодіжного соціолекту, що вивчаються, зареєстровано три різні групи запозичень. Продемонструємо цей фактичний матеріал на прикладі українського молодіжного соціолекту: а) запозичення зберегли початкову форму мови-донора (без зміни звукового і смислового змісту), наприклад, *cool*, *sexy*, *shopping*, *tip-top*, *job* і др.; б) усічені запозичення (смисловий зміст зберігається, а форма змінена), наприклад, *fan* — фан, *kif* — кайф; в) іншомовні вкраплення (іноземні лексеми, що функціонують відповідно до законів мовирецептора), наприклад, *strings* — стрінги (-ами, -ів), *email-iмейл* (-лом, -ли, -лах), *gay* — гей (-ями, -ї, -їв), *connect* — коннектить (-ую, -ємо).

Одним з найцікавіших мовних явищ збагачення лексики молоді сьогодні є застосування закону економії мовних зусиль, яке знаходить свій вираз в збільшенні кількості скорочень в мові, наприклад, *CD*, *SKYPE*, *WY-FY*. У даних скорочених формах зберігається ознака модальної оцінки, великий ступінь емоційної забарвленості. Ці

ознаки сприяють розширенню сфери вживання таких одиниць серед молоді.

Висока експресивність і яскрава модально-емоційна характеристика жаргонізмів, нестандартність їхньої форми і сфери застосування створюють умови для задоволення емоційної сфери комунікації молодого покоління [1]. При цьому жаргонні слова і вирази репрезентують ті ділянки дійсності, які є найбільш значущими для молоді, такими, що відображають світогляд, менталітет молоді. Лексико-семантичний аналіз матеріалу дослідження показав, що найбільш поширені слова в жаргонній лексиці в двох мовах, що зіставляються, включають лексеми функціонально-семантичних полів, які включають у якості компонентів одиниці з семантикою взаємин молодих людей з тими, що оточують, їх побут, матеріальне положення. При цьому часто вживаними є семи з негативною семантикою, такі, як *возбуджати* — обурюватися, пред'являти претензії, діеслова *бараゴзити* і *кипешити* — голосно розмовляти, кричати, поводитися агресивно, *відстій* — не цікавий; декілька менша частина жаргонізмів передає нейтральне або жартівливе відношення до тих, що оточують, або ситуації комунікації, наприклад, *ватрушка*, *подруганка* — подруга, *братан*, *брателло*, *братьик*, *корефан*, *кореш*, *чувак*, *друган*, *дружбан* — друг, приятель. Пріоритети молодої людини знаходяться в області взаємин з однолітками; саме у молодіжних співтовариствах молоді люди реалізують свою гостру потребу у спілкуванні. У сфері взаємин виявляються психо-емоційні особливості молодої людини: з погляду комунікації оцінюються етичний рівень, інтелектуальні можливості, характер молодої людини, рівень його культури. Створюючи нові жаргонізми, молодь з властивим їй максималізмом перебільшують недоліки інших, бажаючи на їхньому фоні виглядати краще.

Слід зазначити, що усередині окремої молодіжної групи (компанії приятелів, студентському колективі) простежується певна нерівність, як в матеріально-соціальному плані, так і з погляду здатності молодої людини протистояти тиску, агресії з боку однолітків, зберігати свою індивідуальність; відчувається яскраво виражене презирство до слабкого і твердження сильного. Маркіровка суб'екта комунікації за допомогою емотивно-оцінної, експресивної лексики залежно від того, до “своїх” або “чужих” він відноситься, виявляється в комунікативних ситуаціях, де людина стає в центрі уваги молодіжного колективу. При цьому взаємини, що віддзеркалюються молодіжним жаргоном, не можна розцінювати як негативні, оскільки негативна оцінка агре-

сїї і насильства свідчить про неприйняття молодими людьми тих або інших норм комунікації.

Проведений аналіз матеріалу дослідження дозволяє констатувати, що у молодіжного студентського угрупування (як і у молоді в цілому) є специфічний словник, який відображає їх спосіб життя, світоглядування (захоплення, смаки, свій тип поведінки, спосіб вільного проведення часу). Важливою ознакою студентської субкультури є вплив моди. Саме мода визначає зовнішній вигляд (костюм, зачіску, татуїровки і т. п.), музичні смаки і інші естетичні пристрасті. Саме мода визначає мовну манеру комунікантів. Ціннісні орієнтації студентської субкультури впливають на відносини її носіїв до світу і зі світом, на їх самосвідомість і самовизначення. Корпоративність, яка є основною характеристикою студентського соціолекту, супроводжується вживанням певних слів, тобто маркерів, які дають можливість відрізняти “свого” від “чужого”. Важливою рисою молодіжного соціолекту є його підлеглість принципам емоційної експресивності. Головною характеристикою молодіжного соціолекту є потреба протиставити свою групу всім іншим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтина, М. Б. Эмотивно-оценочная картина мира молодёжи конца XX — начала XXI вв. (на материале жаргонной ТГ “любовь”) [Текст] / М. Б. Бахтина // Филология и человек. — 2010. — № 3. — С.137–141.
2. Бойко Б. Л. Молодежный жаргон как отражение взаимодействующих субкультур / Б. Л. Бойко // Встречи этнических культур в зеркале языка: (в сопоставительном лингвокультурном аспекте): Научный совет по истории мировой культуры. — М.: Наука, 2002. — 487 с. — С. 352–361.
3. Поливанов Е. Д. О блатном языке учащихся и о “славянском языке” революции “За марксистское языкознание” // Сборник популярных лингвистических статей “Федерация”. — М., 1931. — 181 с.
4. Крысин Л. П. О речевом поведении человека в малых социальных общностях: Постановка вопроса / Л. П. Крысин // Язык и Личность. — М.: Наука, 1989. — С. 78–86.

Стаття надійшла до редакції 13.02.13

РЕЧЕВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ В МИТИНГОВОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена особенностям речевого воздействия в условиях митинга, исследованию механизмов и способов его реализации. Рассматривается система адресантно-адресатных отношений митингового дискурса, выделяются основные языковые средства, придающие выступлению убедительность и эмоциональность.

Ключевые слова: митинговый дискурс, речевое воздействие, персуазивность, суггестивность.

Стаття присвячена особливостям мовленнєвого впливу в умовах мітингу, вивченняю механізмів та способів його реалізації. Розглянуто систему адресантно-адресатних відносин мітингового дискурсу, виділено основні мовні засоби, що надають виступу переконливість та емоційність.

Ключові слова: мітинговий дискурс, мовленнєвий вплив, персуазивність, суггестивність.

The paper focuses on the characteristics of the speech influence at the meeting, the examination of its mechanisms and means of implementation. The speaker–recipient system of meeting discourse is studied on. Special attention is paid to the main language means that add persuasiveness and emotionalism to the speech.

Key words: meeting discourse, speech influence, persuasion, suggestion.

Митинговый дискурс является разновидностью политического дискурса, в котором на содержание и оформление текстов оказывает воздействие коммуникативная ситуация “митинг” [1: 123]. Интерес лингвистов к политической коммуникации вызван ее высокой персуазивностью. Митинговый дискурс обладает интегральными характеристиками, присущими политическому дискурсу (институциональность, персуазивность, театральность и др.), а его дифференциальными признаками являются локусные и темпоральные особенности, определяемые открытым пространством и ограниченным объемом времени митинга, которые, в свою очередь, обусловливают

набор специфических языковых и дискурсивных средств, используемых оратором только в условиях митинга.

Целью данной статьи является описание и анализ механизмов и средств речевого воздействия в условиях митингового дискурса. *Объектом* исследования является немецкий митинговый дискурс. *Предметом* анализа — способы речевого воздействия на митинге. В качестве *материала* исследования в работе использовались выступления на митингах политических и культурных деятелей Германии в период с 1989 по 2010 год общим объемом звучания 10 часов. Поставленная цель предполагает решение следующих задач: 1) определение речевого воздействия как основной функции митингового дискурса; 2) описание системы адресантно-адресатных отношений в условиях митинга; 3) выделение вербальных средств, создающих речевое воздействие в митинговом выступлении.

Акт речевого общения в условиях митинга, рассматриваемый под углом зрения его направленности на тот или иной заранее спланированный эффект, т. е. с точки зрения его целенаправленности, может быть определен как психологическое воздействие. Речевое воздействие как наука об эффективном общении формируется в конце XX века, что обусловлено причинами, которые носят социально-политический характер. В нынешних условиях возросла необходимость убеждать широкий круг лиц, не равных друг другу по уровню образования, культуры и т. д. [2: 171]. Под *речевым воздействием* понимается спланированное воздействие на знания, отношения и намерения адресата в нужном адресанту направлении [3: 80–91]. Под *эффектом речевого воздействия* подразумевается изменение поведения субъекта, т. е. реципиента воздействия, или его эмоционального состояния, или его знаний о мире, или его отношения к тем или иным событиям и реалиям этого мира, т. е. изменение его личностного смысла [4: 235]. Согласно мнению исследователей в области психолингвистики существуют различные формы речевого воздействия, к которым относятся *приказ, манипулирование и убеждение* [5: 7]. Однако основными являются воздействие через *информирование* и воздействие через *убеждение*, которые всегда функционируют вместе [6; 7; 5].

Воздействие может быть *намеренным* (интенционным) и *ненамеренным* (неинтенционным). Интенционное воздействие осуществляется посредством: 1) авторитета, законной власти, носителя институционального более высокого статуса, 2) манипуляции, т. е. маскируемой власти, 3) убеждения, аргументации, 4) физической и

психической силы. Под ненамеренным воздействием понимаются случайные или непредвиденные как положительные, так и отрицательные эффекты от выступления, статьи или книги публичной личности и др. [8: 127].

В связи с изучением речевого воздействия в условиях публичной коммуникации в современную лингвистику вошли два термина "суггестивность" и "персуазивность", обозначающие особые формы речевого воздействия. Под *суггестивностью* (лат. *suggestio* — внушение, намек) понимается внушение, наведение на мысли, скрытое воздействие, в первую очередь, словесное, воспринимаемое без критической оценки, принимаемое на веру [9: 26]. *Персуазивность* (от лат. *persuadere* — уговаривать) обозначает воздействие автора устного или письменного сообщения на его адресата с целью убеждения в чем-то, призыва к совершению или не совершению им определенных действий [там же]. Коммуникативный процесс, называемый персуазивным, представлен такими ситуациями, в которых люди сознательно продуцируют сообщения, нацеленные на то, чтобы вызвать определенное поведение реципиента (группы реципиентов) или повлиять на его точку зрения, целевые установки [10: 874; 11: 35; 12: 17].

Исследование персуазивной политической коммуникации включает как психические механизмы воздействия, так и общественные предпосылки, политические цели и последствия [13: 362]. Всем видам политической коммуникации свойственен персуазивный характер. Персуазивность можно обозначить также как многослойное информативное, аргументативное, эмотивное действие с апеллятивным характером. Адресант действует персуазивно, если он: (1) информирует адресата о политически важной теме; (2) приводит аргументы за или против этой темы; (3) целенаправленно пытается вызвать у адресата определенные чувства и действия; (4) высказывает свою оценку относительно данной политической темы [11: 35].

Следовательно, при осуществлении персуазивного речевого акта прослеживаются две основные интенции: (1) воздействовать на сознание адресата, его мнения, оценки; (2) побудить его к совершению определенных действий, изменить, направить его поведение [9: 26].

Суггестивность как внушение исключает рациональное начало и опирается на чувственно-ассоциативные стороны сознания, а персуазивный процесс, напротив, можно считать состоявшимся, если кто-либо усвоил некие намерения, значения, цели, находясь в атмосфере реально осознаваемой свободы выбора. Персуазивное воздействие

предполагает достижение желаемой цели через убеждение с опорой на рациональное обоснование, предполагая и учитывая эмоционально-оценочные средства воздействия, т. е. субъективные факторы [9: 27].

Таким образом, эффективное речевое воздействие в условиях митингового дискурса является одновременно и персуазивным, и суггестивным, поскольку оно включает в себя воздействие на сознание адресата путем построения рациональной аргументации, воздействие на сознание через эмоциональную сферу или воздействие на подсознание. Речевое воздействие осуществляется, прежде всего, при помощи верbalных средств. Однако оно может дополняться, а в отдельных случаях заменяться другими способами воздействия, например, просодическим оформлением, мимикой, жестикуляцией и т. д. [7: 37].

Для понимания специфики речевого воздействия в условиях митинга важным является анализ *адресантно-адресатных отношений, механизмов и способов вербального и паравербального выражения воздействия*. На митинге, как правило, выступает множество ораторов, которые являются *основными адресантами*. Все они выражают одну и ту же оценку того события, по поводу которого собрался митинг. При этом каждый из выступающих на митинге произносит свою речь не только от себя лично, но и от тех слоев и групп общества, которые он представляет и от имени которых призывает всех к действию, как правило, ментальному или словесному: поддержать, осудить, подписать совместный документ, фиксирующий протест или поддержку [14: 111]. На митинге также могут звучать песни и стихи в исполнении музыкантов и поэтов. Посредством телевизионной связи могут передаваться выступления ораторов, не присутствующих на месте проведения митинга.

В условиях митингового дискурса существуют два типа *адресата, прямой и непрямой* [15: 16]. Митингующие являются прямым адресатом. В первую очередь оратор должен создать у них определенный эмоциональный настрой. Убеждение не является в данном случае основной целью выступающего, так как митингующие, как правило, являются его сторонниками. Митингующие и ораторы вместе оказывают воздействие на *непрямого адресата*, т. е. на *неприсутствующего третьего* [16], представленного массами, которые получают информацию через средства массовой информации и участвуют в политике в основном созерцательно. В этом проявляется *театральность* митингового дискурса [17: 62–63]. К непрямому адресату также от-

носятся те, чьи действия послужили поводом для митинга, от кого зависит решение данной проблемы. Таким образом, сами митингующие являются одновременно и *прямым адресатом* и *массовым адресантом*, а вместе с основным адресантом они представляют собой *коллективного адресанта*, который оказывает воздействие на непрямого адресата, что свидетельствует о том, что основным в митинговом выступлении является *непрямой тип обращения* (англ. *face to back communication*) [16].

Оратор на митинге оказывает воздействие на адресанта в первую очередь при помощи использования определенных языковых средств. Специфическими для политической коммуникации являются *политические перформативы*, высокочастотными — *призывы*, обещания, опровержения [18]. Политическими перформативами являются высказывания, само произнесение которых является политическим действием, формой политического участия, например: *Ich schwöre, ich verspreche*. К наиболее значимым политическим перформативам относятся перформативы доверия и недоверия, поддержки, выбора, требования, обещания [18: 217–219].

С помощью коммуникативного акта *призыва* выступающий на митинге оратор может апеллировать к слушателям, побуждая их к изменению поведения или способа мышления. Основой глубинной структуры призыва является грамматическая категория повелительного наклонения [19: 203–204]. На синтаксическом уровне речевой акт призыва может реализовываться при помощи *эксплицитных и имплицитных способов апелляции*. К эксплицитным способам относятся перформативы, императивные конструкции, инфинитивы, короткие предложения, лозунги, слоганы, конструкции с модальными глаголами. К имплицитным способам относятся, в свою очередь, вопросительные предложения, утвердительные предложения, формы будущего времени, цитирование, слова с ценностной семантикой [19: 209–210].

Призыв и *лозунг* очень тесно связаны и, по сути, представляют собой две формы выражения основной идеи митинга или конкретной речи на нем. Различия между ними можно свести к следующему: лозунг — более короткое, сжатое выражение призыва, обращенное ко всем, в отличие от собственно призыва, обращенного к конкретному адресату. Кроме того, призыв подразумевает побуждение совершить какое-то конкретное действие, например: *Ändert die Zukunft!* [20], а лозунг — присоединиться к выраженной в нем (в лозунге) позиции [14:

118], например: *Freiheit! Gleichheit! Brüderlichkeit!* [21]. Лозунг определяется как призыв, который в краткой и яркой форме передает руководящую идею, актуальную задачу или требование [22]. Е. И. Шейгал понимает под лозунгом сплачивающий призыв, предназначенный для воодушевления и побуждения к действиям во имя общего блага, и основными его чертами называет суггестивность и лапидарность [18: 257]. Хороший лозунг, как правило, отличается эстетической организацией формы, для чего используются метафоры, эллипсис, анафора, лексический повтор, синтаксический параллелизм и другие средства выразительности [1: 123]. Использование призывов и лозунгов придают речи категоричность и бескомпромиссность.

Большой интерес в исследовании вербальных средств митингового дискурса представляют *слова с ценностной семантикой*, которые также называются "ключевые слова эпохи" [18], "слова-свидетели", "слова-хронофакты", "символы эпохи", "ключевые слова общества" [23], *слова-лозунги* [24: 119], или "флаговые слова" (нем. *Fahnensprüche*) [25]. В митинговом дискурсе такие слова имеют высокую эмоциональную окрашенность и выполняют роль семантического центра высказывания. В немецком политическом дискурсе, и в частности в митинговом, ключевыми словами являются, например: *Deutschland, Land, Volk, Einheit, Freiheit, Zukunft, Vernunft, Sicherheit, Stabilität, Entwicklung, Wachstum*.

На синтаксическом уровне немецкие митинговые выступления также обладают своей спецификой, которая проявляется в упрощении синтаксической структуры, выражаясь использованием преимущественно простых предложений, неполных (эллиптических) предложений, наслоении предложений, имеющих блоковый характер. Такое синтаксическое построение связано с образами разговорного языка: образно-конкретные высказывания в простых синтаксических образцах с директивными и вокативными приемами. Такая синтаксическая организация влияет на адресата своей выразительностью, создает впечатление уверенности, решительности и энергичности оратора и даже придает речи ритмический характер [24: 81].

Важным синтаксическим приемом митингового выступления является также использование *вопросительных предложений*, которые употребляются в форме *риторического вопроса* — либо без ответа, либо с собственным немедленным ответом, т. е. адресат использует "вопросно-ответный ход", который выполняет функцию актуализации темы, облегчает адресату переход к ней, а также выступает в

качестве средства “диалогизации”, например: *Hat da jemand mal nachgedacht, dass er diejenigen wieder wählen will die uns in diese Krise hineingetrieben haben? Das kann doch nie wahr sein, meine Damen und Herren!* [26]. Целью таких вопросов является стимулирование активности адресата посредством привлечения его внимания к тем аргументам, которые последуют за вопросом, т. е. они служат средством выражения апеллятивности.

Активно используются в митинговых выступлениях также *конструкции с модальными глаголами*, например: *Wir dürfen nicht einfach zur Tagesordnung übergehen, wir dürfen nicht denken — na ja es ist alles vorbeigegangen, schlittern wir in die nächste Krise hinein. [...] Man darf das nicht durchgehen lassen* [26], которые регулируют модальность высказывания, подготавливая сознание адресата, и сигнализируют о намерениях, пожеланиях и требованиях политика.

Таким образом, специфика речевого воздействия в условиях митингового дискурса состоит в особой системе адресантно-адресатных отношений, которая характеризуется наличием коллективного адресанта, состоящего из оратора и митингующей толпы, и непрямого неприсутствующего адресата; в особой речеактовой специфике и использовании определенных лексико-синтаксических средств, таких как упрощение синтаксической структуры выступления, вопросительные предложения, призывы и лозунги, лексика с ценностной семантикой и т. п. *Перспективным* является исследование митингового дискурса с точки зрения когнитивной риторики, с учетом речесопровождающего кинетического компонента высказывания и гендерного фактора.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / Анатолий Прокофьевич Чудинов. — Екатеринбург, 2003. — 248 с.
2. Стернин И. А. Фактор адресата в речевом воздействии / И. А. Стернин // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. — Воронеж, 2004. — № 1. — С. 171–178.
3. Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. — М.: Рефл-бук-Ваклер, 2000. — 576 с.
4. Петренко В. Ф. Основы психосемантики: учебное пособие / В. Ф. Петренко. — М.: Изд-во МГУ, 1997. — 400 с.
5. Хазагеров Г. Г. Партия, власть и риторика / Г. Г. Хазагеров. — М.: Европа, 2006. — 48 с.
6. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 1999. — 365 с.
7. Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Евгений Владимирович Сидоров. — М.: ЛКИ, 2008. — 232 с.

8. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М.: Ин-т языкоznания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. — 330 с.
9. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия: учеб. пособие / Валерия Евгеньевна Чернявская. — М.: Флинта: Наука, 2006. — 136 с.
10. Knappe J. Persuasion / J. Knappe. In: Ueding G.: Historisches Wörterbuch der Rhetorik, Bd. 6. — Tübingen: Niemeyer, 2003. — S. 874–907.
11. Mikolajczuk B. Sprachliche Mechanismen der Persuasion in politischen Kommunikation / Beata Mikolajczuk. — Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 2004. — 194 S.
12. Redecker B. Persuasion und Prosodie / Beate Redecker. — Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2008. — 198 S.
13. Kepplinger H. M. Politikvermittlung / Hans Mathias Kepplinger. — Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009. — 153 S.
14. Савова М. Р. Искусство быть услышанным / М. Р. Савова. — М.: Национальный институт “Высшая школа управления”, 2007. — 154 с.
15. Селіанова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександровна Селіанова. — Полтава: Довкілля-К, 2010. — 844 с.
16. Woolard K. A. Bystanders and the Linguistic Construction of Identity in Face-to-Back Communication / K. A. Woolard // Peter Auer, ed. Style and Social Identities. — Berlin/ NY: Mouton de Gruyter, 2007. — pp. 187–207.
17. Шейгал Е. И. Театральность политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал // Единицы языка в их функционировании: межвуз. сб. науч. тр. — Саратов: СГАП, 2000 (6). — С. 92–96.
18. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. — М.: Гnosis, 2004. — 326 с.
19. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса: Астропrint, 2009. — 464 с.
20. Rede von Ute Werner auf der Großkundgebung der SED im Berliner Lustgarten am 10.11.1989. — Das Deutsche Rundfunkarchiv. Standort Babelsberg.
21. Rede von M. Gerlach auf der Kundgebung am 4. November 1989 in Berlin <http://dhm.de/ausstellungen/4november1989/htmrede.html> — Заголовок с титул. экрана.
22. Большой толковый словарь русского языка. — СПб.: Норинт, 1998. — 1536 с.
23. Шаккова И. Ю. Семантика “ключевых слов эпохи” (эпоха Т. Блэра, 1997–2007): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ирина Юрьевна Шаккова; Нижегородский ун-т им. Н. А. Добролюбова. — Н. Новгород, 2008. — 19 с.
24. Диденко М. А. Политическое выступление как тип текста: Дис. ... канд. филол. наук.: 10.02.04 / Максим Александрович Диденко. — Одесса, 2001. — 214 с.
25. Hermanns F. Schlüssel-, Schlag-, und Fahnenwörter: zu Begrifflichkeit und Theorie der lexikalischen politischen Semantik / Fritz Hermanns. — Mannheim: Univ. Mannheim, 1994. — 59 S.
26. Die Rede von Klaus Wowereit auf dem Berliner Platz in Gütersloh am 24.09.2009 während des Wahlkampfes 2009. — Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=Jv401u-Y4KA> — Заголовок с титул. экрана.

Стаття надійшла до редакції 19.02.13

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті розглянуто проблему перекладу англійських та німецьких псевдонімів українською мовою. У результаті аналізу означених одиниць з'ясовано, що основним прийомом перекладу англійських псевдонімів є транскрипція, а німецьких — транслітерація.

Ключові слова: псевдоніми, особливості перекладу, транскрипція, транслітерація.

В данной статье рассмотрена проблема перевода английских и немецких псевдонимов на украинский язык. В результате анализа вышеуказанных единиц выяснилось, что основным способом перевода английских псевдонимов является транскрипция, а немецких — транслитерация.

Ключевые слова: псевдонимы, особенности перевода, транскрипция, транслитерация.

The article deals with translation peculiarities of English and German pseudonyms into Ukrainian. The analysis showed that the principal method of translation of English pseudonyms is transcription. German pseudonyms are basically translated with the help of transliteration.

Key words: псевдоними, фічери перевода, транскрипція, транслітерація.

Псевдоніми як у реальному, так і у віртуальному житті зустрічаються частіше, ніж можна собі уявити. Література, музика, кіно, театр — все це велике джерело псевдонімів, з якими ми маємо справу чи не кожного дня. Псевдонім (греч. ψευδής — “хібний” і греч. όνομα — “ім’я”) — ім’я (антропонім), що використовується людиною в тій чи іншій публічній діяльності замість справжнього (даного при народженні, зафіксованого в офіційних документах) [5: 163].

Вивченням псевдонімів як окремих мовних одиниць займається ономастика та її розділ — антропономіка. Антропономіка виділила-

ся в окрему галузь ономастики в 1960—1970-х роках. До цього часу в наукових працях на позначення антропономіки часто вживався термін “ономастика”. У 1960-х почалося системне наукове дослідження українських антропонімів. З’явилися праці Лукії Гумецької, Юліана Редька, Михайла Худаша, Павла Чучки, Розалії Керсти. Варто зауважити, що лінгвістами головним чином досліджувалося питання про закономірності міжмовного перенесення лексичних знаків цієї категорії. Вивченням та дослідженням лінгвістичних особливостей власних імен займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Бондалетов В. Д., Алефиренко М. Ф., Горбаневський Д. С., Дмитрієва Л. І., Соломоник А., Суперанська А. В., Супрун В. І., А. Вежбицька, Ван Бурен та інші мовознавці. Слід зауважити, що у своїх роботах лінгвісти досліджували особливості антропонімів, їх етимологію та семантику, але, на жаль, перекладу англійських та німецьких антропонімів дослідники приділяли і сьогодні приділяють недостатньо уваги порівняно, наприклад, з аналізом класу топонімів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що вивчення особливостей перекладу псевдонімів з англійської та німецької мов на українську є дуже важливим аспектом перекладознавства, оскільки вони зустрічаються не тільки у повсякденному спілкуванні, а і в художніх творах, виставах, фільмах та в публіцистиці. Окрім того, як вже зауважалося вище, в науковій літературі спостерігається недостатня кількість робіт, що присвячені акумуляції емпіричних даних та систематизації питань теоретичного узагальнення особливостей перекладу англійських та німецьких псевдонімів саме на українську мову.

Метою дослідження є виявлення основних прийомів та особливостей перекладу англійських і німецьких псевдонімів на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували енциклопедичний словник псевдонімів Колосової С. В., німецький словник псевдонімів Хольцмана і Бохата. Вибірка містить 100 англійських та 100 німецьких псевдонімів діячів культури й шоу-бізнесу.

На першому етапі було складено англомовну вибірку для проведення дослідження та розглянуто основні способи перекладу англійських псевдонімів, що дало змогу зробити наступні висновки.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що для перекладу вищезазначених одиниць використовуються такі ж самі засоби, як при перекладі особистих імен людей та прізвищ, тобто у більшості випадків це транскрипція та транслітерація, оскільки псевдоніми,

як правило, складаються з антропонімів. Співвідношення між двома основними засобами перекладу — транслітерацією та транскрипцією є різним. Так, серед засобів перекладу англійських псевдонімів переважає транскрипція, що була зафікована у 40 % прикладів вибірки, в той час як на транслітерацію припадає 24 %. Це можна пояснити тим, що історичний розвиток англійської мови привів до значних невідповідностей написання і вимови. Останні 36 % припадає на прийом поєднання транскрипції та транслітерації.

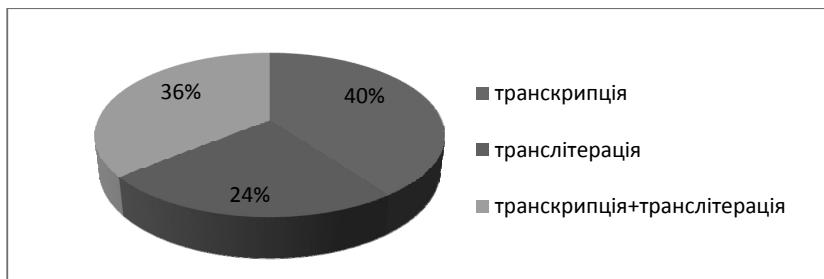

Рис. 1. Прийоми перекладу англійських псевдонімів українською мовою

Прикладами транскрипції можуть слугувати наступні псевдоніми відомих зірок шоу-бізнесу: Marilyn Manson — Мерілін Менсон, Slash — Слеш, Scooter — Скутер.

Такі псевдоніми, як Madonna — Мадонна, Iggy Pop — Ігgi Поп, Larry King — Ларрі Кінг перекладаються за допомогою засобів транслітерації.

Поєднання двох прийомів перекладу — транскрипції та транслітерації можна проілюструвати наступними прикладами: Kenny Gee — Кенні Джі, Birmingem George — Бірмінгем Джордж, Glitter Gary — Гліттер Гері, Eric Clapton — Ерік Клептон, Elton John — Елтон Джон, Robert Miles — Роберт Майлз, Ozzy Osbourne — Оззі Осборн, Tina Turner — Тіна Тьюнер, Gerom Robbins — Джером Роббінс, Gerald Ford — Джеральд Форд, Bill Wiman — Білл Уаймен.

Другим етапом дослідження було створення вибірки з німецьких псевдонімів та виявлення основних прийомів їх перекладу.

Аналіз 100 прикладів німецьких псевдонімів та їх інтерпретацій українською мовою дозволяє зробити висновок, що основним засобом перекладу є транслітерація (43 %). Домінування засобів транслітерації можна пояснити, по-перше, схожістю графічної і фонетичної

реалізації мови, а по-друге, некомпетентністю перекладачів у питаннях фонетичного складу німецької мови. Транскрипція зустрічається дешо рідше транслітерації, а саме у 17 %. Як і в англомовній вибірці, серед прийомів перекладу німецьких псевдонімів зустрічається поєднання прийомів транскрипції та транслітерації, таких випадків зафіксовано 40 %. В основному це псевдоніми, у складі яких є іншомовні антропоніми, запозичені з англійської мови.

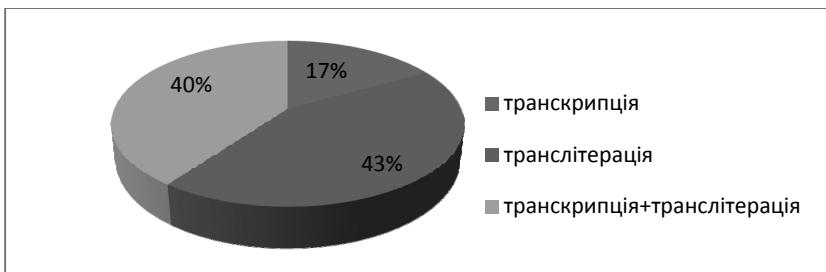

Рис. 2. Прийоми перекладу німецьких псевдонімів українською мовою

Прикладами транскрипції у німецькій вибірці псевдонімів можуть слугувати наступні: Hrombäck — Громбек, Hundolf Friedrich — Гундольф Фрідріх, С. С. Catch — CiCiКейч, Hartfield John — Гартфілд Джон та інші.

Переклад німецьких псевдонімів засобами транслітерації можна проілюструвати такими псевдонімами: Segers Anna — Зегерс Анна, Kerr Alfred — Керр Альфред, Novalis — Новаліс, Sandra — Сандра, Traven Bruno — Травен Бруно та інші.

Поєднання двох прийомів перекладу можна продемонструвати на наступних прикладах: Born Stefan — Борн Штефан, Werdenfels Jurgen — Верденфельс Юрген, Stierner Max — Штирнер Макс та ін.

Дослідивши історію германських власних імен людей, що входять до складу псевдонімів, можна зробити висновок, що багато англійських та німецьких імен мають спільне походження. Для обох мов характерною є деривація, яка, тим не менше, утворюється за допомогою різних морфологічних засобів.

Поряд з тим зрозуміло, що англійські та німецькі власні імена мають цілу низку суттєвих відмінностей. Це й етимологічні відмінності, що обумовлені історично та географічно, а також фонетичні відмінності обох мов взагалі та вимови одноосновних імен носіями англій-

ської та німецької мов зокрема. Все це, безумовно, впливає на інтерпретацію англійських і німецьких власних імен носіями інших мов, зокрема українською [3; 4].

До основних проблем, з якими може зустрітися перекладач у своїй діяльності, належать численні випадки невідповідності фонетичного складу мови оригіналу та мови перекладу, тобто відсутність у мові перекладу певних фонем [1; 2]. У такому випадку перекладач знаходить у мові-реципієнту фонетичні одиниці чи сполучення, близькі до оригіналу, які допомагають при адаптації.

Отже, англомовні псевдоніми перекладаються переважно засобами транскрипції, а німецькомовні — за допомогою транслітерації, що пояснюється особливостями графічного та фонетичного складів обох мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур: заимствование и передача имён собственных с точки зрения лингвистики и теории перевода / Д. И. Ермолович. — М., 2001. — 200 с.
2. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи / Д. И. Ермолович. — М.: Р. Валент, 2005. — 416 с.
3. Кубрякова Е. С., Панкрац Ю. Г. Теоретические аспекты деривации / Е. С. Кубрякова, Ю. Г. Панкрац. — Пермь, 1982. — 176 с.
4. Мейе А. Основные особенности германской группы языков / А. Мейе. — М., 2003. — 128 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. — М., 1978. — 211 с.

Стаття надійшла до редакції 25.02.13

ТЕМПОРАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕКСТОВ УСТНОЙ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ПРОПОВЕДИ (на материале английского языка)

В статье приводятся результаты анализа темпоральных характеристик текстов альтернативной проповеди в сопоставлении с временной организацией проповедей традиционных. Приведены отличия pragматических установок альтернативной проповеди от установок традиционной проповеди. На уровне просодии значительные различия проявляются, в частности, в большей вариативности темпа произнесения традиционной проповеди.

Ключевые слова: традиционная проповедь, альтернативная проповедь, темпоральные характеристики, pragматические установки.

Стаття містить результати аналізу темпоральних характеристик текстів альтернативних проповідей в порівнянні з текстами традиційних проповідей. Наведені відмінності pragматичних настанов альтернативної проповіді від настанов проповіді традиційної. На просодичному рівні значні відмінності проявляються, зокрема, в більшій варіативності темпу вимовляння традиційної проповіді.

Ключові слова: традиційна проповідь, альтернативна проповідь, темпоральні характеристики, pragматичні настанови.

The paper reveals the results of the analysis of the alternative sermons' temporal organization compared with that of the traditional sermons. The differences in pragmatic aims of the traditional and alternative sermons are outlined. The brighter temporal pattern in the presentation of the traditional sermons is experimentally proved.

Key words: traditional sermons, alternative sermons, temporal organization, pragmatic aims.

Возросший в последнее время интерес к исследованию не только культурологической, исторической и содержательной стороны проповеди, но и к лингвистическому аспекту данного вида речевой деятельности, обусловил выбор темы настоящего исследования.

Являясь по своей сути сложным многоаспектным феноменом в системе речевой коммуникации, проповедь привлекает внимание исследователей как в области теологии [1; 2; 3; 4; 5 и др.], так и специалистов в области социальных, исторических и культурных наук [6; 7 и др.]. При этом проблемы языка рассматриваются в таких работах попутно при решении других задач, а собственно лингвистический аспект остается в тени.

Настоящая работа посвящена собственно лингвистическому исследованию организации одного из видов религиозного текста — современной англоязычной проповеди, а именно, исследованию временной организации текста устной альтернативной проповеди, так как среди суперсегментных средств, участвующих в структурировании любого связного текста, огромная роль принадлежит характеру изменения темпа.

Условиями реализации традиционной проповеди являются условия богослужения в целом, и без их учета невозможно в полной мере оценить специфику проповедничества. Рассматривая же альтернативную проповедь, можно констатировать, что, несмотря на наличие основных составляющих коммуникативного акта традиционной проповеди, в проповеди альтернативной наличествуют существенные отличия. Во-первых, различаются ситуации общения: альтернативная проповедь не является частью богослужения и произносится не с церковного амвона, а перед телевизионными камерами, следовательно, она направлена на дистантного адресата. Во-вторых, неодинаковым оказывается статус адресанта: если в традиционной христианской проповеди правом проповедничества обладают только люди, возведенные в священнический сан (то есть являющиеся посредниками между Богом и людьми), то альтернативные проповедники отрицают необходимость наличия сана для получения права проповедовать.

Прагматические установки, положенные в основу современной альтернативной проповеди, также существенно отличаются от традиционной христианской проповеди. Прежде всего, в традиционной проповеди явственно просматривается четкий ряд оппозиций, на основе которых выстраивается текст проповеди: грех — добродетель, смерть — жизнь, загробные муки — вечное блаженство и т. д. В альтернативной же проповеди проповедники избегают упоминать “неприятные” для слушателей моменты — Судный День, возмездие, смертный грех, Ад. Такой подход к проповеди таит в себе возмож-

ность коммуникативной неудачи. Как отмечает Дж.Мак-Артур мл., “грешники нетерпимо относятся к неприятной для них истине. ... они хотят услышать приятную ложь. Их влечут сенсации, развлечения, нечто льстящее их самолюбию, неугрожающее и популярное” [8: 199]. При таком утилитарно-примитивном понимании спасения смещаются духовные акценты христианства и утрачивается сам смысл проповедования, поскольку “Евангелие, состоящее лишь из слов “придите к Христу”, предлагающее Христа в качестве друга, а также предлагающее новую прекрасную жизнь, не обличая при этом грех, не является новозаветным благовестием” [9: 34].

Несмотря на столь существенные прагматические отличия между традиционной и альтернативной проповедями, композиционно оба вида проповеди унаследовали от античной риторики устойчивую схему расположения материала. Предварительное рассмотрение исследуемых текстов позволило присоединиться к сторонникам четырехчастного деления риторического произведения и в обоих видах проповеди выделить следующие части, отличающиеся относительной самостоятельностью:

— *Введение*. Оно отличается краткостью; в нем обычно говорится о том, какому событию и каким евангельским стихам посвящается проповедь. В связи с этим данную часть проповеди можно назвать манифестацией темы.

— *Нarrация (повествование)*. В данной части идет пересказ евангельского события. Здесь наиболее ярко проявляется информационная, или, в другой терминологии, репрезентативная функция языка.

— *Трактовка (рассуждение)*. Здесь представлено рассуждение проповедника по поводу изложенного в наррации и толкование приведенного Евангельского сюжета.

— *Заключение*. В этой части проповеди делается вывод, вытекающий из трактовки, звучит пожелание слушающим или побуждение их к выполнению каких-либо действий, отвечающих нормам христианской морали.

По содержательно-формальным признакам вторую и третью части проповеди можно объединить в основную часть проповеди.

Материалом исследования послужили устные тексты трех традиционных проповедей (*Sunday Sermon by Priest Luke Pretorius (Los-Angeles), June 2010, Sunday Sermon by Archbishop Rowan Williams at Canterbury Cathedral, February 2003, George Carry, Archbishop of Canterbury's Sermon at the Funeral of Queen Elisabeth, the Queen Mother at Westminster Abbey, 2002*)

и трех альтернативных (*Joyce Meyer. Getting into agreement with yourself, New York, June 2004, Joyce Meyer. Think before you speak, New York, June 2004, Ken Wimer. Imposters, Los-Angeles, 2009*) проповедей, записанных на магнитофонную ленту и затранскрибированных экспериментаторами. Экспериментальный корпус составил 187 минут звучащего текста (62 страницы печатного текста формата А4).

Целью настоящего исследования явилось установление основных закономерностей временной организации текста современной англоязычной альтернативной проповеди на основе сопоставления функционирования этого параметра в проповеди традиционной.

Для этого исследуемый материал был подвергнут аудиторскому и электроакустическому анализу.

В качестве материала для аудиторского анализа из 6 текстов проповедей были отобраны по 6 сверхфразовых единств, относящихся к различным частям проповеди: по 1 сверхфразовому единству из введения и заключения и по 4 сверхфразовых единства из основной части (по 2 — из повествования и по 2 — из рассуждения). Общий объем экспериментального материала для аудиторского анализа составил 42 сверхфразовых единства.

В аудиторском анализе приняли участие 10 аудиторов — преподавателей фонетики английского языка и аспирантов, специализирующихся по фонетике английского языка.

Аудиторам было предложено определить характер темпа в про слушанных ими отрывках проповеди. Данные по восприятию *темпа* речи аудиторами представлены в таблице 1.

Данные, представленные в таблице, показывают, что в 58,3 % и 56,8 % случаев аудиторы отмечают замедленный темп произнесения высказываний в проповеди. Такой высокий процент в среднем обеспечивается, в основном, за счет замедленного темпа в заключительной части проповеди. Относительно частотное употребление нормального темпа обеспечивает высокий процент нормального темпа в повествовании основной части проповеди.

Убыстренный темп произнесения высказываний отмечен аудиторами только в основной части проповеди, да и то в малом количестве случаев (12 % и 14 % — в повествовании и 8,1 % и 6,2 % — в рассуждении), что дает основание считать характерным для проповеди использование нормального и замедленного темпа.

Для подтверждения и уточнения данных, полученных при аудиторском анализе, был осуществлен инструментальный анализ ис-

следуемого материала, который проводился в лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ им. И. И. Мечникова с помощью компьютерной программы PRAAT.

Таблица 1
Восприятие аудиторами темпа в тексте проповеди (в %)

Часть проповеди		Темп	Убыстрен-ный	Нормаль-ный	Замедлен-ный
введение	Традиционная проповедь	—	37	63	
	Альтернативная проповедь	—	42	58	
повествование	Традиционная проповедь	12	56,5	31,5	
	Альтернативная проповедь	14	55,5	28,5	
рассуждение	Традиционная проповедь	8,1	37,4	54,5	
	Альтернативная проповедь	6,2	33,8	60	
заключение	Традиционная проповедь	—	16	84	
	Альтернативная проповедь	—	19	81	
в среднем по тексту	Традиционная проповедь	10	36,7	58,3	
	Альтернативная проповедь	10,1	37,7	56,8	

Результаты анализа среднеслоговой длительности сверхфразовых единиц, входящих в различные части каждой проповеди, представлены в таблице 2.

Как следует из таблицы 2, несмотря на определенные различия в темпе произнесения, можно говорить об общей закономерности временной организации частей проповеди.

Наибольшими значениями исследуемого параметра в обоих видах проповеди отличается заключение, что объясняется высокой концентрацией семантически значимых положений в этой части проповеди, произносимых ораторами с замедленным темпом.

Наименьшие значения среднеслоговой длительности наблюдаются в наиболее динамической части проповеди — повествовании, что

является следствием коммуникативной задачи этой части проповеди — передачи фактической информации, которая затем осмысливается на следующем этапе — этапе рассуждения, характеризующемся более высокими показателями исследуемого параметра, а значит, более замедленным темпом.

Таблица 2

Усредненные значения среднеслоговой длительности СФЕ, входящих в различные части проповеди (мс)

Часть проповеди \ Вид проповеди	Традиционная проповедь	Альтернативная проповедь
Введение	245	224
основная часть	повествование	221
	рассуждение	242
Заключение	252	244
в среднем по тексту	240	227

Темп речи во введении в обоих видах проповеди варьируется от замедленного до нормального, что в цифровом отношении выражается в достаточно высоких показателях временного параметра. В первую очередь это касается традиционной проповеди, где значения среднеслоговой длительности во введении превышают значения в среднем по тексту.

Анализируя изменение темпа речи проповедника в динамике по всему тексту, можно проследить основную тенденцию поведения временного параметра на протяжении всего текста. Основная тенденция в изменении темпа на протяжении всего текста проповеди остается неизменной вне зависимости от типа проповеди: на начальном этапе проповеди наблюдаются высокие значения средней длительности слова, то есть темп речи проповедника замедленный; при переходе к основной части темп убывает в части повествования; рассуждение же характеризуется более высокими показателями исследуемого параметра, что свидетельствует о замедлении темпа на этом участке текста; заключение отличается самыми высокими значениями среднеслоговой длительности, то есть темп значительно замедлен в этой части текста. Необходимо, однако, отметить, что определенные различия между альтернативными и традиционными проповедями все же наблюдаются: традиционная проповедь характеризуется более существенными различиями в показателях исследуемого параметра, что особенно ярко проявляется в переходе от введения к повествованию.

Приведенные данные отражают лишь общую тенденцию изменения темпа речи проповедника по всему тексту в целом.

Для более тонкого анализа темпоральной структуры проповеди необходимо исследование изменений временных характеристик в динамике внутри каждой из отдельных частей.

Значения средней длительности слога во фразах введения традиционной проповеди отличаются большей амплитудой отклонения от значения средней длительности слога по сверхфразовому единству в целом, чем в альтернативной проповеди.

В качестве общей тенденции по характеру изменения темпа во вводной части проповеди необходимо отметить, во-первых, замедленный темп произнесения начальной фразы, что выражается в значениях исследуемого параметра, близких к максимальным; во-вторых, чередование нормального и замедленного темпа на протяжении всей вводной части; в-третьих, замедление темпа при приближении к концу введения; в-четвертых, заметное убыстрение темпа в конце введения, что можно рассматривать как один из фонетических маркеров перехода от вводной части к последующей части проповеди — повествованию.

Вследствие того, что основная часть проповеди (и, в частности, повествование) — наиболее разнородная по содержанию и экспрессивной насыщенности и самая большая по объему часть проповеди, на этом участке текста наблюдается наибольшая вариативность изменений темпа. Прежде всего, необходимо отметить, что одинаковое значение средней длительности слога в повествовании традиционной проповеди (218 мс) и в альтернативной проповеди (218,5 мс) объясняется разными причинами. Традиционная проповедь характеризуется большим разбросом максимальных и минимальных значений исследуемого параметра (от 380 мс до 168 мс). Альтернативной проповеди свойственен более стабильный темп (в пределах от 252 мс до 185 мс). В целом же текст повествования характеризуется сбалансированным разнообразием замедленного и нормального темпа.

На начальном этапе наблюдается заметное замедление темпа, тогда как к концу сверхфразового единства темп неизменно ускоряется, причем в некоторых случаях — существенно.

Рассуждение характеризуется более высокими по сравнению с повествованием значениями среднеслоговой длительности (238 мс в традиционной проповеди и 235 мс в альтернативной проповеди). Рассматривая динамику темпа в этой части текста, мы обнаружили,

что в обоих видах проповеди такие высокие показатели объясняются относительно стабильно большими значениями средней длительности слога во фразе. Более стабильными показателями исследуемого параметра отличаются альтернативные проповеди — здесь диапазон между максимальными и минимальными значениями средней длительности слога составляет всего 26 мс (от 243 мс до 218 мс). В традиционной проповеди диапазон значительно шире — 62 мс (от 270 до 208 мс).

Начальная фраза в рассуждении характеризуется наибольшими значениями исследуемого параметра, что говорит о замедлении темпа на начальном этапе рассуждения. Конечная фраза, напротив, отличается наименьшими значениями среднеслоговой длительности, на основании чего можно говорить о том, что убыстрение темпа является одним из просодических маркеров завершения сверхфразового единства, содержащего в себе рассуждение.

В заключении, как уже указывалось выше, зафиксированы максимальные значения средней длительности слога по сравнению со средними по тексту.

Эту часть проповеди характеризует своеобразие темпоральной организации. На начальном этапе заключения наблюдается незначительное изменение темпа. Средняя часть заключения характеризуется, в основном, замедленным темпом. На заключительном этапе этой части проповеди наблюдается резкое снижение темпа до очень медленного (392 мс в традиционной проповеди и 367 мс в альтернативной проповеди), после чего темп значительно убывает и конечная фраза произносится с нормальным темпом, близким к убыстренному, что создает своеобразный ритмический рисунок заключения и усиливает его воздействующий эффект.

Проведенное исследование временной организации текста устной англоязычной проповеди позволяет сделать вывод о том, что, во-первых, темпоральные характеристики текста проповеди не только участвуют в структурировании текста, но и способствуют созданию или усилению воздействующего эффекта проповеди. Во-вторых, несмотря на наличие общих тенденций в характере изменения темпа в текстах альтернативной и традиционной проповеди, последняя отличается большей вариативностью временных показателей и, как следствие, более разнообразной темпоральной организацией.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Амфитеатров Я. К. Чтения о церковной словесности или Гомилетика. — Киев: Тип. Вальнера, 1846. — 302 с., — XXXVI, XVI.
2. Барсов Н. И. К учению о существе или природе христианской литургийной проповеди. Опыт полного курса гомилетики. — СПб., 1897. — 23 с.
3. Булгаков Г. Теория православно-христианской пастырской проповеди (этика гомилии). — Курск, 1916. — 168 с.
4. Певницкий В. Ф. Церковное красноречие и его основные законы. — СПб., 1908. — 293 с.
5. Фаворов Н. Руководство к церковному собеседованию или Гомилетика. — Киев, 1858. — VIII, 257 с.
6. Брага Л. И. Современная проповедническая деятельность русской православной церкви: проблемы и решения: Дис. ... канд. философ. наук. — М., 1992. — 176 с.
7. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 207 с.
8. Мак-Артур-мл., Дж. Метод изучения Библии при подготовке разъяснительной проповеди// Возвращение к разъяснительной проповеди: Пер. с англ. — СПб.: Христианское общество “Библия для всех”, 2001. — С. 197–211.
9. Комфорт Р. Утерянный ключ к благовестию / Пер. с англ. — М.: Глобал, 2002. — 192 с.

Стаття надійшла до редакції 16.02.13

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

У статті розглядаються результати дослідження та аналізу лексичних засобів, що передають імідж України в англомовних засобах масової інформації, визначається статус газетного дискурсу в загальній системі мови та його функцій, проводиться лексико-семантичний і лінгво-когнітивний аналіз мови англомовної газети, досліджено мовні засоби і прийоми газетного дискурсу як інструменти створення концепту "Україна" на матеріалі сучасних англомовних онлайн-статей.

Ключові слова: англомовний газетний дискурс, імідж, концепт УКРАЇНА, концептосфера, метафора, маніпулятивний вплив, кластер, нейролінгвістичне програмування, сугестивні технології.

Статья посвящена анализу лексических средств, которые помогают сформировать имидж Украины в англоязычных средствах массовой информации, определению статуса газетного дискурса в общей системе языка и его функций; в ней проведен лексико-семантический и лингво-когнитивный анализ языка англоязычной газеты, исследованы языковые средства и приемы газетного дискурса как инструменты создания концепта "Украина" на материале современных англоязычных онлайн-стартей.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, имидж, концепт УКРАИНА, концептосфера, метафора, манипулятивное влияние, класстер, нейролингвистическое программирование, сугестивные технологии.

The article analyses lexical means representing the image of Ukraine in English mass media; it identifies the newspaper discourse in the general system of the language and defines its functions, gives lexical-semantic and linguo-cognitive analysis of the newspaper language and studies the linguistic methods and techniques used in online English newspapers that serve as the main means in the shaping of the concept UKRAINE.

Key words: English newspaper discourse, image, concept Ukraine, conceptual sphere, metaphor, manipulative impact, cluster, neuro-linguistic programming, suggestive techniques.

З огляду на інтенсивний процес глобалізації суспільства, що набуває все більшого поширення в усіх країнах світу, питання позиції України як держави на міжнародній арені постає особливо актуально. Зі здобуттям Україною незалежності, процеси комунікативного обміну між українцями та світовою спільнотою значно посилилися. Газетний дискурс став засобом не лише висвітлення подій чи подання інформації; його роль як маніпулятивно-впливового ресурсу значно зросла і продовжує посідати не останнє місце у формуванні громадської думки. Відповідно інтерес науковців до нього значно зрос.

Одним з об'єктів висвітлення у світовому газетному дискурсі є Україна як вільна незалежна держава. Концепт “Україна” знайшов широке відображення у іноземних ЗМІ. У рамках цього концепту передається інформація про соціальні, економічні та політичні структури, які об'єднуються в уяві читачів та авторів у єдине інформаційне поле “Україна”.

Сьогодні у рамках традиційного мовознавства активно досліджується когнітивне підґрунтя мовленнєвих засобів, за допомогою яких вербалізуються різноманітні політичні концепти, вивчається їхнє емоційне навантаження та асоціативне значення, за допомогою яких автори формують уявлення своїх читачів про ті чи інші події політичного життя країни чи особистості.

Одна з провідних комунікативних стратегій засобів масової інформації полягає в фактуалізації подій і залученні індивіда і суспільства в цей процес — але не шляхом активної дії, а за допомогою менталізації і аксіологізації подій свідомістю зацікавленої сторони. Газетний дискурс, що реалізується засобами масової інформації, зокрема, пресою, конструктує світ людей і їх дій як подію. Подання подій у газетному дискурсі не може здійснюватися нічим, окрім мови [1, 2, 3, 4].

Таким чином, **актуальність** дослідження полягає в аналізі арсеналу лінгвістичних засобів, якими користуються журналісти та публіцисти — автори англомовних газетних статей, та ролі цих засобів у формуванні концепту “Україна” з метою свідомого та несвідомого сугестивного впливу на читача.

Мета статті — визначити статус газетного дискурсу в загальній системі мови, провести лексико-семантичний і лінгво-когнітивний аналіз мови англомовної газети, визначити функції газетного дискурсу, дослідити мовні засоби і прийоми газетного дискурсу як інструменти створення концепту “Україна” на матеріалі сучасних англомовних ЗМІ.

Об'єктом дослідження став газетний дискурс як комплексна інституційно-особистісна структура, що репрезентує стан англійської мови в певну культурно-історичну епоху.

Предмет дослідження — лінгвістичні засоби та прийоми, що формують концепт “Україна” в англомовному газетному дискурсі.

Фактичним матеріалом для дослідження стали 63 онлайн-статті американських та британських онлайн-газет та журналів періоду 2003–2011рр (The Newsweek, The Guardian, The NY Times, The Times, The Washington Post, Daily Telegraph, the Independent, Globe and Mail та ін.).

Наукова новизна нашого дослідження полягає у поглибленні розуміння лінгвістичних засобів та прийомів маніпулятивно-сугестивного впливу на реципієнта отриманої інформації та їх ролі у формуванні іміджу України у свідомості читача.

Під час аналізу мовного матеріалу було використано методи аналізу, розроблені як у традиційній семантиці, так і в когнітивній лінгвістиці.

В рамках сучасної лінгвістичної науки роль та основні риси газетного дискурсу є мовно-соціальним дискурсом особливого типу, що орієнтується на передавання реальної інформації від адресанта до адресата (читача). Він відрізняється від інших типів дискурсу інтерпретацією категорії правдивості, актуальності та об'єктивності. Окрім того, він є актуальним відзеркаленням екстраполінгвістичних подій.

Газетному стилю притаманні *експресія та експресивність* [5; 6], поєднання *стандарту з антистандартом*; тексти англомовних газет сповнені *оцінної та претензійної лексики*.

Для газетного тексту характерна концентрована подача інформації, що полегшує читачеві можливість вибрати в газеті те, що його цікавить.

Газета виконує популяризаторську, інформаційну, просвітницьку, виховну, організаторську, аналітико-критичну та гедоністичну (розважальну) функцію [7].

Окрім цього, за проф. Анатолієм Загнітко [8], газетний дискурс виконує наступні 5 взаємопов’язаних завдань: *інформаційне, аналітичне, регулятивне, оцінне, прогнозувальне*. Тому реалізація будь-якого інформаційного газетного повідомлення ґрунтуються на таких основних завданнях, як виклад, аналіз (або коментар), спрямований у необхідному ракурсі сприйняття, оцінка та прогнозування можливого впливу.

Засоби **маніпулятивного впливу**, які використовуються у сучасних медіатекстах, згідно з проф. Г. М. Подшивайловою, розподіляються на **три групи**: *лінгвістичні, квазілінгвістичні та нелінгвістичні* [9].

Щодо функціонального навантаження візуальної складової у смисловому просторі англомовного медіатексту, існують такі, що притаманні візуальним складовим газетного тексту: функція візуальної підтримки основної ідеї медіа-тексту, функція символізації, функція підтримки одного з аспектів повідомлення, ілюструюча функція, функція розширення смислового простору медіа-повідомлення, функція структурування тексту та функція зняття інформаційної перевантаженості [10: 39].

Серед функцій газетного стилю кожна з них відіграє певну роль. Але одна з найбільш впливових його функцій — *маніпулятивна*, або функція впливу із застосуванням сугестивних технологій маніпулятивного мовлення.

Аналіз статей, проведений науковцями попередніх 15–20 років (Н. А. Чабан, Є. Пліско, О. Леонова, Н. Габар, Бойко О. В., Бутирський О. А. та ін.), присвячених висвітленню зовнішнього образу України в англомовних друкованих ЗМІ, виявив, що від 1991 р. і до сьогодні постійно зростає кількість публікацій з даної проблеми.

Окрім цього, було визначено основні засоби *структуралізації концепт- поля “Україна”*, а саме, інвентарний перелік та зміст його окремих складників на основі аналізу дискурсивних реалізацій імені концепту та його похідних (*теми, метатеми та мінітеми*) [11; 12; 13].

Було виявлено, що на сторінках іноземних видань переважають публікації з *політичної та економічної тематики* про Україну, частка ж матеріалів культурного та спортивного спрямування значно менша.

Результати нашого дослідження дозволяють стверджувати про активну участі метафори як превалюючого механізму у мові газетно-публіцистичних текстів. Вона відіграє важливу роль в інтеграції вербально-логічної та чуттєво-образної системи людини і є ключовим елементом категоризації картини світу.

Було визначено референти та кореляти авторської концептуальної метафори та підраховано, що найчастіше в метафорах іноземних ЗМІ використовується корелят **ЛЮДИНА** та **АРТЕФАКТ**.

Під час дослідження ми спиралися на той факт, що референти метафор можуть бути організованими в рамках єдиної трьохрівневої концептуальної моделі, що формується на базі концепції, розробленої С. А. Жаботинською. Згідно з цією концепцією, інформація, якою володіє індивід, структурно організована та може бути представлена у вигляді предметно-центрального універсального фрейму, що містить квантори **ТАКИЙ**, **ДЕШО/ДЕХТО ІСНУЮЧИЙ**, **ЩОСЬ РОБИТЬ**,

ТУТ/ТЕПЕР [14: 38; 15]. Такий принцип організації інформації може бути застосований не лише на рівні концептів, а й для опису більш складних структур.

Отже, усі референти концептуальної метафори, що несуть інформацію про Україну в рамках сучасних англомовних ЗМІ, можна об'єднати у певні групи, які є найбільш оптимальною моделлю концептуальних зв'язків, що існують в авторській концептуальній моделі світу. Концепт-гіперонім "Україна", який зображеного\описано в англомовних ЗМІ, допускає виділення наступних концептів-гіпонімів:

У межах кластеру **УКРАЇНА ЯК ДЕРЖАВА** лінгвістичні засоби опису несуть інформацію про Україну як про цілісну одиницю на політичній та географічній карті світу. У цьому контексті Україна постає єдиним юнітом, що включає різні сфери діяльності та життя людей. Наприклад: ... *as Ukraine tries to finalize an “association agreement” with the EU before the end of the year; Ukraine, too, after relative political openness following the 2004 Orange revolution, is moving in a similar direction under president Viktor Yanukovich...*

У кластері **ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУЦІЇ** представлені метафори, які інформують про внутрішньополітичні організації України та їхню діяльність. Наприклад: *Ukraine’s leaders are “not impervious to criticism”, he said, adding that the government was pursuing badly needed economic reforms; Government hopes these export duties will raise additional revenues for their cash-starved budget coffers.*

Кластер **ЕКОНОМІЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ** несе інформацію про діяльність економічних структур України та їхні зв'язки з іноземними економічними організаціями. Наприклад: *Ukraine has been an affiliate of NATO since the early 1990s (1); Its leaders have bombarded Kiev with a string of additional proposals: a merger of Ukraine’s Naftohaz and Gazprom (really a take-over).*

До поля **СОЦІАЛЬНЕ ЖИТЯ** увійшли метафори, що описують життя та діяльність українського суспільства, характеризують настрій громадян, описують їхні проблеми та переживання. Наприклад: *What matters is that, unlike his father, the current president isn’t serving the Ukrainians warmed-over Chicken Kiev – the name given by columnist William Safire to Bush I’s August 1991 speech urging the Ukrainians to go slow on independence.*

У концептуальному полі **ЕКОНОМІКА** відображується економічна діяльність держави, її фінансові зв'язки з іншими країнами світу. Наприклад: ... *but more generally Ukrainians were tired of running*

their economy to fulfill Moscow's orders. And their economy was in tatters; The country was teetering: a wrecked economy, a failed coup in August, an upsurge in nationalist feeling, the three Baltic republics going their own way, an exhausted ideology.

Поле **МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ** є одним з найбільш часто вживаних концептуальних кластерів у статтях англомовних ЗМІ. До цієї групи відносять характеристику України як держави на політичній арені світу, її діяльність та зв'язки з іншими державами. Але переважна більшість статей висвітлює відносини України з Росією, про що свідчить аналіз фактичного матеріалу, який суттєво насычений метафорами, що висвітлюють цю сторону діяльності нашої держави. Наприклад: *Russia and Ukraine are playing hardball, and Europeans are suffering as a result; Russian dissident Alexander Solzhenitsyn ...dreamed up to tear Ukraine away from Russia's bosom.*

В рамках кластеру “політичні особистості” концепт **ПЕРСОНАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ** представлений найбільш повно. Описуючи за допомогою метафор цей концепт у своїх статтях, іноземні автори намагаються сконцентрувати увагу на політичних персоналіях, які створюють політичну атмосферу в державі. Вони у свідомості читачів репрезентують Україну як державу, хоча кожна персоналія на політичній арені має власну характеристику, представлену за допомогою метафор та епітетів. Наприклад: *After all, the freeze in relations during the administration of President Yushchenko (2005–2010) eliminated an important source of investment capital — essential, if Ukraine is to make a strong recovery.*

В рамках маркеру **ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ** відображені головні принципи та тенденції внутрішньої політики України, зв'язки між політиками та відношення в середині держави. Наприклад: *Mr. Yanukovich seems to want respect in the West, as well as in Russia, and of course in Ukraine itself. He and his government should stop toying with Ms. Tymoshenko.*

Концепт **ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ**. Сюди увійшли метафори, які висвітлюють роль помаранчевої революції для України, її політиків, та ставлення її сусідів до цієї події. Це теж один з найбільш часто вживаних концептів у статтях іноземних ЗМІ. Наприклад: *The decision to agree to parliament's nomination of Mr Yanukovich — the president's adversary from the time of the orange uprising of December 2004 — avoided the need to order fresh elections, and was hailed by some as a triumph for national unity.*

Окремо виділяється і кластер **ВИБОРИ**, оскільки цей процес в політичному житті України знайшов широке відображення у іноземних ЗМІ та мав значний вплив на політичну ситуацію в державі та на зв'язки України з іншими країнами. Наприклад: *Her vociferous supporters, including hundreds outside the court, argue that Yanukovich wants to get their heroine out of the way before next year's parliamentary elections*).

Як видно з наведених прикладів, мовні засоби, вжиті при описі виділених концептосфер України, мають в переважній більшості *негативну конотацію* та слугують механізмом формування негативного іміджу України у англомовного читача.

Окрім цього, використання автором та їх дослідження допомогло виокремити ті ролі, які вбачає в Україні міжнародна спільнота:

- а) Україна — пострадянська держава, яка не може позбавитися характерних рис та особливостей устрою, які вона успадкувала за радянських часів: *Ukraine's Soviet legacy gets makeover for Euro 2012 (Title)*.
- б) Україна — антипод Росії, її вічний супротивник та “неслухнаний” сусід: *It has taken Russians a long time since then to adjust to the idea of an independent Ukraine. Relations between the two countries have swung back and forth, but there have always been sources of irritation*). в) Україна — об’єкт зваби (як правило, зваблива дівчина) у очах Росії (звабника): *Mr Yanukovych may have hoped that Ukraine was too important and the risk of pushing it into a Russian embrace too great for Europe to react strongly*.
- г) Україна — вічний супутник на орбіті Росії: *Mr Sikorski, Polish foreign minister, says the trade deal would wrest Ukraine from Russia's orbit*. д) Україна — важливий стратегічний партнер: *a strategic European country of 50 million people may be creeping out of the democratic camp*. е) Об’єкт “газової залежності” від Росії: *Ukraine, the biggest ex-Soviet republic by population after Russia, relies on cheap Russian natural gas to fuel its heavy industry*.
- є) Живий організм, який страждає від захворювань: *...an important source of investment capital – essential, if Ukraine is to make a strong recovery*.

Міжнародні відносини з Україною завдяки авторським метафорам представлена різнопланово, вони розглядаються як:

- 1) театральна вистава на політичній арені: *As Ukraine's political arena becomes ever more fractious and ill-tempered....*
- 2) гра: *Russia and Ukraine are playing hardball, and Europeans are suffering as a result*.
- 3) партія в шахи, в якій Україна не відіграє значної ролі і є лише пішаком: *Ukraine shouldn't become a pawn in relations between the West and Russia*.

4) війна чи стан постійної боротьби: ...*Describes the contentious election battle between Yanukovych and Yushchenko in 2004.*

5) сімейні відносини\родинний зв'язок: *Russian dissident Alexander Solzhenitsyn, widely lauded on his death last year for his stance against Soviet gulags, echoed his president, calling it “a loopy fable”, dreamed up to tear Ukraine away from Russia’s bosom.*

Отже, виділені тематичні поля та кластери свідчать про те, що переважно увага ЗМІ концентрується на *політичному житті країни, її зовнішній та внутрішній політиці та сканалах і перипетіях, пов’язаних з політичними діячами країни*. І саме через ці превалюючі теми та влучне використання метафор як стратегічного мовного механізму відбувається процес формування певного іміджу України у свідомості читачів, іноді неоднозначний та досить еклектичний.

До інших лінгвістичних засобів, що формують імідж України у англомовній пресі, належать епітети, повтори (анафори та епіфори) та порівняння. Окрім цього, при використанні мовних засобів, що стосуються концептосфери “Україна”, автори статей неодноразово вдавалися до прийомів нейролінгвістичного програмування та сугестивних технологій [16], використовуючи *прийом “зв’язки”, прийом рефреймінгу, прийом неодноразового повторення та виділення ключової тези, повторення схожих фраз, прийом використання контрастів та вживання невизначеніх дієслів*. Цікавими та неоднозначними виявилися результати аналізу лінгвістичних засобів, що репрезентують українських політиків, описують їх зовнішність, вчинки на політичній арені та політичні вподобання. Одна і та ж особистість може сприйматися читачем діаметрально протилежно лише в залежності від тих епітетів чи порівнянь, якими їх наділить автор.

Так, наприклад, екс-прем’єрка нашої країни на тенетах всесвітньої мережі в різний період була охарактеризована по-різному: мавпою з гранатою, неперебачуваною емоційною жінкою, мученицею, Жанною д’Арк, королевою з короною з коси, або однією з найвпливовіших жінок свого часу: *an ape with a bomb, a populist politician, Ukraine’s Joan of Arc, the iconic woman* або ... *one of the world’s most powerful women* та ін.

Такими ж неоднозначними постають перед читачем і колишній президент України Віктор Ющенко, і сьогоднішній президент нашої держави Віктор Янукович.

Методом **контент-аналізу**, а саме, підрахунком частотності деяких компонентів в аналізованому інформаційному масиві, ми виявили,

що в обраних 63 англомовних газетних статтях найчастотнішими епітетами в контексті згадування чи опису України виявилися деривативи слова *Soviet* та певні мовні кліше з ним. Ми також виділили найбільш частотні лексичні одиниці, до яких належать, насамперед, лексеми *fail, support, corrupt, hope*.

Fail (failure, failed) — 24 випадки вживання, 8 з яких стосуються саме України та її політичних діячів у контексті їх невдалих внутрішньополітичних дій чи кроків на міжнародній арені: *Mr. Yanukovych made his first foreign trip to Brussels — no doubt irritating Russian Prime Minister Vladimir Putin, who directed the Ukrainian's failed attempt to steal the presidency in 2004. Ukraine has failed since independence to develop independent institutions, including courts.*

Лексему ***Support*** та її деривативи було вжито 49 разів, переважна більшість яких стосувалася боротьби опозиції з правлячими верхівками: *Although he roused only half-hearted cheers at his Kiev rally, Mr Yanukovich unquestionably commands wide support in south and east Ukraine. The Fund has supported Ukraine through the global crisis even when the local political turmoil has made maintaining relations difficult.*

Слово ***Hope*** — вжито в 29 контекстах, де президент, Україна чи її реалії були переважно об'єктом (пацієнсом) дії, а не агенсом: *As for the current President, Viktor Yushchenko, who was once the great hope of a Ukrainian democracy... The west is still pinning hopes on Ukraine and Georgia, despite the reversal of Ukraine's revolution.*

Corrupt (-ion, -ed) — 27 випадків вживання, 12 з яких безпосередньо висвітлюють соціально-економічний устрій країни із зовсім невичідної позиції:

"Most of the post-Soviet states are corrupt states that have as their purpose to allow the elites to enrich themselves through corruption," says Anders Aslund, a Swedish economist who advised the Russian and Ukrainian governments in the early 1990s.

Отже, як видно з наведених прикладів, лексичні одиниці та різні прийоми їх вживання значно впливають на сприйняття читачем газетного тексту та несвідомо формують бачення іміджу України як корумпованої держави з багатьма невдачами, але країни, яка ще багато прагне, сподівається і на яку покладають надії не лише її народ, але й світова спільнота.

Перспективи подальших досліджень вважаємо в поглибленому вивчені механізмів впливу на реципієнта газетного дискурсу; в дослідженні динаміки використання певних лінгвістичних засобів фор-

мування іміджу України на сторінках ЗМІ 90-х років до сучасного періоду; а також у зіставному аналізі лінгвістичних засобів вербалізації концепту Україна в англомовних, російських та україномовних ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахмадулін Е. В. “Журналистика”, “СМИ”, “СМК”. Еще раз о дефинициях // Журналистика в 2004 году: СМИ в многополярном мире. — М. : МГУ, 2005.
2. Земская Е. А. Активные процессы современного словоизделия // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). — М., 1996. — С. 90–141.
3. Нефляшева И. А. Окказиональные слова как экспоненты картины современной жизни (по материалам прессы конца 20 века) // Язык и национальные образы мира. Мат-лы межд. научн. конф. (2–21 марта 2001 г.). — Майкоп, 2001. — С. 388–390.
4. Подчасов А. В. Дезориентирующие заголовки в современных газетах // Русская речь. — 2000. — № 3.
5. Солганик, Г. Я. Стиль репортажа [Текст] / Г. Я. Солганик. — М., 1970.
6. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика. — М., 1991.
7. Васильєва А. Н. Газетно-публицистический стиль речи: Курс лекций по стилистике русского языка. — М., 1982.
8. Загітко А. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксис. Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 16. — Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. — 240 с.
9. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. М. Подшивайлова; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2009. — 21 с.
10. Ерёмина Е. А. Множественность форм pragматического воздействия англоязычного медиадискурса : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. А. Ерёмина; Моск. лингв. ун-т. — М., 2007. — 23 с.
11. Долгова Т. Б. Поняття теми як підґрунтя встановлення структурних складників концепту *Україна* (на матеріалі сучасного англомовного газетного дискурсу) / Долгова Т. Б. // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна № 896. Серія “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. — Харків, 2010. — № 61. — 222 с.
12. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; [пер. с франц. и послесл. С. Н. Зенкина]. — М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 1998. — 288 с.
13. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі : [монографія] / Фролова І. Є. — Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. — 344 с.
14. Жаботинская С. А. Про двойственный характер метафоры // Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных. — М.: Гос. институт языкоznания, 1992. — 216 с.
15. Жаботинская С. А. Ономасиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. — 2009. — № 837. — С. 3–14.
16. Петрик В. М., Присяжнюк М. М., Компанцева Л. Ф. та ін. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навчальний посібник. — К., 2001. — С. 10–11.

Стаття надійшла до редакції 5.02.13

ПРО РОЛЬ ЗАСОБІВ ПРОСОДІЇ У АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИСЛОВЛЕННЯ В ДИСКУРСІ ІНТЕРНЕТ-ПОВІДОМЛЕНЬ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ (на матеріалі російської та української мови)

Статтю присвячено проблемі дослідження ролі засобів просодії у актуалізації змісту висловлення у російсько- та українськомовному дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики.

Ключові слова: засоби просодії, актуалізація змісту висловлення, дискурс Інтернет-повідомлень ділової тематики.

Статья посвящена проблеме исследования роли средств просодии в актуализации смысла высказывания в русско- и украинскоязычном дискурсе Интернет-сообщений деловой тематики.

Ключевые слова: средства просодии, актуализация смысла высказывания, дискурс Интернет-сообщений деловой тематики.

The article is dedicated to the problem of investigating the role of the prosodic means of the content foregrounding in the Internet business messages discourse on the basis of the Russian and Ukrainian languages.

Key words: the prosodic means, the content foregrounding, the Internet business messages discourse.

Метою написання статті є вивчення ролі засобів просодії в актуалізації змістового компоненту дискурсу Інтернет-повідомлень ділової тематики. Теоретичну базу дослідження сформовано на ключових для сучасної дискурсології, психолінгвістики, лінгвістичної прагматики, когнітивістики, фонології та експериментальної фонетики робіт Дж. Лайонза [1], В. Г. Борботька [2], Ф. С. Бацевича [3], О. О. Леонтьєва [4], В. Б. Кашкіна [5], О. С. Кубрякової [6], Л. В. Златоустової [7], А. Й. Багмут [8], Т. О. Бровченко [9] і Т. М. Корольової [9].

Наукові праці Л. В. Златоустової, А. Й. Багмут, Т. О. Бровченко, Т. М. Корольової, присвячені детальному вивченю фонетичних одиниць у зв'язному російському та українському мовленні [7; 8; 9], означали зміни у розумінні вирішальної ролі просодії в актуалізації змісту висловлювань у російській та українській мовах. Як за свідчили експериментальні дані, традиційні уявлення про динамічну природу наголосу не дозволяють повністю дослідити цей феномен. Було експериментально підтверджено, що важливими ритмоутворювальними параметрами у російському і українському мовленні є тривалість голосних, міжслові кількісні співвідношення усередині слів, частота основного тону, що реєструється за пиками на огиночій кривій. Подальші розвідки у цій галузі були проведені С. В. Кодзасовим, О. В. Крівновою [7; 8].

Актуальність дослідження обумовлена збільшенням значимості інформаційної складової ділової активності як на території Російської Федерації та України, так і у світі у цілому. Це пояснюється зацікавленістю широких кіл громадськості подіями світової економіки в умовах сучасної економічної кризи — змінами в курсах акцій на біржових ринках, переміщенням капіталу, інвестиціями, міжнародними угодами в економічній сфері, нововведеннями в фіiscalльній політиці та прогнозами щодо стану й розвитку ринку праці.

Новизна дослідження не у обраному матеріалі, а у постановці проблеми. Мета роботи постулюється як вивчення просодичних засобів актуалізації змісту висловлення у дискурсі Інтернет-повідомень ділової тематики. Діловий дискурс і дискурс Інтернету вже декілька десятиріч залишається центральним об'єктом міждисциплінарних розвідок, однак специфіка просодичного оформлення різних видів інституціонального дискурсу ще не вивчена до кінця.

У сучасній фонології та експериментальній фонетиці основний акцент робиться на дослідженні суперсегментних характеристик мовлення в рамках різних видів інституціонального дискурсу як вагомих складових у комплексному вивченні різновікових лінгвістичних засобів актуалізації змісту.

Об'єктом цього дослідження став слов'яномовний дискурс Інтернет-повідомень ділової тематики як самостійний мовленнєвий і когнітивний феномен. Предметом дослідження слугували особливості функціонування просодичних засобів актуалізації змісту (змістового компоненту висловлення і авторської інтенції) на сегментному та суперсегментному рівнях — складу, ритмогрупи (фонетичного

слова), синтагми (інтонаційної групи), фрази. Дослідження виконувалось на матеріалі архівних Інтернет-повідомень на російських і українських інформаційних сайтах економічної спрямованості — РБК, РБК-Україна, російська і українська версія *Forex Club*. Загальний обсяг дослідження склав 20 російськомовних і 20 українськомовних Інтернет-повідомень ділової тематики загальною тривалістю звучання 1 година. Середня тривалість звучання 2–6 хвилин.

Дослідження здійснювалось за методикою фонетичного експерименту з використанням методів лінгвістичного, слухового та інструментального аналізу з подальшим статистичним обробленням одержаних даних. Інструментальне оброблення відрізків звучного мовлення виконувалось за допомогою комп’ютерних програм аналізу та синтезу — *Wincecil*, *Praat*, *WabeLab* з метою укладання іntonограм для виявлення пиків інтенсивності, тривалості та частоти основного тону.

Одиноцею дослідження у роботі слугував склад — універсальна мінімальна неподільна базова фонетична одиниця мовлення, що має експериментально підтверждену матеріальну природу — мінімальна кількість енергії при продукуванні мовлення, що експериментально фіксується за двома параметрами — динамічним (інтенсивність звучання) і темпоральним (тривалість звучання) [4, с. 10–11; 9, с. 129–131].

Ключовими позиціями, за якими виконувалось дослідження, були особливості утворення ритмогруп із подальшим об’єднанням у інтонаційні групи, фрази, сверхфразові єдності і, нарешті, текстові повідомлення.

Основними актуалізаторами змісту висловлення на сегментному і суперсегментному рівнях просодії слугували: тип ритмогрупи, тип інтонаційної групи, тип пауз, показники сумарної акустичної енергії, частоти основного тону (ЧОТ), тривалості звучання складів і пауз.

Російсько- і українськомовний дискурс Інтернет-повідомень ділової тематики досліджувався з урахуванням жанрово-стилістичних характеристик і тематичних особливостей цього виду інституціонального дискурсу. Матеріал дослідження було підібрано так, щоб вилучити фактори, що знижують об’єктивність результатів фонетичного експерименту, — усі ведучі Інтернет-повідомень ділової тематики (двоє чоловіків і дві жінки) були носіями мови (російської та української відповідно), професійно підготовленими в сфері біржової еко-

номіки, однієї вікової групи (25–35 років), без дефектів чи індивідуальних особливостей мовлення.

За результатами дослідження було зроблено висновок про наявність спільних характеристик у використанні просодичних засобів актуалізації змісту висловлення у слов'янському дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики (на матеріалі споріднених російської та української мов). Закономірним для обох мов виявилось широке використання емфатичних і хезитаційних пауз для експлікації змістового компоненту, їх кількісне переважання над фізіологічними та синтаксично обумовленими паузами.

У частині побудови ритмогруп, інтонаційних груп і фраз відзначається переважання одно- \ двохскладових ритмогруп над трьох- \ чотирьохскладовими, одно- \ двохритмогрупних синтагм над трьох- \ чотирьохритмогрупними, одно- \ двохсингтагмених фраз над трьох- \ чотирьохсингтагменими. Все це свідчить про прагнення мовця прискорити темп мовлення, зменшити розмір відрізків звучного мовлення, що передається та сприймається, для полегшення сприйняття змісту інформаційного повідомлення.

У процесі дослідження було також визначено й іншу закономірність — вимова службових слів разом із самостійними частинами мови як одного фонетичного слова чи однієї ритмогрупи. При цьому прийменники, сполучники, препозитивні частки і особові займенники виступали головним чином як проклітики, а постпозитивні частки, зворотні займенники “себя” (рос.), “собі” (укр.) — як енклітики. Слабконаголошеними можуть бути в деяких випадках дієсловавзв'язки “быть” (рос.), “бути” (укр.), а також особові та присвійні займенники. Заперечні та посилюальні частки часто виступали в ролі повноправних наголошених складів.

Дані про розповсюдженість різних типів ритмогруп і синтагм, абсолютних і відносних значеннях сумарної акустичної енергії, інтенсивності, частоти основного тону, тривалості звучання при вимові наголошених і ненаголошених складів, а також про типи та тривалість пауз у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики по двох аналізованих мовах систематизовані та представлені у вигляді таблиць (Таблиці 1–7). Для ілюстрації експериментальних висновків наведені інтонограми відрізків звучного мовлення в дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики російською і українською мовою, де межі ритмогруп позначаються /, синтагм — |, фраз — ||.

Таблиця 1

Характеристика типів ритмогруп і синтагм у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики, російська й українська мова, %

Ведучі	Тип ритмогрупи				Тип синтагми				Тип фрази			
	1–2 складова		3–4 складова		1–2 ритмо-групи		3–4 ритмо-групи		1–2 синтаг-мена		3–4 синтаг-мена	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
російська мова												
Чоловіки	130	65	70	35	118	59	82	41	124	62	76	38
Жінки	120	60	80	40	110	55	90	45	116	58	84	42
українська мова												
Чоловіки	124	62	76	38	132	66	68	34	114	57	66	33
Жінки	116	58	84	42	104	52	96	48	106	53	94	47

Таблиця 2

Характеристика типів пауз у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики, російська й українська мова, %

Ведучі	Тип паузашії									
	хезита-ційні		фізіоло-гічні		логічні		емфатичні		Синтак-сично обумовлені	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
російська мова										
Чоловіки	30	25	24	20	24	20	30	25	12	10
Жінки	33	28	22	18	21	17	32	27	12	10
українська мова										
Чоловіки	28	23	25	21	25	21	32	27	10	8
Жінки	31	26	22	18	22	18	36	30	9	8

Основним результатом здійсненого дослідження є висновок щодо використання просодичних засобів сегментного й суперсегментного рівня для актуалізації змісту висловлення в дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики (розділення на ритмогрупи й синтагми, паузашія, характеристики сумарної акустичної енергії, інтенсивності, частоти основного тону, тривалості пауз і наголошених/ненаголошених складів) у споріднених слов'янських мовах (російській і українській).

Таблиця 3

Середні абсолютні й відносні характеристики сумарної акустичної енергії у наголошених і ненаголошених складах у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомень ділової тематики, російська і українська мова, умовні (у. о.) і відносні (в. о.) одиниці

Ведучі	Тип ритмогрупи					
	1–2 складова		3–4 складова			
	абсолютні характеристики сумарної акустичної енергії (у. о.)	відносні характеристики сумарної акустичної енергії (в. о.)	абсолютні характеристики сумарної акустичної енергії (у. о.)	відносні характеристики сумарної акустичної енергії (в. о.)	наголо-шені	ненаголо-шені
російська мова						
Чоловіки	450	242	1,86	267	148	1,8
Жінки	475	240	1,98	300	180	1,66
українська мова						
Чоловіки	431	237	1,81	256	154	1,66
Жінки	455	235	1,94	310	192	1,61

Таблиця 4

Середні абсолютні й відносні характеристики інтенсивності в мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомень ділової тематики, російська і українська мова, умовні (у. о.) і відносні (в. о.) одиниці

Ведучі	Тип ритмогрупи					
	1–2 складова		3–4 складова			
	абсолютні характеристики інтенсивності (у. о.)	Відносні характеристики інтенсивності (в. о.)	абсолютні характеристики інтенсивності (у. о.)	відносні характеристики інтенсивності (в. о.)	наголо-шені	ненаголо-шені
російська мова						
Чоловіки	14,5	12,1	1,19	12,4	10,1	1,23
Жінки	13,2	10,9	1,21	11,9	9,9	1,2
українська мова						
Чоловіки	14,1	11,9	1,18	13,1	10,4	1,26
Жінки	12,9	10,3	1,25	12,4	10,1	1,23

Таблиця 5

Середні абсолютні й відносні характеристики частоти основного тону (ЧОТ) у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики, російська і українська мова, умовні (у. о.) й відносні (в. о.) одиниці

Ведучі	Тип ритмогрупи					
	1–2 складова		3–4 складова			
	абсолютні характеристики ЧОТ (у. о.)	відносні характеристики ЧОТ (в. о.)	абсолютні характеристики ЧОТ (у. о.)	відносні характеристики ЧОТ (в. о.)	наголо-шені	ненаголо-шені
російська мова						
Чоловіки	185	147	1,23	167	131	1,21
Жінки	298	265	1,11	269	259	1,01
українська мова						
Чоловіки	190	152	1,25	169	134	1,26
Жінки	303	269	1,13	271	262	1,06

Таблиця 6

Середні абсолютні й відносні характеристики тривалості в наголошених і ненаголошених складах у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики, російська і українська мова, мілісекунди (mc), відносні одиниці (в. о.)

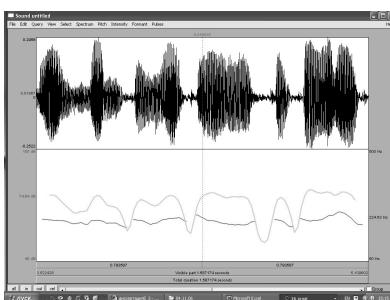
Ведучі	Тип ритмогрупи					
	1–2 складова		3–4 складова			
	абсолютні характеристики тривалості (mc)	відносні характеристики тривалості (mc)	абсолютні характеристики тривалості (mc)	відносні характеристики тривалості (mc)	наголо-шені	ненаголо-шені
російська мова						
Чоловіки	225	142	1,58	143	110	1,3
Жінки	205	120	1,7	159	102	1,55
українська мова						
Чоловіки	220	139	1,6	150	115	1,3
Жінки	200	123	1,62	161	108	1,49

Таблиця 7

Середні абсолютні й відносні характеристики тривалості пауз різних типів у мовленні ведучих у дискурсі Інтернет-повідомлень ділової тематики, російська і українська мова, мілісекунди (мс), відносні одиниці (в. о.)

Ведучі	Характеристики тривалості за типами пауз									
	хезитацій-ні		фізіолого-гічні		логічні		емфатичні		синтаксично обумовлені	
	МС	В. О.	МС	В. О.	МС	В. О.	МС	В. О.	МС	В. О.
російська мова										
Чоловіки	60	0,6	20	0,18	50	0,44	70	0,61	20	0,18
Жінки	65	0,5	18	0,16	48	0,42	72	0,63	20	0,18
українська мова										
Чоловіки	64	0,6	22	0,19	51	0,45	73	0,64	18	0,16
Жінки	67	0,6	17	0,15	53	0,46	71	0,62	17	0,15

Перспектива подальших розвідок убачається у більш детальному вивченні специфіки просодичного оформлення дискурсу Інтернет-повідомлень ділової тематики з урахуванням особливостей використання просодичних засобів актуалізації змісту висловлення у інших слов'янських мовах.

Іntonограма 1.

Іntonограма 2.

В ефірі/ Інтернет/-дайджест/

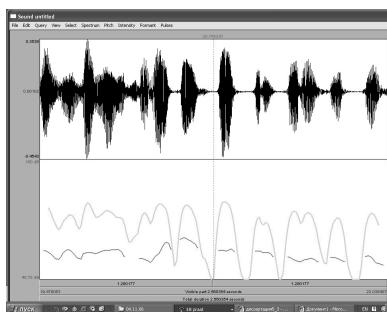
бізнес-/новини.||

[_ ' _ _ / _ _ ' _ / ' _ _ / ' _ _ / _ ^ ||]

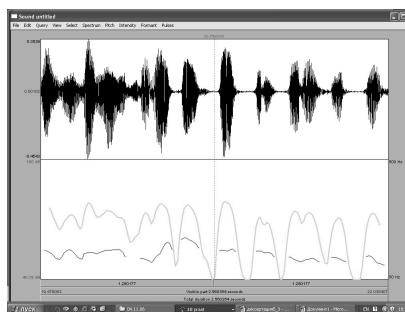
В э'фире/ Интернет/-дайджест/

'бизнес-/новостией.||

[_ ' _ _ / _ _ ' _ / ' _ _ / ' _ _ / _ ^ ||]

Иntonограма 3.

Иntonограма 4.

В компа́ниї/ „Гешта́льт/ Конса́йтинг Российские/ компа́нии| выхо́дят/ со сво'е́й груп| цей на́правомок/ дія́льности/ веде́ться/ про'дукцией/ на миро'вые /рынки.|| на осно́ви/ сучасных/ інформа́ційних/ техно'логій.||

[— ' — / ' — / ' — / — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — / ' — / — /] [— ' — / ' — / ' — / — / ' — / — / ' — / — /] [— ' — / — / ' — / — /]

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Дж. Лайонз. — М.: Едиториал УРСС, 2010. — 544 с.
- Борбелько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борбелько. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. — 288 с.
- Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Ф. С. Бацевич. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
- Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 312 с.
- Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации / В. Б. Кашкин. — Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с.
- Кубрякова Е. С. О термине “дискурс” и стоящей за ним структуре знания / Е. С. Кубрякова// Язык. Личность. Текст. — М.: Языки слав.культуры, 2005. — С. 23–33.
- Златоустова Л. В. Фонетическая структура слова в потоке речи / Л. В. Златоустова. — Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1962. — 155 с.
- Багмут А. И., Бровченко Т. А., Борисюк И. В., Олейник Г. П. Интонационная выразительность звучащей речи средств массовой информации / А. И. Багмут, Т. А. Бровченко, И. В. Борисюк, Г. П. Олейник. — К.: Наук. думка, 1994. — 190 с.
- Бровченко Т. О., Корольова Т. М. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) / Т. О. Бровченко, Т. М. Корольова. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. — 300 с.

10. Финансовые новости РБК он-лайн. URL: <http://quote.rbc.ru/video/finans/562949985673445/> (дата звернення: 3.02.2013).
11. Фінансові новини Україна — РБК он-лайн. <http://quote.rbc.ua/video/finans/562949985673445/> (дата звернення: 5.02.2013).

Стаття надійшла до редакції 18.02.13

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕЛОДИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА ИНТОНАЦИИ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕКЛАМНОЙ РЕЧЕВОЙ МАСКИ

Статья посвящена выявлению особенностей функционирования высотного уровня интонации в реализации рекламных речевых масок. На основе аудиторского анализа установлено, что высотный уровень является одним из ведущих интонационных средств, способствующих нарастанию воздействия посредством направления ядерного тона и вариации шкал.

Ключевые слова: аудиторский анализ, речевая маска, рекламный курс, высотный уровень, ядерный слог, шкала.

Стаття присвячена виявленню особливостей функціонування висотного рівня інтонації у реалізації рекламних мовленнєвих масок. На основі аудиторського аналізу встановлено, що висотний рівень є одним з провідних інтонаційних засобів, який сприяє зростанню впливу завдяки напрямку ядерного тону та варіації шкал.

Ключові слова: аудиторський аналіз, мовленнєва маска, рекламний дискурс, висотний рівень, ядерний склад, шкала.

The immediate aim of the article is to define peculiarities of functioning of the pitch component of intonation in the realization of advertised speech masks. On the basis of the auditory analysis it is proved that the pitch component of intonation is one of the principal means of intonation that contributes to the increase of influence by means of the direction of the nuclear tone and variation of heads.

Key words: auditory analyses, speech mask, advertised discourse, pitch level, nuclear tone, head.

Рекламный дискурс, являющийся одной из разновидностей дискурсов массовой коммуникации, в последние десятилетия стал объектом пристального внимания лингвистов. Язык массовой коммуникации, в том числе и рекламы, является интересным объектом исследований, проводимых на стыке наук: в области психолингвист-

тики [1; 2; 3 и др.], социолингвистики [4; 5 и др.], лингвокультурологии [6; 7 и др.]. Исследователей привлекает большое количество выразительных средств, используемых на всех языковых уровнях рекламного дискурса, что определяется его pragматической функцией — необходимостью воздействовать на наиболее широкую аудиторию за наиболее короткое время. Вопросы воздействия в массовой коммуникации, развития новых коммуникативных технологий стали предметом многочисленных исследований [8; 9; 10; 11; 12 и др.].

Одним из эффективных способов воздействия в устном рекламном дискурсе является использование так называемых речевых масок. *Речевая маска* как филологический феномен привлекает внимание многих исследователей [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25], однако до сих пор в современной филологической науке не существует единой позиции относительно того, что же считать речевой маской. В каждой работе это явление определяется исходя из конкретных потребностей исследования: речевая маска трактуется как коммуникативная стратегия, которая предполагает оппозицию собственного идиостиля языковой личности и стиля, присущего выбранной речевой маске [26]; средство маскировки, перевоплощения ритора и его отождествление в языке-стиле, характеризующем социокультурный тип [19]; сюжеты архетипов на телевидении, свойственные мифологическим образам [27]; сознательно созданный в рекламном тексте образ автора, позволяющий ему играть роль заботливого помощника, который во всем подчиняется адресату [28]. В устном рекламном дискурсе маска равнозначна определённой позиции автора дискурса, которая реализуется вербальными и паравербальными средствами.

Просодические средства, которые принимают участие в образовании устного рекламного дискурса, уже были достаточно изучены относительно изменения ритма, темпа, паузации, перепадов диапазона, интонационных контуров. Учеными было доказано, что компоненты интонации имеют свои особенности, что обусловлено, в первую очередь, направленностью просодии на реализацию функции воздействия [29; 30; 31; 32; 33 и др.]. Однако просодическая организация речевых масок в рекламном дискурсе не нашла еще полного отображения в лингвистических работах.

Актуальность работы определяется общей направленностью современных фонетических исследований на поиск новых способов изучения интонации рекламного дискурса, связанных прежде всего с воздействием устного дискурса.

Объектом данного исследования является устный англоязычный рекламный дискурс.

Предметом исследования выступает высотный уровень речевых масок в англоязычном устном рекламном дискурсе.

Материалом исследования послужили 500 устных англоязычных рекламных телевизионных дискурсов, записанных с каналов спутникового телевидения CNN и Интернета (“Лучшие рекламные ролики”, Super Bowl commercials в формате wav., mp.3) за период с 2002 по 2010 год, общей продолжительностью 180 минут (скрипты объемом 200 страниц текста в стандартном печатном формате).

Целью данной работы является определить особенности мелодического компонента интонации в реализации речевых масок в англоязычном устном рекламном дискурсе.

Поставленная цель определила следующую **задачу исследования**: выявить методом аудиторского анализа вариации высоты тона, ядерных тонов и шкал в разных частях текстов выделенных речевых масок.

В нашей работе для проведения аудиторского анализа было задействовано 10 аудиторов — преподавателей и аспирантов, специализирующихся в области фонетики.

В процессе исследования высотный уровень отмечен аудиторами в качестве преобладающего средства воздействия, объясняющего факт того, что мелодический компонент интонации традиционно считается одним из наиболее действенных средств воздействия.

Поэтому на первом этапе аудиторского анализа перед аудиторами была поставлена задача определить высотный уровень в разных видах речевых масок (РМ) в рекламном дискурсе (РД). Данные по обработке ответов аудиторов представлены в таблице 1.

Как свидетельствуют данные таблицы 1, аудиторы в целом отметили, что РМ характеризуются средним высотным уровнем произнесения РД. Эта же закономерность наблюдается при произнесении 1-го ударного слога в информирующей речевой маске (ИРМ) и убеждающей речевой маске (УРМ) (средний высотный уровень является отличительным качеством во всех частях дискурса), во внушающей речевой маске (ВРМ) оформляется повышением высотного уровня в начале и конце РД (рамочная конструкция, направленная на привлечение и удержание внимания).

Анализ данных таблицы 1 позволяет отметить низкий высотный уровень при произнесении ИРМ во всех частях РД; преобладание

среднего уровня в начале, низкого в середине и высокого в конце УРМ; высокого высотного уровня в начале дискурса и среднего — в основной части и завершении ВРМ.

Таблица 1

**Восприятие аудиторами высотного уровня различных видов речевых масок
в англоязычном устном рекламном дискурсе (в %)**

Вид маски	Вид слога	1-й ударный слог			Ядерный слог		
		Высо- кий	Сред- ний	Низ- кий	Высо- кий	Сред- ний	Низ- кий
Информирую- щий	Часть дискурса	Высо- кий	Сред- ний	Низ- кий	Высо- кий	Сред- ний	Низ- кий
	Начало (100 %)	17,8	64,0	18,2	37,8	—	62,2
	Основная часть (100 %)	32,5	58,2	9,3	10,0	44,4	45,6
Убеждающий	Завершение (100 %)	22,0	66,4	11,6	28,4	26,6	45,0
	Начало (100 %)	19,7	80,3	—	25,1	60,7	15,2
	Основная часть (100 %)	21,6	78,4	—	12,7	38,0	49,3
Внушающий	Завершение (100 %)	37,1	62,9	—	49,6	34,3	16,1
	Начало (100 %)	75,0	25,0	—	60,2	26,7	13,1
	Основная часть (100 %)	39,7	60,3	—	31,3	56,3	12,4
	Завершение (100 %)	83,3	—	16,7	14,3	57,1	28,6

Таким образом, высотный уровень, по мнению аудиторов, является одним из ведущих просодических средств, способствующих нарастанию воздействия. Основываясь на полученных данных, мы пришли к выводу, что высотный уровень РМ зависит от типа воздействия, заключенного в каждом рекламном дискурсе.

Следующим этапом аудиторского анализа явилось исследование движения ядерных слогов, результаты которого отражены в таблице 2.

Как показывают данные таблицы 2, ИРМ преимущественно оформляется Низким Нисходящим тоном ядра во всех частях РД. Рассмотрим пример: демонстрируется город, у обочины находится машина, черно-белый фон, меняется город и машина несколько раз в зависимости от исторического периода, пока не показывают современную машину.

Таблица 2

Восприятие аудиторами вида движения высотного уровня различных видов речевых масок в англоязычном устном рекламном дискурсе (в %)

Вид маски	Вид слога	Ядерный слог (100 %)						
		Часть дискурса	НВ	ВНВ	ВН	НН	Н+В	В+Н
Информирующий	Начало (100 %)	25,3	7,1	25,4	42,2	—	—	—
	Основная часть (100 %)	7,2	—	27,3	43,0	—	8,5	14,0
	Завершение (100 %)	—	—	19,4	40,4	20,2	28,0	—
Убеждающий	Начало (100 %)	38,1	—	—	54,6	3,2	4,1	—
	Основная часть (100 %)	24,0	—	—	70,1	3,7	2,2	—
	Завершение (100 %)	10,3	—	—	67,2	4,0	18,5	—
Внушающий	Начало (100 %)	17,4	4,6	21,7	26,0	4,3	26,0	—
	Основная часть (100 %)	5,1	5,2	20,6	46,1	2,6	17,9	2,5
	Завершение (100 %)	8,7	4,6	17,4	34,7	4,3	26,0	4,3

Ровный — Р, Восходяще-Нисходящий — ВН, Низкий Нисходящий — НН, Низкий Восходящий — НВ, Восходяще-Нисходяще-Восходящий — ВНВ, Нисходяще-Восходящий — Н+В, Высокий Нисходящий — В+Н

M (голос за кадром): From a 'long 'line of 'legendary 'Coupes ↗ comes the ↑C'L ↘S. | The ↑world's 'first ↴step. ↗↗ ↑Four 'door 'Coupe. ↗

(Mercedes Benz). Черный фон экрана — подпись *Legendary. Unlike any other*, другой черный фон — подпись *Mercedes Benz* и светлый фон логотипа машины.

Данный пример характеризуется Низким Нисходящим ядерным тоном в большинстве синтагм; исключение составляет ключевая фраза (*The ↑world's 'first ↴step.*), произносимая Высоким Нисходящим ядерным тоном. Первый ударный слог акцентирует внимание слушателя посредством разнообразного произнесения начальной информации.

В УРМ ядерный слог оформляется в большинстве случаев Низким Нисходящим тоном. Приведем пример: мушки летают, лес, много деревьев, показывается чистая вода, создается впечатление чего-то чистого, доброго, приятного.

M (голос за кадром): The [▲]common \backslash mayfly \hat{J} has a [▲]life ex [▲]pectancy |

\backslash of just 'one \backslash day \hat{J}

\backslash Vodafone. | Like the [▲]most of \backslash now. \hat{J}

Белый фон, красная эмблема и логотип *Vodafone*.

Приведенный пример передает начало и завершение УРМ, которое реализуется лирическим повествованием. Анализируемая часть дискурса оформляется Низким Нисходящим ядерным тоном всех синтагм (\backslash mayfly, \backslash day, \backslash Vodafone, \backslash now), способствуя организации РД безапелляционным способом (суггестивное воздействие).

Во ВРМ начало рекламного дискурса способствует привлечению внимания слушателя за счет произнесения ядерных тонов Высоким Нисходящим, Восходяще-Нисходящим или, в некоторых случаях, Низким Нисходящим ядерным тоном. Основная часть характеризуется в большинстве случаев Низким Нисходящим ядерным слогом. РД в завершении оформляется Низким Нисходящим или более эмоциональным Высоким Нисходящим ядерным тоном.

Таким образом, направление тона является информативным параметром при реализации воздействия на ядерных слогах в разных видах речевых масок.

Следующим компонентом высотного уровня, предложенного на рассмотрение аудиторам, послужило определение разновидности шкал, используемых в РД выделенных РМ. Результаты исследования отражены в таблице 3. Полученные данные, позволяют определить структуру интонационного произнесения каждого вида РМ в трех составляющих РД — начале, основной части и в завершении.

Как следует из таблицы 3, каждый вид РМ характеризуется определенными особенностями оформления высотного уровня, что имеет свое проявление в корпусе синтагмы и выражается в разнообразии шкал. Так, в ИРМ информация передается преимущественно Скользящей шкалой, наблюданной во всех частях РД. Посредством

данной шкалы каждый ударный слог произносится непринужденно и ненавязчиво, при этом вся информация воспринимается как весомая и важная. Ненавязчивый характер высказывания позволяет внушать адресату необходимость обладания рекламируемым объектом. Кроме того, Высокая шкала, реализуемая в начале и основной части РД (31,2 % и 36,7 % соответственно), направлена на структурирование четкого ритма, что также содействует воздействию.

Таблица 3
**Определение аудиторами вида шкал в разных видах речевых масок
 в англоязычном устном рекламном дискурсе (в %)**

Вид речевой маски	Вид шкалы	Вш	Сш	Восхш	Рш	Пш
Информирующий	Начало (100 %)	31,2	54,4	6,1	8,3	—
	Основная часть (100 %)	36,7	54,1	—	—	9,2
	Завершение (100 %)	9,1	50,9	8,9	11,1	20,0
Убеждающий	Начало (100 %)	70,3	9,1	—	—	20,6
	Основная часть (100 %)	54,0	—	9,5	—	36,5
	Завершение (100 %)	63,5	—	12,2	—	24,3
Внушающий	Начало (100 %)	36,8	42,1	—	—	21,1
	Основная часть (100 %)	34,6	53,9	7,7	—	3,8
	Завершение (100 %)	18,7	52,7	15,1	—	13,5

Высокая шкала — Вш, Скользящая шкала — Сш, Восходящая шкала — Восхш, Ровная шкала — Рш, Падающая шкала — Пш

Превалирующей шкалой УРМ выступает Высокая шкала, реализуемая во всех трех частях РД (70,3 %, 54,0 % и 63,5 % соответственно). Высокая шкала позволяет передавать информацию короткими синтагмами, в которых ударные слова посредством высотного уровня являются четко выделенными. Например: *M* (*голос за кадром*): *Diamonds.* | *The jewelry ex* *change* *is a direct import.* | ...

Лаконично произнесенные фразы на высоком высотном уровне в начале дискурса в УРМ содержат логическую оценку, что способствует убеждению реципиента посредством воздействия на подсознательный уровень восприятия рекламного сообщения.

Анализ данных таблицы 3 позволяет утверждать, что эмоциональная направленность ВРМ также передается во всех частях РД Скользящей шкалой (42,1 %, 53,9 % и 52,7 % соответственно). Данная шкала придает репликам персонажей, с одной стороны, непринужденный характер, с другой стороны, заинтересованность и радость от обладания рекламируемым объектом. Реплики, реализуемые Высокой шкалой в начальной и основной (36,8 % и 34,6 % соответственно) частях, позволяют акцентировать внимание адресата на преимущественных качествах объекта рекламирования.

Таким образом, полученные данные вариативности шкал, по мнению аудиторов, способствуют выделению Скользящей шкалы в качестве основной шкалы, направленной на формирование воздействия, что позволяет воспринимать информацию, передаваемую РД, некритически, возбуждая заинтересованность ненавязчивым произнесением сообщения. Высокая шкала, которая часто используется в исследуемых РМ, чётко структурирует информационный поток, направляя внимание слушателя на целенаправленное восприятие информации.

Проведенное исследование мелодического компонента интонации позволяет выделить определенные интонационные особенности, участвующие в реализации и воздействии речевых масок:

информирующая маска обладает средним высотным уровнем первого ударного слога и низким высотным уровнем ядерного слога, произносится Скользящей шкалой и Низким Нисходящим ядерным тоном;

убеждающая маска характеризуется средним высотным уровнем первого ударного и ядерного слогов, произносится Высокой шкалой и Низким Нисходящим ядерным тоном;

внушающая маска реализуется высоким высотным уровнем первого ударного слога, средним и высоким высотным уровнем ядерного тона; произносится Скользящей и Высокой шкалой, Высоким Нисходящим, Восходяще-Нисходящим или Низким Нисходящим ядерным тоном.

Поскольку интонация является одним из самых важных механизмов воздействия при реализации и дифференциации речевых масок, перспективным представляется комплексное исследование всех ин-

тонационных параметров (мелодических, динамических и темпоральных), участвующих в реализации и дифференциации рекламных речевых масок.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. — М.: СМЫСЛ, 1997. — 287 с.
2. Тарасов Е. Ф. Психологические и психолингвистические аспекты речевого воздействия / Е. Ф. Тарасов // Речевое воздействие: психологические и психолингвистические проблемы. — М., 1986. — С. 4–9.
3. Школьник Л. С. Речевое воздействие: основные проблемы и исследования. Текст / Л. С. Школьник // Проблемы организации речевого общения. — М., 1981. — С. 18–34.
4. Четвертакова И. В. Радиореклама: социолингвистический аспект рекламного радиообращения: Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / Ирина Вячеславовна Четвертакова. — М., 1996. — 191 с.
5. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві: монографія / Г. П. Мацюк. — Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. — 212 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Синтагматика функциональных стилей: Дис. ... докт. филол. наук / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. — М., 1980. — 328 с.
7. Щербина Н. В. Американский рекламный тест в аспекте взаимодействия языка и культуры: Дис. ... канд. филол. наук / Нина Валерьевна Щербина. — Хабаровск, 2002. — 210 с.
8. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиа-текстов: Опыт исследования современной английской медиа-речи / Т. Г. Добросклонская. — М.: МАКС Пресс, 2000. — 288 с.
9. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. — М.: СМЫСЛ, 1997. — 287 с.
10. Минаева Л. В. Слово и речь: Дис. ... докт. филол. наук / Л. В. Минаева. — М., 1983. — 372 с.
11. Почепцов Г. Г. Коммуникативный инжиниринг: теория и практика / Г. Г. Почепцов. — К.: Альтерпрес, 2008. — 403 с.
12. Тарасов Е. Ф. Психологические и психолингвистические аспекты речевого воздействия / Е. Ф. Тарасов // Речевое воздействие: психологические и психолингвистические проблемы. — М., 1986. — С. 4–9.
13. Виноградов В. Б. О теории художественной речи / В. Б. Виноградов. — М.: Высшая школа, 2005. — 287 с.
14. Винокур Т. Г. Стилевой состав высказывания в отношении к говорящему и слушающему / Т. Г. Винокур // Русский язык. Функционирование грамматических категорий: Текст и контекст. — М., 1984. — С. 135–154.
15. Голубева И. В. Фаина Раневская в письмах / И. В. Голубева // Русский язык: исторические судьбы и современность: II Международный конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы, 2004: [Электронный ресурс]. — Режим доступа: // www.philol.msu.ru/~rlc2004/ru/abstracts/?id=24&type=tar
16. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковая игра / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русская разговорная речь. — М.: Наука, 1983. — С. 172–214.

17. Иссерс О. С. Речевое воздействие в аспекте когнитивных категорий / О. С. Иссерс // Вестн. Омск, ун-та. — 1999. — Вып. 1. — С. 74–79.
18. Ильин Е. П. Стиль деятельности: Новые подходы и аспекты [Текст] / Е. П. Ильин // Вопросы психологии. — 1988. — № 6. — С. 85–94.
19. Кузнецова Е. А. Ораторская маска в судебной защитительной речи (на материале выступлений Ф. Н. Плевако): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 — русский язык / Евгения Алексеевна Кузнецова. — Барнаул, 2004. — 204 с.
20. Лотман Ю. М. Биография — живое лицо / Ю. М. Лотман // Новый мир. — 1985. — № 2. — С. 228–236.
21. Плеханова Т. Ф. Текст как диалог / Т. Ф. Плеханова. — Минск: МГЛУ, 2002. — 253 с.
22. Попова Е. С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте / Е. С. Попова // Известия Уральского государственного университета. — 2002. — № 24. — С. 276–288.
23. Стернин И. А. О понятии коммуникативного сознания / И. А. Стернин // Культура общения и ее формирование. Вып. 8. — Воронеж, 2001. — С. 55–59.
24. Тюпа В. И. Очерк современной нарротологии / В. И. Тюпа // Критика и семиотика. — 2002. — Вып. 5. — С. 5–31.
25. Шмелева Е. Я., Шмелев А. Д. Рассказывание анекдота как жанр современной русской речи: проблемы вариативности / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев // Жанры речи: Сборник научных статей / Отв. ред. В. Е. Гольдин. — Саратов: Изд-во Государственного научного центра “Колледж”, 1999. — С. 133–145.
26. Шпильман М. В. Коммуникативная стратегия “речевая маска”: на материале произведений А. и Б. Стругацких: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 — Русский язык / Марина Владимировна Шпильман. — Новосибирск, 2006. — 229 с.
27. Каучевская К. С. Архетипы в кинематографе: культурологический анализ: автореф. дис. ... канд. культурол. наук: специальность 10.00.01 — теория и история культуры / Кристина Сергеевна Каучевская. — Санкт-Петербург, 2010. — 25 с.
28. Попова Л. Е. Юридический дискурс как объект интерпретаций (семантический и pragmaticальный аспект): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Лариса Евгеньевна Попова. — Краснодар, 2005. — 166 с.
29. Аниховская Т. В. Риторика интеллективного общения (на материале телевизионных программ новостей Би-Би-Си) / Т. В. Аниховская, С. В. Дечева. — М.: МАКСПресс, 2006. — 125 с.
30. Гирина И. Г. Речевой голос в звучащем американском телевизионном рекламном тексте: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Гирина Ирина Геннадьевна. — Хабаровск, 2003. — 24 с.
31. Митрофанова Е. Н. Некоторые интонационные особенности чтения сказки на RP и американском варианте английского языка / Е. Н. Митрофанова // Фонетическая вариативность: билингвизм и диглоссия. — Иваново, 2000.
32. Родионова О. С. Синтагматическое членение текста и его жанровая принадлежность / О. С. Родионова // Просодическая структура текста: сб. науч. тр. МГПИИ им. М. Тореза. — М.: Изд-во МГПИИ им. М. Тореза, 1984. — С. 246–250.
33. Яшина Н. В. Коммуникативные и интонационные особенности дискурса телевидения (на материале американского варианта английского языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Наталья Владимировна Яшина. — Иваново, 2007. — 220 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.13

ЕВФОНІЧНІ ЗАСОБИ В КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ (на матеріалі англійської та української мов)

У статті представлено результати порівняльного аналізу реалізації евфонічних засобів у компаративних фразеологічних одиницях в англійській та українській мовах.

Ключові слова: компаративні фразеологічні одиниці, евфонічні засоби, алітерація, асонанс, рима.

В статье представлены результаты сравнительного анализа реализации эвфонических средств в компаративных фразеологических единицах в английском и украинском языках.

Ключевые слова: компаративные фразеологические единицы, эвфонические средства, аллитерация, ассонанс, рифма.

The article deals with analysis of the euphonic means' realization in English and Ukrainian comparative phraseological units.

Key words: comparative phraseological units, euphonic means, alliteration, assonance, rhyme.

Помітне місце у фразеологічному фонді як англійської, так і української мов посідають фразеологічні одиниці, засновані на порівнянні, які характеризуються термінологічним розмаїттям, як-от: “компаративні фразеологічні одиниці” (В. В. Виноградов, О. В. Кунін, С. І. Ройзейзон), “компаративні звороти” (О. В. Кунін, В. С. Ващенко), “сталі порівняння” (О. В. Кунін, О. Ю. Дубенка, Л. А. Лебедєва, В. М. Огольцов), “порівняльні фразеологічні звороти” (В. Г. Гак, Л. Г. Скрипник), “сталі порівняльні звороти” (В. С. Ващенко), “сталі компаративи” (Н. М. Прохорова). У подальшому будемо використовувати терміни “компаративні фразеологічні одиниці” та “компаративні звороти”, які є найпоширенішими у сучасних дослідженнях.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що у фокусі уваги стають дослідження компаративних фразеологічних одиниць в порівняльному аспекті. Так, вивчаються компаративні звороти на матеріалі двох (або трьох) як близькоспоріднених, так і різних за своїми генетичними та культурно-історичними зв'язками мов, а саме: шведської та російської мов (О. С. Альошин); російської та литовської мов (Л. Б. Вороб'єва); російської, англійської та німецької мов (А. О. Долгова); російської, української та сербохорватської мов (І. В. Кузнецова); англійської, німецької та норвезької мов (А. Н. Любова); російської та англійської мов (Л. І. Ільясова, В. Г. Подхамутніков); англійської, німецької та шведської мов (Т. Н. Федулenkova) та інших. Водночас слід відзначити незначну кількість робіт, присвячених вивченю компаративних фразеологізмів англійської мови у порівнянні з українською мовою. У наявних порівняльних дослідженнях вчені звертають увагу на структурну характеристику фразеологічних одиниць, заснованих на порівнянні (Л. Лисенко), або семантику певної групи компаративних фразеологізмів (К. І. Мізін). Однак аналіз їх фоностилістичних особливостей також потребує висвітлення та уточнення як такий, що має дозволити здійснити більш повний опис даних фразеологічних одиниць у порівняльному аспекті.

Відтак, метою дослідження є проведення порівняльного опису реалізації евфонічних засобів у компаративних фразеологічних одиницях англійської та української мов.

Як вже зазначалося вище, компаративні фразеологізми складають помітну частину фразеологічного фонду порівнюваних мов. За визначенням В. В. Виноградова, компаративні фразеологізми — це словосполучення, які закріпилися у мові як стійкі порівняння [1]. Зазвичай, фразеологічні одиниці цієї групи є двокомпонентними структурами, у яких перший компонент — суб'єкт порівняння (те, що порівнюється), та другий компонент — об'єкт порівняння (те, з чим порівнюється), зв'язані за допомогою порівняльних сполучників *as*, *like* — в англійській мові; *як*, *мов*, *немов*, *наче*, *неначе* — в українській мові.

Зазначимо, що звукове мовлення є основною формою існування мови. Відповідно кожна національна мова має свою неповторно індивідуальну фонетичну систему, яку людина, що говорить цією мовою, вважає найбільш зручною. Невдачна фонетична організація мовлення заважає сприйняттю, тоді як поєднання звуків, яке є найбільш досконалим з точки зору носія мови, є приємним для слуху та

зручним для вимови. Посиленню фонетичної виразності мовлення сприяє звукова подібність слів. Так, звукові повторення глибше вводять у свідомість людини головне слово, скріпляють логічні зв'язки співзвучних з ним слів. На цей факт звертає увагу А. В. Кунін, який зазначає, що “евфонічні засоби сприяють семантичній та структурній замкненості фразеологічних одиниць” [2: 143]. До таких евфонічних засобів вчений відносить алітерацію, асонанс та римоване звучання. В. М. Савицький [3] вказує, що вибір образу у компаративних фразеологізмах досить часто залежить від таких факторів, як-от наявність алітерації або рими.

З огляду на викладене вище було проаналізовано 273 компаративні фразеологічні одиниці англійської мови та 210 — української, одержані шляхом суцільної вибірки з англомовних та україномовних лексикографічних джерел [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Проведений аналіз фоностиlistичних особливостей фразеологізмів цієї групи засвідчив, що серед евфонічних засобів найбільш поширеною в порівнюваних мовах є алітерація. Так, кількість алітерованих компаративних зворотів складає 71 (26 %) в англійській мові та 40 (19 %) в українській. Спостерігається повторення одного звуку, двох або трох.

Аналіз алітерованих компаративних фразеологічних одиниць звідчить, що в обох мовах найбільш часто зустрічається повторення одного приголосного. Ми дійшли висновку, що найчастіше спостерігається повторення перших приголосних у першому та останньому словах. Такі компаративні фразеологізми є характерними для англійської мови, наприклад: *as blind as a bat, as brown as a berry, to burst like a bubble, as dry as dust, as dead as a dodo, to die like a dog, as good as gold, as green as gooseberry, as pretty as a picture, as red as a rose, as right as rain, as sure as shooting, as thick as thieves, as weak as water*. В українській мові вони зустрічаються, однак не є настільки розповсюдженні, наприклад: гарна як мак городній, голова як гарбуз, крутитися як білка у колесі, носиніти як печінка, позеленіти як пуп. В деяких зворотах в обох порівнюваних мовах спостерігаємо повторення приголосного також й у середині останнього слова, як-от: *as cool as a cucumber, as clever as a cartload of monkeys; водити очима як блудна вівця, схожий як сова на яструба*. Водночас в українській мові часто можна зустріти інші варіанти повторення приголосних, наприклад: славна як свиня в дощ; вчепився як вовк до ягнят, бреше, як шовком щие.

У деяких компаративних фразеологізмах порівнюваних мов відзначено повторення перших приголосних у двох словах, що входять до складу другого компоненту. Наприклад, в англійській мові: *as different as chalk from cheese, as smooth as a baby's bottom, as handsome as a young Greek god*; в українській мові — *личить як свині сідло; пріпав до води, як муха до меду*. Такі типи повтору досить часто зустрічаються у так званих напівкомпаративних зворотах (визначення А. В. Куніна): *like a red rag to a bull, like a bee in a bottle; як у воду впасті*. Як в англійській, так і в українській мовах можливі також дещо інші варіації алітерованих приголосних, як-от: *like a dying duck in a thunderstorm; красива як свиня сива, любить як вовк овечку*. Крім того, в українській мові зустрічається повторення перших приголосних у двох словах, що входять до складу першого компоненту: *зуби здорові як часник*.

Зазначимо також, що в англійській мові широко розповсюдженена алітерація звука [l], особливо у компаративних зворотах, компоненти яких зв'язані сполучником *like*. Алітерованими можуть бути будь-які слова, що входять до складу фразеологічної одиниці, наприклад: *to go over like a lead balloon, to look like a million dollars, to tremble like a leaf*.

Повторення двох звуків в порівнюваних мовах зустрічається значно рідше. Наприклад, в англійській мові: *as clever as a cartload of monkeys, as black as coal, as common as muck, as welcome as flowers in May*; в українській мові: *весело як собаці після ціна, як корова язиком злизала, мчати, як очманілий, старий як світ, немов гора з грудей звалилася*.

У деяких компаративних фразеологізмах спостерігаємо повторення трьох звуків. Такі фразеологізми складають незначну частину фразеологічного фонду компаративних зворотів у порівнюваних мовах. Наведемо приклади, в англійській мові: *as black as a stack of black cats, as bold as a billiard ball, like a bolt out of the blue*; в українській: *благородна як свиня городна, вірити як чорт у суху вербу, вратися як чорт у вершу*.

Цікавим виявився той факт, що майже у всіх компаративних фразеологізмах англійської мови, у яких спостерігається повторення трьох звуків, одним із алітерованих приголосних є звук [l].

В матеріалі порівнюваних мов також досить часто представлений асонанс, а саме: 48 (18 %) в англомовних компаративних фразеологізмах та 34 (16 %) — в україномовних. Проведений аналіз дозволив з'ясувати, що в обох порівнюваних мовах найчастіше повторюються голосні в словах, що входять до складу першого та другого компоненту фразеологічної одиниці. Наприклад, в англійській мові: *as strong as a horse, as cold as stone, as flat as pancake, as mad as a hatter, to swim like a*

fish, to fight like a lion; в українській мові: я~~цик~~ як бр~~цтва~~, біль як (мов) іній, пара, як *Хома та Варвара*, удається, як *Солосі*. Також спостерігаємо й інші варіанти повторення голосних (як правило повторення голосних у словах, що входять до складу другого компоненту компаративного звороту), як-от: *to talk to smb like a Dutch uncle, as helpless as a fly in a spider's web*; як ба~~б~~ба *Палажска*, як горо~~х~~ при дорозі, як чорт у суху грушу. Зазначимо, що такий тип повтору більш типовий для української мови.

Проведений аналіз засвідчив, що поєднання алітерації та асонансу у одній компаративній фразеологічній одиниці зустрічається значно рідше, ніж коли вони використовуються окремо. Їх кількість складає 20 (7 %) в англійській мові та 15 (7 %) в українській. Наведемо приклади: *as black as a stack of black cats, like the cat that ate the canary, as busy as a bee; як лист за водою спливти, як у воду шубовснути*.

Зазначимо, що звукова подібність слов часто підкреслює смислову близкість та однорідність предметів та явищ. Відтак, алітерація та асонанс в компаративних зворотах сприяють не тільки посиленню логічних зв'язків між словами, а й створенню яскравої образності.

З метою доповнення картини дослідження нами було проведено аналіз частотності повторення звуків в компаративних зворотах в порівняваних мовах. Отримані дані представлені у таблиці.

Таблиця

**Частотність повторення звуків в компаративних фразеологізмах
в англійській та українській мовах**

Англійська мова		Українська мова	
алітерація	асонанс	алітерація	асонанс
[l] — 7 %	[æ] — 3 %	[в] — 5 %	[а] — 6 %
[b] — 4 %	[i] — 2 %	[с] — 5 %	[о] — 5 %
[d] — 4 %	[i:] — 2 %	[г] — 2 %	[І] — 4 %
[k] — 3 %	[ʌ] — 2 %		[и] — 3 %
[r] — 3 %	[e] — 2 %		[y] — 1 %
[p] — 2 %	[ai] — 2 %		
[g] — 1 %			
[s] — 1 %			

Так, можна підсумувати, що найбільш часто в англійській мові повторюються приголосні [l], [b], [d], тоді як в українській мові — [в], [с] та [г]. Щодо голосних звуків, [æ], [i], [i:] найбільш часто зустрічаються в англійських компаративних зворотах та [а], [о] — в українських.

Перейдемо до аналізу наступного евфонічного засобу — рими. Якщо звернутися до англійських компаративних фразеологізмів, можна зазначити, що в англійській мові рима зустрічається лише у двох компаративних зворотах, а саме: *as snug as a bug in a rug*, *as drunk as a skunk*. Водночас для таких фразеологізмів в українській мові характерним є римування двох слів, що входять до складу зворота: *гарний як пес базарний*, *до діла як свиня штани наділа*, *красива як свиня сива*, *пропав, як у воду впав*. Також в українських компаративних фразеологізмах рима досить часто поєднується з алітерацією та асонансом, як можна побачити у наведених вище прикладах.

Так, з огляду на проведений аналіз, можна зазначити, що евфонічні засоби широко використовуються в компаративному фразеологічному фонді порівнюваних мов. Як показало дослідження, використання таких евфонічних засобів, як алітерація та асонанс, частіше зустрічається в англійських компаративних зворотах, тоді як римування звучання є більш характерним для української мови.

Підкреслимо, що звукова організація компаративних фразеологічних одиниць сприяє відбору та закріпленню компонентів таких фразеологізмів, є одним із факторів їх стійкості і відіграє важому роль як показник їх етнокультурної своєрідності.

З метою виявлення впливу евфонічних засобів на якість сприйняття компаративних фразеологічних одиниць нами було проведено експериментальне дослідження. Так, в курсі “Фоностилістика та культура мовлення” студентам було запропоновано відібрати та вивчити 25 компаративних фразеологічних одиниць англійської мови та 25 — української. Також їх завдання передбачало пояснення критеріїв відбору фразеологічнів зворотів. За результатами опитування студентів було з'ясовано, що 30 % студентів при відборі звертали увагу на семантичний аспект та національну своєрідність, 10 % — на частоту вживання, тоді як 60 % студентів як основний критерій назвали легкість запам'ятовування, одним із факторів котрої вони вважали наявність алітерації при відборі англійських зворотів та рими — українських.

Так, можна підсумувати, що евфонічні засоби, як-от алітерація, асонанс та римоване звучання, є виразними засобами, які сприяють стійкості та запам'ятовуванню компаративних фразеологічних одиниць.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Виноградов В. В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. В. Виноградов. — М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — 224 с.
2. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. — [2-е изд., перераб.]. — М.: Высш. шк.; Дубна: Феникс, 1996. — 381 с.
3. Савицкий В. М. Английская фразеология: проблемы моделирования / В. М. Савицкий. — Самара: Самарский ун-т, 1993. — 172 с.
4. Англо-русский фразеологический словарь / [авт.-сост. А. В. Кунин]. — М.: Русский язык. — Медиа, 2006. — 571 с.
5. Сучасний фразеологічний словник української мови / [авт.-уклад. А. П. Яреценко, В. І. Бездітко, О. В. Козир та ін.]. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. — 640 с.
6. Фразеологічний словник української мови / [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. — К.: Наук, думка, 1999. — Т. 1. — 528 с.
7. Фразеологічний словник української мови / [укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. — К.: Наук, думка, 1999. — Т. 2. — 984 с.
8. Фразеологічний словник української мови в 2-х томах / [авт.-уклад. Г. М. Удовиченко]. — К.: Вища школа, 1984. — 384 с.
9. Cambridge International Dictionary of Idioms / [ed. M. McCarthy, E. Walter]. — Cambridge: Cambridge University Press. — 1999. — 160 p.
10. Longman Idioms Dictionary: over 6000 Idioms / [ed. K. Stern]. — [3rd addition]. — Addison Wesley Longman Ltd, 2000. — 398 p.

Стаття надійшла до редакції 16.02.13

ПРИЧИННИ ТА НАСЛІДКИ ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Стаття присвячена вивченняю механізмів виникнення фонетичної інтерференції внаслідок лексичних запозичень. Виявлені типи фонетичної інтерференції на сегментному рівні. Окреслені наслідки фонетичної інтерференції на сегментному рівні.

Ключові слова: фонетична інтерференція, мовне контактування, мовна варіативність, мова-реципієнт.

Статья посвящена изучению механизмов возникновения фонетической интерференции вследствие лексических заимствований. Выявлены типы фонетической интерференции на сегментном уровне. Определены последствия фонетической интерференции на сегментном уровне.

Ключевые слова: фонетическая интерференция, языковое контакти-
рование, языковая вариативность, язык-реципиент.

The article is devoted to the study of phonetic interference mechanisms as a result of loan words. The types of phonetic interference on the segment level are defined. The effects of phonetic interference on the segment level are considered.

Key words: phonetic interference, language contact, linguistic variation, recipient language.

Розвиток суспільства, загальні тенденції до інтеграції та глобалізації в різноманітних сферах діяльності зумовлюють явища масової двомовності та багатомовності. Проблеми мовного спілкування в умовах тісних мовних контактів цікавлять філософів, соціологів, психологів, істориків, етнографів, лінгвістів, педагогів. Питання інтерференції мовних систем у ситуації білінгвізму займають центральне місце в теорії мовних контактів, у теорії мовної комунікації та практиці викладання іноземних мов, їм присвячено чимало фундаментальних робіт вітчизняних і закордонних вчених (Трубецької, Вайнрайх, Хауген, Поліванов, Жлуктенко, Розенцвейг і ін.).

Незважаючи на активний ріст досліджень в області інтерференції мовних систем у всіх напрямках, багато її аспектів залишаються недостатньо вивченими: не встановлені фактори, що визначають передумови явищ інтерференції на всіх мовних рівнях; немає повного й всебічного опису мовних явищ інтерференції; немає єдності в трактуванні основних понять теорії інтерференції; немає єдиної методології та методики вивчення явищ інтерференції.

Актуальність дослідження визначається нерозв'язаністю низки теоретичних та прикладних питань фонетичної інтерференції.

Мета роботи полягає в аналізі причин та наслідків фонетичної інтерференції.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- вивчити механізми виникнення фонетичної інтерференції;
- виявити типи та окреслити наслідки фонетичної інтерференції на сегментному рівні.

Усяке запозичення, що проникає до тієї чи іншої мови, є для неї новим елементом. Однак внесена ззовні інновація може бути лише частковою: фактично іноземне слово запозичується дуже рідко в оригінальному вигляді, з властивими йому звуками, формами й значеннями, тому що це означало б ціле зрушення у системі мови, що запозичує, і носії уникають цього за допомогою підстановки у слово, що запозичується, деяких звичних елементів своєї власної мови.

Контакт однієї мовної системи з іншою відбувається у двомовних групах мовців, наслідком чого є контактно зумовлені відхилення від норм кожної з контактуючих мов, які У. Вайнрайх назав “інтерференцією” [1: 1]. В. Г. Розенцвейг визначає інтерференцію як “порушення білінгвом правил співвіднесення контактуючих мов, що проявляється в його мовленні у відхиленні від норми” [2: 4]. С. В. Семчинський розглядає інтерференцію як тенденцію мовного розвитку [3: 76]. Л. І. Баранникова підкреслює, що при інтерференції зміни зазнає система, що запозичує, у якій “з’являються нові одиниці та розвиваються нові типи відносин між структурними елементами” [4: 88–92], при цьому сфера виникнення інтерференції обмежена граматичним і фонологічним мовними рівнями, що є найбільш чітко організованими системами мови [4: 96]. О. Р. Валігура, залучаючи синергетичний підхід до теоретичного дослідження інтерферованого мовлення, розглядає його як “складну відкриту систему, що перебуває в неврівноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації” [5: 2].

Фонетична інтерференція тлумачиться дослідницею не тільки як лінгвістичне, а і як “когнітивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак” [5: 9], підкреслюючи важливість ментальних психологічних і соціокультурних чинників.

Г. Пауль відзначав, що при запозиченні з іноземної мови підміну її звуків звуками рідної мови часто роблять навіть ті, хто вперше вводить це слово в обіг, тобто у зв’язку з відмінностями фонетичних систем відтворення звукової форми іншомовного прототипу у сприймаючій мові може мати лише наближений характер [6: 463–464]. Робиться це несвідомо: багато носіїв мови просто не можуть при відтворенні елементів іншої мови піти далі недосконалого наслідування, що пояснюється впливом ментальних чинників. На ментальному рівні мовленнєва поведінка білінгва зумовлюється, з одного боку, прототипами фонетичного рівня рідної мови, з іншого — прагненням до еталону звучання іноземної, внаслідок цього “свідомість білінгва змушена контролювати декілька стадій вибору й оцінки закладених у ній альтернативних можливостей звукової матеріалізації висловлень іноземною мовою, що складають певний тезаурус фоноконцептів з різними ступенями вияву фонетичної інтерференції” [5: 9]. “Фонетичні концепти” [термін, введений А. А. Калитою, цитується за 5: 11] визначаються як “специфічні, сформовані внаслідок конкретного комунікативного досвіду ментальні утворення, що містять змістовий мінімум знання, здатного у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися у довгостроковій пам’яті індивіда” [5: 11].

Механізм виникнення фонетичної інтерференції зумовлюється проникненням одиниць фонетичного рівня первинної мови у вторинну, яке призводить до відхилення від норм їх актуалізації, що пояснюється домінуючим впливом артикуляційних і структурних особливостей первинної мови, тобто має місце несвідоме перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів первинної мови до структури вторинної, що зумовлено не лише відмінностями артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови білінгвів, а й когнітивними чинниками [5: 23]. Під фонетичним концептом-прототипом розуміється “фонетична модель певного елементу мовлення, який набуває ознак специфічного, сформованого внаслідок конкретного комунікативного досвіду базового ментального утворення, що містить змістовий мінімум знання,

здатний у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися в довгостроковій пам'яті двомовної особистості” [5: 24].

Основним лінгвістичним фактором появи інтерференції є структурно-типологічні відповідності/невідповідності контактуючих мов. У ряді різноманітних лінгвістичних процесів при мовних контактах провідним є процес уподібнення елементів (змістовних і формальних) однієї з контактуючих мов елементам іншої — конвергенція. Це зумовлено комунікативною доцільністю й відповідає прагненню мовців заощаджувати мовні зусилля [7: 531].

Розбіжності фонемного інвентарю позиційно-комбінаторних алофонів фонем взаємодіючих мов, розходження у правилах позиційної реалізації фонем, сполучуваності, співвідношення диференційних та інтегральних ознак зумовлюють інтерференцію на фонетичному і фонологічному рівнях. Адже “...імовірність інтерференції дорівнює нулю, якщо деяка звукова ознака завжди присутня або завжди відсутня у цьому звуці й у цьому оточенні у двох мовах” [2: 45].

У загальних випадках лексика, що включається, унаслідок контактної взаємодії мов, фонетично адаптується за певними правилами субституції звукотипів до специфіки фонологічної системи мови, що запозичує: відбувається субституція звуків мови-донора звуками мови—реципієнта (саме це явище лежить в основі можливості встановлення системи звуковідповідностей між будь-якими за своїм походженням контактуючими мовами, що підкреслено Н. С. Трубецьким [9: 36]).

При фонетичній адаптації запозичення з мови-джерела береться звуковий образ лексичної одиниці й відбувається субституція складових її звуків. На сегментному рівні звукоживання можна виділити основні типи фонетичної інтерференції.

1. Недодиференціація (звукова конвергенція за Хаугеном) — це процес недостатньої диференціації фонем нерідкої мови, змішання, нерозрізнення фонем вторинної мовної системи при вживанні їх у мовленні. Це явище пояснюється тим, що в рідній мові мовця ті чи інші елементи не диференціюються як окремі фонеми, релевантні ознаки фонем уявляються як надлишкові, нерелевантні. На можливість недорозрізнення фонем указував Л. В. Щерба, підкреслюючи, що “найчастіше ми вважаємо за той же звук такі іноземні звуки, які належать у відповідній мові до різних звукових типів і здатні розрізняти слова” [10: 13]. Недодиференціація спостерігається звичайно у

тому випадку, якщо фонемний репертуар мови-реципієнта бідніше за репертуар мови-донора.

2. Наддиференціація (звукова дивергенція за Хаугеном) — такий прояв інтерференції, при якому у фонологічну систему мови-донора вносяться релевантні ознаки мови-реципієнта. Цей процес, як правило, відбувається тоді, коли більший фонемний матеріал мови, що запозичує, накладається на менший обсяг фонем мови-донора.

3. Субституція — такий вид інтерференції, при якому відбувається ототожнення фонем досліджуваної мови з подібними фонемами рідної мови. Л. В. Щерба відзначав, що “варто тільки вловити щось схоже, як зараз же з’явиться спокуса на грунті “звукового типу” ототожнювати й системно, і фізично різне... труднощі криються навіть не в тих звуках, яким немає аналогічних у рідній мові..., а саме в тих, для яких є подібні звуки” [11: 6].

Субституція є одним із найбільш стійких сегментів інтерференції. Субституція виникає часто й у випадках відсутності ідентичних фонем у мові-донорі й мові-реципієнти. Таке ототожнення відбувається в силу того, що в обох мовах певні звуки артикуляційно можуть досить походити один на одного, але їх розташування в системі при цьому різне, тобто вони входять до різних фонологічних категорій. Відносини між змішуваними звуками (субститутами) взаємодіючих мов називають діафонічними, а самі алофони фонеми сприймаючої мови, які ототожнюються з алофонами однієї тієї ж фонеми мови-донора, підмінюють її звуки, — діафонами (термін запропоновано Д. Джоунзом, переосмислений Е. Хаугеном) [12].

Фонетична адаптація лексичних запозичень розглядається як зумовлена діалектична взаємодія двох протиборчих тенденцій. Перша з них спрямована на поглинання іншомовних ознак і повну уніфікацію фонетичного вигляду й формальних характеристик відповідно до закономірностей мови, що запозичує. Цій тенденції протистоїть прагнення до збереження звукового вигляду іншомовної одиниці [13: 154]. У. Вайнрайх підкреслював можливість виникнення інновацій у результаті фонетичної інтерференції й перебудови всієї фонологічної системи в цілому: “За умов інтенсивнішого контакту, що супроводжується включенням більш-менш значного шару фонетично не адаптованого матеріалу, у фонологічній системі мови, що запозичує, зрушення відбуваються як на рівні субстанції, так і на рівні самої структури” [1]. В умовах інтенсивного контакту двох мов може відбуватися взаємний вплив мов, тобто у когнітивній свідомості бі-

лінгва відбувається формування нових фонетичних концептів, створених за фонетичними моделями вторинної мови, унаслідок чого фонетична інтерференція діє у двох напрямках: має місце несвідоме перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів первинної мови до структури вторинної та перенесення білінгвом фонетичних концептів прототипів вторинної мови до структури первинної, що знаходить відображення у мовленні. Це припущення знаходить підтвердження в лінгвістичних дослідженнях, у яких відзначається, що останнім часом спостерігається тенденція до фонетично більш точного відтворення іншомовних слів (зокрема англо-американського походження), що зумовлено підвищеннем загальноосвітнього рівня населення, небувалим розвитком засобів масової комунікації та статусом англійської мови у світі [14: 20; 15].

Аналізуочи явища двоспрямованого інтерферентного впливу на фонетичному сегментному рівні, слід звернути увагу на немаловажні й численні структурні фактори мови, що сприяють або перешкоджають тим чи іншим конкретним перетворенням: за інших рівних умов найбільш підданою до такого роду перетворень є мова в умовах контакту із близькоспорідненою мовою, що характеризується більшою структурною і матеріальною подібністю. Навпаки, слабо піддаються проникненню контактуючі мови, які характеризуються глибокими структурними відмінностями [16].

Мовні моделі не настільки категоричні й незмінні, як математичні формули; вони мають дуже складну будову. Деякі елементи, що входять у ці моделі, вживаються частіше і тому мають більшу стійкість, ніж інші, але між тими й іншими зовсім немає непрохідної межі. Ставши ознаками мови, явища інтерференційного характеру починають виступати як відмітні ознаки тієї чи іншої мікросистеми, отже інтерференція є одним із джерел мовної варіативності. Варіативність проявляється як на рівні варіантів системи, тобто локально маркірований елемент існує поряд зі споконвічним, так і на рівні системи, унаслідок чого відбувається витиснення споконвічного елемента — глибинні зміни, що модифікують приймачу систему [17: 19]. Отже, інтерференція не зобов'язана завжди залишатися інтерференцією, тобто відхиленням від норми; при частому повторенні вона сама може стати нормою [12].

У структурному плані мовні контакти іноді виявляються вирішальним фактором у фонологізації вже існуючих у фонологічній системі алофонів, особливо за наявності в системі “порожніх кліток”, або

у включені до інвентарю нової фонеми. Таке включення охоплює спочатку досить обмежені шари словника. Необхідно разом із тим зауважити, що засвоювані з інших мов звукотипи нерідко мають нестійкий або принаймні недостатньо чіткий фонологічний статус. На певному етапі запозичення, коли звукотип, що включається до системи, функціонує лише у фонетично не асимільованій лексиці, іноді говорять про співіснування в мові двох фонологічних систем, одна з яких обмежена запозиченим матеріалом [18]. Найбільш відчутні зрушенні відбуваються у фонологічній системі мови, що виявляється в умовах інтенсивного й тривалого контактного впливу [19: 294].

Включення до інвентарю мови-реципієнта нової фонеми, як і інших структурних елементів, з одного боку, порушує рівновагу мовної системи, з іншого — стимулює функціональні можливості системи, забезпечуючи їй “той стан хиткої рівноваги, при якому тільки й можливий розвиток мови” [20: 40].

Варто відзначити, що лінгвістичний опис фонетичної інтерференції доцільно починати з прогнозу її явищ у мовленні. У цьому сенсі порівняльний аналіз звукових систем, що перебувають у контакті, дозволяє з певним ступенем точності передбачити можливі зміни звукової системи мови, що запозичує. Проте значення порівняльного аналізу не абсолютизується, оскільки реальна картина фонетичних змін у мовленні може значно відрізнятися від прогностованої. Дані порівняльного аналізу допомагають розкрити й пояснити причину конкретного спотворення. Зіставлення в зазначених цілях повинне охоплювати різні рівні фонологічного компоненту. На сегментному рівні зіставлення стосується складу фонем, їх дистрибуції, позиційно-комбінаторних алофонів та їх реалізації у кожній з контактуючих мов. Кінцевою перевіркою всякого опису є прагматична перевірка даними самої інтерференції, тому що не всі потенційні можливості інтерференції, що випливають із відмінностей між мовними системами, переходять у дійсність.

Зіставлення фонетичних систем кожної пари мови-донора й мови-реципієнта дозволяє встановити звукові розбіжності між досліджуваними мовами, а також установити потенційні діафонічні відносини між алофонами фонем, що є наслідком інтерферентного впливу.

Результати наведеного аналізу можуть слугувати теоретичною базою під час вивчення явища фонетичної інтерференції на сегментному рівні внаслідок мовного контактування будь-якої мовної пари.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вайнрайх У. Языковые контакты / Вайнрайх У. — Киев: Вища школа, 1979. — 264 с.
2. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты / Розенцвейг В. Ю. — Л.: Наука, 1972. — 80 с.
3. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. На матеріалі слов'яно-східно-романських мовних контактів / Семчинський С. В. — К.: Вища школа, Вид. при КДУ, 1974. — 256 с.
4. Баранникова Л. И. Сущность интерференции и специфика ее проявления / Баранникова Л. И. // Проблемы двуязычия и многоязычия. — М.: Наука, 1972. — С. 88–98.
5. Валігурा О. Р. Лінгвокогнітівні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. фіол. н.: спец. 10.02.04 “германські мови”, 10.02.15 — загальне мовознавство / О. Р. Валігурा. — Київ, 2010. — 32 с.
6. Пауль Г. Принципы истории языка / Пауль Г. — М.: Иностранная литература, 1960. — 500 с.
7. Bloomfield L. Die Sprache / Bloomfield L. — Wien: Ed. Praesens, 2001. — 747 S.
8. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты / Розенцвейг В. Ю. — Л.: Наука, 1972. — 80 с.
9. Трубецкой Н. С. Фонология и лингвистическая география // Избранные труды по филологии: Пер. с нем. / Трубецкой Н. С. — М.: Прогресс, 1987. — С. 31–36.
10. Щерба Л. В. Преподавание иностранного языка в средней школе / Щерба Л. В. — М.: Просвещение, 1973. — 220 с.
11. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Щерба Л. В. — Л.: Изд. Ленинградского университета, 1958. — Т. 1. — 182 с.
12. Хауген Э. Языковой контакт / Хауген Э. // Новое в лингвистике, вып. 6. Языковые контакты. — М.: Прогресс, 1972. — С. 61–81.
13. Колесникова М. С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): дис. ... канд. филол. наук / Колесникова Марина Сергеевна. — М., 1986. — 245 с.
14. Гибало Е. Н. Англо-американские семантические кальки в современном немецком языке (на материале прессы ФРГ и ГДР): дис. ... канд. филол. наук / Гибало Елена Николаевна. — М., 1979. — 214 с.
15. Abresch J. Englisches in gesprochenem Deutsch. Eine empirische Analyse der Aussprache und Beurteilung englischer Laute im Deutschen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwuerde [Електронний ресурс] / Julia Abresch. — Bonn, 2007. — 271 S. — Режим доступу: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=984482989&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=984482989.pdf.
16. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б. А. Серебренникова. — Москва: Наука, 1970. — 597 с.
17. Дебов В. М. Лексическая специфика французского языка в Алжире: учеб. пособие / Дебов В. М. — Иваново: Иван. гос. ун-т, 1992. — 71 с.
18. Fries Ch. S. Coexistent phonemic systems / Ch. S. Fries and K. L. Pike // “Language”. — 1949, v. 25, 1. — P. 29–50.
19. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под ред. Б. А. Серебренникова. — Москва: Наука, 1970. — 597 с.
20. Наумов В. В. Языковые изменения, причины, механизмы и последствия / Наумов В. В. // Тенденции развития в лексике и синтаксисе германских языков: Межвуз. сб. науч. тр. — Самара: Изд-во Самар. ун-та, 1997. — С. 35–40.

Стаття надійшла до редакції 3.02.13

ЯВЛЕНИЕ АНТРОПОСЕМИЧЕСКОЙ ЭВФЕМИИ В МИКРОПОЛЕ “ЗАБОЛЕВАНИЯ И БОЛЕЗНЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА” (на материале английского, французского, украинского и русского языков)

Стаття висвітлює питання, пов’язані з явищем антропосемічної евфемії на прикладі мікрополя “Захворювання і стан хвороби людини” у різносистемних мовах, з критеріями відбору антропосемічних евфемізмів в сучасній лексикографії, функціонуванням антропосемічних евфемізмів та їх pragmatичними завданнями в комунікативному просторі, а також спрямована на визначення факторів, що обумовлюють поповнення словникового фонду мови новими одиницями, на матеріалі англійської, французької, української та російської мов.

Ключові слова: евфемізм, евфемія, антропосемія, мітигація, лінгвістичний дискурс, критерії відбору, сучасна лексикографія, дисфемізм, мікрополе.

Статья рассматривает вопросы, связанные с явлением антропосемицкой эвфемии на примере микрополя “Заболевания и болезненное состояние человека” в разносистемных языках, с критериями отбора антропосемических эвфемизмов в современной лексикографии, функционированием антропосемических эвфемизмов и их pragматическими задачами в коммуникативном пространстве, а также направлена на определение факторов, обуславливающих пополнение словарного фонда языка новыми единицами, на материале английского, французского, украинского и русского языков.

Ключевые слова: эвфемизм, эвфемия, антропосемия, митигация, лингвистический дискурс, критерии отбора, современная лексикография, дисфемизм, микрополе.

The article deals with the questions connected with the phenomenon of anthroposemotic euphemia on the model of the “Diseases and Morbidness (Pathema)

of the Personality" Micro-field in different systems languages, with the euphemism selection criteria in modern lexicology, euphemisms functioning and their pragmatic issues in the linguistic discourse by the means of factors, stipulating the enriching of the language euphemistic field with new items on the materials of English, French, Ukrainian and Russian languages.

Key words: *euphemism, euphemia, anthroposemia, mitigation, linguistic discourse, selection criteria, modern lexicography, dysphemism, micro-field.*

Большую роль антропосемицеские эвфемизмы, которые определяются как слова и выражения, употребляемые “для непрямого, прикрытое обозначения предмета, человека или явления, называть которое прямо не принято или неудобно в данной ситуации” [1], играют в социальном коммуникативном пространстве. Здесь они широко используются в качестве одного из средств создания положительного или нейтрального имиджа отдельных лиц. Подробнее остановимся на особенностях использования эвфемистических средств в этой сфере.

Главным импульсом порождения активной эвфемизации в антропосемицеской сфере является наличие значительной области лексико-семантических лакун, образовавшихся в результате появления целого ряда нежелательных или запрещенных слов, табуирование которых обусловлено этическими и другими конвенциями прагматического характера, сложившимися в ходе возникновения коммуникативных схем, предусматривающих наличие митигационных компонентов.

Эвфемизаций подвергаются прямые номинанты людей, больных различными заболеваниями. Речь, прежде всего, идет о неизлечимых или очень тяжелых болезнях, а также венерических заболеваниях независимо от их тяжести и степени излечимости / неизлечимости.

Первое обусловлено стремлением проявить милосердие к тяжело-больным людям. Вторые связаны с половой сферой и требуют эвфемизации в силу канонов христианской морали, поскольку возникновение этих болезней у людей ассоциируется с греховным поведением, прежде всего с половенной распущенностью [Bible. Matthew 5: 41: 981].

Эвфемистические наименования имеет, в частности, раковый больной. В русском языке его эвфемистическими заместителями являются выражения “страдающий от этого заболевания”; “имеющий серьезное заболевание”; “с весьма непростым диагнозом”. В украинском языке аналогами являются “який має це захворювання”; “з дуже непростим діагнозом”; “який має серйозне захворювання”.

Неизлечимые или очень тяжелые заболевания в присутствии пациентов обычно не называются с помощью прямых номинаций, если это не специальный медицинский дискурс, поскольку сема смерти в них присутствует эксплицитно, входит в интенсионал значения. Сюда прежде всего относится лексема *cancer*, которая имеет ряд эвфемизмов: аббревиатуры *C, the big C, growth*, и “полноценная” лексема *tumour, sore*. Во всех этих случаях нет указания на серьезность заболевания, вероятность летального исхода. Сема смертельной опасности растворена в указанных словах, обозначающих любое тканевое образование, как доброкачественное, так и злокачественное:

growth — a swelling on or inside a person caused by disease [2: 677];

tumour — a mass of diseased cells in your body that have divided and increased too quickly [2: 1663].

В частности, для указания на злокачественный характер образования со словом *tumour* используется детерминатор *malignant*, который при эвфемии опускается, т. е. последняя осуществляется с помощью эллиптизации.

Слово *sore* максимально преуменьшает серьезность недуга, поскольку в прямом основном значении определяется как “*a painful, often red, place on your body caused by a wound or infection*” [2: 1473].

К числу эвфемизмов слова *cancer* относятся также выражения гиперонимического характера (*a long illness* и (*an*) *incurable disease*, чаще всего появляющиеся в некрологах). Однако элементы *incurable*, *long* позволяют считать их эвфемизмами с большой натяжкой ввиду экспликации “нежелательных” сем, прежде всего семы смертельной опасности. Поэтому их можно считать только периферийными элементами данного микрополя.

Выражение *miotic disease* указывает на нарушение процесса деления клеток, которое происходит при раковых заболеваниях, и часто используется врачами не только как эвфемизм, но и как криптоним, если пациент присутствует при разговоре, т. е. происходит смена коммуникативно-прагматической интенции (смягчение → зашифровка).

Достаточно тяжелое заболевание *typhus* получило эвфемистическое метонимическое наименование *Irish fever*, поскольку сложилось мнение, что именно в Ирландии оно вспыхивает особенно часто.

Некоторые исследователи рассматривают в качестве митигатора семантическую доминанту (СД) *tuberculosis* базового субстантивного синонимического ряда (СР) слово *consumption* [3: 134]. Иногда счи-

тают эвфемизмом и аббревиатуру *tb/TB* [4: 277]. Мы полагаем, что у первичного наименования этого заболевания фактически нет полноценных эвфемизмов, так как упомянутые нами вербальные образования в качестве эвфемистических элементов уже фактически не воспринимаются, — произошла их девальвация. Теперь они могут быть квалифицированы лишь как нейтральные единицы.

Pulmonary hemorrhage (легочное кровотечение), как одно из проявлений туберкулезного процесса (СД субстантивного СР соответствующей микроподгруппы), получило эвфемистическое метафорическое наименование *spilling rubies*, где слово *rubies* имеет первоначальную положительную окраску: совершенно очевидна здесь ассоциация с драгоценными камнями красного цвета — рубинами. Интегральная сема слова *hemorrhage* и слова *rubies* — это сема цветообозначения, объективированная в колореме *red*.

К эвфемизмам, связанным с туберкулезом, можно отнести выражение *a health seeker*, обозначающее пациента туберкулезного диспансера, которое заменяет базовое первичное выражение — СД соответствующего агентивного СР *a tuberculosis hospital patient*. Трудно согласиться с отнесением к числу эвфемизмов Роусоном слова *lunger* этого же СР [4: 277], поскольку сигнификат данной лексемы достаточно четко отражает характер заболевания: сема *tuberculosis* в нем полностью не затмнена и дает себя знать, присутствуя в качестве мезонимического ассоциата (*lungs* → *diseases of lungs* → *tuberculosis as one of the lung diseases* → *lunger as a person suffering from this disease*).

Отметим, что мы вообще не считаем возможным отнесение к числу эвфемизмов вторичных наименований заболеваний и соответственно больных этими заболеваниями, как это делают некоторые лексикографы (Холдер, Сильвер [5] и др.), если в них сохраняются элементы с ярко выраженными семами, указывающими на опасность для жизни человека.

Так, вторичное название холеры *black death* (*cholera* → *black death*) и туберкулеза *the white plague* (*tuberculosis* → *the white plague*) остаются весьма экспрессивными перифрастическими образованиями, но наличие в них слов *death*, *plague* и *black* не только не успокаивает общественность, но, наоборот, подчеркивает зловещие стороны этих заболеваний. Поэтому, на наш взгляд, они не могут выполнять функцию полноценных митигаторов и не могут считаться эвфемизмами, хотя Холдер и некоторые другие исследователи квалифицируют их именно так.

Особенно тщательно болезни маскируются под разные формы отдыха, когда это касается первых лиц государства, которые должны олицетворять здоровье и бодрый дух нации. Для сохранения положительного имиджа в СМИ используется целый арсенал лексико-семантических средств, в том числе эвфемизмы, позволяющие избежать такие прямые номинанты, как *ill*, *sick*, *sickness* и др.

Так, вместо указания на то, что президент Ельцин серьезно болен и ему предстоит операция по шунтированию (*by-pass surgery*), широкой общественности было сообщено, что президент России находится на отдыхе, хотя затем было дано и правдивое объяснение, что с достаточной долей иронии было отмечено ведущими американскими СМИ:

“For the first time, Yeltsin’s long “rests” were given a truthful explanation” (*heart bypass surgery*). [US News, 1996, Sep. 16: 46].

Слово *rest* здесь, вне всяких сомнений, используется в качестве эвфемизма лексемы *illness*, что обусловлено необходимостью соблюсти политкорректность.

В некрологах используются специальные выражения: в англ. яз.: *after (a) long illness*; в рус. яз.: *после продолжительной (и тяжелой) болезни*, в укр. яз.: “*після довгого (ї тяжкого) захворювання*”.

Трудно согласиться с отнесением к числу эвфемизмов Роусоном слова *lunger* этого же СР [4: 277], поскольку сигнifikат данной лексемы достаточно четко отражает характер заболевания: сема *tuberculosis* в нем полностью не затмнена и дает о себе знать, присутствуя в качестве метонимического ассоциата (*lungs — diseases of lungs — tuberculoses as one of the lung disease — lunger as a person suffering from this disease*).

В связи с распространением такого заболевания, как СПИД — *AIDS* в XX в. появились и эвфемизмы для его вторичного наименования, в частности выражение *the American disease*. Многие считают, что вирус этого заболевания был получен искусственным путем в лабораториях США и по каким-то причинам, скорее всего по халатности, вырвался за пределы научных центров, где проводились соответствующие исследования. Это выражение не зафиксировано в известных словарях эвфемизмов. Вместе с тем его можно встретить в СМИ: *When the famous popular singer Freddie Mercury Died two years ago, everyone said that he had died of the American disease* [Daily Telegraph 4 November 1993]

В русском языке для указания на больного СПИДом используются генерализирующие эвфемистические средства, — выражения “*страдающий этим заболеванием*”; “ *попавший в тяжелую ситуацию*”

и др. Тенденция к генерализации просматривается и в украинском и во французском языках: *qui est tombé dans l'embarras* (т. е. попал в затруднительное положение). Это выражение также относится к случаям нежелательной беременности, к банкротству и т. д., т. е. является полисемантичным эвфемизмом.

Среди наименований больных венерическими заболеваниями наиболее активной эвфемизации подвергается слово “сифилитик” и его аналоги в других языках.

В английском языке СР с СД *having / with syphilis* насчитывает около 20 элементов. Здесь можно выделить группу сквозных эвфемизмов, обслуживающих различные концептуальные сферы. Это универсальные квалификаторы *special* и *specific*: *with specific (special) blood poison; with specific (special) stomach; having a specific ulcer*, а также квалификатор *certain (having / with a certain disease)*.

Как видим, некоторые эвфемизмы построены на сходстве симптомов у сифилиса с другими заболеваниями, наименования которых не относятся к табуированным. Помимо уже упомянутых в этот ряд также входят *having / with Cupid's measles; having / with ladies' fever; suffering from Neapolitan bone-ache; suffering from Spanish gout*.

Используются и периферийные эвфемизмы, в которых указываются причины их зашифрованности с общим отрицательным аксиологическим знаком: *having a vice disease; having a contagious disease* и *having a disgraceful disease*. В ряде случаев подчеркиваются выраженные соответствующими квалификаторами мотивы их табуирования: *having an unmentionable disease; having a secret disease*.

В эвфемизме *having a sigma phi* отражение получило название греческих букв, используемых для обозначения слова *syphilis* в стенографии.

Существуют и эвфемизмы, где косвенно указывается способ заражения сифилисом, например *having a communicable disease*.

Имеется и целый набор выражений со словами *French* и *France*, которые маскируют сему “*sexual*”: *having (a) French ache; having / suffering from (a) French fever; having / suffering from (a) French gout; having French measles; having (a) French compliment suffering from malady of France*.

Все эти выражения построены на стереотипном представлении о французы как о достаточно легкомысленных людях, поддающихся соблазнам и вступающих в беспорядочные половые связи, что и приводит к возникновению у них различных венерических заболеваний, в том числе и сифилиса.

Однако почти все наименования сифилиса, а соответственно и номинации больных этим заболеванием, в английском языке не являются полностью герметичными в силу того, что в них сохраняются слова с эксплицитной семой “заболевание” (*disease*). Вуалируется только сема *sexual*, указывающая на характер заражения этим заболеванием половым путем.

Такое обилие вторичных наименований данной болезни, очевидно, связано с ее значительной распространностью и сложностями лечения. Сифилис превратился в бич общества, от которого оно не может избавиться и по сей день. Поскольку слово *syphilis* ассоциируется с половой распущенностью, то образуемые в результате его табуирования лакуны и заполняют многочисленные эвфемистические единицы.

В русском языке эвфемизмами слова “*сифилис*” являются выражения “имеющий или страдающий от заразной болезни”; “имеющий социальную болезнь”; “страдающий от этой болезни”; “подхвативший французскую болезнь” и др., занимающие периферийную часть соответствующей эвфемистической зоны (ЭЗ) в силу экспликации некоторых нежелательных сем (болезнь; заразный).

Эвфемистическим заместителем существительного “*сифілітик*”, а также “який захворів на сифіліс”, является, например, метонимический квалификатор “безносий” [6], а также периферийные выражения с максимальной степенью обобщения: “який має соціальне захворювання”, “який має це захворювання” и др.

Эвфемистические наименования других венерических заболеваний не столь многочисленны. Так, для *gonorrhœa* в английском языке нам удалось обнаружить один эвфемистический субститут — *a cold* (простуда). Больной гонореей получает эвфемистическое обозначение *a person having a cold*. Как можно заметить, здесь полностью затмняется сексуальный аспект: простуда, как известно, в отличие от гонореи половым путем не передается.

Во французском языке для наименования ракового больного применяется максимально обобщенное выражение *qui a une tumeur*, где характер опухоли не уточняется. Большой венерическими заболеваниями получил во французском языке несколько наименований: *qui a du mal* с максимальной степенью обобщения; метафорическое выражение *qui va à Naples sans passer les monts*, которое не имеет аналогов в других анализируемых языках; выражение *qui a coup de Venus* с достаточно прозрачной мотивировкой благодаря антропониму *Venus* и др.

Нами были зафиксированы и специальные наименования для больных сифилисом: *syphilitique qui a mal de Naples; qui a quinte et quatorze*. Первое из указанных выражений основано на представлении о Неаполе как о городе весьма свободных нравов, второе имеет достаточно затемненную этимологию. Одна из версий позволяет считать, что это выражение принадлежит морякам, игравшим в карточную игру “квinta” и при этом не забывавшим и о телесных утехах. Согласно другой версии речь идет о симптомах сифилиса, поскольку одно из значений слова *quinte* — “приступ кашля”. Ни одну из этих версий пока нельзя считать достаточно убедительной.

Имеются и эвфемизмы, указывающие на различные недуги, связанные с желудочно-кишечным трактом. Достаточно много эвфемизмов насчитывают СР с СД *диарея*. Так, в английском языке сюда, в частности, относится выражение *suffering from Napoleon's revenge*, которое выстроено на целой локативно-агентивной (France → Napoleon) комбинации ассоциаций: выражение появилось в среде британских туристов, у которых во время поездки во Францию обнаружилось расстройство желудка. Слово *revenge* указывает на непростые отношения и противоборство между Францией и Великобританией: то, что не удалось Франции сделать с помощью военной силы, оказалось возможным совершить с помощью недоброкачественных продуктов. Такова подоплека этого многословного шутливого эвфемизма. Имеется и целый ряд эвфемистических выражений с онимом *Montezuma: having the curse of Montezuma, dancing Montezuma foxtrot; dancing Montezuma two-step* и др., где *Montezuma* (император ацтеков, на территории современной Мексики) является метонимической заменой слова *Mexico* (Мексика), за которой закрепилась репутация страны, где легко можно получить желудочную инфекцию с соответствующими последствиями.

Miss Fellowes: All of the girls in this party have *dysentry!* <...>

Shanon: It is not *dysentry*, it is not amoebic,
it's not amoebic, it's nothing at all but —

Maxine: *Montezuma's Revenge!* That's what we call it [7: 65]

С ним по смыслу и ассоциативному ряду корреспондирует и выражение *dancing the Aztec two-step*. Предполагается, что существует опасность получения кишечной палочки и туристами в Испании, что привело к возникновению еще одного метонимического выражения *having Spanish tummy*.

В других языках такого разнообразия эвфемизмов данного ряда не наблюдается. Тем не менее, в русскоязычную выборку попали выра-

жения “что-то зачастил в туалет”; “у которого раскапризничался же-
лудок”. В украиноязычную выборку попало выражение “людина, яку
турбует шлунок”, “який відчуває дискомфорт”. Во французском языке
были зафиксированы выражения “avec les problèmes de l'estomac”; “qui
a une indisposition” [8]. Во всех этих случаях не реализуются семы фи-
зиологического свойства “фекалии”, “испражняться” и др.

В целом наличие слов болезнь, захворювання, *malady*, *disease*, *illness*,
complaint и др., которые прямо указывают на болезнь, не позволяют
считать соответствующие эвфемизмы ядерными элементами. Они
остаются на периферии данного микрополя как вербальные единицы
с частичной экспликацией нежелательных сем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Слепович В. С. Курс перевода (английский/русский язык). – 4 изд., перераб. и доп. – Мн. : Тетра Системс, 2004. – 320 с.
2. Longman Exams Dictionary. – L. : Pearson Educated Limited, 2006. – 1832 р.
3. Holder B. A Dictionary of Euphemisms: How not to Say what you Mean / B. Holder. – Oxford : University Press, 2008. – 412 p.
4. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and other Doubletalk. – London & Sidney : Macdonald & Co., 1983. – 312 p.
5. Neaman J. A Dictionary of Euphemisms / J. Neaman, C. Silver. – London : Unwin Paperbacks, 1984. – 320 р.
6. Панас Мирний. Повія. – Київ : Дніпро, 1965. – 509 с.
7. Williams T. The Glass Menagerie / T. Williams – N. Y. : Crown Publishers Inc. – Series 2. – 1974. – Р. 3–38
8. Zola E. Au Bonheur des Dames / E. Zola. – Moscou : Editions en Langues Étrangères, 1956. – 471 p.

Стаття надійшла до редакції 1.03.13

КОМПАРАТИВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ЛІНГВАЛЬНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У пропонованій статті розглядається компаративна фразеологія як лінгвальний і культурний феномен. Суспільна природа мови виявляється в особливостях лексики, складі фразеології, стилістичних та граматичних структур. Соціальна природа мови виявляється саме в лексиці та фразеології. Вивчення компаративних ФО у цьому аспекті — це дослідження впливу різних мовних, культурологічних, соціальних, економічних, політичних та інших чинників на національну систему мислення та світосприйняття.

Ключові слова: компаративна фразеологія, лінгвальний феномен, фразеологічна одиниця, онтологічні засади, стилістична структура, грамматична структура.

В предлагаемой статье рассматривается сравнительная фразеология как лингвальный и культурный феномен. Общественная природа языка выражается в особенностях лексики, составе фразеологии, стилистических и грамматических структур. Социальная природа языка проявляется в лексике и фразеологии. Изучение сравнительных ФЕ в этом аспекте — это исследование влияния разных языковых культурологических, социальных, экономических, политических и других факторов на национальную систему мышления и восприятия.

Ключевые слова: компаративная фразеология, лингвальный феномен, фразеологическая единица, онтологические предпосылки, стилистическая структура, грамматическая структура.

The article is devoted to comparative phraseology as a lingual and cultural phenomenon. The public nature of the language is revealed in the peculiarities of vocabulary, phraseological stock, stylistic and grammatical structures. The social nature of language is revealed just in vocabulary and phraseology. Examination of comparative phraseological units in this aspect is the investigation of the influence of different lingual, culturological, social, economic, political and other factors on the national system of mentality and world outlook.

Key words: comparative phraseology, lingual phenomenon, phraseological unit, ontological base, stylistic structure, grammatical structure.

У лінгвістиці відсутній єдиний погляд щодо розуміння природи ФО (фразових одиниць), меж фразеології та семантичних процесів, які формують фразеологізми.

Найбільше дискусій серед вітчизняних і зарубіжних науковців викликають питання семантичної цілісності або подільності ФО, особливості внутрішньої форми, семантичної вмотивованості, семантичного зв'язку та моделювання значення [2; 15; 16; 25; 29].

Дотепер відкритим залишається питання значення ФО, оскільки фразеологічне значення ототожнюється з лексичним [див., напр., 25].

До цього часу дискусійним залишається питання належності до фразеології однословінних композит із переносним значенням або, взагалі, усіх різновидів одиниць, бо деякі науковці розглядають такі одиниці як фразеологічні одиниці [9]. Але більшість дослідників вилучають ідіоматичні композити з фразеологічного складу мови.

Не менш важливою проблемою є визначення та класифікація фразеологізмів. Останні, як знаки опосередкованої номінації, не мають єдиної домінуючої ознаки, завдяки якій їх можна було б виокремити з корпусу вільних словосполучень. Розгляд цього питання спричинив термінологічний різнобій, оскільки підходи до класифікації ФО базувалися на семантичних, семантико-структурних, синтаксично-структурних та інших критеріях [11: 27].

Актуальність статті зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення сутності семантики компаративних ФО, яке є мисленнєве порівняння предметів та їхніх властивостей за гомогенними ознаками з метою розширення гносеологічного сприйняття або досягнення образності у сфері стилістичної номінації. КФО розглядаються як окрема мовна система, тому дослідження останньої повинне базуватися на ключових онтологічних засадах фразеології.

Метою даної розвідки є вивчення компаративних фразеологічних одиниць, які є єдністю лінгвального та культурного змісту.

Предметом дослідження є виявлення семантичних, семантико-структурних, синтаксично-структурних критеріїв, на яких базуються підходи до класифікацій КФО.

Об'єктом дослідження пропонованої розвідки є засоби концептуалізації фразеологічного і метафоричного наповнення КФО.

Матеріалом статті послужили фраземи, дібрани з “Фразеологічного словника української мови” (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко), з Німецько-ройського фразеологічного словника (Л. Е. Бінович,

М. М. Грішин), а також фактичним матеріалом є “Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache in 12 Bänden” (Duden).

Зіставний аспект — німецька та українська мови — пропонованого дослідження свідчить про його **наукову новизну**.

Вивчення культурологічних проблем на матеріалі КФО є актуальним, оскільки ці одиниці — як давній і розгалужений пласт фразеології будь-якої мови — безпосередньо пов’язані з духовною культурою або “духом народу” [6: 365]. Тому визначення мовних або культурних чинників, які домінують при формуванні ментальності того чи іншого народу, не може бути достовірним без залучення одиниць компаративної фразеології.

В. Фляйшер [31: 68] та Глазер [32: 45] застосовують при класифікації ФО польовий підхід в термінах центру і периферії. Згідно з цією концепцією в центрі фразеологічної системи знаходяться одиниці, що відповідають основним критеріям *ідіоматичності* (невивідність основного значення ФО зі значення її складників), *стабільності* і *відтворюваності*.

З відмінностями у класифікаціях пов’язаний термінологічний різnobій у лінгвістичній літературі на позначення одиниці фразеології. Щодо терміна “фразеологічна одиниця”, то ми дотримуємося визначення, запропонованого В. В. Виноградовим. Слід зазначити, що в даній роботі ми трактуємо фразеологічні одиниці широко, поділяючи точку зору І. І. Чернишової про те, що фразеологія — лінгвістична дисципліна, що вивчає, поряд з ФО, всі види стійких словосполучень, що є семантично незалежними [24: 134].

Термінологічна невизначеність призводить до підміни деяких понять, таких як ідіома та фразеологічна одиниця, які можуть функціонувати як терміни-дуплети, хоча ідіоми складають ядро фразеології мови [30: 19]. Далеко не всі ФО є повністю ідіоматичними, оскільки ідіоми не містять конституентів, які б вживалися у прямому неідіоматичному значенні. Тому поняття “фразеологія” ширше за поняття “ідіоматика” (див. протилежну думку [17]).

Отже, враховуючи вищевикладені думки, під ФО ми розуміємо аналітичні за формою, семантично цілісні (неподільні) мовні знаки, які узусно вживаються і відтворюються певною лінгвоспільнотою. Функція зазначених фразеологічних одиниць полягає у виконанні номінативно-експресивної та комунікативної функцій.

Компаративні ФО (фразеологічні одиниці) утворюють складну семіотичну систему мови, оскільки компаративна фразеологія будь-

якої мови є квантитативно об'ємною та кваліфікативно розгалуженою [1: 16]. Служним є висновок М. Ф. Алефіренка про цілісний характер компаративної фразеології, який виявляється в тому, що:

- 1) КФО (компаративні фразеологічні одиниці) — єдиний комплекс структурно впорядкованих компонентів;
- 2) Ці одиниці системно зв'язані з іншими елементами знакової системи мови, а тому досліджуються не ізольовано від них;
- 3) КФО є мовними елементами вищого порядку (якщо порівнювати зі словами) [1: 16].

Відмінності у світосприйнятті різних етносоціумів пов'язані з відмінностями їхніх культур і мов, взаємодія яких є об'єктом дослідження культурології [23: 12]. Вивчення культурологічних проблем на матеріалі КФО є актуальним, оскільки ці одиниці — як давній і розглаголений пласт фразеології будь-якої мови — безпосередньо пов'язані з духовною культурою або “духом народу” [6: 365]. Тому визначення мовних або культурних чинників, які домінують при формуванні ментальності того чи іншого народу, не може бути достовірним без застосування одиниць компаративної фразеології. При аналізі КФО можна спостерігати перехрещення мовних і немовних універсалій, підґрунтам для якого є взаємодія пізнання та психіки. Складником останньої є мислення, що входить до тріади *мова — свідомість — мислення*. Їхне взаємовідношення в певному етнокультурному просторі створює *етнокультурну свідомість*, котра утворює центральну ланку в ланцюжку *мова — культура* певної лінгвоспільноти [14: 131].

Визначальною рисою сучасної лінгвістики є зростаюча зацікавленість науковців до закономірностей функціонування мовної системи, до факторів, що породжують комунікативний процес, і до характеру зв'язку “людина — мова” [18: 17]. Важливою властивістю такого підходу виступає цільова орієнтація на дослідження зв'язку мови і культури. Суспільна природа мови виявляється в особливостях лексики, складі фразеології, стилістичних та граматичних структур. Безперечно, найочевидніше соціальна природа мови виявляється саме в лексиці та фразеології. А вивчення компаративних фразеологічних одиниць у цьому аспекті — це дослідження впливу різних мовних, культурологічних, соціальних, економічних, політичних та інших чинників на національну систему мислення та світосприйняття.

Під культурою ми розуміємо загальний набір вірувань, відношень, звичаїв, поведінки, соціальних настанов члена певного суспільства. З лінгвістичної точки зору під культурою розуміють історично успад-

ковану комбінацію значень, виражених з допомогою символів, системи успадкованих уявлень, зафіксованих у символічній формі, завдяки якій люди передають, зберігають і розвивають свої знання та своє відношення до життя [8: 92]. На думку В. М. Телії, концептуальне осмислення категорій культури знаходить своє втілення в природній мові не тільки в формі маркованих елементів, висловлювань і текстів, але й в значеннях слів, що називають характерні для даної культури реалії або поняття, та образно мотивованих вторинних найменуваннях [22: 28]. Розвиток культури значною мірою визначається мовою, елементи якої несуть на собі відбиток життя суспільства. Мова як соціальне явище, як засіб накопичення та збереження інформації вміщує не тільки знання про предмети й явища дійсності, але й людський досвід поведінки в типових умовах природного та соціального середовища, соціальні моделі поведінки [10: 11]. Особливістю мови є те, що вона виступає засобом вербалізації різних сторін культури, пронизуючи всі її види. Пізнання знакової природи мови, розуміння того, що “мовні знаки містять у собі як образи інших знаків, так і образи дій з цими знаками, а отже, — образи світу, дає підстави стверджувати: все, що пов’язано з культурою, також відбивається мовними знаками” [19: 65].

Отже, якщо мова людини як динамічна система, тобто різновид діяльності, є виразником культури, то німецька та українська мови є виразниками культури німецького та українського суспільств, відбивають їхній моральний, політичний, економічний і духовний світогляд. Обидві зазначені вище мови визначають рівень духовної культури суспільства. Німецька мова визначає соціальну практику німецького соціуму та його окремих груп, а також ту моральну атмосферу, яка свідчить про його життедайні сили, здатність до самозбереження як соціальної категорії, що акумулює у своїх знаках його генетичну силу. “Мова є безпосередньо дійсністю думки, вона виражає, чи точніше, намагається виражати все духовне багатство народу, від якого і сама залежить, і його ж розширює, зміцнює, розвиває. Мова виступає як один із найважливіших показників рівня розвитку культури народу, його традицій і багатовікової історії” [3: 24–25]. Оскільки культура пов’язана з мовою, то вона пов’язана і з мисленням, і пізнанням. Отже, комунікативний акт включає поняття культури: МОВА — КУЛЬТУРА — МИСЛЕННЯ — СПРИЙМАННЯ. Прискорення ж чи уповільнення розвитку процесів мислення залежить від ролі культурних чинників. Мова є не лише засобом, за допомо-

гою якого ми отримуємо значну частину відомостей про культуру та пізнавальні процеси, а й тим засобом, який визначає саме розумові процеси. Культура відноситься до соціального спадку народу, тобто культура — це ті засвоєні шаблони мислення, почуттів і дій, що передаються з покоління в покоління, включаючи втілення тих шаблонів у матеріальні об'єкти [34: 33].

Поняття “суспільство” співвідноситься з групою людей, які живуть на одній території та поділяють спільну культуру. Інакше кажучи, культура співвідноситься з традиціями людей, а суспільство з народом, який застосовує ці звичаї. Культура, таким чином, постачає матеріал, що дає змогу людям передавати досвід і керує їхніми вчинками. Водночас суспільство репрезентує мережу соціальних стосунків, які виникають між людьми [34: 33]. Культура як універсальний факт життя німецького народу дає чітке уявлення про шкалу цінностей і вірувань членів соціуму. Йдеться, насамперед, про культуру як живе ціле, як усвідомлений суспільством зв’язок духовних і матеріальних цінностей. Оскільки мова і культура тісно пов’язані та взаємодіють, то культурні норми знаходять свій відбиток у мові. Поняття культури вміщує кілька компонентів: норми, цінності, символи та мову [26: 21]. Мова і культура співвідносяться як частина і ціле, тобто мова як суспільне явище є частиною культури. Ми розглядаємо мову як один із компонентів культури.

Структура суспільних відносин, яка входить до поняття культури, значною мірою спирається на біхейвіористську теорію S — R (стимул — мовлення — реакція). Соціально детерміновані форми людської поведінки зводяться до шаблонних відповідних реакцій на стимули навколошнього середовища [27: 26].

З іншого боку, культура є фільтруючим засобом, який стойте між носіями культури та значною кількістю подразників навколошнього середовища. Цей засіб виконує захисну й обмежувальну функції, захищаючи культуру окремого народу від іншомовного впливу та зберігаючи цінності, традиції народу, в якому він живе.

Ю. Д. Дешерієв визначає, що особливості мови, її структурні елементи не відбиваються в усіх сферах культури, в той час як усі сфери культури, її структури і структурні елементи, що виділяються її суспільною свідомістю, повинні всеохоплююче відображатися в мові [7: 9]. Необхідний компонент функціонування мови в колективі — мова на свідомість, яка виступає важливим компонентом словесної культури в цілому. Без урахування мовоюї свідомості картина життя сус-

пільства (особливо її динамічний аспект) була б неповною: свідомість здійснює вплив на вчинки членів колективу, значною мірою визначаючи чинні норми та вибір вербальних засобів. Необхідною умовою існування свідомості при цьому виступає мова. Мовна свідомість — явище соціальне, характерне для даного колективу, яке віддзеркалює його комунікативну діяльність. Розвиток мовної свідомості безпосередньо пов'язаний із розвитком мови. А оскільки мова — явище динамічне, то і мовна свідомість розвивається разом з нею, збагачується новими проявами.

Засобом збагачення мовної свідомості виступає фразеологія. У безпосередньому зв'язку з предметами та явищами матеріального світу, з історією суспільства, ФО не тільки виражаютъ потребу мовної комунікації, але закріплюють та передають суспільно-пізнавальний досвід від покоління до покоління. Взаємозв'язок і взаємозумовленість історії реалій та історії ФО — це міст між словом і життям, історією суспільства, між мовою та культурою народу [28: 35]. ФО з точки зору культури, історії, способу життя народу виступають сукупністю фонових знань про країну та людей, що її населяють. Саме життя викликає ФО на службу суспільству, виявляє їхні семантичні можливості. Мета фразеологічної семантики полягає в тому, щоб виявити структуру думки, приховану за зовнішньою формою мови [33: 225]. Так, наприклад, національна своєрідність може виявлятися в типових асоціаціях, пов'язаних з тим чи іншим образом. Це в першу чергу стосується ФО, образи яких взяті із тваринного світу. Образна основа в німецьких і українських фразеологізмах може бути однією і тією самою, проте вона породжує різні за своїм значенням одиниці, оскільки самі поняття, що стоять за цими образами, отримують різну культурно-історичну конотацію. Наприклад, в німецькій мові вираз *ein alter Hase* [35: 28] вживають в тому випадку, коли хочуть підкреслити, що хтось має значний професійний досвід, володіє своєю професією, є майстром своєї справи. Це говорять з повагою. В німецькій мові образ дорослого зайця асоціюється з досвідченим, знаючим працівником, фахівцем своєї справи (*ein alter Hase*), а в українській мові заєць асоціюється з малодушністю, страхом [36: 59]. Еквівалентом значенному вище виразу є ФО *стріляний горобець*. Так, українська ФО *стріляний (старий) горобець*, виступаючи культурою української мови, вміщує наступну культурно-важливу інформацію: у представників української лінгвокультури образ досвідченої, бувалої людини, яку важко перехитрити, асоціюється власне з горобцем. Синоніми:

битий жак; бита голова. Антоніми: *жовтороте пташеня*. Вираз *старий горбець* є частиною прислів'я (*старого горобця на половині не зловили*). Пізніший вираз — *стріляний горбець* — є результатом контамінації вислову *старий горбець* і висловів із компонентом *стріляний* (*обстріляний*): *стріляний птах, обстріляна ворона, стріляний вовк* [36: 39].

Фразеологічна одиниця *ein weißer Rabe* традиційно перекладається на українську мову фразеологічним еквівалентом *біла ворона*. При повній зовнішній подібності, якщо не враховувати розбіжності ворон-ворона, у фразеологізмів спостерігається серйозна розбіжність в семантиці. Німецький фразеологізм має значення “щось рідкісне, дивне, виняткове” (*eine große Ausnahme, Seltenheit*) [37: 2085]. Його вживають по відношенню до людини, що суттєво відрізняється від інших, але в позитивному плані. В українському фразеологізмі немає цього відтінку “винятковості”. “*Біла ворона* — це людина що різко виділяється серед інших людей, вирізняється серед них, не схожа на них”. Пор. *білий крук*; болг. *бяла сврака* (букв. Біла сорока); *бял бивол* (білий буйвол); італ. *mosca Bianca* (біла муха); *ein weißer Sperling* (білий горбець). В основі виразів відоме серед тварин явище альбінізму [36: 24]. Людина, яку називають *біла ворона*, часто характеризується з негативного боку. Тому при перекладі з німецького фразеологізму необхідні додаткові пояснення, якщо в якості еквіваленту використовують ФО *біла ворона*.

Основне призначення фразеологічних одиниць як елементів комунікації — відображення дійсності, тобто всієї гами багаторанного світу та відношень, у яких живе суспільство. Кожна фразеологічна одиниця є відбитком частини культури, суспільства, його історії [21: 43]. ФО як соціальне явище несуть на собі відбиток життя соціуму, його матеріальної та духовної культури.

Численні параметри художніх текстів сприймаються залежно від фонових знань реципієнтів. Зокрема, складність будь-якого тексту визначається тим змістом, який вкладає в нього реципієнт як носій певної культури [20: 159]. Таким чином, читач усвідомлює зміст прочитаного тексту на тлі культурних традицій, які склалися в процесі історичного розвитку суспільства.

Отже, культура німецького народу знаходить свій відбиток у мові. Засобом збагачення мовної свідомості виступає фразеологія, що відображає дійсність і реагує на зміни суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефиренко Н. Ф. Структурно-семантический анализ компаративных фразеологизмов современного украинского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Киевский гос. пед. ин-т им. М. Горького. — К., 1978. — 24 с.
2. Баран Я. А. Фразеология у системі мови. — Івано-Франківськ: “Лілея-НВ”, 1997. — 176 с.
3. Будагов Р. А. Толковые словари в национальной культуре народов. — М.: МГУ, 1989. — 151 с.
4. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. — М.: Смысл, 1998. — 685 с.
5. Гумбольд В. фон. О различии человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкоznанию. — М.: Прогресс, 1984. — 397 с.
6. Гумбольд В. фон. Язык и философия культуры. — М.: Прогресс, 1985. — 450 с.
7. Дешериев Ю. Д. Взаимоотношение развития национальных языков и национальных культур. — М.: Наука, 1980. — 320 с.
8. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. — М.: Филология, 1997. — С. 92–99.
9. Квеседевич Д. І., Сасіна В. П. Однослівні ідіоми в українській та англійській мовах // Проблеми зіставної семантики. — К.: Київськ. держ. лінгв. ун-т, 1995. — С. 114–115.
10. Киселева Р. А. Вопросы теории речевого воздействия. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. — 159 с.
11. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. — М.: Высшая школа, 1996. — 381 с.
12. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. — М.: Высшая школа, 1991. — 173 с.
13. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. — К., 2003. — 235 с.
14. Мізін К. І. Компаративна фразеологія. — Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2007. — 168 с.
15. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. — М.: Высшая школа, 1989. — 287 с.
16. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. — М.: Высшая школа, 1987. — 288 с.
17. Норман Б. Ю. Когнитивные аспекты паремиологии и национальная картина мира в славянских языках // Славянский вестник. — М.: МАКС Пресс, 2004. — Вып. 2. — С. 246–256.
18. Положин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. — Ужгород: Закарпаття, 1999. — 240 с.
19. Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкоzнанию. — М.: Высшая школа, 1990. — 380 с.
20. Роль языка в средствах массовой информации: Сб. обзоров / Отв. ред. Н. А. Безмешнова, Л. Т. Лузина. — М.: Изд-во ИНИОН, 1986. — 254 с.
21. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. — М.: Наука, 1981. — 269 с.
22. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. — 288 с.

23. Хроленко А. Т. Иерархия лингвокультурологических дисциплин и их исследовательский инструментарий // Лингвокультурология: Сб. науч. тр. — Курск: Изд-во Курского гос. пед. ун-та, 2001. — Вып. 1. — С. 8–18.
24. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М.: Высшая школа, 1970. — 290 с.
25. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. — М.: Наука, 1985. — 160 с.
26. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теории, проблемы, методы. — М.: Наука, 1976. — 176 с.
27. Bloomfield Leonard Language. — Chicago: The University of Chicago Press, 1984. — 564 p.
28. Buerkel-Rothfuss, Nancy. Communication: Competencies and Contexts. — N. Y.: Random House, 1985. — 385 p.
29. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. — Berlin: Erich Schmidt, 1998. — 224 s.
30. Dobrovols'kij D. Kognitive Aspekte der Idiom-semantik. Studien zum Thesaurus deutschen Idiome. — Tübingen: Gunter Narr, 1995. — 272 s.
31. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. — Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997. — 299 s.
32. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache. — Leipzig: Enzyklopädie, 1990. — 201 s.
33. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture. — Specific configurations. — Oxford: Oxford University Press, 1992. — 487 p.
34. Zanden V., Wilfrid J. Sociology, the Core. — N. Y.: McGraw-Hill, 1993. — 419 p.

Словники

35. НРФС. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. — М.: Русский язык, 1975. — 625 с.
36. ФСУМ. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. — К.: Освіта, 1998. — 224 с.
37. Der Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Hrsg. Von Kollectiv unter Leitung von G. Drosdowski. Das große Wörterbuch der deutschen sprache in 6 Bänden. — Mannheim/Wien/Zürich, 1977. — 2728 s.; der Band 1. — 480 s.; der Band 2. — 420 s.; der Band 3. — 420 s; der Band 4. — 440 s.; der Band 5. — 480 s.; der Band 6. — 488 s.

Стаття надійшла до редакції 28.02.13

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ГОВОРЯЩЕГО НА ЕГО ИНТОНАЦИОННЫЙ ПОРТРЕТ

Данная работа посвящена исследованию интонационных особенностей речи представителей профессий с повышенной речевой ответственностью, а именно речи политиков, которую отличают высокая скорость произнесения, преобладание кратких и сверхкратких пауз и исходящий ядерный тон.

Ключевые слова: повышенная речевая ответственность, интонационные особенности, паузы, ядерный тон.

Пропонована робота присвячена дослідженням інтонаційних особливостей мовлення представників професій з підвищеною мовленневою відповідальністю, а саме мовленню політиків, яке відрізняє висока швидкість вимови, переважання коротких і надкоротких пауз та спадний ядерний тон.

Ключові слова: підвищена мовленнева відповідальність, інтонаційні особливості, пауза, ядерний тон.

The article is dedicated to the investigation of intonational peculiarities of the speech of representatives of professions with high degree of speech responsibility, in particular to political speech, which is marked by high pronunciation speed, predominance of short and supershort pauses and low nuclear tone.

Key words: high degree of speech responsibility, intonational peculiarities, pause, nuclear tone.

Современные лингвистические исследования часто проводятся с учетом как собственно языковых факторов, так и факторов экстралингвистического характера. Как известно, при анализе ситуации общения учитывается множество различных факторов, среди которых немаловажную роль играет фактор участников общения. Этот фактор традиционно рассматривается с разных точек зрения: во внимание принимаются отношения между коммуникантами, их эмоци-

ональное состояние в момент речи, а также ряд “независимых” характеристик, таких как пол, возраст, уровень образования, классовая, территориальная и профессиональная принадлежность участников общения и т. п. Все эти независимые характеристики оказывают определенное влияние на структуру личности и составляют социальный статус человека, который является одной из ключевых категорий современной социологии. По мнению большинства современных лингвистов, социальный статус человека находит отражение в его речи и, более того, способен оказывать непосредственное влияние на процесс речепроизводства.

Современная социология определяет социальный статус как относительное положение индивида или социальной группы в социальной системе, определяемое по ряду признаков, характерных для данной системы. Общепризнано, что социальный статус находит свое отражение в жизненном стиле человека, его личностных установках, общественных связях и т. д.

Необходимо подчеркнуть, что в последнее время большинством специалистов в области языкоznания признается необходимость рассмотрения особенностей социального статуса и распределения социальных ролей с точки зрения их отражения в языке. Как отмечает В. И. Карасик, “социальный статус в той или иной форме закреплен в семантике многих языковых единиц, обозначающих поведение людей. Статус — это нормативная категория, и, следовательно, изучая статусные отношения, мы изучаем принципы общественного устройства, закодированные во всем богатстве нюансов естественного языка” [1: 3].

Актуальность данного исследования определяется необходимостью изучения социального аспекта речевого общения на фонетическом уровне.

Новизна исследования заключается в том, что в работе описываютя интонационные особенности речи представителей профессии с повышенной речевой ответственностью, а именно, политиков, чья речь представляет собой единицы высшего уровня вербальной сферы.

Объектом исследования являются монологические высказывания политиков, реализованные в информационном стиле.

Цель данной работы — описание интонационных особенностей профессионального статуса говорящего.

Основной задачей является выявление интонационных маркеров профессиональной принадлежности говорящих.

Материалом исследования послужили аудиозаписи интервью с британскими политиками — Тони Блэром и Гордоном Брауном, собранные Питером Хиллом в сотрудничестве с Би-Би-Си.

Профессия человека — одна из наиболее важных составляющих его социального статуса. По мнению Т. И. Шевченко, среди всех факторов, определяющих социальную стратификацию, род деятельности является наиболее значимым [3: 152]. Во многих современных социолингвистических исследованиях можно найти подтверждение тому, что профессия, как часть социального статуса человека, оказывает непосредственное влияние на его речевое поведение. Следует отметить, что это влияние с разной степенью очевидности проявляется на всех языковых уровнях.

В центре социофонетических исследований находится комплекс социально значимых факторов, влияющих на фонетическую составляющую речи, причем зачастую в этом комплексе достаточно сложно разграничить конкретные факторы. Как единицы сегментного уровня, так и просодические характеристики речи человека могут выступать в качестве маркеров его территориальной и социальной принадлежности, а также отражать особенности ситуации общения.

Многие современные социофонетические исследования посвящены проблеме территориальной вариативности интонации. Как отечественные, так и зарубежные лингвисты, отмечают, что определенные просодические особенности речи человека зачастую являются показательными при определении места происхождения и жизни человека. В настоящее время исследования, посвященные зависимости просодических характеристик речи от пола и возраста говорящего, равно как и территориальной вариативности просодии, являются наиболее многочисленными. При этом значительно меньшее внимание уделяется отражению в звучащей речи профессиональной принадлежности человека.

Авторы многих современных работ, посвященных изучению фонетического аспекта речи, говорят о способности фонетических средств сверхсегментного уровня выступать в качестве индикатора принадлежности говорящего к определенной профессиональной группе. Очевидно, в этом случае интонация выступает в своей “индексальной” (indexical) функции, которая заключается в способности интонации выступать в качестве маркера личностной и статусной принадлежности говорящего. Как отмечает Д. Кристал, “одним из

наиболее характерных индикаторов профессиональной роли является интонация: громкость, темп, ритм и высота голоса” [6: 311].

По мнению Д. Кристала, “существует много профессий, которые возможно было бы распознать, главным образом, на основе использования определенных фонетических черт сверхсегментного уровня, например, диск-жокей, адвокат, священник, уличный торговец, командующий на плацу, спортивный комментатор и другие профессии, связанные с выступлением на радио и телевидении” [6: 193]. Автор отмечает, что все носители английского языка способны различать различные “тоны” (tones of voice), присущие людям, выступающим в определенной профессиональной роли. Профессиональная деятельность политиков предполагает взаимодействие с аудиторией и определенное воздействие на нее. Изучению и описанию речевой составляющей этого взаимодействия и воздействия (и в частности ее просодическому компоненту) посвящено множество исследований, однако особенности просодической организации речи профессионалов в ситуациях, не предполагающих непосредственного исполнения ими своих профессиональных ролей, не получили обширного освещения в лингвистической литературе.

Как известно, изменение параметров ситуации общения в большинстве случаев влечет за собой качественное изменение речевого поведения участников ситуации, что, в свою очередь, обуславливает выбор адекватного стиля общения. При исследовании просодической составляющей речи политиков в момент исполнения ими своих профессиональных ролей в фокусе внимания исследователей традиционно оказываются образцы профессиональной речи, относящиеся к публицистическому (публичные выступления политиков) фоностилю.

Представляется интересным описать просодическую составляющую речи политиков в экстралингвистических ситуациях, предлагающих обращение к другим фонетическим стилям, как с точки зрения соблюдения говорящими норм фоностилистического варьирования, так и с точки зрения сохранения в речи говорящих просодических маркеров их профессиональной принадлежности.

В качестве такой ситуации нами была выбрана ситуация интервью, так как, во-первых, этот жанр является универсальным (не зависящим от особенностей языкового коллектива); во-вторых, интервью строится как доверительный разговор с одним собеседником на различные темы (как профессиональные и околовопрофессиональные,

так и не имеющие непосредственного отношения к профессиональной деятельности говорящего) и вследствие этого предполагает использование информационно-разговорного фонетического стиля.

Основным методом исследования был выбран аудиторский анализ. По оценке аудиторов, речь информантов является относительно “гладкой”. В большинстве случаев границы межпаузальных групп продиктованы синтаксическим и логическим членением текста, при этом их преобладающая длина относительно невелика, она составляет в среднем от 4 до 8 слогов. Представляется, что подобная сегментация спонтанного высказывания в жанре интервью может являться следствием высокой степени развития у информантов навыков публичного говорения. Так, Е. Л. Фрейдина относит высокий процент коротких интонационных групп к особенностям британского публичного выступления. Она отмечает, что “к сильной расчлененности речевого потока приводит стремление оратора достичь оптимального понимания при слуховом восприятии текста” [2: 170].

К особенностям просодического оформления речи, характеризующим информантов как людей, привыкших к публичному говорению и владеющих приемами, повышающими его эффективность, можно отнести и частое использование ими эмфатических пауз, предшествующих особенно важной информации. Интересно отметить, что в большинстве интонационных групп, предшествующих эмфатическим паузам, терминальный тон является ровным, что, создавая ощущение незавершенности, очевидно, способствует привлечению внимания слушателя к последующему высказыванию. Интонационные группы, следующие за эмфатическими паузами, зафиксированными аудиторами, как правило, короткие (1–4 слога), чаще всего они состоят из одного ключевого слова, которое оформляется высоким нисходящим или сложным нисходяще-восходящим тоном и в отдельных случаях сопровождается значительным повышением громкости произнесения.

В целом речь политических деятелей отличается сравнительно небольшим количеством пауз хезитации (большинство из которых являются относительно краткими), в ней также присутствуют случаи повторов, самокоррекций и использования вводных конструкций, типичных для разговорной речи.

Например:

You know, [→]whereas if it is | >just... || if you >have a | de>bate | by [→]way of \headline | >it's | it's a [‘]pretty [’]hopeless \process. || (П-М)

В данном отрывке, взятом из интервью бывшего премьер-министра Великобритании Тони Блэра, на 5,8 с звучания приходится 4 незаполненных паузы хезитации, причем самая длительная из них (438 мс) используется в случае самокоррекции (говорящий изменяет начало предложения — с *if it's just...* на *if you have a...*). Кроме того, в приведенном примере присутствует повтор конструкции *it's*, который также может рассматриваться как маркер спонтанности речи.

Следует отметить, что контрастная смена просодических параметров — повышение скорости произнесения, снижение громкости, сужение тонального диапазона и понижение среднего тонального уровня синтагмы на отдельных участках высказывания — во многих случаях является типичным признаком спонтанной разговорной речи. Так, как правило, оформляется так называемая “*low key information*” — информация второстепенного характера, с точки зрения говорящего очевидная и не представляющая большой ценности [см. 4; 5].

Таким образом, мы приходим к выводу о том, что в интервью политиков, речь которых требует повышенной речевой ответственности наряду с чертами, присущими их профессиональной речевой деятельности, обнаруживаются черты информационно-разговорного стиля. Это, с нашей точки зрения, свидетельствует о том, что информанты оформляют свою речь с учетом экстралингвистической ситуации, тем самым соблюдая принцип уместности речи. Речь всех политиков отличается достаточной долей вариативности скорости произнесения, в ходе аудиторского анализа удалось установить некоторые общие закономерности. Так, скорость речи в большинстве случаев была охарактеризована аудиторами как умеренно-замедленная и беглая. Очевидно, это можно рассматривать как следствие привычки политика делать свою речь максимально понятной, доступной для восприятия. Речь политика также была отмечена достаточно беглым темпом, хотя в отдельных случаях темп снижается до умеренного и даже замедленного.

Говоря о темпоральной организации речи, нельзя не упомянуть и особенности паузации. По данным аудиторского анализа, паузы играют значительную роль в интонационном оформлении речи политиков.

В результате аудиторского анализа мы пришли к выводу о том, что отличительной особенностью речи политических деятелей является явное преобладание коротких пауз. Аудиторы отмечают, что в отде-

льных случаях в интервью политиков невозможно выделить границы фонобаузов из-за малой длительности пауз. Интересно, что использование политиками кратких и сверхкратких пауз в сочетании с беглым темпом и специфическим тональным оформлением создает определенный эффект “нагнетания”.

Например:

And, you /know |³⁰¹ when \ I talk to „parents |⁷⁶ they >want |¹⁸⁷ \sometimes |¹³⁵ the →chances for their children |⁷⁵ to be °able to /study in other °countries |⁹⁵ to be °able to /work for a time in other °countries |³⁵⁷ it's a `fast-|moving global e,conomy|⁶⁰ and you've got to \crack down on i\llegal immi/gration |⁴³⁸ and →where it's /legal |⁶⁶ you've got to be `sure that the |person coming \into the ,country |³²² is going to make a contri\bution to your e,conomy|¹¹⁷ and if they \don't play by the ,rules |⁹² they shouldn't be here.

Анализ данного отрывка, взятого из интервью бывшего премьер-министра Гордона Брауна, показал, что в его речи присутствует 8 сверхкратких, 3 кратких и 1 средняя пауза. Следует отметить, однако, что даже при высоком темпе не создается эффекта бормотания, речь диктора является разборчивой и ясной.

Интересно также отметить, что только в интервью политиков можно обнаружить множество попыток со стороны интервьюера перебить говорящего, задать вопрос тогда, когда интервьюируемый еще не закончил фразу. Вероятно, это можно рассматривать как следствие высокой скорости речевого потока политиков и отсутствия в их речи длительных пауз.

Подобное оформление речи (относительно высокая скорость произнесения и использование кратких пауз) способствует тому, что речь политиков звучит очень уверенно, категорично, в их голосе чувствуется желание убедить, возможно, даже навязать свою точку зрения.

Примечательно, что подобную мысль относительно особенностей просодического оформления речи политиков высказывает A. Wichmann. Она пишет: “Политик, не желая, чтобы его перебивали, может нарочно избегать использования пауз в конце предложения, которые дают интервьюеру возможность его перебить; при этом он будет использовать паузы в середине фразы, там, где возможность вмешательства интервьюера менее вероятна” [8: 22].

Подводя итог проведенного исследования, мы можем заключить, что речь политиков отличается следующими просодическими особенностями:

– преобладание кратких и сверхкратких пауз;

- достаточно высокая скорость речи;
- отсутствие значительных колебаний ширины тонального диапазона;
- маркирование положения ядерного тона на вспомогательном или модальном глаголе;
- использование приема пословного акцентирования;
- частое использование резких финальных нисходящих тонов.

Взаимодействие перечисленных выше просодических характеристик способствует созданию эффекта “нагнетания”. Речь политических деятелей звучит очень уверенно, категорично. Очевидно, подобная категоричность речи свидетельствует о желании говорящего повлиять на собеседника, убедить его в правильности своей точки зрения, что, несомненно, является типичным для профессиональной речевой деятельности политиков.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Карасик В. И. Язык социального статуса. — М.: Гнозис, 2002. — 333 с.
2. Фрейдина Е. Л. Публичная речь и ее просодия. — М.: Прометей МПГУ, 2005. — 190 с.
3. Шевченко Т. И. Теоретическая фонетика английского языка: Учебник. — М.: Высшая школа, 2006. — 191 с.
4. Bradford B. Intonation in Context — Cambridge University Press, 1988. — 72 p.
5. Brazil D. The Communicative Value of Intonation in English. — Cambridge, 1997. — 188 p.
6. Crystal D. How Language Works. — Penguin books, 2006. — 500 p.
7. Wells I. C. English Intonation. An Introduction. — Cambridge, 2006. — 276 p.
8. Wichman A. Intonation in Text and Discourse: Beginnings, Middles and Ends. — Person Education Limited, 2000. — 162 p.

Стаття надійшла до редакції 11.02.13

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В НАУКОВО- ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Аналіз засобів актуалізації епістемічної модальності продемонстрував, що незважаючи на універсальність категорії епістемічної модальності, форми її вираження в неблизькосторідніх мовах — різні. В українській мові за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається суб'єктивність думки (щодо мене, на мій погляд тощо), ступінь сумніву (напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та ін.). В англійській мові для цих цілей значно частіше, ніж в українській, використовуються модальні дієслова.

Ключові слова: епістемічна модальності, науково-популярний дискурс, лексичні та граматичні засоби.

Анализ средств актуализации эпистемической модальности продемонстрировал, что, невзирая на универсальность категории эпистемическая модальность, формы ее выражения в неблизкородственных языках — разные. В украинском языке с помощью модальных частиц, наречий, словосочетаний часто передается субъективность мысли (относительно меня, по моему мнению и т. п.), степень сомнения (наверно, по-видимому, вполне, вероятно, будто, как будто, очевидно и др.). В английском языке для этих целей значительно чаще, чем в украинском, используются модальные глаголы.

Ключевые слова: эпистемическая модальность, научно-популярный дискурс, лексические и грамматические средства.

Analysis of linguistic means actualizing the epistemic modality, has shown that inspite of the universal character of the category under investigation the forms of its expression in various languages are different. In Ukrainian it is embodied in modal particles, adverbs, combinations of words; thus subjectivity of idea (as to me, in my opinion, etc.), a degree of doubt (probably, presumably, fully, probably, though, obviously and others). In English modal verbs are more frequent in this respect than in Ukrainian.

Key words: epistemic modality, popular scientific discourse, lexical and grammatical means.

Мовленнєві засоби актуалізації модальних значень епістемічності відносяться до найменш вивчених проблем сучасного мовознавства, про це свідчить відсутність необхідної інформації в сучасних наукових виданнях як в Україні, так і за кордоном. Стосовно теми даного дослідження — лексико-граматичних засобів актуалізації епістемічної модальності в англійському та українському мовленні слід зазначити, що ця проблема потребує накопичення емпіричних даних та систематизації різноманітних результатів розвідок досліджень [1; 2; 3].

Мовленнєві засоби актуалізації модальних значень епістемічності можна поділити на експліцитні і імпліцитні. Експліцитні засоби вираження епістемічної модальності (на відміну від імпліцитних) мають менш складну за своєю семантикою структуру та втілюються в мовлення за допомогою використання лексико-граматичних засобів. До складу імпліцитних відносяться контекстуальні та інтонаційні засоби реалізації модальних значень.

У досліджуваному експериментальному матеріалі розподіл одиниць модальної сфери між цими двома класами вираження може бути схарактеризовано таким чином: із загальної кількості аналізованих одиниць на долю експліцитних засобів вираження припадає в українській мові 86 %, а імпліцитних — 14 %. В англійській мові відповідні показники складають 91 % і 9 %.

Сфера значень епістемічної модальності може бути надзвичайно широкою, виражаючи ймовірність, можливість чи впевненість різного ступеня. Різниця за ступенем достовірності повідомлюваного справляє вплив як на форму, так і на зміст висловлювання. Таким чином, модальна спрямованість речень дає можливість класифікувати їх за вищевказаною ознакою — рівнем формалізації граматичних ознак. Зі сказаного випливає, що висловлювання, які відрізняються один від одного за типом реалізованого суб'єктивного значення епістемічної модальності, можуть утворювати парадигматичний ряд.

Наприклад:

Today it's probably one of the great cathedrals

I assume today it's one of the great cathedrals.

Today it's one of the great cathedrals..

Today it's definitely one of the great cathedrals

It's obvious it's one of the great cathedrals today.

Ви можете знайти все що завгодно на Єлісейських Полях.

Bi, звичайно, знайдете все що завгодно на Єлісейських Полях.

Ви, мабуть, знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Я гадаю, що ви знайдете все що завгодно на Єлисейських Полях.

Додаючи або змінюючи модальні модифікатори в реченні, ми бачимо, як автор змінює свою впевненість в інформації, що повідомляється.

Складовими одиницями лексичного рівня, що передають значення епістемічної модальності, є модальні дієслова, немодальні дієслова, прислівники, частки, іменники, прикметники, а також складні конструкції.

Кількісний склад вищезазначених лексичних засобів передачі модальних значень епістемічного статусу свідчить, що в українській мові переважають частки модального забарвлення та немодальні дієслова, а в англійській мові — модальні дієслова та прислівники.

Однією з найбільш поширених форм передачі значення різного ступеня знання є складний предикат із модальними дієсловами *may*, *can*, *can't*, *would*, *might*, *should*, *ought to*, *be to*, *have to*, *will* + *Indefinite (Perfect) Infinitive* в англійській мові і *можливо, мабуть, повинен* + *аспектуальна форма інфінітиву* в українській. При цьому найбільший ступінь сумніву в можливості будь-якого феномена в англійській мові виражається за допомогою модального дієслова *might*.

Ураховуючи такі риси науково-популярного стилю, як логічність, об'єктивність, емоційність (на відміну від неемоційності наукового стилю), слід зазначити, що відмітною рисою науково-популярного стилю є обов'язкове вираження авторського “я”, що реалізується за допомогою різних мовних засобів. Особливо наочно це проявляється при поєднанні модального дієслова з особовим займенником 1-ї особи однини і множини.

Епістемічна модальність також може виражатися в науково-популярному дискурсі за допомогою таких дієслів, як *propose*, *assume*, *claim*, *seem to*, *suggest* (*здаватися, припускати*) і ряду інших.

Розглянемо кілька прикладів: “Мені здається, що захоплено вигукнути “ох!” нам теж хотілося не раз. Тож, з цієї причини, складається враження, що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж”.

“Paris seems to be the city where the spirit of revolution never dies. We, Parisians assume, that there's something unique to know, to understand Paris the way it looks and the way it feels”.

У даних реченнях дієслова “*seem to*, *assume*, *здається*” виражают слабку невпевненість у правдивості висловлювання, яка підкріплюється

ся підрядним реченням “*що варто не відкладати здійснення своєї мрії і поспішати в Париж*” і “*there's something unique to know, to understand Paris*”. Разом із тим якщо прибрати *seem to* або *здається*, то вийде констатація факту загальноприйнятого факту (правила). Таким чином, розглянуті діеслова вносять деякий ступінь непевності в зроблену заяву.

Ще одним прикладом, що ілюструє ступінь упевненості адресата, є такий: “*У ньому розкішна архітектура, тож можна вдаватися до аналізу будівельних красот і, на мій погляд, знову пошигтися в дурні. Проте, мені здається, що поки що, це розмови, а найліпшого місяця для прогулянок й годі шукати. Уся комунікація розміщені під землею, отже, повинно бути, що вся наземна частина ДеФансу — пішохідна*”.

У даному прикладі підрядне речення “*що поки що, це розмови, а найліпшого місяця для прогулянок й годі шукати*” є доказом сумніву комуніканта в достовірності повідомлюваного. Цей сумнів виражено модальним діесловом такої заяви “*повинно бути*”. Невпевненість автора в тому, що бажане видається за дійсне. — очевидна. Необхідно відзначити, що діеслово *seem* та подібні йому діеслова викликають особливий інтерес при вивчені способів вираження епістемічної модальності. Ці лексеми важливі для введення хибної тези. У цьому випадку діеслова типу “*здаватися*” служать для втілення в мовленні завідомо недостовірної інформації, яка імплікує достовірне знання мовця, засноване на фактах, доказах, аргументації власної думки. Особливе значення мають діеслова “*думки*”, виконуючи подвійну роль: посилаються на ментальний процес і водночас використовуються в мовленнєвих актах для передачі оцінки, виконуючи епістемічну кваліфікацію ствердження.

Діеслова “*думки*” можуть знаходитися й у ввідній фразі, у цьому випадку їх називають “*вступними*” (*parenthetical*). Дано група лексем, здатних виражати епістемічну модальність, представлена такими діесловами, як *propose*, *assume*, *claim*. У першу чергу, таке вживання характерне для висловлювань від першої особи. Аксіологічний предикат таких висловлювань підкреслює, що представлена оцінка виражає індивідуальну думку:

“*Я гадаю, що про готовність виступити посередником заявив екс-президент СРСР Михайло Горбачов*”.

“*I guess Henry the Fourth is the type of a good king because he brought peace, tolerance and wealth to the country*”.

Наведені приклади показують, що вживання діеслова *seem* та йому подібних як функціональних еквівалентів епістемічних модаль-

них дієслів, з одного боку, і як засобів етикетизації мовлення (“фігур скромності”), з іншого, слід сприймати як прийом комунікативного шифрування, що є свого роду зсувом узуальних відповідників функціонально-комунікативного плану при конструюванні висловлювання. Виконуючи функції епістемічних кваліфікаторів висловлювання, ці лексеми є показниками невпевненості адресанта в достовірності повідомленої інформації, тобто виконують своє пряме призначення. У другому випадку значення невпевненості мовця в ступені надійності змісту висловлювання практично повністю втрачається. Натомість відкриваються різні експресивні можливості розглянутих дієслів, що дозволяє передавати за її допомогою широкий спектр емоцій, таких як зневага, несхвалення, загроза, іронія тощо. У такому висловлюванні значення невпевненості мовця в достовірності інформації, що ним повідомляється, семантично модальна інформація порожня, не збігається з комунікативною настанововою мовленнєвого акту, домінантою в цьому випадку стало прагматичне завдання мовленнєвого відрізка. Отже, дієслова типу *seem, look, appear* здаватись, скласти враження” є маркерами, що регулюють виконання прагматичної функції комунікативного акта і визначають структуру висловлювання.

Ще одним значним класом лексем, призначених для передачі значень епістемічної модальності, є прислівники *maybe, perhaps, possibly, certainly, surely, definitely, arguably, clearly, apparently, obviously, мабуть, можливо, певно, ясно, зрозуміло, очевидно* та ін. Вони виражають ступінь впевненості мовця в істинності / хибності повідомлення.

Вищевказані лексеми часто вживаються як складові в таких модальних конструкціях: *it's doubtful that, it's clear that, it's apparent that, it's obvious that, I doubt if, I am not certain + that-clause, It looks (to me / him) as if / as though, сумніваюся, маломовірно, що... і т. ін.*, що актуалізують значення епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі.

Модальні частки *hardly, scarcely, ледь (чи), начебто, навряд чи, не-важе, хіба, як би* тощо також входять до класу лексем, що реалізують епістемічну модальність у науково-популярному дискурсі.

Ряд лексичних одиниць є характерною ознакою такого роду висловлювань, це “*з першого погляду, спочатку, наразі*” і т. ін.

Цікаво також розглянути найбільш часто вживані синтаксичні способи передачі епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі. Насамперед до цієї групи належать розповідні речення (повноскладні і еліптичні), питальні структури: загальне питання, розділове питання, що вимовляється зі спадним тоном, наприклад:

Вже так мені судилася доля, що я став письменником.

А в селі якраз у нас бухгалтер колгоспу пішов у підвищення.

Кількісні характеристики частотності вживання синтаксичних засобів вираження епістемічної модальності демонструють таке: стосовно частотності уживання синтаксичних мовних одиниць як лінгвістичних засобів вираження епістемічної модальності у матеріалі дослідження знайдено, що найбільш часто вживаються складнопідрядні речення в обох мовах (43 % в українській мові та 36 % в англійській мові).

Розглянемо зразки аналізованого дискурсу українською та англійською мовами, в яких представлені різні комунікативні типи висловлювань. Повні розповідні речення, прості, складнопідрядні:

“Зараз почалася реалізація і реконструкція центральної частини міста. Вже завершена перша черга, це Площа Незалежності, де вже проведено благоустрій і реконструкція Майдану Сечових Стрільців і далі буде продовжена реконструкція центральної частини міста (імовірність). Складається враження, що навіть зводячи власні оселі, вони це роблять з особливою відповідальністю, адже будинок мимоволі стає частинкою единого ландшафту, архітектурного стилю і колориту усього міста (сумнів).

Безумовно, Трускавець — це місто-свято, місто, де душа і тіло пе-ребувають у цілковитій гармонії (упевненість): На колишніх пустырях виросли явно не провінційні житлові масиви (упевненість).

Місцевому населенню притаманне почуття міри та краси, яку можна побачити та відчути, блукаючи затишними трускавецькими вуличками (сумнів). Ви знаєте, що всі готельні комплекси отримали визнання на міжнародному рівні (упевненість).

It has a population of almost four hundred thousand people (імовірність). Everyone who comes to Timisoara might be reminded of Viena, another European city (сумнів). Obviously, Timisoara is the only city in Europe whose theatre is performed in three languages: Romanian, German and Hungarian (упевненість). In 1884 the London company international of electric company limited installed not less nor fewer than 731 lights (імовірність).

Існує ряд лексичних і синтаксичних структур, які здатні посилити значення впевненості мовця, що повідомляється в інформації. Серед них необхідно назвати такі: *to be sure to, to be certain to, to be not less nor fewer than; to be considered etc.* Наприклад,

I believe it was the only way to write anything that would last.

It was certainly the only way to write anything that would last.

При цьому кожне з наведених речень висловлює різний ступінь припущення адресанта в імовірності даної події. Думка-припущення, яка виражена дієсловом “believe”, несе слабку ступінь імовірності події, лексема “certainly” посилює значення впевненості, переводячи дію в ранг обов’язковості його вчинення, і останнє речення викликає почуття передбачення дії, виходячи з власного досвіду мовця.

Розглянемо кілька прикладів:

(1) “*Натомість, Фишер мав майже чудові стосунки з цензурою і вмів забезпечити проходження будь-якої книжки, а у випадку з Шевченком це було не зайвим*”.

(2) “*Але певне і те, що, якби він повністю присвятив себе малюванню, він міг би досягнути значно більше*”.

Приклад (1) вказує на певний ступінь сумніву “майже чудові стосунки” щодо описуваних подій, наявність додаткових подробиць дещо зменшує ступінь сумніву слухача. Уведення засобами синтаксису елементів “епістемічної запоруки”, як це видно з прикладу (2), зміщує достовірність інформації, що повідомляється, в бік посилення ступеня впевненості. Тут лексема “*певне*”, будучи елементом гарантії правдивості повідомлення, однозначно посилює впевненість мовця.

З вищесказаного ясно, що із зростанням ступеня впевненості мовця в повідомленні змінюється і формальна сторона повідомлення, а саме мовець обирає такі модальні маркери, які однозначно свідчать про збільшення частки епістемічної впевненості. Можна сказати, що думка-припущення наближається до знання у випадках актуалізації високого ступеня впевненості; на цей факт вказують такі модифікатори: *to be sure, definitely, certainly, undoubtfully, etc.*

Проведене нами дослідження поліпредикативних речень із поєднанням підрядності і сурядності це підтверджує.

Розглянемо такий вислів: “*Дослідники вважають, що назва Карпати виникла із назви Фракійського племені Карпи, що проживало на території Прикарпаття у 3–4 столітті нашої ери*”.

The explorers think the name “Carpathian” appeared from the name of the Frakiivskiy tribe “Carpi” that lived in the territory of Prjcarpatya in the third – fourth centuries AD.

У даному випадку підрядний зв’язок і посилання на вчених у головному реченні “*Дослідники вважають* и *The explorers think*” указують на імпліцитний спосіб автора тексту ствердити власну суб’єктивну думку як достовірну, підверджену емпіричними даними.

Розглянемо ще один приклад:

When you stop — you can look and feel unusual emotions, maybe God will help us to learn the way to the great mystery of the Ukrainian rhythm.

Дане речення являє собою модель, в якій два гіпотактичні комплекси об'єднані сурядністю. Модальність цього поліпредикативного речення визначається вживанням модального дієслова *can* в першій частині гіпотактичного блоку (*you can look and feel unusual emotions*). Другий гіпотактичний комплекс (*maybe God will help us ...*) характеризується епістемічною модальністю сумніву, вираженою дієсловом *maybe*, і реальною модальністю другої частини, вираженою індикативом дієслова *to learn*, тобто речення є полімодальним. Крім того, особливість оповіді полягає у використанні особового займенника *you*, який в даному контексті допомагає підсилити прагматичну спрямованість висловлювання. Використання займенника “*us*” підкреслює неповноту знання, коли зображення події обмежене досвідом автора. Це ще раз підтверджує, що в науково-популярному дискурсі доводи і обґрунтування можуть мати місце лише при вираженні мовцем суб'єктивної оцінки.

З двох існуючих (експліцитних і імпліцитних) способів передачі суб'єктивної модальності у зіставлюваних мовах імпліцитні засоби актуалізації значень суб'єктивної модальності є одним із найменш вивчених аспектів лінгвістики.

Імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності (на відміну від експліцитних) мають більш складну за своєю семантикою структуру та втілюються в мовлення за допомогою контексту, порядку слів, засобів виділення (відокремлення і сегментація), інтонації. Вони висувають на перший план внутрідискурсивні відносини. Для цього дослідження інтерес представляють імпліцитні засоби вираження епістемічної модальності думки, до яких належать тропеїчні способи передачі модальності, прийом непрямої референції і метафоричного порівняння, алюзія.

Прикладом використання тропеїчних засобів служить таке речення: *They also are pioneers of the human spirit. Like all good writers, she wanted her novels to show the world she described, not just tell about it. They are, Cather said, the people who would dream great railroads across the continent. And she developed a way of writing, both beautiful and simple, that made her a pioneer too.*

У наведеному прикладі прийом імпліцитної предикації (нагадування про будівельників доріг, які є першопрохідцями) вжито мов-

цем для того, щоб переконати аудиторію в правильності своєї думки про нові шляхи у творчості літератора-новатора у відкритті засобів удосконалення людських душ. Спроба переконання слухачів за допомогою використання даного прийому підкреслює позицію мовця і визначає його здатність оцінити епістемічну модальність ступенем важливості висловленого нею положення. Як видно з наведеного прикладу, імпліцитна предикація допомагає переконати аудиторію у своїй позиції, при цьому зміст імпліцитної предикації однозначно інтерпретується самими слухачами. Слухачі при цьому не підрозріють про те, що автор маніпулює їхньою думкою, нав'язуючи їм свою власну, яка, будучи імпліцитною по суті, здається для адресата одягненою в експліцитну форму, виражаючи модальне значення важливо / не-важливо. Таким чином психологічний ефект імпліцитної форми комунікації є надзвичайно ефективним із метою переконання слухачів.

Особливе місце при визначенні модально-оцінної спрямованості мовлення відіграє особистий досвід мовця, його когнітивна картина світу, суб'єктивність оцінних суджень. Для кожного індивіда його власна думка розглядається як істинна, точніше суб'єктивно-істинна. У цьому випадку важлива роль контексту, саме екстрапінгвістичні дані дозволяють судити про суб'єктивну сторону висловлюваної оцінки.

Очевидним є факт універсальності такої категорії, як епістемічна оцінка в різних лінгвокультурах. В той же час слід зазначити, що форми прояву даної категорії в мовах варіативні. Так в українській мові найбільш часто вживаються такі вислови, як щодо мене, на мій погляд, лексеми напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та інші, які демонструють ступінь невпевненості у висловленні суб'єктивної думки автора. Наприклад,

“На мій погляд нова назва, Площа Згоди, певно мала символізувати закінчення доби потрясінь і початок доби національного перемирення”.

“A gothic masterpiece and definitely a wonder of the world”.

Дані аналізу експериментального матеріалу показали, що модальні дієслова в англійській мові використовуються значно частіше, ніж в українській, з метою актуалізації суб'єктивного ставлення мовця. Цей феномен чітко простежується на такому прикладі:

Sometimes people disappoint us. And sometimes we disappoint ourselves.

Одним із цікавих моментів прояву суб'єктивної епістемічної модальності є відсутність в українській мові аксіологічного предиката, який іноді називається “глибинним” предикатом. Такий предикат, будучи оцінним елементом експресивних засобів вираження

суб'єктивної думки адресанта, показує, що висловлювана думка є наслідком світогляду мовця, з одного боку, і головним фактором формування думки слухача, з іншого. Наприклад:

It is interesting to point that ...

Цікаво знати, що у 1918 році кілька місяців на території рахівського району існувала невеличка держава — Гуцульська республіка із центром у містечку Ясіня.

У цьому випадку на прикладі різних мов простежується злиття об'єкта, що представляє семантичний центр висловлювання, і суб'єкта речення. При цьому певні зміни, що відбуваються у функціонально-семантичному образі висловлення, зберігають те модальне значення, яке прагнув передати мовець:

Скажемо, я захочів прочитати Платона.

I think nothing really matters but living.

З наведених прикладів зрозуміло, що механізм передачі оцінно-модальних значень у різних мовах має спільну генетику, має спільні риси в семантичному і функціональному планах актуалізації модальності. Проте способи вживання мовних засобів в українсько- та англомовних висловлюваннях розрізняються. Такі невідповідності неблизькоспоріднених мов у передачі модально-оцінних значень викликані не тільки лінгвокультурними особливостями цих мов, а й нечіткістю у визначенні назв ступеня змін тої чи іншої модальної означення (у міру її наростання або зменшення).

Таким чином, на підставі розглянутого матеріалу можна зробити такі висновки:

а) при вираженні епістемічної модальності об'єктивна модальність реальності / ірреальності є модальним фоном, на якому актуалізуються різні суб'єктивно-модальні значення;

б) імпліцитні способи продукування епістемічної модальності у повідомленні (виявляються за допомогою контексту, інтонації, порядку слів, вживання відокремлення) виявляються простіше й ефективніше для автора висловлювання, ніж експліцитні;

в) взаємодія засобів актуалізації епістемічної модальності спостерігається при участі всіх лінгвістичних рівнів: морфологічного (закінчення дієслів), синтаксичного (засоби складнопідрядного зв'язку у реченні), лексичного (модальні прислівники, частки, модальні слова), інтонаційного (сегментація, акцентуація);

г) незважаючи на універсалність категорії епістемічної модальності, форми її вираження в різних мовах — різні. В українській мові

за допомогою модальних часток, прислівників, словосполучень часто передається суб'єктивність думки (щодо мене, на мій погляд тощо), ступінь сумніву (напевно, мабуть, цілком імовірно, ніби, наче, очевидно та ін.). В англійській мові для цих цілей значно частіше, ніж в українській, використовуються модальні дієслова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи [Текст] / Т. М. Королева. — К. — Одесса : Вища школа, 1989. — 147 с.
2. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения [Текст] / Татьяна Михайловна Николаева. — Изд. 2, стереотип. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 104 с.
3. Hyland K. Metadiscourse [Text] / Hyland K. — London : Continuum, 2005. — P. 342.

Стаття надійшла до редакції 4.02.13

ОСНОВНІ ПРОСОДИЧНІ МАРКЕРИ ТЕКСТІВ УСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПРОПОВІДЕЙ ТА МОЛИТОВ

Стаття присвячена компаративному аналізу просодичних засобів, що беруть участь в створенні усних текстів англомовних проповідей та молитов. Інструментальним шляхом виявлені спільні та диференційні інтонаційні параметри в досліджуваних текстах.

Ключові слова: проповідь, молитва, просодичні засоби, інтонаційні параметри.

Статья посвящена компаративному анализу просодических средств, участвующих в организации устных текстов англоязычных проповедей и молитв. Инструментальным путем выявлены общие и дифференцирующиеся интонационные параметры в исследуемых текстах.

Ключевые слова: проповедь, молитва, просодические средства, интонационные параметры.

The paper is devoted to the comparative study of the prosodic means participating in the sermons and prayer texts creation. With the help of the instrumental analysis it has been possible to reveal mutual and distinguishing intonation peculiarities of the texts under study are revealed.

Key words: sermon, prayer, prosodic means, intonation peculiarities.

Однією зі сторін духовного буття людини є релігія, яка ціnnісно осмислює все існуюче, пов'язуючи таким чином природу, суспільство, людину, буття й небуття, реальне та уявне, конкретне й абстрактне.

Вибір теми даного дослідження зумовлений кількома факторами. Незважаючи на те, що власне лінгвістичний аспект релігійної проповіді та молитви знаходить висвітлення у лінгвістиці на матеріалі право-славної проповіді та молитви [1], англомовна проповідь та молитви, що супроводжують англіканське богослужіння, наскільки нам відомо, не розглядалися в сучасних лінгвістичних працях.

Мета даного дослідження полягала у встановленні основних закономірностей структурної організації текстів англомовної проповіді та молитви і пов'язаних із ними просодичних особливостей.

Матеріалом дослідження слугували тексти 7 усних англомовних проповідей, 12 текстів молитов, записаних у природній обстановці (під час англіканських богослужінь — безпосередньо у храмі), загальним обсягом 58 сторінок, формат А4, 14 шрифт Times New Roman Суг письмової транскрипції, усного тексту (127 хвилин звукового мовлення).

Перш ніж перейти до викладу основних результатів експериментального дослідження, уявляється доцільним зупинитися на дефініціях понять *проповідь* та *молитва*, що приймаються як робочі в даній статті. Аналіз гомілетичної (гомілетика — наука про проповідництво) [2; 3; 4; 5] та лінгвістичної [1; 6; 7; 8] літератури дозволив трактувати проповідь як промову, що виголошується, як правило, у церкві священиком (*адресантом*) перед громадою (*адресатом*) усно у формі монологу за допомогою певної мови (*коду*) з *метою* зробити релігійно мотивовану дію на адресата. Молитва — цілісне незмінне текстове утворення, що містить звернення до надприродного (Бога, святих), цілі якого можуть бути різними (прохання, хвала, подяка та ін.).

Електроакустичному аналізу передував аудиторський аналіз, за- для верифікації та уточнення якого експериментальний матеріал був підданий інструментальній обробці.

Першим параметром, підданим інструментальному аналізу, став мелодійний компонент інтонації, а саме, значення частотного діапазону фраз, що складають тексти проповідей та молитов, за наступними параметрами:

- діапазон ЧОТ у вступній частині тексту,
- діапазон ЧОТ в основній частині,
- діапазон ЧОТ у заключній частині.

Результати підрахунку отриманих даних представлені в табл. 1.

Таблиця 1
Частотний діапазон фраз, що складають тексти молитов (Hz)

Частина молитви	Максимальне	Мінімальне
Вступна	240,9	118,1
Основна	248,5	116,2
Заключна	240,8	115,2

Як свідчать дані, надані в таблиці 1, у середньому максимальні значення ЧОТ у всіх частинах молитви практично однакові (від 240 до 248 Гц). Однак розглядаючи зміни частотних максимумів по тексту в динаміці, можна знайти, що у вступній частині молитви спостерігається великий розкид значень досліджуваного параметра (від 183 Гц до 355 Гц), тоді як у заключній частині молитви спостерігаються відносно стабільні значення максимумів ЧОТ у всіх фразах. При цьому необхідно відзначити, що діапазон між максимальними і мінімальними значеннями ЧОТ у першу чергу досягається за рахунок зниження нижньої межі частоти основного тону, чим підвищення верхньої його межі.

Наступним параметром, підданим інструментальному аналізу, став мелодійний компонент інтонації, а саме, значення частотного діапазону фраз, що складають тексти проповідей.

Результати підрахунку отриманих даних представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Частотний діапазон фраз, що складають тексти проповідей (Hz)

Частина проповіді	Максимальне	Мінімальне
Вступна	249,9	124,1
Основна	296,5	112,2
Заключна	299,8	112,2

Як свідчать дані, надані в таблиці 2, у середньому максимальні значення ЧОТ у всіх частинах проповіді перевищують відповідні значення в текстах молитов. Однак розглядаючи зміни частотних максимумів по тексту в динаміці, можна знайти, що у вступній частині молитви спостерігається великий розкид значень досліджуваного параметра, тоді як у заключній частині проповіді спостерігаються відносно стабільні значення максимумів ЧОТ у всіх фразах. При цьому необхідно відзначити, що діапазон між максимальними і мінімальними значеннями ЧОТ у першу чергу досягається за рахунок зниження нижньої межі частоти основного тону, чим підвищення верхньої його межі.

Дослідження просодичних характеристик емфатичних центрів текстів молитов виявилося доцільним та актуальним. Відповідно до висунутої на початковому етапі роботи гіпотезі про ведучу роль просодії в наданні ефекту впливу у тексті, нами були проаналізовані часові, мелодійні і динамічні характеристики емфатичних центрів досліджуваних текстів. Результати аналізу отриманих даних представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Просодичні характеристики емфатичних/смислових центрів молитов

Частина молитви	Час, ms	Інтенсивність, у. о.	Частотний діапозон, Hz
Вступна	289	50,4	196,8
Основна	429	45,9	205,6
Заключна	364	48,1	199,7

Як показують дані таблиці, значення кожного з трьох інтонаційних параметрів в основній частині молитви перевищує (у більшому чи меншому ступені) відповідні значення у вступній і заключній частині тексту, що свідчить про більшу просодичну відокремленість емфатичного центра фрази в основній частині молитви. Пояснення цьому криється в тім, що вступна і заключна частини молитви самі по собі будучи більш емоційно й експресивно насыченими, відрізняються більшою просодичною відокремленістю в цілому, а не тільки відокремленістю емфатичних центрів. Основна ж частина молитви, будучи менш експресивною, містить у собі визначені значенневі чи емоційні центри, що мають потребу у визначеній додатковій акцентуації.

Таблиця 4

Просодичні характеристики емфатичних/смислових центрів проповідей

Частина проповіді	Час, ms	Інтенсивність, у. о.	Частотний діапозон, Hz
Вступна	294	50,9	199,2
Основна	429	45,9	205,6
Заключна	399	49,1	209,7

Дослідження динамічного компонента інтонації в досліджуваних текстах полягало, насамперед, у порівнянні максимальних і мінімальних значень цього параметра у фразах, що складають різні частини тексту молитви. Результати дослідження представлені в таблиці 5.

Таблиця 5

Значення інтенсивності фраз, що складають тексти молитов (у. о.)

Частина молитви	Пікова інтенсивність	Мінімальна інтенсивність
Вступна	60,4	3,0
Основна	64,4	3,1
Заключна	61,3	4,8

Дані, представлені в таблиці, дають підставу стверджувати, що інтенсивність не є інформативним параметром для диференціації частин тексту молитви. Максимальні значення інтенсивності у вступі і заключній частині в середньому практично однакові (60 у. о. у вступі і 61 у. о. у заключній частині). Трохи більш високими показниками досліджуваного параметра відрізняється основна частина молитви (64 у. о.), хоча ця різниця не істотна. Необхідно лише відзначити, що заключна частина молитви відрізняється значно більш високими показниками мінімумів інтенсивності (4,8 у порівнянні з 3 у. о. у вступній і заключній частинах).

Таблиця 6
Значення інтенсивності фраз, що складають тексти проповідей (у. о.)

Частина проповіді	Пікова інтенсивність	Мінімальна інтенсивність
Вступна	69,4	3,7
Основна	68,4	3,5
Заключна	67,3	4,9

Часовий параметр текстів молитви досліджувався за значеннями середньої тривалості складів фраз, що складають різні частини текстів. Результати дослідження представлени в таблиці 7.

Як свідчать дані таблиці, досліджуваний параметр є найбільш інформативний для диференціації частин молитви. Заключній частині молитви в цілому властиві значно більш високі показники середньої тривалості складу, чим у вступній частині тексту (215 мс і 169 мс відповідно), тобто темп проголошення вступної частини набагато швидше темпу проголошення заключної частини. Більш того, переглядаючи зміни досліджуваного параметра в динаміці, можна перевонатися, що початкові фрази заключної частини характеризуються стабільно нормальним темпом, потім йде значне прискорення темпу і, нарешті, фінальна фраза вимовляється з уповільненим темпом. Отримані дані дають підставу стверджувати, по-перше, що часовий параметр є найбільш інформативний для диференціації частин молитви, а по-друге, що текст вступної й основної частин молитви характеризується більшою динамічністю в порівнянні з заключною частиною. При цьому необхідно відзначити, що у фразах вступної частини тексту спостерігається великий розкид значень досліджуваного параметра (від 87 мс до 237 мс), що свідчить про варіативність темпу у цій частині молитви.

Таблиця 7

Значення середньої тривалості складу текстів проповіді та молитви (ms)

Частина тексту	Проповідь	Молитва
Вступна	237,7	87,3
	198,1	198,1
	182,1	182,1
	218,2	218,2
	139,3	237,7
	169,5	169,5
	163,2	139,3
	202,7	202,7
	213,9	214,1
	87,3	87,3
	98,1	98,1
	214,1	163,2
	199,5	199,5
Середнє значення	197,0	169,0
Основна	259,8	251,1
	241,6	241,6
	256,9	256,9
	164,3	182,9
	236,0	236,0
	182,9	259,8
	197,4	201,8
	224,8	224,8
	191,7	191,7
	163,8	163,8
	151,2	151,2
	148,0	148,0
	201,8	164,3
	187,1	187,1
Середнє значення	234,4	204,4
Заключна	359,6	245,9
	239,4	239,4
	281,9	250,0
	211,8	211,8
	213,7	213,7
	178,3	178,3
	164,6	164,6
	143,4	143,4
	149,1	149,1
	250,0	359,6
Середнє значення	248,7	215,6

Таким чином, проведений електроакустичний аналіз досліджуваного матеріалу, по-перше, у цілому інструментально підтверджив вірогідність отриманих у процесі аудиторського аналізу даних, а по-друге, дозволив виявити просодичні засоби, що беруть участь у диференціації типу релігійного дискурсу — проповіді або молитви, а також частин досліджуваних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Прохватилова О. А. Речевая организация звучащей православной проповеди и молитвы : Дис. ... доктора филол. наук. — Волгоград, 2000. — 498 с.
2. Амфитеатров Я. К. Чтения о церковной словесности или Гомилетика. — Киев: Тип. Вальнера, 1846. — 302 с. — XXXVI, XVI.
3. Булгаков Г. Теория православно-христианской паstryрской проповеди (этика гомилии). — Курск, 1916. — 168 с.
4. Гараджа В. И. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. — М., 1996. — 775 с.
5. Певницкий В. Ф. Церковное красноречие и его основные законы. — СПб., 1908. — 293 с.
6. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. — М.: “ФАИР”, 1998. — 352 с.
7. Морозова Е. В. Особенности жанра современной христианской проповеди. Лингвостилистический аспект (на материале немецкого языка) : Дис. ... канд. филол. наук. — М., 1998. — 180 с.
8. Набиева В. М. Прагматический аспект дискурса современной литургической проповеди : Дис. ... канд. филол. наук. — М., 1996. — 174 с.

Стаття надійшла до редакції 4.02.13

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВКРАПЛЕНИЙ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В “РОМАНЕ ПОТРЕБЛЕНИЯ”

Стаття посвятається інтерпретації іноязычних вкраплень в сучасній німецькій та російській літературі. Розробана та представлена подробна класифікація прагматонімів (слова, обозначаючи бренди та фірми). В статті розглядаються заголовки та гібридні утворення, які зустрічаються у них. Смисловая нагрузка, которую несет эпиграф к произведению, анализируется в статье.

Ключові слова: общество потребления; иноязычные вкрапления; торговые марки; бренд; прагматонимы.

Стаття присвячується інтерпретації іншомовних включень в сучасній німецькій та російській літературі. Розробена та представлена у деталях класифікація прагматонімів (слова, які визначають бренди та фірми). У статті розглядаються заголовки та гібридні утворення, які зустрічаються у них. Змістове навантаження, що несе у собі епіграф, аналізується у статті.

Ключові слова: суспільство споживачів; іншомовні включення; торгові марки; бренд; прагматоними.

The article is devoted to the interpretation of the foreignisms in Modern German and Russian literature. Classification of pragmatonyms (foreignisms denoting trade marks and brands) is worked out and presented in detail. Titles with a hybrid formation are analysed in the article. The role of the epigraph is examined.

Key words: the society of consumers; foreignism; trade marks; brand; pragmatonyms.

В конце XX — начале XXI вв. в различных культурах мира получила популярность так называемая “литература потребления”. Она включает художественные тексты, которые, как правило, критически описывают жизнь современной элиты, для которой знание и использование иностранных языков является необходимым атри-

бутом принадлежности к “сливкам общества”. В настоящей статье анализируются основные группы иноязычных вкраплений, интегрируемые в базовый текст, на примере произведений современных литературных течений “интегративная” литература (Германия) и “гламурная”/“антигламурная” литература (Россия).

Единый дискурсивный текст о жизни человека-потребителя включает в себя корпус немецкоязычных текстов “интегрированных” критиков 1990-х: *Faserland* (1995) Кристиана Крахта [1], *Solo — Album* (1999) Беньямина фон Штукрад-Барре [2], *Crazy* (1999) Беньямина Леберта [3], *Generation Golf* (2000) Флориана Иллиеса [4], *Simple Storys* (с орфографической погрешностью) Инго Шульце [5] и др. В своих романах “интегрированные” критики развенчивают наиболее значимые мифы современного общества потребления. В поле деструкции попадают мифы о всевластии рекламы, о безоблачном существовании “сливок общества” и др.

Германия постепенно утрачивает свою самобытность под натиском англо-американских поп-культурных вторжений и все более превращается в своеобразный “космополитический супермаркет” с неизбранным ассортиментом товаров и услуг [6].

Почти все заголовки романов указанных авторов это англоязычные названия “*Crazy*”, “*Solo — Album*”, “*Simple Storys*” и др., что неудивительно, поскольку речь идет об адекватной реакции современного интеллектуала на растворение немецкой культуры в культуре англоязычной.

Английский язык, например, полностью определяет композиционную структуру романа Беньямина фон Штукрад-Барре “*Solo — Album*”. Так, главы его вышеупомянутого романа обозначены как “Show 1”, “Show 2” и пр.

Заголовок романа К. Крахта “*Faserland*” [1] позволяет интерпретировать смысл текста через метафору “волоконная страна” (дословный перевод слова *Faserland* на русский язык). Используя в романе особую волоконную оптику (*Faser optik*) медицинских приборов, автор словно “под микроскопом” детально и скрупулезно описывает культурное и социальное пространство современного ему общества потребления. При этом обыгрывается и фонетическая общность слов “*Faserland*” и “*Fatherland*” (ироничный намек на уходящую от своих лучших традиций Германию).

В романе Б. Леберта “*Crazy*” главный герой, подросток Бенни, с позиции юношеского максимализма наделяет весь этот мир, Бога,

писателя Кафку, Интернет, его учителей и проч. единственной характеристикой “сумасшедший”, прибегая к соответствующему модному среди молодежи разных стран английскому слову “crazy” [3].

Помимо заголовков смысловую нагрузку в романах “интегрированных” критиков получают параптекстуальные элементы художественного текста (ХТ), например, эпиграфы. Вынесенные за пределы основного корпуса текста, эпиграфы служат важным индикатором смыслового поля любого романа.

Например, рекламный слоган “Give me, give me — pronto — Amaretto”, представленный в романе “Faserland” в качестве эпиграфа, выступает своеобразным проводником читателя в мир известных торговых марок и брендов, в котором существуют его персонажи. Мир потребления в романе Крахта изображается как некая абсолютная реальность, пространственно обозначенная супермаркетами, барами, ресторанами и т. д.

Нарочито подробное и детальное описание потребительского образа жизни воспроизводится исключительно в брендах и фирменных знаках, среди которых преобладают англоязычные наименования. Прагматонимы, т. е. слова, обозначающие бренды и фирмы, упоминаемые в указанных романах, можно расклассифицировать, выделив следующие тематические группы:

- 1) название напитков: Spa, Roederer, Brandy Alexander, Jack Daniels;
- 2) название марок обуви или одежды: фирменная куртка от Barbour; джинсовая одежда от Levi's; обувь фирмы Adidas;
- 3) названия модных музыкальных коллективов: Modern Talking, Pink Floyd и др.;
- 4) названия марок машин: Ferrari и проч.

Эти конкретные детали позволяют идентифицировать культурную эпоху Германии 1990-х годов. Р. Барт подчеркивал, что масса деталей порождает в восприятии читателей своеобразный “эффект реальности”, вследствие этого произведение расценивается как реалистическое, правдоподобное.

Общество потребления описывается и в современной российской литературе — так называемой “гламурной”/“антигламурной” (критико-ироническое отношение к гламуру и глянцу) литературе [7]. Герои гламурных и антигламурных романов живут преимущественно на Рублевке и в других престижных местах Москвы. Одним из маркеров их принадлежности к элитному обществу служит знание английского языка. При этом уровень этих знаний не имеет принципи-

ального значения. Главное, вовремя бросить несколько разговорных фраз или вставить в русскоязычные фразы англоязычные слова или их трансформы, приспособленные к грамматическим особенностям русского языка, даже если они имеют четко выраженные переводные эквиваленты в русском языке. Например:

— Я... (на лбу Паши собираются морщины) я был занят офисной работой. И потом, ситуация не требовала моего *аутсорсинга* со стороны подчиненных.

— Чего она такого не требовала? — кривляюсь я.

— *Аутсорсинга*.

— А ты по-русски это слово сказать не можешь? “Моего привлечения”, например? Или “моего участия”?

— Но ведь существует ряд общепринятых выражений в бизнес-этике, и я полагаю, что... [8: 33].

В данном случае использование транслитерированного варианта (аутсорсинг) английского слова *outsourcing* является индикатором претензии говорящего на принадлежность к бизнес-элите.

Последнее обстоятельство как раз и свидетельствует о главной функции подобных иноязычных вкраплений — они служат индикатором социального статуса тех или иных персонажей, хотя и являются порой информативно избыточными элементами.

Как и молодые немецкие “интеграторы”, русские писатели-“гламуристы” и “антигламуристы” подчеркивают то обстоятельство, что все ценности сводятся к престижным маркам, брендам. Успешность или неуспешность жизни определяется тем, насколько точно персонаж придерживается соответствующего dress-кода, какие марки машин он выбирает, какие рестораны и ночные клубы он посещает, какие напитки употребляет.

В гламурных и антигламурных (критически ироничных) романах используются как англоязычные выражения, так и вкрапления из романских языков, в том числе итальянского и французского, указывающие на соответствующие “престижные” объекты, марки и бренды.

Чаще всего встречаются следующие иноязычные прагматонимы:

а) гастронимы. Это преимущественно названия экзотических блюд и дорогих напитков, которые могут позволить себе “избранные”, например, вина: “*Laurent-Perrier Brut*”; “*Barolo Zonchera*” от Ceretto, “*Giorgio Primo Chianti Classico DOC CG*” от Fattoria la Massa, “*Terre di Franciacorta Chardonnay*” от Ca’ del Bosco, шампанское “*Dom Ruinart*”;

- б) марки модных автомобилей: BMW X3, Bently;
- в) марки изысканных парфюмерных изделий: духи от Michael Kors, Mugler, Nina Ricci, Lulu Guinness, Chanel, Ralf Lauren, Escada, Kenzo, крем Cellcosmet;
- г) названия различных развлекательных заведений и учреждений, занимающихся организацией досуга, — ночные клубы, бары, и проч., например, рестораны GQ, Парижан, Vogue-Café, Night Club, Fresco, Basement, агентство по организации праздников BS-agency, агентство по подбору нянь “Персонал — Бутик”;
- д) названия пятизвездочных и других отелей высокого класса: Halkin Hotel (London);
- е) лейблы одежды, галантерейных изделий, обуви, украшений: шуба от Fendi, сумочки от Jil Sander, Birkin и Tod's, дорожная сумка от Hermes, костюм от Paul Smith, кроссовки от Dris Van Nooten, платье от Blumarine и Prada, ремень от Dolce&Gabbana, очки от Gucci и Chanel, джинсы от Cavalli, костюм от Brioni, пальто от Pal Zileri;
- ж) названия глянцевых журналов и модных газет: Beauty, Cosmopolitan, Glamour, GQ, Forbes, OK!, L'Officiel, Marie Claire, Menu, Paris Match, Playboy, Robb Report, Vogue;
- з) названия светский мероприятий и презентаций: показ шуб “Ice&Fire”, презентация Nokia и Mercury, показ коллекции “Prada”;
- и) названия салонов красоты и тренажерных залов: “Тре жоли”, “London Body School”;
- к) названия популярных телевизионных телеканалов: Fashion TV, Эм-Ти-Ви;
- л) названия элитной посуды: бокалы от “Riedel” и др.

Все эти иноязычные вкрапления, которые иногда представлены в транслитерированном виде, например выражение “Тре жоли”, которое во французском языке имеет графический образ “Très jolie” и означает “очень красивый”, позволяют показать активную экспансию западной культуры, вытеснение исконных российских культурных ценностей ценностями западного мира, где во главу угла ставятся возможности удовлетворить, прежде всего, свои материальные потребности. Традиционные духовные ценности потеряли свое значение, они вышли из моды. Обитатели Рублевки в них не испытывают особой нужды.

Как и немецкие “интеграторы”, российские писатели-гламуристы и антигламуристы активно используют английские слова и выражения в заголовках своих произведений, например, Casual 1 [9] и Casual 2 [10] у Оксаны Робски, Loveless у С. Вебер [11].

Встречаются в названиях и гибридные образования, например “Духless” у С. Минаева, где корень слова взят из русского языка, а негативный суффикс less — из английского. Другое гибридное образование “Про любoff/on” [12], где обыгрывается фонетическая близость английского послеслога off и русского финаля –овь, является названием одного из романов О. Робски. Благодаря форманту отстранения off привносится дополнительный смысл “несостоявшаяся любовь” в противовес состоявшейся (с процессуальным формантом on).

В некоторых случаях гибридные сочетания в названиях плохо поддаются пониманию, представляя собой слепое подражание западным образцам. Так, в романе В. Пелевина “Generation “П”, который можно отнести к антигламурным произведениям, автор упоминает подобные труднообъяснимые и труднопереводимые названия, например:

На следующий день Морковин отвел Татарского в довольно странное место. Оно называлось “Драфт Подиум” (после нескольких минут напряженной умственной работы Татарский оставил попытки понять, что это означает) [13: 21].

Действительно, слово draft в данном контексте плохо поддается расшифровке, оставаясь знаком приверженности к современному жизненному стилю, для которого обязательным является флер западничества.

Герой-рекламист указанного романа сам придумывает новые псевдоиноязычные слова, например ORANUS (от слов “оральный” и “anus”), которое является у него новым обозначением человека. Еще один псевдоиностранный окказионализм у Пелевина это сочетание “Homo Zapiens”, где симультанно обыгрывается звуковое сходство несуществующего, придуманного автором, слова Zapiens со словами “Sapiens” и “запой”. В результате игры слов “человек разумный (Homo Sapiens)” в романе превращается в “человека запойного”, “человека пьющего”. Автор переосмыслияет здесь известный латинизм, и таким образом, с помощью сарказма напоминает о пагубном пристрастии русского человека к алкоголю.

Придуманные героем романа рекламные слоганы представляют собой соединение разностилевых слов, где иноязычные элементы тесно переплетаются с ненормативной лексикой и сниженными элементами, а также элементами низкопробной кичевой графики:

Silicon Graphics/большие сиськи — новая эмблема. Вместо снежинки — контур огромной сиськи, как бы раздутой силиконовым протезом [13: 251].

Некоторые иноязычные слова, включенные в роман, также относятся к ненормативному лексическому слою:

Do it yourself, Motherfucker. Reebok [13: 186].

Напомним, что слово Motherfucker находится за гранью языковой и речевой нормы.

У В. Пелевина достаточно часто встречаются транслитерированные варианты иностранных слов, которые он подвергает русскоязычной ассимиляции, прежде всего за счет ввода падежных форм, присущих русскому языку:

— Пойдешь ко мне в штат? <...>

— Кем? — спросил он.

— Криэйтором.

— Это творцом? — переспросил Татарский. — Если перевести? [13: 100].

Слово криэйтор является продуктом вышеупомянутой транслитерации англоязычного слова creator и активно используется в российских бизнес-кругах.

В современной гламурной/антигламурной литературе встречаются и случаи, когда модным заголовок становится благодаря использованию какой-нибудь иноязычной буквы, заменяющей букву из кириллицы с тем же фонетическим, а точнее фонологическим наполнением. Например, совместный роман О. Робски и К. Собчак называется “Замуж за миллионера, или Брак высшего сорта” [14]. Функцию “модной” буквы здесь выполняет буква Z.

Названия глав (частей) в гламурной литературе также нередко представлены иноязычными элементами. Например, у С. Минаева произведение “Духless” содержит две части, каждая из которых озаглавлена с помощью иноязычных вкраплений. При этом автор в подстрочных материалах дает перевод названия этих частей романа. Например, “Get rich or die tryin” (Разбогатей или сдохни, пытаясь) [8: 13] и “Insomnia” (Бессонница) [8: 182]. Указанные заголовки призваны подчеркнуть попытку представителей российской элиты вписаться в цивилизационно-культурную парадигму Запада.

Многие эпиграфы, так же как и у “интеграторов”, представлены у “гламуристов” различными фрагментами на английском языке. В произведении С. Минаева “Духless” каждому разделу предшествует свой эпиграф. Каждый отдельно взятый эпиграф является расширением инвариантов, которые кодируют смысл на глубинном уровне. У С. Минаева это преимущественно цитаты из песен мировых звезд.

Например, эпиграфом для первого раздела “Ресторан” был выбран фрагмент песни “Vogue”, которую исполняет Мадонна:

Ladies with an attitude
Fellows that were in the mood
Don’t just stand there lets get to it
Strike a pose there’s nothing to it
Vogue
Vogue

Madonna. “Vogue” [8: 13].

Эпиграф всегда несет важную смысловую нагрузку и нередко служит ключом к расшифровке авторской точки зрения на происходящее. Так, в данном случае в первом разделе речь идет о модном московском кафе “Vogue Café”, о его посетителях, их поведении, вкусах и привычках, что вполне перекликается с содержанием строк из песни, которая служит условно-музыкальным фоном, на котором разворачиваются основные события. Интересно, что еще один фрагмент этой же песни послужил эпиграфом и для другого раздела романа под названием “Клуб”, что способствует восприятию эпизодов указанных частей как элементов единого сюжетного пространства:

It makes no difference if you’re black or white
If you’re a boy or a girl
If the music’s pumping it will give you new life
You’re a superstar
Yes that’s what you are know it
Come on Vogue
Let your body groove the music
Hey hey hey
Come on Vogue
Let your body go with a flow
You know you can do it
Madonna. “Vogue” [8: 194]

В данном разделе речь идет о клубной деятельности главного героя.

Таким образом, в 90-е годы XX века и в начале XXI века получают распространение ХТ, которые отображают вторжение в культуру разных стран элементов других культур, прежде всего англоязычной культуры. Экспансия последней достаточно полно отражается в произведениях “интеграционных” авторов в Германии и в так на-

зваемых произведениях гламура/антигламура в России. Проблемы рецепции англоязычных и других иноязычных элементов в современные ХТ требует дальнейшего подробного изучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Kracht, Ch. Faserland / Ch. Kracht — Berlin: Dergoldmann Verlag, 1997.
2. Stuckrad-Barre, B Solo-Album / B. Stuckrad-Barre. — Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2005.
3. Lebert, B. Crazy / B. Lebert. — Köln: Kieperheuer & Witsch, 1999.
4. Illies, F. Generation Golf / F. Illies. — Frankfurt am Main: Fisher Taschenbuch, 2001.
5. Schulze I. Simple Storys / I. Schulze. — München: DTV, 2001.
6. Кучумова Г. В. Немецкоязычный роман 1980–2000 гг.: курс на демифологизацию / Г. В. Кучумова. — Самара: Самар. гуманит. акад., 2009.
7. Денисова Г. Как сделан гламур в русской прозе рубежа веков / Г. Денисова // Конфликт в языке и коммуникации: Сб. статей. — М.: РГГУ, 2011. — С. 345–365.
8. Минаев С. *Duxless: повесть о ненастоящем мужчине* / С. Минаев. — М.: Астрель, 2006.
9. Робски О. *Casual: Повседневное* / О. Робски. — М.: Росмэн-пресс, 2006.
10. Робски О. *Casual 2: Пляска головой и ногами* / О. Робски. — М.: Астрель, 2007.
11. Вебер С. *Loveless: повесть о ненастоящей женщине* / С. Вебер. — М.: Астрель, 2007.
12. Робски О. *Про любофф/он* / О. Робски. — М.: Росмэн-пресс, 2006.
13. Пелевин В. *Generation “П”* / В. Пелевин. — М.: ЭКСМО, 2010. — 352 с.
14. Робски О., Собчак К. *Замуж за миллионера, или Брак высшего сорта* / О. Робски. — М.: Астрель, 2007.

Стаття надійшла до редакції 10.02.13

ТИПИ МОВНО-КОМУНІКАТИВНИХ НОРМ

Запропонована стаття розглядає типи мовно-комунікативних норм у німецькій мові. Описує аспекти правильної та неправильної мови з позиції лексики та граматики. Аналізуються норми комунікативного процесу та ступінь узгодженості висловлювання з літературними формами мови.

Ключові слова: норма, висловлювання, літературна мова, комунікативний процес, кодифікація, узгодження, коректність, структурність, системність мови.

Предлагаемая статья рассматривает типы языковых коммуникативных норм в немецком языке. Описывает аспекты правильного и неправильного языка с позиции лексики и грамматики. Анализируются нормы коммуникативного процесса и степень согласования высказывания с литературными формами языка.

Ключевые слова: норма, высказывание, литературный язык, коммуникативный процесс, кодификация, согласование, корректность, структурность, системность языка.

The given article considers types of communicative norms in the German language. The aspects of correct and incorrect language from the position of vocabulary and grammar are considered. The norms of communicative processes and the degree of conformity of expression with the literature forms of language are analyzed.

Key words: norm, expression, literary language, communicational process, codification, conformity, correctness, structuring, language systematics.

Типи мовно-комунікативних норм можуть означати обмеження лексичних одиниць та їх значень. Внаслідок чого отримується перший розподіл на норми урегулювання рамкових умов, з одного боку та з іншого — на норми властивостей продукту діяльності. Спільність обох видів норм можна назвати мовно-комунікативними, щоб термінологічно довести поширення цього поняття. Відхилення від норми урегулювання рамкових умов приводить до змін по відношенню до вищезазначених фактів. Несприйняття таких відхилень може привести до успіху комунікації. Відхилення від іншої кількості норми можуть

спричинити зміни властивостей продукту діяльності, які сприймаються як недолік при несприйнятті відхилень.

Слідування нормі або врахування відхилення є **актуальними** для її адекватного сприйняття. **Метою** даної статті є дослідження процесу нормування властивостей продукту мової діяльності, основним **завданням** якої є гарантування властивостей та якості висловлювань, за умови їх правильної граматичної або семантичної побудови. Сукупність таких норм називається граматично-семантичними [1: 27]. До граматичних норм належать ті, які регулюють звукове формулювання. Якщо визначення “граматична” буде обмежуватися тільки реченнями, то необхідно буде також створювати текстоутворючу норму. Сукупність граматично-семантичних норм асоціюється з поняттям правильності та визначає особливий аспект правильності змісту. Для того, щоб вважатися адекватними, висловлювання повинні демонструвати певний ступінь правильності. Відхилення від норм сприймаються як порушення граматичної коректності, якщо тільки мова не йде про допустимі форми іншого способу вираження. Прагнення до правильності є складовою частиною мовно-комунікативної діяльності. Під нею розуміють функцію розмірності висловлення як елементарного результату свідомого відношення до мови. Це стосується також літературної мови в її письмовому та усному варіанті, розмовної мови, діалектів і різних субкодів: правильність необхідна не тільки літературним висловлюванням, але й висловлюванням в будь-якій формі [2: 27].

Як вже зазначалось, граматично-семантичні норми, відповідно до структури мови, можуть розподілятися на синтаксичні, морфологічні особливості висловлювань, з обов’язковим урахуванням структур тієї граматики, з якої вони переносяться. Для експліцитних норм зникає така складність, тому що їм не потрібно фіксуватися, на відміну від структури імпліцитної норми.

Людина сприймає мову як норму, до якої необхідно пристосовуватись. Це означає, що на індивідуальному рівні або на рівні конкретної діяльності, на рівні об’єкту співпадають поняття норми і системи наступним чином: людський досвід і знання про освоєння мовно-комунікативної діяльності є основою його індивідуального володіння мовою, вони утворюють імпліцитні норми, які організовують мовно-комунікативні дії. В. О. Іцкович писав стосовно інтерпретації відмінностей між системою і нормою: якщо оперувати поняттям системи, то виходить, що ми керуємося системою опозицій. Коли мова йде про

норму, то маємо справу з великою кількістю ідентичностей або контрастів. Ідентичності утворюють всередині мовно-комунікативної діяльності об'єднану одиницю, яка проектується на рівень абстрактної мови. Норма при цьому стає вторинною, в той час як система стає первинною. Але норма і система співпадають одна з одною. Норму розглядали як інтегральну складову частину індивідуальної або суспільної свідомості [3].

По-іншому проявляється на цьому рівні відображення. Узагальнююче описування діючого вживання мови включає описування великої кількості закономірностей, з іншого боку, описування закономірностей повинні спиратися на певне вживання мови, навіть якщо воно виникає як приклад або реалізація. З цієї причини нема сенсу визначати, що належить до норми, а що до системи. В лінгвістичних роботах, як правило, обидва аспекти не досліджуються, мова описується з однієї визначененої точки зору.

Смисл поняття норми знаходитьться, перш за все, в його відношенні до поняття діяльності. Норма стала посередником між загальними умовами мовно-комунікативної діяльності та її суб'єктивного зламу. Ці нормування стосуються також паралінгвістичних засобів і рамкових умов комунікації. Нормування гарантують не тільки граматичну правильність, а її семантичну здатність до інтерпретацій. Якщо граматично-семантичними нормами були б оброблені продукти мовної діяльності, то у такому випадку існували всі передумови для необмеженого вживання. Однак слід також враховувати, що дотримання всіх граматично-семантичних норм у деяких ситуаціях може привести до відхилень, внаслідок яких висловлювання сприйматимуться як нерозмірні, неввічливі, образливі, недоречні. Тому існують вимоги щодо продукту діяльності, які виходять за межі граматичної правильності, семантичної інтерпретації та утворюють особливі типи мовних норм.

Існує ціла група суджень стосовно висловлювань, які розглядають кореляції висловлень та їх ознак у конкретному випадку. В залежності від ситуації, від того, де відбувається комунікація, вживаються ті чи інші слова. Виконання або порушення очікувань викликає відповідні вербалльні реакції. При використанні норм — це пов'язано зі встановленням кореляцій між ознаками продукту мовної діяльності й типами ситуацій. Це пов'язано з тим, що в них існують певні компоненти, які корелюють ознаки висловлювань. Вони характеризують комунікативні умови частково загальним способом, частково спеціалізова-

ним, внаслідок чого виникає багато відмінностей. Схожі накладання спостерігаються на рівні властивостей висловлювань [4].

З певною імовірністю можна прийняти компоненти наступних ситуацій, які корелюють специфічні й відповідні очікування від висловлювань, які мовець намагається вірно оформлювати з лінгвістичної точки зору. Для визначення мовних ситуацій належать такі критерії:

- інтегрування в певні сфері суспільного життя, особливо з інтенсивною або специфічно організованою комунікацією (наука, адміністрація, види масової комунікації, юстиція, армія, побут). До мовних особливостей належить велика сукупність ознак, особливо на рівні словникового складу, а також на синтаксичному рівні. Це стосується більшої частини фахових мов, в яких спостерігається зв'язок з соціальними ролями. Особливий інтерес мають комплементарні ролі: лікар — пацієнт, вчитель — учень, покупець — продавець;

- всі перераховані випадки передбачають очікування загального виду, мають високий рівень зрозуміlostі та об'єктивності. Однак існують також очікування спеціального виду, перш за все, з позиції процесу комунікації. Таким чином, очікуються досить визначені відкриття, завершення, а також нормовані, відповідні до ситуацій, питання та відповіді;

- відношення комунікативних партнерів один до одного. Для їх мовного оформлення існують особливі ступені всебічної обізнаності та мають значення такі соціальні ранги, як однаковість і різниця. Від цих ознак ситуацій залежать форми привітання або звертання, які також частково визначають вибір форм існування;

- предмет комунікації може корелювати з певними властивостями висловлювань. Предмет впливає на лексичний та семантичний рівні, а також на вибір форм існування разом з іншими ознаками ситуації та властивостями висловлювань;

- специфічні комунікативні цілі, з позиції мовного нормування — це загальні інтереси, тобто інформування, переконування, аргументування для оптимального досягнення певних мовних прийомів, які передають характер норми. Сюди належить побудова новин або аргументацій. Особливою увагою користуються також спеціальні комунікативні цілі, для яких розвивалися так звані форми вживання, які згодом привели до відносно сильних нормувань, у деяких випадках до стереотипних мовних формулювань. До цієї групи належать привітання, прощання, побажання, прохання, запити, запрошення, вибачення, скарги, звіти, інструктажі, резюме і договори.

Названі вище види нормувань мають особливість надавати мовним висловлюванням таку характеристику, яка відповідала б специфічним очікуванням, що виникали внаслідок певної ситуації. Н. Хомський називає такі норми ситуативними. Слідування граматично-семантичним нормам гарантує граматичну правильність і семантичну інтерпретацію. У цьому випадку можна стверджувати, що слідування ситуативним нормам мовних висловлювань набуває особливої ситуативної адекватності [5: 36].

Такі відзнаки не виключають перехід до межуючих норм. Не існує норм, які б не використовувались для комунікації в певній сфері суспільного життя, в реалізації соціальних ролей для будь-якої конкретної комунікативної мети. Існують також визначені обставини ситуацій, які зазвичай корелюють певні властивості висловлювань у плані мовного оформлення.

Іншим типом норм є особливий масштаб ситуативно залежного нормування. Його сутність можна продемонструвати за допомогою особливих суджень щодо результатів мовно-комунікативної діяльності. Наприклад, спілкуючись, частина мовців виражається ясно, вибрано, розміто, грамотно, ввічливо, тактовно та узагальнено; хтось може бути добрим, переконливим або поганим мовцем. Такі судження мають особливу спільну рису: вони виражают особливі якості мовних висловлювань, які у випадку негативного оцінювання не поставлять під сумнів граматичну правильність і семантичну інтерпретаційність. Судження ґрунтуються на враженнях від аналізованих текстів, на умовах їх спроможності сприймання. Ознаки мови, в цьому випадку, належать декільком рівням структури висловлювань. Особливо це стосується вибору слів, синтаксичної доступності висловлювання і композиції тексту. Норми цього специфічного типу називаються нормами якості висловлення.

Наступним особливим типом ситуативної норми є норми усних та письмових видів реалізації. Різниця між письмовою та усною комунікацією полягає у самостійності видів. Відмінності стосуються всіх мовних рівнів. Не дивлячись на звукову або графічну реалізацію вони проявляються у комплексності речень, у побудові тексту, в застосуванні певних стереотипів, у визначені лексики. Відмінності стосуються також позицій продукування та сприйняття.

Розмовна мова є інструментом усної комунікації, для якої норми знаходять форми існування, утворюють завершену сукупність і передбачають у тісному зв'язку з видами реалізацій. До вищезазначених кри-

теріїв нормативних ознак належать наголос, інтонація та граматичні особливості. Загальна типологія норм включає в себе дві великі групи норм: граматично-семантичну та ситуативну. Цей розподіл має велике значення для розвитку типології норм. Він відображає відношення до мови як інструменту отриманої константи продукту діяльності з їх ситуативними модифікуваннями [6].

За античних часів існував розподіл між граматикою і стилістикою. Що стосується норм, то з нею також відбувся розподіл на лінгвістичну і соціолінгвістичну, які займалися в подальшому ситуативно зумовленими нормуваннями. Спеціальними підвидами ситуативних норм стали норми якості висловлювання та норми видів реалізації.

Окремі типи мовно-комунікативних норм мають ієрархічний порядок як певну гарантію появи можливих висловлювань, з іншого боку — створюють передумови для адекватних ситуацій, які відповідають умовам застосування окремих норм не тільки цілих висловлюванням, а й також їх частинам та елементам. Зображене відношення можна спостерігати у припущені, яке трактує оперування ситуативними нормами на основі граматично-сituативних.

Інші галузі нормування, які на основі їх фіксованого існування в суспільній свідомості мають нормативний характер та отримують чіткі вказівки на рахунок того, як мають виглядати ті чи інші висловлювання, що в свою чергу приводить до ускладнення при описуванні норм.

Взагалі в лінгвістиці працюють з потрійною моделлю варіабельності мови: регіональною (географічною), соціальною і функціональною (стилістичною). Але ця модель має недоліки, тому що відповідно до неї розглядається абстрактний рівень мови та вказується потрійна варіативність мови, масштаби якої є часто координуючими [7: 41].

Таким чином, можна зробити **висновок**, що абстрактний характер мови (код) має залишатися збереженим, регіональні варіанти не повинні підпорядковуватися соціальним варіантам, регіональні і соціальні диференції можуть частково співпадати. Перевага окремих форм існування певною мірою зумовлюється соціально. Отже, людина для необхідної комунікації оволодіває нормами, які дозволяють її репродукувати спосіб мовлення її оточення. Розвиток і розмноження імпліцитних норм відбувається у вигляді диференціації та доповненні широко засвоєнного способу мовлення як засвоєння нового коду або як утворення нової сукупності мовнотворних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Sowinski, Bernhard Grundlagen des Studiums der Germanistik T.1. — Köln-Wien: Bühlau Verlag, 1994. — 273 S.
2. Dräxler, Hans-Dieter Soziolinguistik, Pragmalinguistik und Sprachgeschichte. — Alsbach: Liendttum Verlag, 1989. — 99 S.
3. Ицкович В. А. Языковая норма. — М.: Высшая школа, 1998. — 245 с.
4. Dittmar, Norbert Sprache u. soziale Rolle. — Höningstein / Taunus: Athenäum Verlag GmbH, 1980. — 325 S.
5. Chomsky, Noam Reflexionen über die Sprache. — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1997. — 314 S.
6. Coseriu, Eugen Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft. — Tübingen: A. Francke Verlag GmbH, 1988. — 329 S.
7. Dittmar, Norbert Soziolinguistik. Exemplarische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. — Höningstein / Taunus: Athenäum Verlag GmbH., — 407 S.

Стаття надійшла до редакції 28.02.13

ВАРИОВАННЯ ВЕРБАЛЬНИХ РЕАКЦІЙ МОВНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Вивчення закономірностей функціонування агресивних реплік в художньому тексті на англійській і українській мовах дозволило виявити чинники, що визначають варіативність вербальних реакцій, а саме: характер теми і мета інтеракції, вікові і особові особливості комунікантів, їх соціальні відносини, а також тип стимулу і способ його актуалізації. Дане дослідження також дає можливість стверджувати, що виявлені екстравінгвістичні чинники взаємодіють в процесі комунікації і мають універсальний характер.

Ключові слова: варіативність, агресивні репліки, вербална реакція, художні тексти.

Изучение закономерностей функционирования агрессивных реплик в художественном тексте на английском и украинском языках позволило выявить факторы, определяющие вариативность вербальных реакций: характер тема и цель интеракции, возрастные и личностные особенности коммуникантов, их социальные отношения, а также тип стимула и способ его выражения. Настоящее исследование также подтвердило, что выявленные экстралингвистические факторы взаимодействуют друг с другом и имеют универсальный характер.

Ключевые слова: вариативность, агрессивные реплики, верbalная реакция, художественные тексты.

The study of regularities of aggressive remarks functioning in a fiction text in the English and Ukrainian languages allowed to expose the factors, determining verbal reactions variety. They are: the character of the theme and the purpose of communication, age and personality features of the communicants, their social relations, and the type of stimulus and the way of realization. The research confirmed that the exposed extra linguistic factors interact in communication and can be regarded as universal ones.

Key words: variation, aggressive utterances, verbal reaction, fiction.

Аналіз сучасних досліджень по проблемах вербальної агресії показує, що дане явище привертає особливу увагу дослідників останнім часом. Очевидно, дане положення пов'язане з тими змінами, які відбуваються в суспільних, політичних і економічних відносинах суспільства в період світової глобалізації [1; 2; 3; 4].

Необхідно сказати, що феномен мовної агресії існував ще в античності, і мова диктаторів часто була тією або іншою формою проявлення мовної агресії. Відомі публічні виступи лідерів тоталітарних систем ХХ–ХХІ століття також в значній мірі характеризуються використанням різних видів мовної агресії, тобто эксплицітної або імплицітної вербальної дії на адресата, яка має за мету змінити особові установки (ментальні, ідеологічні, оцінні і так далі) того, що слухає. До цієї групи відносяться і так звані ідеологічні і пропагандистські форми комунікативної дії, тобто реалізація висловів, що негативно впливають на адресата, маніпулюють його свідомістю.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день в науковій літературі відсутні пояснення критеріїв оцінки мовної агресії, систематизація причин виникнення агресивної вербальної поведінки особи і аналіз особливостей мовної агресії в процесі комунікації.

Враховуючи вищевикладене, вивчення факторів, що впливають на варіативність вербальної агресії комунікантів, є **своєчасним і необхідним**.

Робота проводилася на матеріалі двох мов — англійської і української. Методом суцільної вибірки було зафіксовано 4328 реалізацій досліджуваного матеріалу в художніх творах сучасних авторів. Таким чином, круг аспектів дослідження — це явища мовної агресії, припускаючи розгляд тільки письмових форм мови, цілеспрямованих і усвідомлених агресивних висловів.

При розгляді питання про мовну агресію необхідно розмежувати агресивні вислови (наприклад образа, загроза, ворожі зауваження, лайки та ін.) і схожі з ними спонтанні мовні реакції на стресові ситуації (фізичний біль, переляк — найчастіше виражені вигуками негативного характеру, близькими до окличних речень). Подібного роду мовні реакції слід віднести до рефлекторної (на відміну від інтелектуальної) поведінки, де існує жорсткий зв'язок між подразником, або стимулом і рефлекторною реакцією, яке не прогнозується заздалегідь. Тобто тут відсутнє планування вербальних дій, на відміну від інтелектуальної поведінки, і мовну поведінку слід трактувати на рівні реакції, що прямо пов'язана з несвідомою і неконтрольованою

емоцією. Такі реакції, ймовірно, не можна вважати однозначно агресивними, оскільки вони, по-перше, не переслідують мети заподіяти шкоду об'єкту (як випливає з прийнятого визначення агресії); по-друге, є мимовольними, тобто неусвідомленими, і тому не є агресією.

Одним з питань, що вимагають спеціального розгляду, є так звана самоагресія, тобто агресія того, що говорить, яка направлена на самого себе. Як показав матеріал дослідження, найчастіше самоагресія утілюється в критичних висловах людини про свої вчинки, самозвинувачення, негативні зауваження у власну адресу. На перший погляд, подібні вислови не наносять комунікативної шкоди тим, що оточують, а навпроти, дають можливість безболісного виходу емоцій, саморегуляції мовної поведінки того, що говорить. Тим часом невправдане зниження самооцінки тім, що говорить (коли людина приписує собі нейснуючі недоліки або сильно перебільшує те, що є), часто провокує або збільшує його невпевненість в собі і недовіру до тих, що оточують, порушує гармонію спілкування в результаті створення напруженості комунікативної обстановки, оскільки часто самозвинувачення того, що говорить, містять приховане звинувачення адресата в його власних помилках або невдачах.

Вивчення матеріалу дослідження показало, що поширеними способами мовної агресії є вживання в мові штампів, стійких виразів, номінативних розмовних і просторічних фразеологізмів, інвективів. Дані засоби сприяють посиленню прагматичного ефекту мовної реалізації в текстах обох мов.

Ще однією особливістю агресивних мовних висловлювань є використання мовцями змішаних стилів: при отриманні інформації з мовного повідомлення той, що говорить, перетворює її особливим чином і вибирає конкретні форми реагування на певну комунікативну ситуацію. При цьому він користується власним преференційним набором знакових систем комунікації і, знаходячись в рамках конкретного стилю мислення, вибирає специфічний тип вербалічних реакцій, які відображають індивідуальні психологічні особливості сприйняття інформації індивідом. Певний тип персоніфікації безпосереднім чином впливає на породжуваний реципієнтом текст, на його тональність, загальну форму і стилістичний характер. Проведене дослідження дозволило прийти до висновку, що в основі вибору стилів вербалізації реакції лежить те, на що саме суб'єкт при сприйнятті тексту звертає першочергову увагу: дія (з чого починалася, чим закінчувалася або могла закінчитися дана ситуація); суперечність ситуації або недостатність інформації.

Таким чином, прагматика агресивної вербальної реакції характеризується еклектичністю: той, що говорить, шукає найкоротший шлях дії на того, що слухає, використовує в основному лише підручні матеріали, з метою відчути практичні наслідки вербальної дії. Поведінка комунікантів при агресивному реагуванні (прагнення до конфлікту, незгода з висловлюваними точками зору, інтерес до змін) не передбачена і залежить від їх типу мислення і психо-емоціонального стану. Агресивні мовні реакції це свого роду фільтр, через який людина сприймає інформацію. У художньому дискурсі, як і в інших сферах практичного додатку преференційних систем, мовні форми нерозривно пов'язані з психологічними особливостями особи, яка має власні уявлення про адекватність тих або інших реакцій, у тому числі і мовних. Особа потребує самореалізації — зокрема, за допомогою взаємообміну наборами комунікативно організованих систем між індивідами [5]. Такі основні особливості комунікативної поведінки, що створюють основу мотивів, спонукаючих реципієнта вступити в дискурс, і що обумовлюють виборчу поведінку того, що говорить, у ситуаціях, коли він не може ігнорувати повідомлення продуцента.

Причина виникнення агресивної репліки, тобто мотив — це система внутрішньорелевантних установ, що реагують на ту інформацію в тексті, яка “провокує” рефлексію реципієнта. Іншими словами, це спонукальна причина вступу до дискусії, обговорення або просто внутрішнього осмислення почутого або прочитаного.

При вивченні художнього тексту, як і будь-якого феномена, встає питання про особливості його класифікації [6]. Одна з важливих особливостей даного типу тексту — зіставлення усного і письмового типів дискурсу. У цьому дослідженні описуються характерні риси усної мови, що надана у письмовій формі.

Інше традиційне розмежування видів мови стосується характеристики монологу і діалогу. Монолог в даному дослідженні вважається окремим випадком діалогу, оскільки припускає хоч би в загальному вигляді наявність адресата. У роботі розглядалася особлива форма діалогу — самоагресивні мовні реакції. Хоча в даному випадку адресантом і адресатом є одна і та ж особа, їх ролі не співпадають і не зливаються. Самоагресія характеризується побудовою жорстко адресованих реплік, розрахованих не тільки на само-сприйняття, але і на само-реакцію. Залежно від того, до якого стилю мислення належить респондент, його вербална реакція і можливі виводи будуть

мати ознаки, характерні для його стилю мислення, і відрізнятимуться від інших стилів.

Функціональні призначення різних типів дискурсів [7], в яких використовуються агресивні вербалні засоби, різні. Кожен з них має специфічні ознаки, куди входять не тільки функціональні відмінності, але і відмінності між комунікативними наборами, необхідними для досягнення поставленої мети, тобто кожен вид дискурсу містить власний словниково-граматичний склад і прагматичних зв'язків усередині свого середовища, а також має уживання певних типів мовних жанрів. Вербална агресія розглядається в даній роботі як специфічний мовний жанр, що характеризується фіксованими структурно-функціональними рисами і що є певною моделлю комунікативної поведінки.

В ході аналізу агресивних реплік у художньому дискурсі виявлені різні типи їх реалізації з погляду теорії мовних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви. З погляду засобів виразу наведеним комунікативним типам відповідають різні засоби їх реалізації в двох мовах, що вивчаються. Тематична спрямованість інтеракції також накладає відбиток як на вибір типу вислову, так і реакції на нього. Так, переважаючи реакцією адресата на питання в рамках такого типу інтеракцій, як обмін інформацією, є сугестив. Переважною тактикою є прагнення до вживання специфічної неформальної лексики. Необхідно сказати декілька слів і про вплив екстрапінгвістичних характеристик мовної особи на тип використовуваної їм агресивної вербалної реакції. Так, в діалогах між людьми різного віку була зафіксована залежність між віком адресата і об'ємом реактивної репліки: чим старше комунікант, тим більше об'ємною виявилася вербална реакція. Для людей молодшого віку характерна еліпсна форма висловлювання. З іншого боку, чим вище рівень освіти, тим лаконічніша агресивна репліка. І навпаки, індивідами з нижчим освітнім рівнем схильні до вживання нелітературних форм образних порівнянь і метафор. Ще одним істотним чинником, що визначає характер агресивної репліки, є ієархічні відносини між комунікантами. Так, асиметричні позиційні відносини неминуче впливають на співвідношення об'єму висловів комунікантів і на характер реакції. Репліки домінуючої особи можуть бути об'ємні, репліки підлеглого найчастіше лаконічні і одноманітні.

Мовна поведінка агресії в художньому дискурсі загалом не підпорядкована конвенціональності мовного спілкування. Єдиним

значним регулятором даної комунікативної ситуації є соціальне положення мовців. При цьому найбільш значущими є директивні стимули, які викликають зниження негативної реакції адресата. Так, вибір визначених комунікативних типів і способів їх виразу диктує характерний для конвенціонального спілкування набір визначених тактик і стратегій мовної поведінки, що базуються на імпліцитності.

На закінчення слід зазначити, що вивчення закономірностей функціонування агресивних реплік в художньому тексті на англійській і українській мовах дозволило виявити чинники, що визначають варіативність вербалних реакцій: характер теми і мета інтеракції, вікові і особові особливості комуникантів, їх соціальні відносини, а також тип стимулу і спосіб його актуалізації.

Дане дослідження також дає можливість стверджувати, що виявлені екстрапінгвістичні чинники взаємодіють один з одним і в рівному ступеню суттєві в процесі комунікації. Вони відображають суть будь-якої мовної взаємодії, унаслідок чого правомірно говорити про універсальний характер цих чинників і можливість їх застосування в дослідженні інших типів мовних актів в різних сферах комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейк, Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. — М. : Прогресс, 1989. — 312 с.
2. Бычихина, О. В. Высказывания со значением отказа: Семантико-прагматический и когнитивный аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01/ О. В. Бычихина. — Новосибирск, 2004. — 216 с.
3. Leech, G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. London: Longman, 1983. — 250 р.
4. Levinson S. C. Pragmatics / S. C. Levinson. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. — 420 р.
5. Кураков, В. И. Альтернативные возможности грамматики / В. И. Кураков. — Волгоград : Изд. ВолГУ, 2005. — 86 с.
6. Колегаева, А. В. Специфика интерактивного единства “Комplимент-реакция” в английском языке : На материале художественных произведений и кинофильмов : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Колегаева. — Иркутск, 2004. — 16 с.
7. Макаров, М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. — М: ИТДГК “Гнозис”, 2003. — 280 с.

Стаття надійшла до редакції 4.02.13

ЛИНГВОДИАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ОНОМАСТИКИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ (из опыта работы)

У статті описано шляхи й способи активізації пізнавальної діяльності студентів-філологів та їх інтересу до лінгвістичних знань, розвитку інтелектуальної ініціативи і творчого підходу до дослідницьких пошуків через знайомство з ономастичною лексикою.

Ключові слова: лінгводидактика, ономастика, ономастична лексика, пізнавальна активність.

В статье описываются пути и способы активизации познавательной деятельности студентов-филологов и их интереса к лингвистическим знаниям, развития интеллектуальной инициативы и творческого подхода к исследовательским поискам через знакомство с ономастической лексикой.

Ключевые слова: лингводидактика, ономастика, ономастическая лексика, познавательная активность.

In the article the ways and the methods to stimulate the students-philologists' cognitive activity and their interest to the linguistic knowledge, to develop the intellectual initiative and the creative approach to the research through the acquaintance with the onomastic lexis are described.

Key words: linguistic education, onomastic, onomastic vocabulary, cognitive activity.

Постановка проблемы. Мир ономастики настолько обширен и разнообразен, что никого не оставит равнодушным. К сожалению, вузовскими учебными планами не предусмотрено изучение ономастики как учебной дисциплины на филологических факультетах высших педагогических учебных заведений. В связи с этим хочется поделиться опытом организации работы по изучению ономастики на англо-немецком, украино-английском, русско-украинском отде-

лениях филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета.

Цель статьи — описать пути и способы активизации познавательной деятельности студентов и их интереса к лингвистическим знаниям, развития интеллектуальной инициативы и творческого подхода к исследовательской деятельности через знакомство с ономастической лексикой.

Изложение основного материала. Ономастика (греч. ὀνομαστική буквально означает “искусство давать имена”), или ономатология (греч. ονυμα — имя и *logos* — учение), или ономатика (греч. ονυμα — имя) — это: 1) раздел языкоznания, изучающий собственные имена и наименования всех типов, историю их возникновения, закономерности развития и функционирования; 2) совокупность собственных имён различных типов (ономастическая лексика, или онимия), которая в соответствии с обозначаемыми объектами делится на *антропонимику* (имена людей и их отдельные составляющие; в некоторых работах, как правило, до 60-х гг. XX в., термин *ономастика* употребляется в значении *антропонимика*), *топонимику* (географические названия), *астронимику* (собственные имена небесных тел и их совокупностей), *теонимику* (собственные имена богов и божеств), *этнонимику* (названия народов и племён) и мн. др. [см. об этом: 5].

Объектом исследования ономастики являются история возникновения собственных имен и мотивы номинации, их становление в каком-либо классе онимов, территориальное и языковое распространение, функционирование в речи, различные преобразования, социальный и психологический аспекты, юридический статус. Ономастика исследует фонетические, морфологические, словообразовательные, семантические, этимологические и другие аспекты собственных имен.

Предлагаем несколько вариантов организации учебного процесса по усвоению ономастических сведений на языковых занятиях, во время проведения самостоятельной или внеаудиторной лингвистической работы у студентов-филологов:

- *увлекательный разговор* об имени собственном можно начинать уже при первой встрече со студентами (во время знакомства коснуться значения имени каждого студента, заранее подготовив для каждой конкретной группы компьютерные слайды “Что обозначают наши имена?”) и продолжать едва ли не на каждом занятии;

- вопрос “*Ономастика как наука*” в рамках лекций по языковым курсам (“Лексикология английского языка”, “Лексикология немецкого языка”, “Практикум устной и письменной речи”, “Стилистика английского языка”, “Современный русский литературный язык” и т. д.) (общие сведения); оборудование → компьютерные слайды “*Ономастика как раздел лингвистики*”, “*Функции ономастики*”, “*Методы ономастических исследований*”, “*Направления ономастики*”, “*Аспекты ономастических исследований*” (обращаемся к следующим источникам: [1; 2; 5; 6] и др.);

- *работа с ономастическими словарями.*

А. Презентация современных ономастических словарей и справочников по ономастике. Ономастический словарь (словарь собственных имён) или ономастический справочник — это лексикографическое издание, включающее собственные имена, или проприальную лексику. Обязательным структурным компонентом презентации словаря является система заданий, отражающая возможности использования презентуемого словаря в учебном процессе.

Примерный перечень словарей для презентации: 1) *Агеенко Ф. Л.* Словарь собственных имён русского языка (2010); 2) *Ведина Т. Ф.* Словарь личных имён (2000); 3) *Ведина Т. Ф.* Словарь фамилий (1999); 4) *Ганжина И. М.* Словарь современных русских фамилий (2001); 5) *Григорьев В. П., Колодяжная Л. И., Шестакова Л. Л.* Собственное имя в русской поэзии XX в. Словарь личных имён (2005); 6) *Калакуцкая Л. П.* Склонение фамилий и личных имён в русском литературном языке (2009); 7) *Клышинский Э.* Практическая транскрипция личных имён в языках народов мира (2010); 8) *Кочева О. Н.* Большой словарь имён (2011); 9) *Круковер В.* Самые популярные имена мира (2006); 10) *Леонович О. А.* В мире английских имён (2002); 11) *Лидин Р. А.* Иностранные фамилии и личные имена. Практика транскрипции на русский язык: Справочник (2006); 12) *Медведев Ю. М.* 1000 русских имён и фамилий. Энциклопедический словарь (2009); 13) *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь (2010); 14) *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имён (2004); 15) *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имён (2000); 16) *Подсеваткин С.* Энциклопедия псевдонимов (1999); 17) *Рубцова С. Ю.* Толковый англо-русский словарь имён собственных в интертекстуальном аспекте (2009); 18) *Рыбакин А. И.* Словарь английских фамилий (2000); 19) *Суперанская А. В.* Словарь русских имён (2005); 20) *Супрун В. И.* Имена и именины (1997); 21) *Тупиков Н. М.* Словарь древнерусских имен и фамилий (1999).

русских личных собственных имен (2005); 22) *Федосюк Ю. А.* Русские фамилии : популярный этимологический словарь (2006); 23) *Хигур Б. Ю.* Фамилии (2006) и др.

Б. *Выполнение заданий по ономастическим словарям.*

Образец. Пользуясь “Словарём коннотативных собственных имен”

Е. С. Отина, раскройте основные и дополнительные сознания (коннотации) следующих имен собственных: 1. Айболит. 2. Ален Делон. 3. Аркадия. 4. Бородино. 5. Джомолунгма. 6. Домострой. 7. Жмеринка. 8. Клондайк. 9. Мекка. 10. Сорбонна. 11. Тимоха. 12. Цицерон;

- *подготовка и написание сообщений о своей фамилии, именах и отчествах своей семьи;*

- *написание рефератов (реферативных сообщений, докладов, тезисов) по проблемам ономастической лексики и фразеологии.*

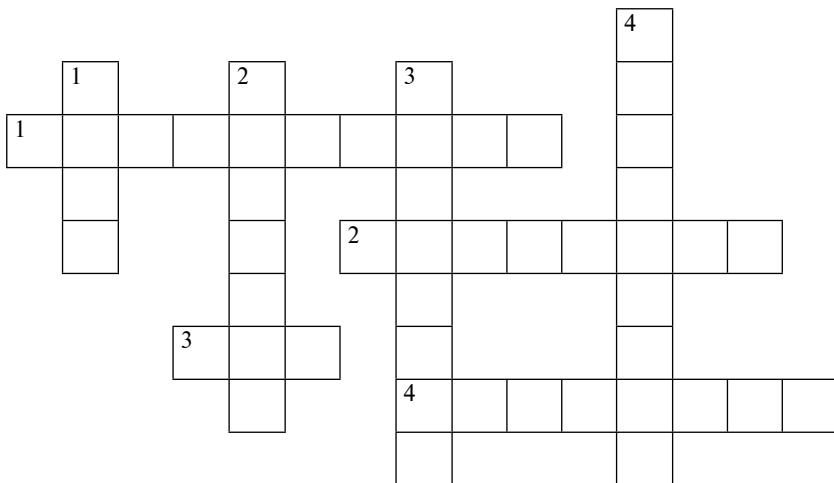
Примерный перечень тем для реферативных работ студентов: “Правописание имён собственных”; “Описательная ономастика”; “Теоретическая ономастика”; “Прикладная ономастика”; “Практическая ономастика”; “Этническая ономастика”; “Литературная (поэтическая) ономастика”; “Краеведческая ономастика”, “Диалектная ономастика”; “Общие или этимологические словари с ономастическим материалом”; “Трансонимизация как переход онимов из одного класса в другой” и т. д.;

- *тестирование* (для тестирования используем задания из учебных пособий Н. М. Маториной [3; 4]);

- *планирование работы лингвистического кружка* по ономастике (кружки “Как нас зовут, или тайны имён”, “Где мы живём, или тайны географических имен”, “Имя дома твоего, или Донецкая топонимия” и т. п.);

- *составление кроссвордов, ребусов, викторин* и других лингвистических задач по теме “Ономастика”.

Образец кроссворда. *По горизонтали:* 1. Раздел языкоznания, изучающий собственные имена и наименования. 2. Название, данное человеку по какой-нибудь характерной его черте, свойству. 3. Экранное имя, используемое в Интернете. 4. Первые буквы имени и отчества или имени и фамилии. *По вертикали:* 1. Собственное имя. 2. Наследственное семейное наименование, прибавляемое к личному имени. 3. Собственное имя любого водного объекта. 4. Художественно выполненный ярлычок с именем, инициалами владельца, наклеиваемый на книгу, или знак, виньетка с этим именем, инициалами.

- подбор занимательных заданий или вопросов занимательного характера на материале ономастики.

Образец. Вопросы: 1) Как звали Ярославну (жену князя Игоря)?; 2) Почему на Руси было много Иванов?; 3) Какие женские имена состоят из союзов?; 4) Где на географической карте Украины царит Счастье?; 5) Какое отчество могло быть у Демона из одноименной поэмы М. Ю. Лермонтова?

Задание. Попробуйте из каждой пары путем перестановки букв составить третье слово — название крупного города: 1. Раб + луна; 2. Рог + дно; 3. Ров + сто; 4. Мази + ил; 5. Мухи + ус; 6. Тоска + ром; 7. Вьюн + лис; 8. Пол + вата; 9. Уха + раб; 10. Лог + вода. [Ответы. 1. Барнаул. 2. Гродно. 3. Ростов. 4. Измаил. 5. Сухуми. 6. Кострома. 7. Вильнюс. 8. Полтава. 9. Бухара. 10. Вологда.];

• “*Очевидное невероятное*”. Собирание необычного ономастического материала из СМИ, произведений художественной литературы и т. п. Комментирование подобных фактов.

Образец. Управления ЗАГС ежегодно озвучивают информацию о самых необычных именах, которые дают родители новорождённым. Москва (2012 г.): женские Алёна-Цветочек, София-Солнышко, Россия, Дельфина, Лиса; мужские Ангел, Господин, Мир, Принц, Саша-Александр (а за последние десять лет — Еремей Покровитель, Лука-Счастье, Саммерсет Оушен, Огнеслав, Мононо Никита, Архип-Урал, Робинзон Крузо, Иван Грозный, Дмитрий Пожарский, Александр Чайкин, Кит, Радость, Океана, Алеша-Каприна, Анна Каренина, Виагра);

Славянск Донецкой обл. (2012 г.): женские *Афина, Эсмеральда, Даниэлла, Аиша-Эмилия*; мужские *Анжело де Лука, Горегин, Тихомир, Лупси, Зураб-Тимерлан* (по данным ЗАГС). *Комментарий.* Редкие имена чаще всего дают своим детям родители, у которых были обычные имена. Поэтому они хотят, чтобы дочь, например, была в центре внимания и ее не окликали по фамилии, как Наташ, которых в классе три — четыре. А вычурные имена, как правило, выбирают люди неразвитые, с отсутствием вкуса. Нарекая сына или дочь, родителям стоит подумать о том, как бы они сами жили с таким именем, как оно будет звучать в сокращенном варианте, не вызовет ли смех у ровесников. Хотя, в общем, редкие имена — это неплохо. Возможно, скоро некоторые из них пополнят традиционный список имен.

- ниже перечислим другие возможные виды работ с ономастическим материалом на занятиях по языку в педагогических высших учебных заведениях (данный перечень можно дополнить заданиями из пособий Н. М. Маториной [3; 4]): 1) используете ли вы *ники*, когда общаетесь в Интернете? Назовите их. Почему выбрали такие *ники*?; 2) объясните значение приведенных пословиц и поговорок. О каких онимах идет речь? *В лицо человек сам себя не признает, а по имени знает; Не имя человека красит, а человек имя; С именем Иван, а без имени — болван; Без имени ребенок — чертенок; Корова без клички — мясо; Крестил поп Иваном, да прозвали люди болваном; По шерсти собаке кличка; Слывет Нижним, да стоит на горе; На бедного Макара и шишки валятся;*; 3) вспомните и назовите пословицы и поговорки, загадки, скороговорки, в которых используются собственные имена; 4) терминологические диктанты на материале понятий ономастики во время лингвистических разминок (*ономатология, оним, имя, отчество, фамилия, прозвище, псевдоним, инициалы, автограф, вензель, экслибрис, визитка* и т. д.);

- подготовка и написание курсовых, дипломных и магистерских работ.

Примерная тематика работ: “Место ономастики в кругу лингвистических дисциплин”; “Динамика личных имён в начале XXI века (на материале конкретной местности)”; “Место собственного имени в лексической системе языка”, “Место собственного имени во фразеологической системе языка”; “Фразеологические единицы с ономастическим компонентом в современном русском литературном языке”; “Ономастикон художественного произведения” (на выбор студента) и т. п.

Формами фиксации результатов ономастической работы студентов являются устные ответы студентов на практических занятиях; конспекты, тезисы научно-методической литературы; письменные работы различных видов; краткие устные сообщения; реферативные сообщения; тесты; терминологические диктанты; научно-исследовательские работы; внеаудиторные мероприятия, рейтинг-контроль и т. п. Эффект от ономастической работы студентов можно получить только тогда, когда она организуется и реализуется в учебно-воспитательном процессе в качестве целостной системы, пронизывающей все этапы обучения студентов в вузе.

Выводы и рекомендации. Знакомство с ономастикой на языковых занятиях способствует развитию речи, мышления, познавательных интересов студентов, открывает перспективы интеграции широкого круга дисциплин.

Предложенные нами варианты работы далеко не исчерпывают всех возможностей применения ономастического материала в учебном процессе. Очевидно, что в одной статье невозможно описать все полезные советы, да и у каждого преподавателя есть свои профессиональные секреты, открытия, находки, хитрости и хитринки... Тем более мы уверены, что творчески работающие педагоги смогут не только применить предложенные задания на практике, но и усовершенствовать их.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Бондалетов В. Д. — М. : Просвещение, 1983. — 224 с.
2. Ковалев Г. Ф. Ономастическое комментирование на уроках русской словесности : учебное пособие для учителя русского языка и литературы / Ковалев Г. Ф. — Воронеж : ВГУ, 2005. — 214 с.
3. Маторина Н. М. Русский язык в вопросах и ответах / Маторина Н. М. — Славянск : Канцлер, 2007. — Ч. 1. — 203 с.
4. Маторина Н. М. Русский язык в вопросах и ответах / Маторина Н. М. — Славянск, 2009. — Ч. 2. — 241 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Подольская Н. В. — М. : Наука, 1978. — 198 с.
6. Супранская А. В. Общая теория имени собственного / Супранская А. В. — М. : Наука, 1973. — 366 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.13

КОНОТОНІМ РЕНЕСАНС В УКРАЇНСЬКІЙ, ІСПАНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано існування конотоніма Ренесанс у трьох неспоріднених мовах (українська, іспанська, англійська) та зображене механізм формування конотоніма з погляду Теорії ментальних просторів.

Ключові слова: конотонім, Теорія ментальних просторів.

В статье проанализировано функционирование коннотонима Ренессанс в трех неродственных языках (украинский, испанский, английский) и изображен механизм формирования коннотонима с позиций Теории ментальных пространств.

Ключевые слова: коннотоним, Теория ментальных пространств.

The article dwells on the analysis of the connotative proper name Renaissance in three languages from different language families (Ukrainian, Spanish, English). The process of connotative proper name creation is analysed with the help of the Mental Space Theory.

Key words: connotative proper name, Mental Space Theory.

За твердженням Ю. О. Карпенка власних назв є набагато більше, ніж ми звичайно уявляємо, і лише частина з них стає складовою нашого ментального буття. У світі дуже багато назв країн, топонімів, але ми користуємося лише обмеженим списком, який є прийнятим до нашого активного лексикону. Напевне, в українців це буде назва рідного міста, вулиці, майже із впевненістю можна стверджувати, що там ми знайдемо назву столиці, Київ, та нашої країни, України. З меншою впевненістю можемо говорити про назви сусідніх країн. Якщо ж говорити про інші країни, то тільки опитування може виявити інтереси суспільства чи окремих груп мовців у певний період часу. До того ж влучно було б врахувати вплив ЗМІ та Інтернет-видань, які у помітній мірі впливають на погляди суспільства.

Попри все сказане вище лише незначна частина власних назв залишається у пам'яті поколінь, входять до культурної традиції, тобто

становляться тим базисом, який обрано для збереження інформації та вважається цінним задля майбутніх поколінь.

Об'єктом нашої розвідки є відображення хрононіма Ренесанс у трьох мовах: англійська, українська, іспанська. У всіх трьох мовах ця власна назва є конотонімом. Конотонімія — продукт людського мислення, яка відображує світосприйняття певної частини суспільства, ця універсалія відображає одну із характерних рис існування людини: не тільки спостереження за явищами, а й здібність робити висновки із спостережень та їх оцінка. За визначенням Е. С. Отіна **конотонім** — це власна назва, яка має змістовний асоціативно-образний та емоційно-оцінний компоненти [1: 55]. Також мовознавець пропонує класифікувати конотативні оніми за референтною приналежністю, за розповсюдженістю та відомістю, активністю використання, об'єму значеннєвої структури, емоційною забарвленостю тощо [2: 68].

Оксфордський тлумачний словник наводить такі визначення оніма *Ренесанс*: 1) відродження європейського мистецтва та літератури; 2) стиль у мистецтві, який з'явився за часів Ренесансу; 3) відродження або поновлений інтерес до чогось [3]. Інший тлумачний словник [4] наводить схожі тлумачення: 1) новий інтерес до чогось; 2) період у Європі між 14-м та 16-м сторіччями, коли було поновлено інтерес до мистецтва. Кембріджський тлумачний словник [5] взагалі наводить лише одне роз'яснення: зрист, поновлення чогось, зокрема у мистецтві. Отже, в англійській мові власна назва *Ренесанс* є прецедентною, широко відомою носіям англійської мови. Власна назва функціонує у мовленні з такими конотаціями: відновлення функцій, що розчинюються позитивно або заохочуються суспільством. “Condemned as a dead language, Manx — the native language of the Isle of Man — is staging an extraordinary renaissance, writes Rob Crossan” (BBC News Magazine, 2013, 31 січня); розквіт якогось явища, розвиток, очікуване поновлення: “Prof Phillips was speaking ahead of the 50th anniversary of the movie. The chemistry organisation says it wants a “renaissance” in nuclear power.” (BBC News, 2012, 12 січня).

Спостерігаємо наявність атрибутивів, які допомагають авторові визначити характер явищ, віднести феномен до певної сфери життя: “Hector Catling was a key figure in the postwar renaissance of British-led archaeology in Greece and Cyprus.” (The Times, 2013, 4 березня). “Bond fans who remember Sean Connery’s knitted tie in Goldfinger may have noticed the accessory’s current renaissance.” (The Times, 2012, 26 жовтня). “America’s salvation is an industrial renaissance” (The Telegraph,

2012, 17 листопада). Таким чином, Ренесанс-розвіт може бути у різних галузях (postwar, industrial) та проектується не стільки на традиційну площину часу, скільки на сьогодення, що ще раз свідчить про отримання емоційного аспекту разом із енциклопедичним.

Інколи навіть отримуємо тавтологію, яка свідчить про наявні процеси деонімізації хрононіма Ренесанс. “A new renaissance in Florence” [The Sunday Times, 2011, 13 лютого].

В українській мові власна назва *Ренесанс* має наступні тлумачення: 1) Період ідеологічного й культурного розвіту в ряді країн Європи. // перен. Взагалі розвіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду. 2) Архітектурний стиль епохи Відродження [6]. Такі ж тлумачення наводить Великий тлумачний словник української мови [7: 1213].

Власна назва *Ренесанс* має такі емоційні аспекти: очікуване поновлення “Все колискою нації називав (село) і спостерігав там “великий ренесанс” (Журнал “Країна”, 2011, 8 квітня). “Суркіс додав, що називає підготовку України до турніру “п’ятирічкою ренесансу” (Gazeta.ua, 2011, 2 грудня); іdealізований період розвіту: “Існує думка, що “золота” Мазепинська епоха (український культурний ренесанс) була позначена спробами синтезувати досягнення східної та західної культур, оскільки саме Україні-Русі судилося стати містком між ними” (День, 2012, 28 червня).

Активність використання власної назви *Ренесанс* відображується у прояві морфологічних змін, в утворенні неологізмів: “Саме в час навчання в Українській академії мистецтв його поглинув вир ренесансних дев’яностих” (Літературна Україна, 2012, 25 жовтня). І, як із англійською мовою, засвідчено низкою атрибутивів (комуністичний, консервативний, християнський, базарної торгівлі), які окреслюють думку автора, направляють читача у потрібну сферу: “Це є неправильно, що в Україні, державі європейській, стільки голосів набрали комуністи... мене не дуже тішить такий комуністичний ренесанс” (Українська правда, 2012, 29 жовтня). “Консервативний ренесанс” (Тиждень, 2009, 2 жовтня). “Саме в цьому контексті виринають загадки про Шевченка з його пророчим духом, а також про майбутній — рятівний для Європи, а отже, й для України — “християнський ренесанс” (Тиждень, 2012, 12 лютого). “Валерій Кулеша не виключає ренесансу базарної торгівлі в Україні, якщо з поліць торговельних точок зникнуть популярні марки, що влаштовували споживачів за якістю та ціною” (Gazeta.ua, 2009, 3 квітня).

Дещо інша ситуація з онімом *Ренесанс* в іспанській мові. Тлумачний словник Іспанської Академії Реаль [8], який вважається найбільш авторитетним серед мовознавців, дає таке тлумачення: 1) відродження, 2) епоха, що почалась після Середньовіччя, коли на Заході відродився інтерес до вивчення грецької та латинської культури.

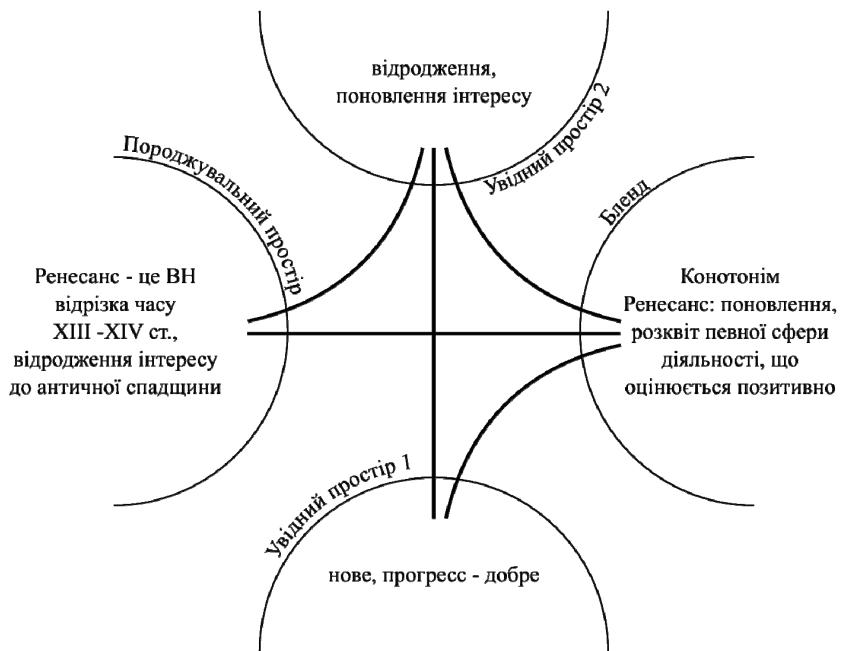
В іншому тлумачному словнику [9] також першим значенням вказано загальну назву, і тільки потім — власну. На нашу думку, те, що єдина морфема знаходиться і в загальній, і у власній назві, дещо звужує функціонування хрононіма. Також можна було б переплутати вживання загальної назви та конотонімного оніма, якби не контекст та пунктуаційні ознаки: ““Hay que dar la batalla por una Europa distinta”, ha reclamado Rubalcaba, que ha afirmado que la responsabilidad de los socialistas europeos es liderar el “renacimiento” de esa Europa más social y sobre todo más solidaria, dentro y fuera de la unión.” (Cinco Días, 2013, 9 березня). Також спостерігається переміщення читача з однієї епохи в іншу, зсув історичного часу та заміщення його уявлюваним: “No estamos en una época de cambios, estamos en un cambio de época. Nos está ocurriendo como cuando llegó el Renacimiento y cambió la Edad Media.” (Cinco Días, 2011, 21 травня).

Оцінний аспект оніма *Ренесанс* в іспанській мові має одну складову: очікуване поновлення: “Científicos ven “renacimiento” en búsqueda vacuna contra el sida” (Público, 2010, 19 липня). “Sarkozy quiere que Francia sea el “alma del nuevo Renacimiento” en el mundo” (El País, 2008, 9 січня).

За теорією ментальних просторів [10; 11; 12] можна прояснити процес формування конотоніма *Ренесанс* (мал.1). **“Ментальні простори** — це регіони концептуальних просторів, які містять специфічну інформацію” [13: 369]. Ментальний простір формується завдяки стратегіям збору даних, де наявні не тільки культурні чинники, а й лінгвістичні. Ментальні простори розглядаються як динамічні структури, що виникають он-лайн, у режимі реального часу в робочій пам'яті, і потім можуть перейти у довгострокову.

Ментальний простір є багатомірною конструкцією, зазвичай він містить породжувальний простір, щонайменше два увідніх простору й інтегративного простору (бленда). Породжувальний простір містить енциклопедичні дані: що це за епоха (Ренесанс, XIII–XVI ст.), можливо, історичні й соціальні передумови її виникнення, масштаб охоплення (Західна Європа), тривалість (приблизно 3 сторіччя), наслідки тощо. Лише частина всієї інформації, важлива для інтенції

мовця висвітлити певні риси явища, переходить в інтегративний простір. Завдяки **принципу доступу** (Access Principle) образи проекуються із породжувального простору на увідні простори і навпаки, таким чином, “будь-який вислів, що називає або описує елемент у одному ментальному просторі, може бути використаний для того, щоб мати доступ до його аналога в іншому ментальному просторі” [14: 353]. Відмінна риса бленда — це наявність нового концепту, зсув у перспективі [15: 50], якого не було в жодному з інших просторів. Таким чином, з'являється конотонім = онім+емоційно-образний компонент.

Мал. 1

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е. С. Отин // Вопросы языкознания. — 2003. — № 2. — С. 55–72.
2. Отин Е. С. Словарь коннотонимов русского языка: Опыт работы, перспективы расширения и совершенствования / Е. С. Отин // Λογος δύομαστιγί. — 2006. — № 1. — С. 66–71.

3. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/definition/english/Renaissance?q=renaissance>
4. Macmillan Dictionary and Thesaurus: Free English Dictionary Online [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/renaissance>
5. Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/renaissance?q=Renaissance>
6. Словник української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
7. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь, ВТФ “Перун”. — 1728 с.
8. Diccionario de la Lengua Espacola [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lema.rae.es/drae/?val=renacimiento>
9. El Mundo Diccionarios [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.elmundo.es/>
10. Fauconnier G. Conceptual Projection and Middle Spaces / G. Fauconnier, M. Turner. — California : Department of Cognitive Science of University of California, 1994. — 38 p.
11. Sweetser E. Blended Spaces and Performativity / E. Sweetser // Cognitive Linguistics. — № 11: 3/4. — 2001. — P. 305–333.
12. Turner M. Conceptual Integration / M. Turner // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. — Oxford, New York : Oxford University Press, Inc., 2007. — P. 377–393.
13. Evans V. Cognitive Linguistics: An Introduction. / V. Evans, M. Green — Edinburgh, Edinburgh University Press, Ltd., 2006. — 856 p.
14. Fauconnier G. Mental Spaces / G. Fauconnier // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. — Oxford, New York: Oxford University Press, Inc., 2007. — P. 351–377.
15. Bartsch R. Generating Polysemy: Metaphor and Metonymy / R. Bartsch // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. — Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 49–74.

Стаття надійшла до редакції 06.02.13

ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ/ФАКУЛЬТАТИВНІСТЬ ЕЛЕМЕНТІВ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНОГО СИНТАКСИСУ

Стаття через призму теорії семантико-когнітивного синтаксиса обосновує обов'язковість/факультативність елементів предложение з точки зору структурного, семантического, онтологического и когнитивного аспектов высказывания.

Ключові слова: простое предложение, обязательные/факультативные члены предложения, структура предложения, семантика, грамматическое значение предложения, когниция, семантико-когнітивный синтаксис.

Стаття крізь призму теорії семантико-когнітивного синтаксису обґрунтовує обов'язковість/факультативність елементів простого речення з точки зору структурних, семантических, онтологических та когнітивних аспектів висловлення.

Ключові слова: просте речення, обов'язкові/факультативні члени речения, структура речения, семантика, грамматичное значение речения, когниция, семантико-когнітивный синтаксис.

The article offers some grounding of the optional/obligatory status of sentence elements from the point of view of the structural, semantic, ontological, cognitive aspects of the utterance as viewed through the semantic-cognitive theory of syntax.

Key words: simple sentence, obligatory/optional elements, sentence structure, semantics, grammatical meaning of a sentence, cognition, semantic-cognitive syntax.

Розмежування членів речення на обов'язкові та факультативні є дуже важливим у синтаксисі, оскільки воно дає тверду основу для визначення складу базових (ядрових) речень — речень-примітивів, що служать для породження безлічі різноманітних висловлень, різних за

своїм лексичним наповненням та/або розгалуженням синтаксично-го “дерева залежностей”. Базове речення включає лише обов’язкові елементи. При генерації тексту мовець усвідомлено чи несвідомо структурує своє висловлення згідно до моделі базового речення, при бажанні розширюючи його. Аналізуючи ж мовний матеріал, дослідник в кожному висловленні може виявити речення-примітив за допомогою відмежування факультативних елементів від обов’язкових. Така методика дозволяє систематизувати й описати типові, модельні вживання тих чи інших явищ синтаксису, виявити глибинний взаємозв’язок між зовнішньою формою висловлення і його денотатом, адже вивчення структурних схем речення служить для поглиблення пізнання реальних речень, а вивчення реальних речень — для поглиблення пізнання їх внутрішньої організації.

Поняттям обов’язковості / факультативності члена речення в лінгвістиці користуються вже кілька десятиліть, але повного і несуперечливого переліку чітких критеріїв відмежування, причин відповідного статусу елементів речення, в лінгвістичній літературі бракує. Метою статті є систематизація наявних в лінгвістиці пояснень обов’язковості або факультативності елементу речення та обґрунтування відповідного статусу через призму теорії семантико-когнітивного синтаксису. Об’ектом дослідження є просте повноскладне речення, предметом — факультативний або обов’язковий статус його елементів, зокрема, виявлення структурного, семантичного, онтологічного та когнітивного чинників обов’язковості елементів для структури речення.

В лінгвістичній літературі необов’язковість/факультативність елементів в реченні розглядається, перш за все, у межах словосполучення: належність іменників до предикативного словосполучення зумовлює їх обов’язковий статус, структурна ж факультативність сірконстантів (означенів і обставин) пояснюється їх синтаксичною автономністю, прислівним типом синтаксичного зв’язку із означуваним елементом словосполучення. Найоб’єктивнішим і найобґрунтованішим у цьому відношенні є пояснення факультативності/обов’язковості елементів, вироблене в одеській граматичній школі А. К. Корсаковим та його учнями. В основі вчення — поняття та класифікація синтаксичних структур, запроваджене У. Френсісом: синтаксичні структури предикації, комплементації, модифікації та координації. Обов’язковими і достатніми для структурної та семантичної цілісності висловлення є ті члени речення, які входять до складу синтаксичних структур предикації і комплементації (підмет, простий дієслівний присудок,

особово-дієслівний конституент присудка і будь-які з його комплементів — суб'єктний, об'єктний, дієслівний, обставинний). Ці елементи складають структуру речення-примітиву.

Структура координації може об'єднувати на правах однорідних елементів підмет, присудок, його частини (комплементи або особово-дієслівні конституенти), і тоді ці елементи не втрачають свого обов'язкового статусу. Якщо ж відношення однорідності пов'язують модифікатори (обставини або означення), то такі залишаються факультативними елементами речення. Головні синтаксичні елементи, що входять до складу структури модифікації, є обов'язковими, якщо вони одночасно належать до структур предикації або комплементації. Члени структури модифікації є факультативними, якщо вони виступають модифікаторами. Модифікатори не входять до складу речення-примітиву.

Зіставлення даної системи членів речення з традиційною свідчить, що обов'язковими завжди виступають підмет, додаток, іменна і дієслівна частини складених присудків. Означення завжди факультативне. Обов'язковість або факультативність обставини залежить від його функції: як комплемент воно є обов'язковим, як модифікатор — факультативним. Головним критерієм розмежування будь-яких елементів на обов'язкові та факультативні є можливість (неможливість) опущення аналізованого елемента зі структури речення без порушення структурної цілісності та референтної семантики висловлення. (Інші конкретні критерії відмежування обставини-комплементу від обставини-модифікатора докладно представлено в [1; 2].)

Чинник структурної цілісності речення в літературі пов'язується із семантичними та валентнісними властивостями дієслова. Так, зокрема, стосовно дієслів широкої семантики зазначається, що неповнота/зміна їх змісту зумовлена наявністю/відсутністю словоформ, що входять до предикативного словосполучення (дієслово із актантами). Лівий актант виступає підметом, правий — додатком. В термінах синтаксичних структур, додаток і інші елементи, що доповнюють, уточнюють, конкретизують або змінюють семантику дієслова, утворюють структуру комплементації. Таким чином, семантичним чинником обов'язковості / факультативності елементу виступає повнота / неповнота змісту дієслова, яке вважається вершиною речення, і виступає одним з головних його членів, рівноправним елементом предикативного словосполучення і, одночасно, головним елементом структури комплементації.

Але семантика словосполучення є лише одним із складників семантики речення. Тому структурну обов'язковість / факультативність елементів слід розглянути в межах речення у зв'язку із його власною семантикою. Семантика речення звично пов'язується із предикатно-актантною рамкою, із ситуацією — денотатом речення як мовного знаку, із пропозицією (об'єктивною семантикою речення) та модусом (вираженням ставлення мовця до об'єктивного змісту висловлення, його суб'єктивною модальністю). Розмежування лексичного та граматичного значення, речення як одиниці мови і висловлення як одиниці мовлення ще більше ускладнюють вирішення проблеми і додають суперечливості і неоднозначності в трактуванні значення речення.

Онтологічною основою і денотатом речень, виходячи з того, що світ є нічим іншим, крім сукупності речей, властивостей і відношень, вважають існування у філософському смислі речей і ознак (властивостей і відношень), які виявляють себе в конкретних модусах явищ — “подіях”, “ситуаціях” і т. п. [3, с. 595]. В об'єктивній реальності людська свідомість виокремлює матеріальні об'єкти-субстанції, їх конкретні ознаки і конкретний стан відношенні між якими і утворює “ситуацію”. З цієї точки зору, стохастична природа світу зумовлює природність розподілу речень на буттеві, називні, номінативні (денотатом яких є існування речей), та інші типи речень (денотатом яких є існування ознак — властивостей і відношень), тому двочленна структура речення визнана його найпростішою моделлю [3, с. 596].

Референтна семантика речення вважається глибиною структурою, яка моделюється із врахуванням, передусім, значення лексичних одиниць у відповідних синтаксичних функціях, безвідносно до лінеарності елементів речення та його граматичного значення, у вигляді нелінійної семантичної конфігурації, вербоцентричної схеми, логіко-граматичної пропозиціональної функції предиката та його аргументів, тобто предикатно-аргументної структури, предикатно-актантної рамки, що включає предикат і його семантичні актанти, смислові ролі яких ототожнюються з глибинними відмінками (див., наприклад, [4; 5; 6; 7; 8]). У семантичному синтаксисі пропозицію речення, як правило, визначають за лексичною семантикою головних членів речення. В теоретичних джерелах часто смисл та глибинну семантичну структуру речення представляють однаково, з урахуванням саме лексичної семантики компонентів. Глибинну структуру вважа-

ють і синтаксичним концептом, і граматичним значенням, яке представляють комплексною надбудовою у батизматичному вимірі над семантикою лексичною.

В конкретному реченні-висловленні на рівні мовлення смислова структура може співпадати із пропозицією, однак граматичним значенням речення як одиниці мови (а не мовлення), його глибинною структурою слід визнати таке значення, яке не є залежним від лексичної семантики і може бути виявленим у кожному реченні однотипної структури. Саме таку залежність між синтаксичною структурою та референтним значенням і смислорольовими моделями виявлено у проведенню нами дослідження лінійної організації простого речення у англійській, російській та українській мовах [1; 2].

Граматичне значення простого речення, услід за А. К. Корсаковим, пов'язуємо із *елементарним процесом*, який розуміємо як діалектичну єдність субстанції і її зміни, або субстанції і їх відношення, на відміну від типового в лінгвістиці трактування процесу як характеристики винятково дієслова. Залежно від кількості субстантивних компонентів елементарний процес підрозділяємо на **типи**: *процес-невідношення* (один субстантивний компонент і його властивість / зміна) або *процес-відношення* (принаймні два субстантивні компоненти і відношення між ними); останній тип представлений різновидами процесу-відношення — *суб'єктивно-об'єктивне* або *суб'єктивно-адвербіальне відношення*. **Граматичне значення** простого речення визначаємо як референтну співвіднесеність висловлення з типом елементарного процесу об'єктивної або мислимої дійсності, здійснювану індивідуальним і колективним мисленням комунікантів через формулювання і вербалізацію елементарного судження, “думки”, на яку нашаровуються модальні, прагматичні, комунікативні аспекти висловлення, і безвідносно до конкретної лексичної семантики лексичних одиниць-складників висловлення. Граматичне значення обов'язкових елементів висловлення трактуємо як референцію з компонентами відповідного типу елементарного процесу. Зіставивши компонентний склад смислорольової моделі і типів елементарного процесу, пересвідчуємося, що загальноприйняті смислові ролі актантів — *агенс, пацієнс, інструмент, експерієнцер, бенефіціарій, локатив* — як невід'ємні частини семантичної моделі речення є співвідносними із субстантивними компонентами названих процесів, вираженими в реченні обов'язковими елементами — підметом, додатком, адвербіальним комплементом. Наявність/відсутність сіркон-

стантів референтної семантики речення не змінює, що підтверджує факультативний статус сірконстантів для структурної і семантичної цілісності речення.

Просте речення мисленням мовця або слухача співвідноситься — через судження (“думку”) — з елементарним процесом об’єктивної дійсності, а обов’язкові елементи речення співвідносні з конституентами такого процесу. Підмет, додаток і адвербіальний комплемент (якщо він виражений субстантивною частиною мови) співвідносяться із субстанціями або субстантивними конституентами процесу. Зазначені синтаксичні функції лексем відображають і, тим самим, розкривають характер відношень між денотованими субстанціями. Особово-дієслівний конституент присудка, з одного боку, — за допомогою своєї морфолого-парадигматичної форми — вказує на існування в часі даних субстанцій та сукупності відношень між ними, з іншого ж, — своєю лексичною семантикою — називає такі відношення. Суб’єктний комплемент співвідноситься з певною характеристикою субстанції підмета, що існує в певний проміжок часу, вказаний особово-дієслівним конституентом присудка. Додаток та обставина-комплемент співвідносяться з іншими субстанціями — компонентами процесу-відношення (суб’єктно-об’єктного або суб’єктно-обставинного / адвербіального).

Дана співвіднесеність мовного знака з фрагментом об’єктивної дійсності або абстракції, мислимої як такої, — основа семантичної обов’язковості дієслівних комплементів для синтаксичної структури простого речення. Комплектація — відношення доповнення частини до цілого — тобто, об’єктивної необхідності, обов’язковості елемента-комплемента (суб’єктного, об’єктного, адвербіального) для досягнення конкретності і цілісності семантики дієслівного конституента (в силу “неповноти” його лексичної семантики) та, таким чином, забезпечення структурної завершеності присудка. Предикація в семантичному аспекті є констатацією існування певної субстанції (частинки загальної матерії, що знаходиться в постійному русі-розвитку) в конкретний момент / період часу.

Таким чином, підмет, присудок і його конституенти — особово-дієслівний конституент і будь-який з комплементів — складають обов’язкові члени речення на підставі їх необхідності для референтної співвіднесеності висловлення з елементарним процесом.

В теорії семантико-когнітивного синтаксису доведена і когнітивна зумовленість обов’язковості /факультативності елементів речення.

Методологічно філософія постулює, що пізнання як вища форма віддзеркалення дійсності людиною в його соціально опосередкованій діяльності є послідовністю від первинного, чуттєвого сприйняття через аналіз емпіричних даних до теоретичного моделювання. У філософії загальне віддзеркалення світу в мисленнєвій діяльності людини трактується як процес відтворення певного фрагмента зовнішнього світу, яке здійснюється на основі випереджувального відбиття послідовно повторюваних зовнішніх явищ — універсального принципу будь-якої поведінки, включаючи мовленнєву. У філософії постулюється, а в психології та генетиці експериментально підтверджено зв'язок мовно-мовленнєвої компетенції людини із її свідомістю, зокрема із генетичним кодом та психо-фізіологічними параметрами мозку; серед органів чуття домінує зір, який забезпечує надходження до мозку біля 90 % інформації про навколошній світ. Завдяки існуванню і дії психо-фізіологічних механізмів та певних генів не тільки свідомість людини, а й мозок тварин у момент сприйняття фрагмента довкілля структурують його, визначають рольові відношення між учасниками ситуації.

Ситуація, яку спостерігає мовець, у його свідомості спочатку в не-конкретному абстрагованому вигляді символізується як *схематичний цілісний образ / гештальт / ментальна репрезентація* спостережуваного фрагмента світу. Прикладом ословлення подібного схематичного образу є запис типу “хтось підняв щось на когось”. Саме в такий спосіб коментували побачене учасники психологічного експерименту з дослідження процесу зорового сприйняття зображень (у цьому разі — зображення лисиці, яка ловить сачком метелика, і козенятка, що стоїть поряд з нею) у переході порогу “не бачу → бачу” [9]. Зазначене ословлення інтерпретації побаченого свідчить про те, що експоноване зображення-ситуація у свідомості мовця віdbилося як схематичний образ ідентифікованих субстанцій-учасників ситуації і відношення, що їх об’єднує. Схематичний образ, таким чином, символізує тип елементарного процесу (в цьому випадку — процес- суб’єктно-об’єктне відношення), і як такий він є ментальною структурою, яка увиразнює *граматичне значення речення*. У схематичному образі відбито і рольові відношення між ситуантами: “хтось—*агенс* + підняв—*предикат*+щось—*інструмент* + на когось—*Пацієнс*”, і синтаксичну структуру речення: “підмет + присудок + прямий та непрямий додатки” (в традиційній нотації).

Отже, первинне сприйняття об’єкта-ситуації фіксує у свідомості спостерігача-мовця ментальну репрезентацію спостережуваного

фрагмента дійсності, яка, символізуючи тип елементарного процесу і модель смыслорольових відношень, кодує семантику речення — його граматичне значення і перспективу бачення ситуації спостерігачем. В індивідуальній і колективній свідомості мовців для вираження граматичного значення речення і його ситуативної перспективи (ракурс, у якому спостерігач сприймає ситуацію, ролі її учасників) закріплено синтаксичні структури речення, кожна з яких відповідає окремому типу процесу і співвідносній із ним смыслорольової моделі. Подальше сприйняття спостережуваного ідентифікує конкретні ознаки типового процесу і його конституентів, для номінації яких виокремлюються одиниці з лексичного ресурсу мови спілкування. Конкретний результат сприйняття — аналізу — інтерпретації ословається, відтворюючи спостережувану ситуацію, у вигляді поверхневої структури — висловлення. Відповідно, синтаксична організація речення відбуває компонентний склад і міжкомпонентні відношення відтворюваного фрагмента світу.

Відзеркалення в мовленні механізму первинного (чуттєвого) сприйняття, початкового аналізу та структурування навколишнього світу свідомістю спостерігача-мовця підтверджено в нашому дослідженні і результатами психолінгвістичного експерименту з вербалізації респондентами їх інтерпретації побаченого зображення (пейзаж, жанрова замальовка, портрет), сприйнятого за короткий проміжок часу, наближений до порогу сприйняття “не бачу → бачу”. Висловлення, отримані в ході експерименту, структурно обмежені наявністю, переважно, обов’язкових синтаксичних елементів. Структурна обмеженість висловлень, а також достатність мінімуму часу для коректної інтерпретації зображень жанрових сценок та портретів, що ідентифікують зображеного як представника певної соціальної групи, свідчать про те, що облігаторність і достатність обов’язкових синтаксичних елементів структури речення-примітива зумовлені порогами первинного сприйняття: у переходну мить “не бачу → бачу” з недискретного континууму матерії свідомість людини виокремлює дискретний фрагмент, який у вигляді ментальної презентації інтерпретує як одну з типових ситуацій дійсності (елементарний процес).

Зазначимо, що інтерпретація зображення, сприйнятого в ході експерименту, респондентами вербально оформлена у вигляді висловлень, побудованих за базовими структурно-синтаксичними моделями відповідно до певних смыслорольових моделей і КМФ тексту. Склад та послідовність елементів висловлень відбувають по-

слідовність сприйняття зображення: спочатку з фону виокремлюється і класифікаційно ідентифікується субстантивний компонент процесу-невідношення, потім розпізнається його дія або властивість, характеристика (комплекс характеристик, який визначає належність до класу, групи). У випадку, коли об'єктом спостереження є процес-відношення, спочатку ідентифікуються субстантивні його компоненти, потім відношення між ними і їх смислові ролі у визначеному відношенні, які зумовлюють послідовність: активний компонент (агенс) — відношення — пасивний компонент відношення. Логіку зв'язків між компонентами спостережуваної ситуації із притаманними їм властивостями й ознаками відбито у послідовності і контактності елементів у лінійній структурі речення. Тобто при породженні висловлення обов'язковість елементів речення зумовлена їх співвідносністю із компонентами елементарного процесу, які усвідомлюються саме у мить переходу порогу сприйняття.

Склад, лінійна послідовність і контактність елементів у реченні забезпечують коректність його інтерпретації і при сприйнятті мовленнєвого потоку: за сприйняття висловлення у свідомості адресата виникає ментальна репрезентація типового елементарного процесу (у повноті його ознак), яка є тотожною до вихідної ментальної презентації, вербалізованої мовцем. При сприйнятті мовленнєвого потоку, згідно до теоретичної моделі “функціонально завершеної одиниці” Functionally Complete Unit) [10, с. 212–220], появляється одногого елемента (у тому випадку, якщо зміст не завершений) вимагає введення нового елемента для досягнення завершеності, повноти, цілісності фрази або речення. Незавершенні відрізки фраз зберігаються (“бовтаються”) в короткотерміновій (оперативній) пам’яті. Короткотермінова пам’ять фіксує досягнення повноти кожної з ще незавершених фраз і послідовно звільнюється від них. Відсутність незавершених глок-фраз відчувається як сигнал про щойно почуте повне граматично правильне речення. З викладеного випливає, що незавершена структура комплементації залишає фразу і речення неповними і тому вимагає, щоб свідомість утримувала таке незавершене речення в короткотерміновій пам’яті. Поява і усвідомлення комплементу особово-дієслівного присудка і є тим знаком, що сигналізує про завершеність речення і можливість звільнення обсягу короткотермінової пам’яті шляхом передачі повного речення до інших розділів свідомості. Тобто обов'язковість для структурної та семантичної цілісності висловлення підмета, особово-дієслівного конституента

присудка і його комплементів зумовлена особливостями алгоритму зорового сприйняття фрагментів світу, а також особливостями алгоритму сприйняття фраз і речень в мовленнєвому потоці (обмеженість обсягу оперативної пам'яті, яка забезпечує ефективність дії цього алгоритму).

Таким чином, обов'язковість підмету, діеслова, додатка, певного типу обставин зумовлена структурно, семантично і когнітивно.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как межъязыковая универсальность (на материале английского, русского и украинского языков): [монография] / Е. М. Образцова. — Одесса: Феникс, 2010. — 400 с.
2. Образцова О. М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах : [монографія] / О. М. Образцова. — Харків: БУРУН КНИГА, 2012. — 384 с.
3. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие [для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин (к курсам языкоznания, лексикологии и теоретической грамматики) в школах, лицеях, колледжах и вузах] / М. В. Никитин. — СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. — 760 с.
4. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / АН СССР. Ин-т языкоznания / Нина Давидовна Арутюнова. — М.: Наука, 1976. — 383 с.; — 3-е изд., стер. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 383 с.
5. Богданов В. В. Речевое общение: pragматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. — 88 с.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. — М.: Добросвет, 2000. — 832 с.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Текст] : монографія / Анатолій Миколайович Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
8. Теньєр Л. Основы структурного синтаксиса [пер. с франц.] / Люсієн Теньєр ; ред-кол. : Г. В. Степанов (пред.) и др.; вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака. — М. : Прогресс, 1988. — 656 с. — (Языкovedы мира).
9. Глезер В. Д. Зрение и мышление [Текст] / Вадим Давидович Глезер. — Л. : Наука, 1985. — 246 с.; 2-е изд., испр. и доп. СПб., 1993. — 284 с.
10. Garman Michael Psycholinguistics. — Cambridge University Press, 1990 — xx, 512 p. (Cambridge textbooks in linguistics).

Стаття надійшла до редакції 11.01.13

ДИНАМИКА РАСПРЕДЕЛЕНИЯ В ТЕКСТЕ НЕ-ПРЕДИКАТНО- СТРУКТУРИРОВАННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ (на материале современной англоязычной художественной прозы)

Статья выявляет некоторые закономерности и особенности распределения высказываний, не содержащих полно и эксплицитно представленной структуры предикатии, в текстах современной художественной англоязычной прозы.

Ключевые слова: *не-предикатно-структурное высказывание, структура предикатии, эллипсис, односоставное предложение, слово-предложение.*

Стаття виявляє деякі проблемні питання в трактуванні і класифікації висловлень, що не містять повно і експліцитно представленої структури предикатії та подає кількісні показники функціонування НПС у сучасній художній англомовній прозі.

Ключові слова: *не-предикатно-структуроване висловлення, структура предикатії, еліпсис, односкладне речення, слово-речення.*

The article provides quantitative data of non-predication-structured utterances usage in fiction texts, revealing certain regularity and peculiarities of their functioning in modern English prose.

Key words: *non-predication structured utterance, structure of predication, ellipsis, one-member sentence, word-sentence.*

В современной художественной прозе, в частности, англоязычной, как показывает проводимое исследование, получили широкое распространение высказывания, формально не имеющие полно представленной структуры предикатии, то есть предложения “с особыми формами предикативных отношений” [1, с. 705–716], например (выделено жирным шрифтом):

“Hey, Wednesday”.

“What?”

“The way I saw it in there, you never paid for the gas”.

“Oh?” (1, c. 16).

The cardinals were permitted no contact whatsoever with the outside world.

No phone calls. No messages. No whispers through doorways. (...) The cart turned sharply right onto Via della Osservatorio. Signs pointed in all directions: Palazzo Governatorio. Collegio Etiopiana. Basilica San Pietro. Capella Sistina (2, c. 43).

So I answered his question. “Yes, I do have a mother”.

“A mother! How- Oh, how-” (...)

“Have you seen the ghost?”

“No,” he sighed. “Not even the shadow of a ghost” (5, c. 41).

Вместе с тем грамматический статус многих из таких построений не нашел своего окончательного определения в лингвистической литературе; многообразие высказываний-предложений, которые формально не представляют собой полно выраженную структуру предикации, не систематизировано и не отражено в классификациях, созданных на основе единого для всех типов высказываний принципа, что подтверждает актуальность исследования.

Учитывая разнообразие форм и неопределенность грамматического статуса высказываний, в которых на поверхностном уровне структура предикации представлена не в полном объеме (выражена частично), а также тех высказываний, которые на поверхностном уровне вообще не содержат первичной структуры предикации, условно называем их **не-предикатно-структурированными (НПС)**.

Целью данной публикации является рассмотрение функционирования НПС высказываний в текстах современной англоязычной художественной прозы. Предметом изучения считаем распределение НПС по тексту, а именно выявление возможной зависимости частотности НПС от композиционно-речевых форм текста, авторского повествования и диалогической речи.

Источниками для составления корпуса примеров стали тексты первых десяти из ста произведений англоязычной литературы 21-го века, представленные на сайте The best books published during the 21st century (January 1st, 2000 through December 31st 2009), расположенные по адресу http://www.goodreads.com/list/show/7.Best_Books_of_the_21st_Century. (В Графиках, соответствующих примерах и списке источников иллюстративного материала ссылки на соответствующие

тексты подаем в порядке очередности на сайте по состоянию на дату отбора материала — ноябрь 2010 г.).

Объем проанализированного суммарного текста составляет 1460028 словоупотреблений. Однако, поскольку объектом исследования является предложение-высказывание, единицей просчета при определении частоты и частотности изучаемого явления следует выбрать предложение. Поэтому каждый из анализируемых текстов, в которых нами предварительно были маркированы все НПС-высказывания, был последовательно разбит на отдельные предложения и представлен в виде нумерованного списка. Аналогично нумерованным спискам были представлены также и скопированные в отдельные файлы маркированные высказывания. Данная процедура позволила получить количественные показатели употребляемости исследуемых высказываний на фоне суммарного количества предложений каждого текста и корпуса текстов в целом.

Так, соотношение НПС от всего объема предложений текстов колеблется в пределах от 12,64 % до 24,64 %. Средняя же величина составляет **16,11 %**. Показатель частотности явления из расчета на одну усредненную страницу произведения оказывается приблизительно равным общим показателям: от 12,65 % до 24,64 % при среднем показателе по совокупной выборке равным **16,10 %**.

Наблюдаемое почти полное совпадение данных о процентном соотношении НПС относительно всего объема предложений соответствующих текстов и корпуса текстов в целом может свидетельствовать о достаточно равномерном распределении НПС построений в композиционной структуре текстов произведений. Постраничный же анализ текстов создает впечатление, что включения НПС в текстах произведений распределены неравномерно и встречаются кластерно — от 3 до 40–50 НПС предложений на одну страницу при полном их отсутствии на нескольких других.

С целью верификации гипотезы об относительно равномерном распределении НПС по тексту были построены графики динамики такого распределения. Для внесения данных в таблицы как основание построения графиков все НПС построения были просчитаны на фоне каждой сотни предложений соответствующих текстов. Объем в сто предложений был выбран как объективный показатель, поскольку статистика постраничного распределения слов, знаков и т. п. значительно варьировалась ввиду несовпадения границ электронной версии книг. За единицу расчета на шкале по оси “*x*” нами была принята совокупность в 100

предложений текста; количество НПС, приходящихся на каждые такие 100 предложений, представлено в графиках на оси “у”, соответственно.

Рассмотрим полученные графики.

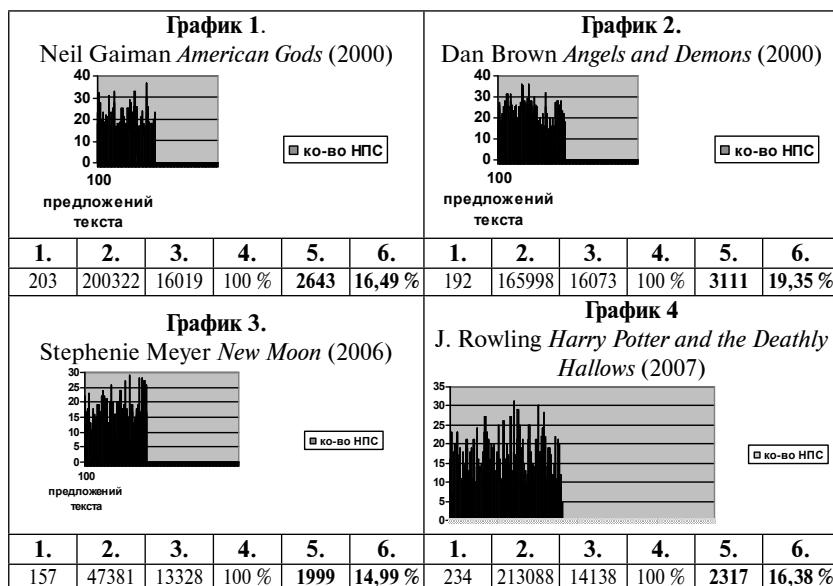
Прежде всего, обратим внимание на то, что верхняя граница графиков по оси “у” указывает для каждого произведения максимально достижимый предел в десятичном измерении — от 25 единиц (График 10. Stephenie Meyer *Twilight*) до 50 единиц (График 9. Cormac McCarthy *The Road* и График 7. Mark Haddon *The Curious Incident of the Dog in the Night*) — то есть максимальное число НПС на 100 предложений текста колеблется в данном диапазоне.

В Графиках 1–10, представленных ниже, подаем и некоторую количественную информацию о текстах, необходимую для понимания графиков и отраженную во внутренних табличках:

всего страниц	всего словоупотреблений	предложений			
		всего		из них НПС	
		количество	%	количество	%
1.	2.	3.	4.	5.	6.

Графики 1–10

Распределение НПС высказываний в тексте

Графики 1–10 (окончание)

График 5.
Diane Setterfield *The Thirteenth Tale* (2006)

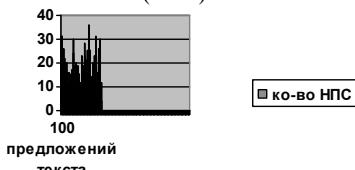

График 6.
Jeffrey Eugenides *Middlesex* (2002)

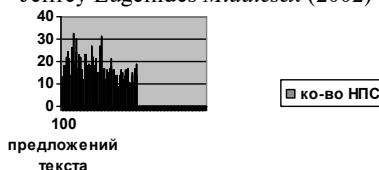

График 7.
Mark Haddon
The Curious Incident of the Dog in the Night (2003)

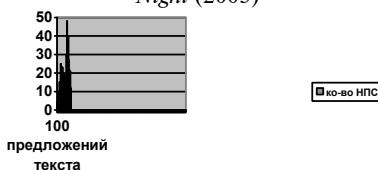

График 8.
Khaled Hosseini *The Kite Runner* (2003)

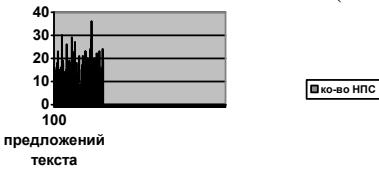

График 9.
Cormac McCarthy *The Road* (2006)

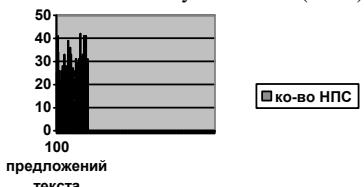

График 10.
Stephenie Meyer *Twilight* (2005)

Из Графиков становится очевидным, что в общей совокупности проанализированных произведений на сто предложений текста приходится в среднем от 12 до 18 НПС — именно в таком диапазоне в каждом графике прослеживается граница раздела распределения количества предикатно-структурированных предложе-

ний и НПС построений. Эти данные подтверждают правильность подсчетов среднестатистического употребления НПС в исследованном корпусе текстов: 16,11 % НПС от общего числа предложений и 16,10 % НПС от числа предложений на одну усредненную страницу текста.

Экстремумы на графиках, с другой стороны, свидетельствуют и о корректности выводов визуального наблюдения о неравномерности распределения НПС постранично. Максимальными являются показатели: 48 употреблений НПС в отрывке между 2500 и 2600 предложениями текста Mark Haddon *The Curious Incident of the Dog in the Night* (см. График 7) и 42 НПС в отрывке между 4900 и 5000 предложениями текста Cormac McCarthy *The Road* (см. График 9). Во всех остальных произведениях максимум не превысил 30–40 НПС на 100 предложений текста.

Минимально на 100 предложений текста приходится по 1 употреблению НПС — Diane Setterfield *The Thirteenth Tale*, отрывок между 8000 и 8200 предложениями (см. График 5). По 2 употребления НПС на 100 предложений текста зарегистрировано в произведениях Neil Gaiman *American Gods* — отрывок 14500–14600 — (см. График 1), Diane Setterfield *The Thirteenth Tale* — отрывок 1500–1600 — (см. График 5) и Jeffrey Eugenides *Middlesex* — отрывки 8400–8500 и 12000–12100 — (см. График 6), соответственно. В других произведениях минимальными были показатели в 3, 4, 5 НПС на 100 предложений текста (см., например, Графики 7, 8, 10).

Контекстный анализ функционирования НПС в произведениях показывает, что подавляющее большинство примеров НПС являются эллиптическими предложениями, употребленными в диалогической речи персонажей, так же, как и все экстремумы максимального числа употреблений НПС на 100 предложений текста.

Одновременно, минимальные показатели употребления НПС на 100 предложений текста характерны для таких композиционно-речевых форм текста, как повествование-описание в форме отрывка из дневника героини (Diane Setterfield *The Thirteenth Tale*), повествование с элементами рассуждения и включением короткого диалога (Neil Gaiman *American Gods*).

Таким образом, можно заключить, что НПС-высказывания в исследованных произведениях, в основном, употреблены авторами для воссоздания в литературной форме возможных типичных образцов живой разговорной речи.

На следующих этапах исследования различные типы не-предикатно-структурированных высказываний будут последовательно описаны и классифицированы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. — М.: Добросвет, 2000. — 832 с.

Источники иллюстративного материала

1. Gaiman, N. American Gods // <http://readr.ru/neil-gaiman-american-gods.html?page=10>
2. Brown, D. Angels & Demons // <http://readr.ru/dan-brown-angels-demons.html?page=11>
3. Meyer, S. New Moon // <http://readr.ru/stephenie-meyer-new-moon.html>
4. Rowling, J. Harry Potter and the Deathly Hallows // <http://readr.ru/j-rowling-harry-potter-and-the-deathly-hallows.html?page=2#page=1>
5. Setterfield, D. The Thirteenth Tale // <http://readr.ru/diane-setterfield-the-thirteenth-tale.html?page=1>
6. Eugenides, J. Middlesex // <http://readr.ru/jeffrey-eugenides-middlesex.html?page=2#page=1>
7. Haddon, M. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time // <http://readr.ru/mark-haddon-the-curious-incident-of-the-dog-in-the-night-time.html?page=2#page=1>
8. Hosseini, Kh. The Kite Runner // <http://www.fb2lib.net.ru/book/123834>
9. McCarthy, C. The Road // <http://readr.ru/cormac-mccarthy-the-road.html?page=2#page=1>
10. Meyer, St. Twilight // <http://readr.ru/stephenie-meyer-twilight.html?page=1>

Стаття надійшла до редакції 18.01.13

ПОНЯТТЯ “РЕАЛІЯ” В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АНАЛІЗІ (на матеріалі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою)

Адекватне сприйняття і передача українських реалій англійською мовою є значимим чинником діяльності перекладача. У статті розглядаються найбільш вживані і традиційні способи перекладу ідеонімів і прагматонімів з української мови на англійську. Зроблено аналіз варіативності та частотності використання різних способів перекладу: комбінація транслітерації/транскрипції з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом, що фіксується у дужках, дослівний переклад, етимологічний еквівалент/семантична аналогія тощо.

Ключові слова: реалія, ідеонім, прагматонім, апелятив, транслітерація, транскрипція, етимологічний еквівалент, семантична аналогія.

Адекватное восприятие и передача украинских реалий на английский язык является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные способы перевода идеонимов и прагматонимов с украинского языка на английский. Сделан анализ вариативности и частотности использования различных способов перевода: комбинация транслитерации/транскрипции с переводом апелятивов и объяснением или этимологическим эквивалентом, приведенным в скобках, дословный перевод, этимологический эквивалент/семантическая аналогия и т. п.

Ключевые слова: реалия, идеоним, прагматоним, апелятив, транслитерация, транскрипция, этимологический эквивалент, семантическая аналогия.

This article deals with the traditional ways of translating realia from Ukrainian into English. An adequate perception and translation of Ukrainian ideonyms and pragmatonyms is an important factor of a translator's work. The analysis of using the combination of transliteration/transcription and appellatives translation with explanation or etymological equivalent, literal translation and etymological equivalent/semantic similarity is performed.

Key words: reality, ideonym, pragmatonym, appellative, transliteration, transcription, etymological equivalent, semantic similarity.

Розглядаючи сучасне перекладознавство як лінгвістичний процес, так і міжгалузеву науку, що повинна вбачати ті явища, які мають місце в культурології та соціолінгвістиці, можна зробити висновок, що питання перекладу є не лише формальними зasadами сутності адекватного перекладу, але й базою для дослідження міжетнічних культурномовних контактів, зіткнення різних культур і форм існування мови. Під час контакту двох культур на мовленнєвому рівні відбувається процес взаємообміну в усіх аспектах людської діяльності. Людина збагачується, отримуючи інформацію щодо тих чи інших фактів з життя іноземних країн або народів.

Всі значущі особливості життя будь-якого народу і його країни (географічне положення, історичний розвиток, соціальний устрій, тенденції суспільної думки, науки, мистецтва) знаходять відображення в мові. Мова є носієм національно-культурного коду того чи іншого народу. Одним із шарів, відображаючих національно-культурний код мови, становлять лексичні одиниці, у значенні яких проявляється зв'язок мови і культури. Питання взаємозв'язку культури в найширшому розумінні цього слова й інформації, що зберігається та передається в словах як елементах мови, здавна привертали увагу не лише лінгвістів, але й представників інших наук. В даний час лексичні одиниці з яскраво вираженим національно-культурним компонентом значення досліджуються в багатьох наукових лінгвістичних дисциплінах. Незважаючи на велику кількість наукових робіт, присвячених розгляду культурно-маркованої лексики, в лінгвістиці та суміжних дисциплінах досі немає єдиного терміну, що позначає такі слова. Деякі лінгвісти та перекладознавці для позначення культурно-маркованої лексики використовують термін “реалія” [1, с. 19; 2, с. 433; 3, с. 170].

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу до відокремленого вивчення місця реалій під час перекладознавчого аналізу українських текстів країнознавчого та науково-технічного характеру, відтворених англійською мовою, та відсутністю у сучасному перекладознавстві чіткої класифікації методів, засобів та прийомів передачі ономастичних реалій з української мови на іноземну. У вітчизняній галузі вивчення і критичного аналізу теоретичних питань перекладу ономастичних реалій існує незначний досвід. Проблема здійснення перекладу як власних назв взагалі, так і реалій ономастичного характеру, розглядається в працях А. Г. Гудманяна, І. В. Корунця, В. І. Карабана, Д. І. Єрмоловича, С. І. Влахова, С. П. Флоріна та інших перекладознавців. Але у зазначених наукових роботах питання перекладу

власних назв подається у загальному огляді без приділення уваги специфіці перекладу більш вузьких класів ономастики, таких як ідеоніми та прагматоніми [3; 4; 5; 6; 7]. Найширше серед українських перекладачів питання сутності реалій як компонентів національно-культурного контексту і аналіз різноманітних способів відтворення функціональної значущості реалій було розкрито у працях Р. П. Зорівчак [1].

Метою даної роботи є дослідження поняття “реалія” в аспекті перекладознавчого аналізу англомовних перекладів українських ідеонімів і прагматонімів та впорядкування засобів їхнього перекладу з української мови на англійську на сучасному етапі розвитку вітчизняного перекладознавства.

Для досягнення мети дослідження виконані наступні **завдання**:

- визначити поняття “реалія” в ономастичному просторі;
- виокремити засоби перекладу і перекладознавчого аналізу ономастичних реалій;
- проаналізувати особливості перекладу україномовних ономастичних реалій англійською мовою.

Матеріалом дослідження слугували українські науково-технічні та країнознавчі тексти разом з їх англомовними відповідниками загальним обсягом 41347 знаків. Методом суцільної вибірки було обрано 200 українських ідеонімів та прагматонімів у перекладі англійською мовою.

Якщо розглядати мову з точки зору її структури, функціонування та шляхів оволодіння нею, то соціокультурний шар є фоном її реального існування. На думку С. Г. Тер-Мінасової, це не лише деяка культурна інформація, яка передається за допомогою мови. Це невід’ємна властивість мови на усіх її рівнях, мови, яка накопичує, зберігає та історично наслідує в своєму семантичному просторі культурні цінності, виражені її знаками, — “в лексиці, в граматиці, в ідіоматиці, в прислів’ях, приказках, в фольклорі, в художній і науковій літературі, в формах писемного та усного мовлення” [8: 14].

Таким чином, мова — це фактор етнічної інтеграції й водночас основна диференціюча ознака етносу, що є інструментом його самозбереження і відокремлення “своїх” від “чужих” [9: 17]. Не випадково Г. Д. Томахін вважає, що неспівпадаючі компоненти мовних картин світу представників різних культур це національно-марковані мовні одиниці, які несуть соціокультурну специфіку. При цьому він зауважує, що, перш за все, це лексика з національно-культурною семантикою — реалії (унікальні назви предметів духовної і матеріаль-

ної культури) та власні назви [10: 6]. Інтегруючи висловлення, можна констатувати, що ці два класи створюють окрему групу ономастичних реалій, носіїв певного національного колориту та особливостей конотацій, які ґрунтуються на культурно-історичному розвитку ономастиконів [11: 46–219].

З точки зору аналізу реалій з позиції Р. П. Зорівчак “реалії — це моноліт і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача” [1: 58].

Варто зазначити, що впровадження В. В. Коптіловим терміна “перекладознавчий аналіз” як закономірного розвитку попередніх традицій аналізу тексту, безперечно означало великий поступ цієї науки порівняно з попередніми періодами розвитку. Великою заслугою професора Коптілова стало те, що він почав застосовувати принципи лінгвостилістики до перекладознавчих пошуків, що надалі допомогло впроваджувати глибше дослідження впливу таких вузьких понять, як ономастична реалія, при перекладі. В. В. Коптілов також відзначив, що термін “перекладознавчий аналіз” означає методологію, а не конкретний метод, окресливши перспективи застосування в її межах компонентної, статистичної, лінгвостилістичної, когнітивної та інших методик [12: 50–57].

Розглядаючи українські реалії як назви об'єктів і предметів культури, перекладач звертається до особливостей перекладу ідеонімів (власних назв предметів духовної культури) і прагматонімів (власних назв предметів матеріальної культури) англійською мовою. Вже під час їх первинного аналізу для даного дослідження виявлено відсутність системного підходу та сталого інструментарію засобів і методів перекладу ідеонімів і прагматонімів. Часто це не пов’язано ні з історичною традицією, що склалася, ні з неможливістю адекватної передачі ономастичних одиниць, ні зі стилістикою текста-джерела. Такий підхід базується виключно на особистості та фонових знаннях перекладача, що дає привід для критики.

Вторинний аналіз матеріалу дав змогу класифікувати засоби перекладу ідеонімів і прагматонімів, якими користувався перекладач:

- 1) транслітерація/транскрипція (напр., *Києво-Печерська лавра* — *Kyiv-Pechery-Lavra*);
- 2) транслітерація/транскрипція з поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках (напр., *Золоті ворота* — *Zoloti Vorota (the Golden Gate)*);

3) транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів (напр., *пам'ятник Т. Г. Шевченку* — *Taras Shevchenko Monument*; *Контрактовий будинок* — *Kontraktovyy House*; *пам'ятник Богданові Хмельницькому* — *Bohdan Khmelnytsky Statue*; *Святогірський монастир* — *Sviatohirskyy Convent*);

4) транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках (напр., *мозаїка “Оранта”* — *“Oranta” (the Virgin Orans) Mosaics*; *собор Св. Юра* — *St. Yura (St. George) Cathedral*; *фреска “Скоморохи”* — *Skomorokhs (Medieval Wandering Jokers) Fresco*; *Михайлівський Золотоверхий монастир* — *Mykhaylivskyy Zolotoverkhyy (Gold-dome) Monastery*; *Василівська церква* — *Vasylevska (St. Basil) Church*);

5) дослівний переклад (напр., *Троїцька надбрамна церква* — *(Holy) Trinity Gate Church*; *церква Спаса* — *Church of the Saviour*; *Успенський кафедральний собор* — *Assumption Cathedral*; *Єпископський палац* — *Bishop's Palace*);

6) етимологічний еквівалент/семантична аналогія з перекладом апелятивів (напр., *Андріївська церква* — *St. Andrew's Church*; *Свято-Миколаївська церква* — *St. Nicholas Church*; *церква Св. Варвари* — *St. Barbara Church*) [13].

Цікаво те, що при перекладі апелятивних одиниць, що входять до складу ідеонімів і прагматонімів, перекладач часто використовує не одні й ті самі лексеми, а обирає їх із певного синонімічного ряду (порівн. *пам'ятник Т. Г. Шевченку* — *Taras Shevchenko Monument* та *пам'ятник Богданові Хмельницькому* — *Bohdan Khmelnytsky Statue*), також він передає різницю між жіночим і чоловічим монастирями, що в англійській мові є суттєвою (порівн. *Святогірський монастир* — *Sviatohirskyy Convent* (жіночий монастир) та *Михайлівський Золотоверхий монастир* — *Mykhaylivskyy Zolotoverkhyy (Gold-dome) Monastery* (чоловічий монастир)), що свідчить як про певний професіоналізм перекладача, так і про його суб'єктивну оцінку національно-забарвленіх лексем при перекладі.

Дослідження демонструє, що найбільш уживаними засобами передачі українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою є комбінація транслітерації/транскрипції з перекладом апелятивів і поясненням або етимологічним еквівалентом у дужках і дослівний переклад (по 27,5 % усіх випадків на кожен засіб). Друге місце займає транслітерація/транскрипція з перекладом апелятивів (23 %), на третьому місці за частотністю використання — етимологічний еквівалент/семантична аналогія з перекладом апелятивів (14 %). Та-

кож в окремих випадках можна було зустріти транслітерацією/транскрипцією у чистому вигляді (4 %) або з поясненням чи етимологічним еквівалентом у дужках (4 %).

Отже, перекладач, займаючись проблемою ономастичних реалій, безумовно повинен володіти як лінгвістичною, так і лінгвокраїнознавчою компетенцією, тобто знаннями про основні особливості соціокультурного розвитку обох країн (носій мови-джерела і мови-перекладу), знаннями їх реалій, історії, релігії, політичної ситуації тощо. Перекладознавчий аналіз показав, що соціокультурна компетенція перекладача в аспекті перекладу українських реалій цілковито відповідає принципу так званої “культурної грамотності”, яка відповідає за адекватність перекладу та досягнення його базової мети — впровадження міжетнічних культурно-мовних контактів та взаємодії різних культур і форм існування мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) [Текст] / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при ЛНУ, 1989. — 216 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе [Текст] / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 350 с.
3. Чередниченко О. І. Про мову і переклад [Текст] / О. І. Чередниченко. — К. : Либідь, 2007. — 248 с.
4. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі [Текст] : дис. ... д-ра фіол. наук: 10.02.16 / Гудманян Артур Грантович ; Ужгородський держ. ун-т. — Ужгород, 1999. — 446 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
6. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову [Text] = Theory and Practice of Translation from Ukrainian into English : посіб.-довід. / В. І. Карабан, Дж. Мейс. — Вінниця : Нова Книга, 2003. — 608 р. — (Dictum Factum. Translation Course).
7. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур [Текст] / Д. И. Ермолович. — М. : Р. Валент, 2001. — 200 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. — М. : СЛОВО/SLOVO, 2000. — С. 9–32.
9. Ионин Л. Г. Социология культуры. — М. : “ЛОГОС”, 1996. — С. 12–19, 219–225.
10. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению : учеб. пособие. — М. : Вышш. шк., 1988. — С. 5–22, 46–219.
11. Томахин Г. Д. США : Лингвострановедческий словарь. — М. : Рус. яз., 1999. — 576 с.
12. Коптілов В. В. Перекладознавство як окрема галузь філології // Мовознавство. — 1971. — № 2. — С. 50–57.
13. Івченко А. С. Україна / Ukraine. — Харків : “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2010. — 223 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.13

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена дослідженню способів перекладу англомовних медичних термінів в інструкціях медичних препаратів на українську мову. Структурно-семантичний аналіз англомовної медичної термінології визначив продуктивні (запозичення, деривація, словоскладання на основі класичних елементів, утворення термінів-епонімів) і непродуктивні (семантична деривація) способи поповнення термінологічного фонду досліджуваної термінології.

Ключові слова: медична термінологія, деривація, словоскладання, епонім, абревіатура, переклад, запозичення, транслітерація, калькування, медичний дискурс.

Статья посвящена исследованию способов перевода англоязычных медицинских терминов в инструкциях медицинских препаратов на украинский язык. Структурно-семантический анализ англоязычной медицинской терминологии определил продуктивные (заимствования, деривация, словосложение на основе классических элементов, образование терминов-эпонимов) и непродуктивные (семантическая деривация) способы пополнения терминологического фонда исследуемой терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, деривация, словосложение, эпоним, аббревиатура, перевод, заимствование, транслитерация, калькирование, медицинский дискурс.

The article is dedicated to the examination of English medical terms translation techniques into Ukrainian; the patient information leaflets were the source for the analysis. The article includes lexical and semantic analysis of English medical terminology, permitting to determine the principal means of terms' formation: borrowing, word composition, derivation, abbreviation and formation of eponyms.

Key words: medical terminology, derivation, word composition, eponym, abbreviation, translation, borrowing, transliteration, loan translation, medical discourse.

Знання структурних моделей та словотвору під'язика медицини спрощує розуміння термінів і дозволяє вченим та медикам швидше і якісніше поширювати інформацію про проведені дослідження. Ця проблема тісно пов'язана з тим, що щороку арсенал медичної лексики поповнюється великою кількістю нових найменувань. При цьому одним із основних джерел нових українських термінів є англомовна медична література, оскільки більше 75 % медичної інформації друкується англійською мовою. Тому розгляд особливостей української термінології неможливий без її зіставлення з англійською термінологією.

У сучасній лінгвістиці наявна низка досліджень, присвячених розгляду різних аспектів медичної термінології в цілому або однієї з медичних галузей (Г. А. Абрамова, 2003; Ф. Бенчіле, 2004; Л. Ю. Зубова, 2005; Т. С. Кириллова, 2000; С. Маджаєва, 2005; М. В. Токарева, 2003; Н. А. Трофимова, 2004; та ін.), але шляхи передачі англомовних медичних термінів та семантико-морфологічні особливості афіксів греко-латинського походження в англійській мові, що зустрічаються в анотаціях до лікарських засобів, вперше розглядаються в даному дослідженні.

В даному дослідженні були проаналізовані ті труднощі при перекладі медичної, а саме фармацевтичної термінології, що являють собою скорочення та терміни-епоніми, які часто використовуються в інструкціях медичних препаратів.

Актуальність дослідження способів перекладу сучасної медичної терміносистеми зумовлюється зростанням значення медицини для вирішення нагальних проблем, пов'язаних із здоров'ям людини. Зі збільшеннем значущості спеціальної лексики в сучасній українській мові та внаслідок швидкого розвитку багатьох сфер людської діяльності актуальним стає комплексне вивчення англомовної медичної терміносистеми та її переклад, який допомагає медикам-дослідникам, викладачам медичних навчальних закладів та філологам зрозуміти та вивчити медичну термінологію.

Метою нашого дослідження було провести структурно-семантичний та перекладацький аналіз англомовної медичної термінології в анотаціях до лікарських засобів та виявити семантико-морфологічні особливості афіксів греко-латинського походження в медичних термінах.

Матеріалом дослідження слугували 100 англомовних інструкцій з відповідниками на українській мові, з яких методом суцільної вибірки було обрано 500 лексичних одиниць.

У зв'язку з поставленим в роботі завданням дослідження необхідно визначити поняття “термін”, якого придержується автор даної роботи, а саме термін розуміється як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки; науково-технічні терміни становлять суттєву складову науково-технічних текстів [1: 54]. Медична термінологія — це система понять, що позначають стани і процеси, які протікають в людському організмі, хвороби і їх прояви, методи діагностики, профілактики та лікування захворювань, медичне обладнання, лікарські засоби і ін. Медична термінологія має свої специфічні особливості, а саме:

- а) в основі багатьох англійських медичних термінів лежать латинські та грецькі коріння, що робить їх інтернаціональними (*patient* — пацієнт, *anemia* — анемія, *pediatry* — педіатрія, *aspirin* — аспірин, *insulin* — інсулін, *antibiotics* — антибіотик);
- б) медичні терміни характеризуються такими особливостями, як наявність дефініції, максимальна абстрактність, моносемічність, відсутність експресії та емоційного забарвлення, стилістична нейтральність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями і сувора логічність;
- с) для поповнення термінології часто використовуються терміни з компонентом епонімом (*Mallorca acne* “майорські вугри”, *Reverdin's graft* “трансплантат Ревердена”) [3: 193].

Питання медичної термінології як складової частини української та англійської лексики досить широке. У роботі досліджені шляхи утворення та розвитку медичної термінології та проблеми її перекладу, а також використання в медичних інструкціях. Традиційно виділяють наступні способи терміноутворення: використання вже наявних засобів мови — “ерадикація” (від англ. *eradication* — знищення); “фази стріпінгу” (від англ. *stripping* — підшкірні вени; модифікація існуючих в мові засобів; створення нових лінгвістичних реалій).

Утворення медичних термінів в англійській мові представлено наступними способами:

- а) **Афікація** (найпоширеніший спосіб) — *instability, extraarticular*.
 - б) Створення фразових термінів або термінологічних словосполучень — *uterine blood flow*.
 - с) **Словоскладання** — *angiography*.
 - д) **Компресія** — *IRDS* — *infant respiratory distress syndrome*.
- Основу медичної термінології складають запозичені греко-латинські терміни або терміни, створені афікальним способом за допомогою греко-латинських терміноелементів — коренів, префіксів та

суфіксів (в англійській мові близько 95 %). Останні є складовою частиною **словоскладання або основоскладання**, що є одним з найбільш поширеніх джерел збагачення медичної термінологічної лексики. Як основа можуть виступати наступні компоненти:

—**phobia**, характеризує патологічних страх людини чого-небудь (*agoraphobia* “агорофобія” — *fear of enclosed spaces* (*страх зачиненого простору*); *acrophobia* “акрофобія” — *fear of heights* (*страх височини*); *glossophobia* “глософобія” — *fear of speaking in public* (*страх публічних виступів*);

—**mania** — одержимість на чому-небудь (*pyromania* — *піроманія* (*нав'язливе бажання підпалювати речі*), *graphomania* — *графоманія* (*хворобливий потяг до писання*) [3: 31].

В ході дослідження **префікси** медичної терміносистеми було розділено на три групи:

1) високопродуктивні — *anti-* (*antifat, anticonceptive*), *dis-* (*to disbrain*), *in-* (*incarnation*), *inter-* (*interosseous*), *re-* (*reinfusion*), *sub-* (*subclinical*);

2) середньопродуктивні — *over-* (*overbreathing*), *un-* (*uncured*);

3) низькопродуктивні — *out-* (*outbreak*), *tele-* (*teleneuron*), *under-* (*undertoe*).

Для утворення нових термінів широко використовується деривація. **Суфіксальна** підсистема медицини представлена у вигляді наступних груп:

1) високопродуктивні: а) N: *-ion, -er, -ity, -ism* (*parkinsonism*); б) Adj: *-ic*,

—*al, -ous* (*catastaltic*); с) V: *-ate* (*catenate*);

2) середньопродуктивні: а) N: *-(a,e)nce, -(a,e)nt, -ment* (*assignment*); б) Adj: *-ate, -ive, -(a,e)nt, -(a,o)ry* (*biliary*);

3) низькопродуктивні: а) N: *-age, -ate, -al, -ness, -(a,o)ry* (*blindness*); б) Adj: *-(a,i,u)ble, -ish, -ful, -an, -less* (*painless*) [4: 10].

Оскільки греко-латинські терміни лежать в основі медичної термінології практично всіх європейських мов, більшість медичних термінів є інтернаціональними. В рецептах будь-якої країни деякі спеціальні вирази вживаються лише **на латинській мові**. Наприклад: *in vivo*, *In vitro*, *Per os* и т. і.

Розвиток сучасної медицини визначається вкладом, який вносить в неї такі фундаментальні науки, як хімія, фізика, математика. На межі цих наук і медицини розвиваються такі області досліджень, як генна інженерія, космічна і авіаційна медицина, профпатологія,

медична радіологія, гіпербарична медицина. У зв'язку з цим медична термінологія за останні два десятки літ поповнилась більшою кількістю термінів, запозичених із термінологій інших наук.

У проведенню дослідження увага сконцентрована на перекладацькому аналізі. При перекладі постало проблема, якому терміну надавати перевагу: запозиченому чи власне національному. Вирішення цієї проблеми спричинило глибоке дослідження історії формування української медичної термінології, в результаті було зроблено висновок, що у розвитку української медичної термінології простежуються дві тенденції: використання власних ресурсів мови та запозичення. Проблема запозичення іншомовної лексики — одна із складових лінгвістичного дослідження, яке займається порівняльним вивченням мов та мовних груп. **Інтернаціоналізмами** називають лексичні одиниці, які функціонують у декількох (не менше ніж в трьох) світових мовах, близькі за звуковою, графічною і семантичною формами та виражаютъ загальні для багатьох культур поняття з галузей науки, техніки, засобів комунікації тощо. Вважається, що сучасна англійська мова на 70 % складається з інтернаціоналізмів, в той час як українська мова, на думку фахівців, містить тільки 10 % інтернаціоналізмів. Словниковий склад збагачується інтернаціоналізмами через запозичення з іншої мови, калькування, семантичне словотворення, словотворення від іноземних мов, зміну форманта. Розглянувши сфери вживання інтернаціоналізмів, з'ясувалося, що в загальновживаній лексиці, яка є основою будь-якого дискурсу, використовується 38 % інтернаціоналізмів (*group* — група, *problem* — проблема, *service* — сервіс, *center* — центр, *system* — система, *standard* — стандартний, *traditional* — традиційний), а в медичній галузі лише 14 % (*asthma* — астма, *patient* — пацієнт, *protein* — протеїн, *vaccine* — вакцина, *clinical* — клінічний) [5: 76].

В англійській мові медицини ряд рідних термінов співіснує паралельно з міжнародними, при цьому перші відносяться переважно до загальновживаної лексики, а другі до спеціальної. Наприклад, *whooping cough* і *pertussis* (коклюш), *itch ma pruritis* (свербіння), *brain i cerebrum* (мозок), *liver i hepar* (печінка). Аналогічне явище відзначається і в українській мові. Наприклад: будова тіла, статура — конституція; послаблення захворювання — ремісія; забарвлення — пігментація; розпітування хворого — анамнез; обмацування — пальпація; виступування — перкусія [6: 132]. Рідні терміни використовуються в непрофесійному середовищі, в науковому — краще надати перевагу одиницям міжнародного медичного фонду.

Однією з найбільш продуктивних сфер лексикону сучасної медицини є вживання **епонімів**. Епоніми — слова, в яких у ролі першого компонента виступає власна назва. Ці терміни грають видну роль при найменуванні нових явищ або відкриттів в галузі медицини у зв'язку з усталеною міжнародної традицією називати те чи інше відкриття або винахід ім'ям вченого-винахідника. Дослідивши терміни з компонентом-епонімом в текстах медичних інструкцій було виявлено наступні групи:

- Хвороби (*Hodgkin's disease* — хвороба Ходжкіна);
- Синдроми (*Down's syndrome* — синдром Дауна);
- Анатомічні одиниці організму (*Horner's muscle* — мускул Горнера);
- Медичні теорії (*Flecherism* — Флетчеризм);
- Методи дослідження та лікування (*Bailey's method* — метод Бейлі);
- Лікарські засоби (*Salk and Sabin vaccine* — вакцини Солка і Сабіна);
- Медичний інструментарій (*Cooper's scissors* — ножиці Купера);
- Тести по визначенню захворювань (*Dick test* — тест Діка).

Епоніми було також розділені за способом утворення:

- Іменник + of + власна (*ampulla of Vater* < *Abraham Vater*; *pouch of Douglas* < *James Douglas*);
- Ім'я власне, що трансформується в прікметник (*Gasserian ganglion* < *Johann Gasser*; *Haversian canal* < *Clopton Havers*);
- Ім'я власне + 's + іменник [7: 43—44].

Нові форми створюються в англомовній медичній термінології також шляхом **абревіації** (*ENT* < *ear, nose, throat*; *GYN* < *gynaecology*; *IM* < *intramuscular*; *HTN* < *hypertension*) і акронімією (*possum* < *patient-operated sensing/selector mechanism*; *vipoma* < *vasoactive intestinal polypeptide*). В якості компонентів термінотворення в англійській медичній лексиці використовуються також і символи (*B cells*, *vitamin K*).

За структурою скорочення традиційно поділяються на:

- літерні: *P* (*page*);
- словові: *magtape* (*magnetic tape*);
- усічені слова: *app* (*apparatus*), *aut* (*automatic*), *man* (*man*);
- літера (склад) + слово: *H-chain* (*heavy chain*);
- літери та склади (склади і літери): *Abs E* (*absolute error*);
- літерно-цифрові: *IgA1* (*Immunoglobulin A*) [6: 115].

Отже, дослідження медичної термінології показало, що запозичені терміни набули поширення в медичній терміносистемі і становлять одну з особливостей наукового стилю української мови. Однак у професійному мовленні слід надавати перевагу запозиченню (adaptation — адаптація (проф.)). Такі стилістичні ремарки цілком доречні, враховуючи те, що запозичений термін характеризує професійну мову лікарів, а еквівалент рідної мови — це загальновживане слово, наприклад у медичній документації лікар пише *visus*, а хворому говорить про “гостроту зору”, у своєму колі лікарі вживають терміни *офтальмотонус*, а хворому це називають “*вимірюванням внутрішньочного тиску*”.

Для правильного перекладу медичного терміна важливо знати його словотворчу і морфологічну структуру. В ході дослідження була представлена **класифікація медичної термінології за структурою**:

- 1) Прості терміни, що складаються з одного слова: (*ulcer* — *виразка*; *granulocytopenia* — *гранулоцитопенія*);
- 2) Складні, що складаються з двох слів, які пишуться разом або через дефіс: *immunofluorescence method* — імунофлюоресцентний метод;
- 3) Багатокомпонентні терміни, що мають у своєму складі три і більше слів: (*saccular aneurysm of aorta* — *мешиотчатая аневризма аорты*; *bone marrow suppression* — *придушення діяльності кісткового мозку*).
- 4) Терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів: (*cerebellopontodorsal tract* — *мозжечково-понтодорсальний шлях*; *fetal lethality* — *внутрішньоутробна смертність*) [8: 216].

В ході дослідження було з'ясовано, що для англомовної медичної термінології характерне застосування простих термінів, які складають 53,2 % (*cephalalgia* — *головний біль*, *hirsutism* — *гірсутизм*) та термінів-словосполучень, які становлять 40,2 % (*gastrointestinal haemorrhage* — *шлунково-кишковий крововилив*). Однак використання багатокомпонентних термінів є незначним, лише 3,5 % (*bone marrow suppression* — *придушення діяльності кісткового мозку*).

Для медичного перекладу характерна поширеність термінологічних словосполучень різних типів. Створення фразових термінів пояснюється необхідністю передачі максимальної кількості інформації в стисненому і компактному виді (*peripheral vascular disease*, *pelvic ring disruption*). Саме створення термінологічних словосполучень, на думку більшості дослідників (Самад, 1996; Авербух, 2004), є найбільш економним способом оформлення кваліфіка-

тивних відносин і не тягне за собою ускладнень мовного порядку. Будучи неоднорідними за ступенем стійкості і за ступенем семантичної зв'язності компонентів, термінологічні словосполучення поділяються на **розкладені** і **нерозкладні**. Розкладені термінологічні словосполучення, в свою чергу, поділяються на:

- вільні термінологічні словосполучення, що зберігають самостійність поняттійного змісту кожного з вхідних у словосполучення слів-термінів (*pancreatic necrosis, nerve impulse*);

- і невільні поєднання слів, у складі яких один з компонентів може і не бути терміном (*entry of infection, water on the brain*). Подібні утворення не володіють внутрішньою формою та як термін сприймаються тільки в складі словосполучення.

Нерозкладні терміни зазвичай є фразеологізмами (*blue bag — mastitis; owl's eye Cell — цитомегаловірусне ураження клітини*) і не використовуються в інструкціях медичних препаратів як і медичні метафори (*Chinese restaurant syndrome, keyhole surgery, silver fork fracture, housemaid's knee, Swiss cheese appearance*).

В англійській медичній термінології виявлено також антонімічні відношення, які на словотвірному рівні досягаються опозицією афіксів *ad- ↔ ab-, hyper- ↔ hypo-, extra- ↔ intra-, syn-↔ poly-, under- ↔ over-*. На лексичному рівні найчастішими опозиціями є терміносполучення, які містять *upper ↔ lower, short ↔ long, primary ↔ secondary, proximal ↔ distal, anterior ↔ posterior* etc. [9: 25].

Окремі медичні терміни перекладаються українською мовою, як наприклад, *subacutus-підгострий*, але частіше вони транслітеруються: *syndromum-синдром*. Переклад медичної термінології передбачає знання достатньо великого обсягу греко-латинських терміноелементів та способів утворення складних термінів. При утворенні медичних термінів застосовується: суфіксальний спосіб (*туота — міома, добро-якісна пухлина з м'язової тканини; lateralіs — латеральний, боковий*); префіксальний і префіксально-суфіксальний (*dystonia — дистонія, порушення тонусу; sublingualis — сублінгвальний, під'язиковий*); а також спосіб складання основ (*odontalgia — зубний біль*). Тенденція до семантичної спеціалізації афіксів у медичній термінології значно полегшує розуміння термінів спеціалістами. Серед словотвірних моделей англійських медичних термінів традиційне місце відведено композиції.

Специфічною особливістю медичної термінології є переважна однозначність їх лексичного складу, абстрактність, моносемічність, відсутність експресії та емоційного забарвлення, стилістична нейтраль-

ність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями і сувора логічність. Терміни латинського і грецького походження тяжіють до моносемії, а питомі англійські терміни — до полісемії. В англомовній медичній термінології зафіксовано наявність внутрішньосистемних термінів-синонімів (дублетів). Їх поява викликало наявністю різних джерел формування терміноодиниць та можливістю структурного варіювання плану вираження медичного терміна (одночасне співіснування однослівного терміна, терміносполучення, у тому числі епонімного терміна, а також повної й короткої форми терміноодиниці).

Труднощі перекладу медичної термінології викликають синоніми, омоніми, варіативні відповідники у перекладі, терміни з компонентом-епонімом, абревіатури та скорочення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Учбовий посібник. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 303 с.
2. Казакова М. В. Практические основы перевода. — Санкт-Петербург, 2005. — 271 с.
3. Sager J. C. Term Formation // Wright S. E., Budin G. Handbook of Terminology Management. — Amsterdam: J. Benjamins, 1997. — Vol. 1. — P. 25–41.
4. Васина В. М. Акцентное оформление терминологических словосочетаний в английском медицинском дискурсе : Автoref. дис. ... канд. филол. наук. — Иваново, 2004.
5. Аполова М. А. Specific English//грамматические трудности перевода. — М.: Международные отношения, 2001. — 134 с.
6. Борисова Л. И. Лексические трудности перевода научно-технической литературы с английского языка на русский. — М.: ВЦП, 2001. — 135 с.
7. Зубова Л. Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений // Вестн. ВГУ. Сер. Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2005. — № 2. — С. 113–116.
8. Тимченко І. І., Головченко Г. Т., Дерев'янко І. В., Остапенко Г. І. Теорія і практика перекладу. — Харків, 2006. — 284 с.
9. Базарова В. І., Жук Л. Г., Світлична Є. І. Клінічна термінологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. — Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2006. — 168 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.13

КОНЦЕПТ “CHARMER”/“ЧАРІВНА ЛЮДИНА” В АНГЛІЙСЬКОЙ І УКРАИНСЬКОЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Стаття посвящена исследованию понятийных и образных особенностей концепта CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА в английской и украинской лингвокультурах, его семантики и способов вербализации на основе словарных дефиниций, а также анализа сходств и различий когнитивных признаков данного концепта в двух лингвокультурах.

Ключевые слова: концепт CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА, вербализация, понятийный, образный, когнитивный, лингвокультура.

Статтю присвячено дослідженню понятійних та образних особливостей концепту CHARMER/ЧАРІВНА ЛЮДИНА в англійській та українській лінгвокультурах, його семантики та засобів вербалізації у формі словникових дефініцій, а також аналізу спільних та відмінних когнітивних ознак цього концепту у двох лінгвокультурах.

Ключові слова: концепт ЧАРІВНА ЛЮДИНА, вербалізація, понятійний, образний, когнітивний, лінгвокультура.

The article focuses on the study of the notional and figurative specifics of the CHARMER concept in the English and Ukrainian linguistic cultures, its semantics and means of verbalization based on dictionary definitions, as well as common and distinctive cognitive attributes of the CHARMER concept in both linguistic cultures.

Key words: CHARMER concept, verbalization, notional, figurative, cognitive, linguistic culture.

Целью настоящей статьи является исследование субконцепта “CHARMER”/“ЧАРІВНА ЛЮДИНА” в составе англоязычного концепта CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в английской и украинской лингвокультурах и определение его общих и различительных черт. В настоящей статье решаются следующие актуальные **задачи**: 1) исследуются понятийные, ценностные и образные составляющие модально-оценочного концепта ОБЯНИЕ в разных

лингвокультурах; 2) изучаются семантика и способы вербализации концепта “CHARMER”/”ЧАРИВНА ЛЮДИНА” в английском и украинском языках на основе словарных дефиниций, 3) анализируются сходства и различия в способах вербализации субконцепта “CHARMER”/”ЧАРИВНА ЛЮДИНА” в двух лингвокультурах.

Лингвокультурные концепты являются концентрированным выражением культуры этноса и основными единицами языкового сознания, имеющие языковое выражение и характеризующиеся как определенной общностью, так и спецификой. Исследование лингвокультурных концептов направлено на выявление специфики языкового освоения действительности [1, 121]. Среди ментальных образований, с помощью которых человек фиксирует в памяти свой опыт, выделяются особые концепты категориального характера, которые, в свою очередь, делятся на параметрические (ПРОСТРАНСТВО, ВРЕМЯ, ОПРЕДЕЛЕННОСТЬ), экзистенциальные (СВОБОДА, СЧАСТЬЕ, ЛЮБОВЬ), модально-оценочные (ВЕРОЯТНОСТЬ, ПОДЛИННОСТЬ, ПРОСТОТА) [2, 95]. Концепт ОБАЯНИЕ является модально-оценочным категориальным концептом, который, в отличие от концепта *красота*, понятийными составляющими которого является эстетическая оценка и идеал [3], по-разному толкуется в различных культурах и ассоциируется, прежде всего, с яркой (не обязательно красивой) внешностью человека, индивидуальным стилем поведения, приятной манерой общения, эмоциональным состоянием воодушевления, которое выражается в определенных характеристиках голоса и жестах [4].

В различных культурах ценностные характеристики обаяния связаны чаще всего с понятием *привлекательности* (англ. *charm*, укр. *привабливість*). В феномене привлекательности непременно присутствуют гендерный (мужчины чаще называют привлекательными женщин, а женщины — мужчин), а также этноспецифический компоненты (напр., “славянская красота”, “английское благородство”, “испанская страсть” и др.). Привлекательный человек вызывает к себе необъяснимое притяжение, которое связывается, например, в обыденном языке с понятиями *флюиды* или *флюидность*. Такое восприятие человека возникает, если он вызывает у собеседника симпатию, чувство духовной близости, при этом чувствуется готовность к открытым и искренним отношениям [5]. Также в обыденном языке обаяние часто ассоциируется с понятием *aura* (др.-греч. αύρα — *дуновение ветерка, поток*), которая распространяется как тонкая неви-

димая субстанция и воздействует на окружающих (например, “она (*Одри Хепберн*) распространяла вокруг себя ауру вдохновенной актрисы”, “где бы ни появлялся Кир Булычев, он распространял вокруг себя ауру доброжелательности”). Толкование обаяния также связывается с личностной харизмой, которая в обыденном представлении людей чаще всего считается врожденным свойством, связывается с труднообъяснимой притягательностью человека и присуща как публичным личностям, так и любому другому человеку вообще [6].

В русском языке для обозначения обаятельного человека любого пола используется эмоционально окрашенная лексическая единица *обаяшка*, которая рассматривается в рамках концепта *красота* и входит в ряд лексем, выражающих эстетическую разновидность оценки, например, *красивый, красота, красавица, красотка, краля, красотуля, красавец и красавец, красавчик, очаровашка* и т. д.) [7, 24–35]. Синонимичными вариантами лексемы *обаяшка* в русском языке являются *душка, очароваша, прелесть, прелестница, очаровашечка, очаровашка* [http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_synonyms]. В разговорной речи встречается также варваризм французского происхождения “шармёр”, заимствованный, когда появились аристократические балы, и затем это слово исчезло из употребления, когда в советский период были отменены и балы, и аристократия, например, “бывший парижский бульвардье из гвардейских офицеров и салонный шармёр Протопопов был склонен к актёрству и патетике” [8, 111–113].

Во французском языке для понятия “обаятельный человек” используется обозначение “*personne charmante*”, тогда как слово *charmeur* обозначает лицо любого пола “сногсшибатель /сногсшибательница, сердцеед, покоритель / покорительница сердец. В немецком языке также есть понятие *Charmeur*, взятое из французского языка, которое используется только для характеристики мужчин, оказывающих неотразимое влияние на женщин (напр., *er war ein rechter Charmeur: viele der anwesenden jungen Damen waren seinem Charme erlegen*). В нидерландском языке также используется заимствование из французского языка *charmant* (“очаровательный, обаятельный”) наряду с нидерландскими *betoverend* (“очаровательный, обворожительный”) и *bekoerlijk* (“очаровательный, пленительный, прелестный”).

Концепт CHARM в английской лингвокультуре определяется такими понятиями, как *MAGIC POWER* (магическая сила), *INCANTATION* (чары), *ENCHANTMENT* (очарование), *ATTRACTIVENESS* (привлекательность), *APPEAL* (притягательность), *CHARISMA* (харизма).

При этом харизма за рамками религиозного и политического дискурсов обозначает неотразимую привлекательность человека (*compelling attractiveness*), способное вызвать преклонение у других (*can inspire devotion in others*) [9]. Этимология лексемы *charm* восходит к старофранцузскому *charmer*, где оно обозначало “*to enchant, to fill (someone) with desire (for something); to protect, cure, treat; to maltreat, harm*”. В старофранцузском *charmer* использовалось как в магическом, так и не в магическом значениях (ср. OFr *charmer* < late lat. *carminare* < lat. *carmen* = *carminibus solvere mentes*/заклинание, магическая формула). В английском языке используется с середины 15-го века в значении “*to win over by treating pleasingly, delight*” /”расположить к себе приятным обращением, очарованием”. Клише *charmed* (сокращенно от “*I am charme*”) используется с 1825 г. в качестве стандартного ответа на приветствие или знакомство в значении “Я очень рад! (Рад!)” [10].

Субконцепт CHARMER входит в состав англоязычного концепта CHARM и определяется как “*a person with an attractive, engaging personality, a person who habitually seeks to impress or manipulate others by exploiting an ability to charm*” [11].

Лексема *charmer* в английском языке представлена двумя семемами: 1) *charmer — a person claiming or seeming to have magical powers* (син. *magician, sorcerer*) (чародей, маг, волшебник), например, *He was a charmer, and could even read the thoughts of people* (Он был волшебником и мог даже читать мысли людей); 2) *charmer — an attractive person, one who possesses great attractiveness or powers of fascination; usually applied to a woman* (обаятельная личность, обладатель большой привлекательности или способности очаровывать), используемое обычно по отношению к женщине [12], например, 1) *Speak sweet Charmer, Will you be always true?* (Скажи, сладкая очаровательница, ты всегда будешь верной?) (1677 T. D’Urfey *Madam Fickle*); 2) *Thus the sweet charmers warbled o'er the main* (Так наперебой заливались сладкие очаровательницы.) (1725 W. Broome in Pope et al. tr. Homer *Odyssey* III.); 3) *How happy could I be with either, Were t'other dear Charmer away* (Как счастлив был бы с любой, если бы не было второй очаровательницы.) (1728 J. Gay *Beggar's Opera*); 4) *Turn, Angelina, ever dear, My charmer, turn to see Thy own, thy long-lost Edwin here* (Повернися, Ангелина, дорогая моя очаровательница, повернися и посмотри на твоего давно потерянного Эдвина.) (1765 O. Goldsmith *Hermit*); 5) *Mrs. Mountford (a veteran charmer of fifty)* (Г-жа Маунтфорд (опытная 50-летняя очаровательница.) (1852 Thackeray *Henry Esmond* II.) [13].

Синонимичный ряд лексемы *charmer* образуют существительные *allurer* (обольститель, соблазнитель), *enticer* (соблазнитель), *inveigler* (обольститель), *smoothie* (неотразимый мужчина, сердцеед), *sweet talker* (льстец), *heart-throb*, *lady-killer* (сердцеед), которые относятся к характеристикам лиц только мужского пола, например, *You always have to act like some half-assed charmer scamming like it really mattered* [14]. В свою очередь, обаятельные лица женского пола обозначаются как *a sweetie*, *a sweet girl* (душка), *pippin* (красотка), *sweetpie* (лапочка), *sweetie pie*, *lovey*, *honey*, *dearie* (милочка). Гендерно нейтральным является вариант *cutie*, (напр. *Her boyfriend's a real cutie; in her days as a chorus girl she was a real cutie*), который наиболее близок к русскому варианту “обаяшка”. Также для обозначения обаятельных детей используются варианты *a little charmer*, *little kiddie charmers*, *little angel*, например, *Bella's a little charmer — you'll never meet a more likeable child* [15].

Отдельное место в указанном ряду синонимов лексемы *charmer* в английском языке занимает ***Prince Charming*** (прекрасный принц), который определяется как “*suitor who fulfills the dreams of his beloved*” или “*a man of often specious charm toward women*” [16] и представляет собой архетипический образ, вымышленный герой сказки (“*Snow White*”, “*Sleeping Beauty*”, “*Cinderella*”), картины или фильма. Образ прекрасного принца, нередко называемого также “принцем на белом коне”, закрепился в современной культуре в качестве абстрактного, эталонного идеального мужчины, мужчины мечты, встречи с которым якобы ждёт каждая женщина, и который решит все её проблемы (напр., *She was still waiting to meet her Prince Charming; I've found my Prince Charming*: Luxembourg's bride on how she fell in love with her fiancé и др.)

Оценка человека как обаятельного в английском языке эксплицируется широким набором определений, представляющих собой синонимичные значения прилагательного *charming* с различными доминантами: 1) *captivating* — захватывающий (*Five Captivating Personalities From Across the Social Web*); 2) *enchanting* — зачаровывающий (*The power of enchanting eyes*); 3) *engaging* — вызывающий положительный интерес (*Movie stars often have an engaging aura that is hard to describe*); 4) *fascinating* — захватывающий, очень интересный (*My Brother Is A Fascinating Storyteller*) или пленительный (чаще о лицах женского пола: *Why Men Can't Resist a Fascinating Woman?*); 5) *glamorous* — привлекательный, чаще об одежде, в значении “чрезвычайно яркий” (*She looked glamorous in her formal black gown*); 6) *ravishing* — необычай-

но привлекательный, приятный, поразительный, чаще о внешности (*She is a ravishing beauty*); 7) *winsome* — в целом приятный и захватывающий, часто о женском очаровании или невинности (*To be feminine, pretty, intelligent and kind — aren't these the four most basic winsome feminine traits that count in the art of pleasing men?*); 8) *appealing* — привлекательный, притягательный (*What do ladies find most appealing: appearance, character or wealth?*), также в значении “сексуальная привлекательность”, “сексапильность” (*sex appeal*); 9) *winning* = *winsome* = *taking* — для характеристики улыбки (*winning smile, taking smile, winsome smile*), или в значении “обворожительный, склоняющий на свою сторону” для описания личности человека (*Self-confidence is actually the key to unlock a winning personality*).

Рассмотрим концепт “ЧАРИВНА ЛЮДИНА”, который в украинском языке соотносится с понятиями ЧАРИВНІСТЬ и ПРИВАЛІВІСТЬ и эксплицирован лексемами *чарівник*, *чарівливець*, *приваба* и *принада*.

В понятийном аспекте концепт “ЧАРИВНІСТЬ” или “ЧАРИВЛІВІСТЬ” в украинской лингвокультуре связывается с семантикой слова *чари*, которое обозначает *волшебство, магические средства (приворотне зілля, приворот-зілля, приворотень)* или *магические действия/ приемы (приворот)*, с помощью которых колдуны (чаклуни) способны повлиять на ход событий, людей и природу [16, 948–949]. В свою очередь, *чарівник* (син. чаклун, чародій, чародійник) это человек, который делает что-то очень легко, ловко и может очаровать (*зачарувати, причарувати*) других, то есть действовать, влиять на кого-то чарами. Когда-то колдунов называли *відунами-волхвами* или *обаятелями* (от *ббяти* — “говорить”, *обаяніє* — “заклинания у заклинателей”) [17, 633]. При этом однокоренные существительные ж. р. *чарівниця, чарівничка, чарівниченька* обозначают “ласкаві й пестливі форми усібнення дівчини, жінки переважно при звертанні” (напр. “*Дівчинко-чарівничко, сподобалось мені твоє личко.*”, П. Чубинський) [там же, 634] и связаны с понятием *чари* в значении “*зовнішня чи внутрішня приваба, що манить, викликає різні почуття*” (напр., *A в мене чари, чари готові: білее личенько і чорні брови*, А. Метлинський) [там же, 635]. Интересно, что в русском языке слово зелье использовалось по отношению к женщине для характеристики ее как соблазнительной, привлекательной, напр., *зелье-баловница, зелье-девка* [18].

Прилагательное *чарівний* связано с понятиями *волшебный, колдовской, чародейственный, чародейский* и имеет в украинском языке

следующие значения: 1) який має магічну силу, 2) надзвичайно, дуже гарний; чудовий, який захоплює неповторною красою та приваблює своєю зовнішністю або внутрішнім, духовним світом; надзвичайно вродливий. Значеніє прилагательного *чарівливий* (рус. *чарующий, обворожительный, очаровательный, обаятельный, пленительный; обольстительный*) связано с активним проявленiem и распространением обаяния на других, например: 1) який містить чарі; 2) який впливає чарами, 3) який є наслідком впливу таких чарів. Производным существительным от *чарівливий* является калька английского *Prince Charming* “*принц-чарівливець*”, которая еще не закрепилась активно в узусе, но адекватно передает образ “прекрасного принца”, “эталонного мужчины”, “мужчины-мечты”, например: “*Найкращий чоловік планети, американський танцюрист Максим Чмерковський, шукає дружину в Україні. В аеропорті Максима виглядає сценаристка проекту, яка приготувала картонку: на рожевому тлі напис англійською “принц-чарівливець”*”. Принц з'являється, без коня, зате з валізою. Чарує усмішкою та роздає компліменти” [<http://vikna.stb.ua/ua/news/2010/12/13/44281/>].

Лексическая единица *приваба* (рус. то, что манит, привлекает, приманка, соблазн, привлекательная сторона чего-н., прелест) представлена в украинском языке тремя семемами: 1) *приваба* — привабливість, краса, принадність, и обозначает “те, что притягає, робить привабливим, приємним”, 2) *приваба* — спокуса в значении “те, что захоплює, приносить задоволення”, 3) *приваба* — жінка, “якій властиві привабливість, принадність” [16]. Прилагательное *привабливий* (рус. *привлекательный; прелестный; обаятельный; заманчивый; манящий, завлекательный; притягательный; располагающий, подкупдающий*) в украинском языке представлено семемами “*гарний, миловидий*=”=“який викликає захоплення, приваблює до себе своїми якостями, властивостями, який приваблює свою зовнішністю”, “*приємний*=”=“який приносить задоволення, насолоду” и “*притягає до себе*=”=“який манить”, которые в первую очередь связаны с внешностью человека и его положительными внутренними качествами. Также лексема *привабливий* представлена семемой “*заманливий*” або “*захопливий*” = “який викликає інтерес, відкриває цікаві можливості”, что скорее обозначает преимущественные возможности какой-то ситуации, области деятельности, перспективы и др. [16].

В свою очередь, лексема *принада* (рус. *приманка, привада, соблазн, прелест*) презентируется в украинском языке шестью семемами: 1) *принада* — те, чим принаджують рибу, птаха, звіра і т. ін.,

або пожива, отруєна, яку застосовують для боротьби з гризунами, комахами в сільському господарстві; 2) *принада* — хто-небудь або що-небудь, що використовується як засіб для принаджування кудись, або як засіб відвертання уваги від чогось; 3) *принада* — те, що вабить; спокуса, або привабливі риси зовнішності; 4) *принада* — притягальна сила чого-небудь; 5) *принада* — краса, привабливість; 6) *принада* — перевага, позитивна якість, властивість, якою відзначається що-небудь [16].

Таким образом, дифференциальными признаками концепта “CHARMER” в английском языке выступают MAGIC POWER, CHARMINGNESS, ATTRACTIVENESS, APPEAL, в украинском языке — ЧАРІВНИЦТВО, ПРИВАБЛИВІСТЬ, ПРИНАДЛІВІСТЬ. Интегральным признаком концептов “CHARMER” в английской и “ЧАРІВНА ЛЮДИНА” в украинской лингвокультурах является CHARMINGNESS/ЧАРІВНИЦТВО с общим семантическим компонентом *charm/чары*, который связан со свойствами человека привлекать, очаровывать, притягивать, восхищать, своими внутренними (интерес к собеседнику, внутренняя убежденность, содержательность, чувство юмора) или внешними (голос, улыбка, внешность) качествами. Делаем также общий вывод о том, что в ряде европейских языков (английском, немецком, итальянском, нидерландском и др.) на формирование концепта “обаятельный человек” огромное влияние оказал европейский опыт куртуазного ухаживания и куртуазный французский язык, что проявляется во взаимосвязи номинаций указанного концепта в этих языках с французским понятием CHARME/ОЧАРОВАНИЕ. К перспективам дальнейшего исследования относится выявление ассоциативных признаков концепта “CHARMER”/“ЧАРІВНА ЛЮДИНА” в индивидуальном сознании современных носителей английской и украинской лингвокультур с помощью написания коротких эссе на заданную тему, а также анализ языковых и пааязыковых особенностей обаятельной языковой личности в кино и медиадискурсе с учетом этноспецифических, культурных и гендерных различий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла. — М.: Гнозис, 2010. — 351 с.
2. Карасик В. И. Языковые ключи. — М.: Гнозис, 2009. — 406 с.
3. Мещерякова Ю. В. Концепт “красота” в английской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. — Волгоград, 2004. — 232 с.

4. Koppetsch C. Krieger und Status: zur Soziologie der Attraktivität. — Kontanz : UVK, Univ. — Verl. Konstanz, 2000. — 295 S.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропрінт, 2009. — 464 с.
6. Петлюченко Н. В. Концепт ХАРИЗМА в німецькій і українській лінгвокультурах / Н. В. Петлюченко // Записки з романо-германської філології : збірник наукових праць факультету роман.-герм. філол. ОНУ. — Одеса, 2012. — Вип. 29. — С. 121–129.
7. Балалыкина Э. А. Представление о красоте в русском языковом сознании // Язык и этнос: Материалы Первой выездной академической школы для молодых лингвистов — преподавателей вузов РФ (30 нояб. — 2 дек. 2001 г.). — Казань : Школа, 2002. — С.24–35.
8. Сидоров А. А. Из записок московского цензора (1909–1917) // Голос минувшего. 1918. — № 1/3. — С. 111–113.
9. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. — Oxford : University Press, 1971. — Vol.1 : A-O. — 2048 p.; Vol. 2 : P-Z. — 4116 p.
10. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.etymonline.com/index.php>
11. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. — Oxford : University Press, 1971. — Vol.1 : A-O. — 2048 p.; Vol. 2 : P-Z. — 4116 p.
12. Collins English Dictionary [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.collins-dictionary.com/dictionary/english>
13. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. — Oxford : University Press, 1971. — Vol.1 : A-O. — 2048 p.; Vol. 2 : P-Z. — 4116 p.
14. Новий англо-російський словник современої разговорної лексики.
15. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus [Electronic resource]. Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/>
16. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В. В. Дубчинського. — Х. : ШКОЛА, 2006. — 1008 с.
17. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Жайворонок В. В. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
18. Толковый словарь Ушакова онлайн [Electronic resource]. Mode of access: : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=19326>.

Стаття надійшла до редакції 1.03.13

ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗАЦІЇ МОВНИХ ОДИНИЦЬ В ТЕКСТИ МОЛИТВИ (на матеріалі англійської та української мов)

Стаття присвячена аналізу особливостей символізації мовних одиниць текстів молитв в дискурсі англіканського та православного богослужіння з урахуванням комунікативних ознак молитовного дискурсу. Дослідження дозволило дійти певних висновків щодо основних закономірностей номінації в досліджуваних текстах.

Ключові слова: молитва, символізація, комунікативні ознаки, номінація.

Статья посвящена анализу особенностей символизации языковых единиц текстов молитв в дискурсе англиканского и православного богослужения с учетом коммуникативных признаков молитвенного дискурса. Исследование позволило прийти к определенным выводам об основных закономерностях номинации в исследуемых текстах.

Ключевые слова: молитва, символизация, коммуникативные признаки, номинация.

The paper is devoted to the study of the language units symbolization peculiarities in the prayer texts with due account taken of the communicative factors of the prayer discourse. The research allowed to come to definite conclusions about the basic regularities of nomination in the texts under analysis.

Key words: prayer, symbolization, communicative factors, nomination.

Відбір та функціонування різних мовних засобів в молитві визначаються функціонально-комунікативними особливостями цього різновиду духовної мови. При виявленні комунікативних ознак молитвослів'я слід спиратися на класифікації, котрі пропонуються сучасними вченими для опису усного мовлення взагалі [1] та усного публічного мовлення зокрема [2; 3].

В рамках цієї роботи дається стислий огляд комунікативних ознак, що дозволяють розкрити як власно лінгвістичну структуру молитви,

так і умови комунікації, в яких вона функціонує, а саме: вид мовлення, вид комунікації, типи співвідношень “той що говорить — той що слухає”, ступінь підготовленості мовлення.

Метою статті є проаналізувати особливості символізації мовних одиниць молитовного тексту в дискурсі богослужіння з урахуванням комунікативних ознак молитовного дискурсу.

Символічне значення слова прямо співвідноситься з поняттям екстравінгвістичного контексту, який “охоплює як словесну культуру народу, так і понятійну культуру, тобто різноманітні знання, відомі мовцям” [4: 18]. Якщо спеціальне значення слова фіксується в словниковій дефініції, то символічне значення, як правило, не має кодифікації, інформацію про нього можна отримати лише спираючись на фонові знання, на перекази, “які містять у собі церковну істину, наскільки вона розкрита і викладена як керівництво для життя церкви” [5: 89]. В. Я. Шабес визначає “фонові знання” як “фрагмент когнітивного компоненту, що безпосередньо взаємодіє з певною комунікативною одиницею в мовнорозумовій діяльності, але фактично не виражений вербально” [6: 3]. Лише в одиничних випадках символічне значення входить в дефініцію слова, наприклад: *причащення* “вино з розчиненими в ньому шматочками просвіри, що символізує Тіло і Дух Рятівника”; *endyte* “the second EO altar-cloth, representing Christ’s robe of glory”.

Об’єкти символічного значення номінантів обрядового богослужіння формують символізовані сфери (сфери релігійних уявлень): 1) предмети і події, пов’язані з життям, діяльністю і смертю Ісуса Христа, відомості про яких містяться в текстах Євангелія; 2) неіснуючі в природі фантастичні конструкти, що виникли на основі метафізичних уявлень, наприклад: Святий Дух, Слава, Божа благодать, духовний меч; 3) абстрактні поняття, значимі для релігійного світогляду, наприклад: очищення, зцілення, порятунок.

Звертання до лексики із символічним значенням з позиції теорії номінації припускає необхідність визначення таких важливих вихідних понять, як “слово-символ”, “symbolічне значення” і деяких інших, які вважаються дискусійними питаннями лінгвістичної теорії. У зв’язку з цим здається доцільним розглянути більш розповсюджені погляди на ці категорії в спеціальній літературі. Таке попереднє висвітлення окремих питань символізації мовних одиниць є загальним гносеологічним тлом для обґрунтування досліджуваної проблеми.

Поняття символу стало міждисциплінарним і знаходиться на перетині багатьох наук, таких як лінгвістика, логіка, семіотика, етнологія,

філософія, культурологія. Термін “символ” виявляється вкрай полі-семантичним і визначається по-різному в різних науках. У лінгвістиці не існує єдиної точки зору відносно поняття “символ”. Проблему символу, як особливого об’єкту лінгвістичної семантики, вивчають багато дослідників. Розглядаючи проблему символу на конкретному мовному матеріалі, вони доходять висновку, що символи — це слова або словосполучення, які викликають у свідомості носіїв мови сталі узуально закріплени образні асоціації. У структурі символу як мовного знака виділяють означуване і означальне (символізуюче і символічне). Символічне значення мовного знака ніби “прирошувється” до основного значення слова і “становить собою своєрідний тип непрямого значення слова, який мотивається деякої екстралінгвістичною функцією позначуваного денотата” [7: 14]. Мовознавці виділяють символи — умовні знаки й символи, побудовані за метафоричною формулою. Умовно кажучи, розрізняють символи лінгвістично мотивовані і лінгвістично невмотивовані, тобто позначення, у яких більш чітко відбувається або суто умовний характер символічного значення, або власне символічна орієнтація.

У межах “знакової” концепції символу міцно утвердилася думка про абсолютну умовність символізації значення, тобто коли зв’язок між символічним і символізованим опосередковується соціальною екстралінгвістичною функцією денотата і не мотивається факторами лінгвістичного порядку. Н. Б. Мечковська, зазначаючи на умовний знаковий характер символу, підкреслює тип відповідності між символічним і символізованим: “Під мовним символом нами буде розумітися мовний знак, у якому найменування конкретного предмета (тобто вихідний план символу) виступає у ролі означального для абстрактного значення (властивості, якості, дії, відносини, явища)” [7: 84].

А. Ф. Лосєв, у роботах якого проблема символу знайшла найбільш повне відбиття, вважає, що “для символу необхідна така ідея, яка б не мала нічого спільногого з безпосереднім змістом самого символу”, “зазначала на щось зовсім інше” [8: 196]. На думку Ю. М. Лотмана, умовні символи, для розшифрування яких потрібне знання коду, мають велику культурну ємність, і насиченість ними дозволяє судити про символізуючу або десимволізуючу орієнтацію культури в цілому [9: 285].

У символі — умовному знаку думка завжди рухається від значення до образа (від символізуючого до символічного). “Інтерпретант”

дає можливість автономно сприймати мовні співвідносні одиниці за рахунок побудови між ними асоціативних ліній. Асоціативні лінії у схемі “символізуюче — інтерпретант — символічне” будуться по метафоричному або метонімічному способам перенесення значення.

Вищевикладена концепція символу відноситься до його “вузько-го” розуміння. У рамках іншої концепції лінгвістичний підхід до теорії символічного значення розглядає ще один його аспект — зв’язок з теорією тропів, зворотів, які засновані на вживанні слова (або комбінації слів) у переносному значенні й використовуються для посилення образотворчості і виразності мовлення. Символ, що моделює релігійний образ і побудований за метафоричною формулою, принципово відмінний від метафори. Метафора, як відомо, не здобуває семіотичної функції, тобто не може стати означаючим деякого змісту, символ же, навпаки, здобуває семіотичну функцію, його можна не тільки виразити словами, але й зобразити. Думка тут рухається від образа до значення.

Номінанти обрядового богослужіння не отримують однозначного, систематичного способу вираження символічного значення (воно може бути як експлікованим, так і виведеним в область імплікації). Виходячи з положення, що спочатку сакральну сутність здобуває предмет, а лише потім дія, яка з ним проводиться, проаналізуємо символічний аспект значення досліджуваних номінативних одиниць у два етапи: спочатку розглянемо механізм закріплення символічного значення за номінантами богослужіння, що позначають предметні елементи обряду, а потім — за мовними знаками, що позначають акціональні елементи обряду.

Дослідження мовних одиниць, що позначають предметні елементи обряду, показало, що в більшості лексем зв’язок між символізуючим і символічним не мотивується факторами лінгвістичного порядку. Символізація мовної одиниці, тобто паралельне сприйняття дійсності відразу в декількох площинах, звичайно опосередковує тим або іншим сприйманням перенесення значення. Структура асоціативних зв’язків, співвіднесеність духовних понять із світом реалій може бути визначена лише з урахуванням фонових знань. Основними найпоширенішими способами символотворення є метафоричні, метонімічні і функціональні переноси. При цьому спостерігається регулярність деяких рядів метафоричних і метонімічних переносів. Наприклад, одним з характерних способів створення символічного

зміст умовних одиниць є метафоричний перенос, заснований на зоровому сприйнятті розташування предмета на тілі людини. У якості його різновидів виступають варіанти типу “розташування на голові”, “розташування на плечах”, “розташування на стегні”, “розташування в області серця”. Такий підхід до перенесення значення виявляється не ізольованим у межах однієї лексеми, а вписується в більш широкий системний контекст понятійно зв'язаних одиниць.

Наприклад, *омофор* (елемент вбрання, який знаходиться на плечах священнослужителя) таємниче позначає “людське ество”. Зв'язок між символізуючим і символічним лінгвістично не мотивується. Синтезування понять “омофор” — “людське ество” базується на системі образного сприйняття абстрактних християнських ідей. Аналізуючи сферу образів християнських уявлень, з'ясовуємо, що поняття “людське ество” з'являється в образі “вівці, яку Ісус, згідно з Євангеліями, брав на плечі Свої й відніс у будинок Отця Небесного” [10: 48]. Тому омофори в стародавності робилися з тонкої білої вовняної матерії. Образ заблукалої, беззахисної вівці дуже тонко символізує занурене в гріх, уразливе людство. У свою чергу, омофор, використовуваний на богослужінні, зримо нагадує вівцю, узяту Ісусом на плечі. Асоціативний зв'язок двох різнопідвидів денотатів ґрунтуються на зоровому сприйнятті розташування предмета на тілі людини.

Іншим характерним прийомом формування символічного значення виявляється функціональний перенос. Так, символічне переосмислення значень слів *вода/water* — у значення “засіб для очищення від гріха” і *елей/oil* — у значення “засіб для зцілення від гріха” базується на функціональних характеристиках денотатів слів. Вода очищає від бруду, елей зцілює від хвороби (переказ про цілющі властивості елею висходить до старозавітного сказання про те, що Господь Бог дарував владу “наступати на всю силу вражу” деяким травам, кореням, листам, квітам та ін. (Товит 6,5) [11: 101]). А “гріх” у системі образних християнських уявлень асоціюється з мороком, брудом, хворобами, стражданнями.

Інтеграція образів у контексті православного віросповідання створює цілісну картину протиставлення двох світів: божественного (чистого, світлого) і земного (брудного, порочного, хвортого). Негативні асоціації, пов'язані з поняттям “гріх”, закріплюються у зіставлюваних мовах у сталих фразеосполученнях: *позбутися гріха, очиститися від гріха, від гріха подалі, із гріхом навпіл, відпустити гріх,*

упасти в гріх, винищити гріх; в англійській мові — *to purify from sin, to cleanse from sin, to erase from sin, to heal the sin, to repair the sin, to turn from sin.*

Семантична модифікація слів *вода/water* і *єлей/oil* здійснюється опосередковано, через уподібнення різнопланових понять (гріх — бруд; гріх — хвороба): як бруд з тіла можна змити водою, так і гріх можна змити з душі; як тіло людини зціляється єлеем, так і душа може бути їм зцілена. Із символічним прирощуванням змісту у іменах *вода/water* і *єлей/oil* зустрічаємося вже на сторінках Старого Завіту:

“Is anyone among you sick? Let him call the elders of the Church, and let them pray over him with oil in the name of the Lord” (James V, 14) [11: 26].

Безліч висловів у Старому Завіті приписують воді очисну дію не тільки тілесну: при обмиваннях з молитвою відбувається звільнення від морального опоганення, наприклад:

“Wash yourselves, make yourselves clean; put away the evil of your doings from before My eyes” (Is. 1,16) [11: 29].

В окремих випадках символічне значення виводиться в область експлікації, мотивом символічного змісту служить формальна оболонка слова, наприклад, одне із символічних значень *престолу* — престол Божий, *Чаша* символізує ту Чашу, яку Спаситель запропонував апостолам на Святій трапезі та ін.

Аналізуючи закономірності використання досліджуваних номінативних одиниць у текстах однієї тематичної спрямованості, не можна не помітити різні способи оформлення слова — одні мовні одиниці оформляються з прописної літери, інші — з рядкової. Причини, що впливають на різне написання слова, мають екстралингвістичну основу. Дослідження показало, що мовні одиниці, які так чи інакше символізують Божественного Творця, завжди оформляються із прописної літери (*Агнець, Хліб, Євангеліє, Дарунки, Чаша; Host, Bread, Gospel, Cup, Gifts*), що може розглядатися як один із способів експлікації символічного значення.

Специфічною рисою номінанта богослужіння є символічна поліденотативність, тобто коли одне слово має кілька символічних значень, наприклад: *Хліб* символізує: 1) Хліб, який Ісус переломив на Таємній Вечері; 2) Божественного Творця; митра символічно позначає: 1) вінок Спасителя; 2) духовне панування. Правильне тлумачення символічного значення слова повинне спиратися на глибоке дослідження області використання мовних засобів вивчення всієї системи літургічного символізму.

Кропити Святою водою, помазувати єлеем, курити ладаном, причащатися Святих Дарунків, облачатися в сакос, цілувати Чашу / to sprinkle with the Holy water, to anoint with the Holy oil, to kiss the Chalice, to burn the incense, to put on the mitra, to communicate with the Holy Gifts — на перший погляд цей список дієслівних конструкцій виглядає різномірним набором досить автономних і слабко зв'язаних між собою елементів. Однак при більш уважному огляді наявного матеріалу можна припустити їхнє певне угруповання відповідно до їх глибинного змісту.

Наведені вище складені конструкції номінують обрядові дії “умоглядного” типу. Їхнє основне призначення — ставити людей у зв'язок з Божеством за допомогою освячених предметів (саме слово *релігія* походить від латинського *зв'язувати*). Входження в реальний або уявний контакт із освяченими предметами дозволяє людині з'єднатися з Богом. Складність релігійного поняття припускає його множинну інтерпретацію в обряді. “Освячення”, як значеннява інваріантна домінанта, пов'язана з окремими поняттями, вираженими в обряді символами різного характеру. Це може бути вплив освяченого предмета або речовини на органи дотику (*цилування, помазання, кроплення, одягання*), смаку (*причащення*), нюху (*kadіння*). Тип зв'язку між порівнюваними денотатами — “конкретний акціональний денотат — абстрактний денотат”. Як символ, складене найменування втрачає номінативну спрямованість і перетворюється на характеристику явища, здобуваючи при цьому іншу значимість — другий семантичний план, який визначається не системою мови, а зовнішньою системою.

Інша, найбільш численна група словосполучень позначає обряди “образотворчого” або “іконічного” типу, тобто обряди, які наочно представляють під час богослужіння події Євангельської оповіді.

Усі компоненти досліджуваних словосполучень в українській і англійській мовах експліцитно представлені в тексті Євангелія від Матфея:

“And as they were eating, Jesus took bread, blessed and broke it, and gave it to the disciples and said “Take it, eat; this is My Body” (Matt. 26: 26) [11: 167].

У цьому випадку символічне значення дієслівних словосполучень *переломлювати Хліб*/to break the Bread складається із суми прямих значень складових їхніх компонентів.

Про формально-семантичний зв'язок може йти мова тоді, коли частина компонентів складеного найменування представлені в тексті Писання. Наприклад, обрядова дія “зняття покрову зі Святих Дарунків” символічно зображує зняття одягів з Ісуса перед стратою. Для

вираження цього обряду в англійській мові використовується словосполучення *to strip the Gifts*:

“... and they stripped Him and put a scarlet robe on Him” (Matt.28: 12) [11: 171].

Обрядова дія, що в англійській мові передається конструкцією *to pierce the Lamb with the lance*, символічно зображує хресні страждання Спасителя.

“But one of the soldiers *pierced* His side with a spear, and immediately blood and water came out” (19, John 34) [11: 151].

Наприклад, одним із символічних значень обрядової дії “коливання повітрям” під час співу “Символу віри” є землетрус, що відбувся в момент воскресіння Ісуса. У Євангелії від Матфея про нього йдеться в такий спосіб:

And behold, there was a great earthquake: for an angel of the Lord descended from heaven, and came, and rolled back the stone from the door” (Matth.28,2) [11: 170].

Як виняток з правила, в описуваних уривках при відбитті символічної події, у цьому випадку — природного явища, роль предикативного ядра припадає не на дієслівні одиниці, а на іменники *землетрус/earthquake*. У структурі значення цих іменників міститься конкретна характеристика дії — “коливальний рух” і його безпосередній об’єкт — “ділянки земної поверхні”: *землетрус* (підземні поштовхи і коливання окремих ділянок земної поверхні); *earthquake* (sudden, violent movements of the earth’s surface).

Для позначення обряду “коливання повітрям” в українській і англійській мовах використовуються словосполучення, дієслівні компоненти яких у своїх основних значеннях містять сему “коливальний рух”: *коливати* — “змушувати розгойдуватися від руху назад і вперед або зверху вниз”; *towave* — “(cause smth.) move to and fro, up and down”. Значення коливання, що входить у семантику дієслівних одиниць *коливати/to wave*, стає тим містком, який у свідомості носіїв англійської і української мов асоціативно зв’язує ця обрядова дія і подія Євангельської драми; при символічному переосмисленні враховується лише динаміка події.

Таким чином, попереднє висвітлення окремих питань символізації мовних одиниць в тексті молитов може слугувати гносеологічним тлом для обґрунтування досліджуваної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Михальская А. К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике. — М.: Akadēmia, 1996. — 192 с.
2. Морозова О. Н. Фактор адресата в текстах английской публичной речи и средства его языковой реализации : Автoreф. дис. ... канд. филол. наук. — М.: МГПИИ им. М. Тореза, 1988. — 24 с.
3. Голанова Е. И. Устная публичная речь. Жанр публичной речи // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. — М.: Наука, 1993. — С. 137–157.
4. Кожин М. Л. Перевод как акт языково-творческой деятельности (переводные христианские тексты в древнегерманских языках) // Изв. АН. Сер. лит. и яз. — 1997. — Т. 56, № 2. — С.10–19.
5. Булгаков Г. Теория православно-христианской пастырской проповеди (этика гомилии). — Курск, 1916. — 168 с.
6. Шабес В. Я. Соотношение когнитивного и коммуникативного компонентов в речемыслительной деятельности. Событие и текст: Автoreф. дис. ... д-ра филол. наук. — СПб., 1990. — 36 с.
7. Мечковская Н. Б. Язык и религия: Пособие для студентов гуманитарных вузов. — М.: “ФАИР”, 1998. — 352 с.
8. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Труды по языкоznанию. — М.: МГУ, 1982. — 480 с.
9. Лотман Ю. М., Успенский Б. А. Миф — имя — культура // Труды по знаковым системам. Т. IV. — Тарту, 1973. — С. 282–303.
10. Флоренский П. Храмовое действие как синтез искусств // Собрание сочинений. Т. 1. Статьи по искусству. — París, 1985. — С. 41–62.
11. Искатель Непрестанной молитвы, или Сборник изречений и примеров из книг Священного Писания и сочинений богомудрых подвижников благочестия о непрестанной молитве. — М.: Правосл. Братство иконы “Неопалимая купина”, 1991. — 222 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.13

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЇ, НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена особливостям перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображають негативні емоції, на українську мову. Аналізуються способи реалізації негативних емоцій в мовленні. За результатами дослідження робиться висновок, що провідним способом перекладу виражених фразеологічних одиниць є вживання фразеологічного аналогу.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, негативні емоції, образність, фразеологічний еквівалент, фразеологічний аналог, калькування, описовий переклад.

Статья посвящена особенностям перевода английских фразеологических единиц, отражающих негативные эмоции, на украинский. Анализируются способы реализации негативных эмоций в речи. По результатам исследования делается вывод о том, что ведущим способом перевода вышеупомянутых фразеологизмов является употребление фразеологического аналога.

Ключевые слова: фразеологические единицы, негативные эмоции, образность, фразеологический эквивалент, фразеологический аналог, калькирование, описательный перевод.

The article focuses on peculiarities of translation of English phraseological units showing negative emotions into the Ukrainian language. The ways the negative emotions are signified are taken into account. According to the results obtained it was established that the most widespread way of translation is the one by means of a phraseological analogue.

Key words: phraseological units, negative emotions, imagery, phraseological equivalent, phraseological analogue, calquing, descriptive translation.

У лексичному складі кожної мови фразеологізми займають значне місце, оскільки вони є набагато виразнішими, ніж окремі слова, мають яскраве емоційно-експресивне забарвлення, образно і точно передають думку. Крім того, фразеологія завдяки своїй експресив-

ності є ефективним засобом вираження емоційного ставлення людини до змісту висловлювання, а також й засобом вираження людських емоцій. Таким чином, переклад фразеологічних засобів певної мови дозволяє ознайомитись з історією народу — носія цієї мови, зрозуміти специфіку його світогляду. Проте цей процес являє собою певні труднощі для перекладача, оскільки поряд зі збереженням змісту фразеологізму необхідно якнайточніше передати його емоційно-експресивне забарвлення та образність.

Останнім часом у мовознавстві все більше уваги приділяється вивченню закономірностей зв'язку мови та психіки людини, тому, з лінгвістичної точки зору, певний інтерес являє собою проблема перекладу фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених проблемам перекладу фразеологізмів (серед яких можна зазначити роботи А. В. Куніна, В. Н. Комісарова, Я. І. Рецкера, В. Н. Крупнова, В. П. Жукова, В. В. Вінogradova, А. Д. Швейцера, А. І. Смірницького та інших), проблема перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції, є недостатньо вивченою, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є визначення особливостей перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції, на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували словникові статті таких лексикографічних джерел: “Англо-український фразеологічний словник” Баранцева К. Т., “Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів” Т. Берези, “Англо-руssкий фразеологический словарь” А. В. Куніна, “Російсько-український словник сталих виразів” І. О. Вирган: загальний об’єм — 310 фразеологічних одиниць (англомовні одиниці та їхні українські відповідники).

За визначенням Н. М. Шанського, фразеологічний зворот є відтворюваною в готовому вигляді мовою одиницею, постійною за своїм значенням, складом і структурою [5, с. 6]. Поєднання в змісті фразеологічних одиниць номінативних і емоційно-оцінних елементів дозволяє носіям мови використовувати фразеологізми для передачі не тільки логічного змісту думки, а й образного уявлення про щонебудь, а через останню — і для вираження емоційного ставлення до предмета думки, а також негативних емоцій [1; 3].

Фразеологічні засоби вираження емоцій можна поділити на 2 групи: експліцитний та імпліцитний. Фразеологічні одиниці, що вира-

жають негативні емоції експліцитним способом, можуть включати до свого складу негативні граматичні або лексичні компоненти (заперечення або негативні лексичні одиниці). Фразеологізми ж, які виражают негативні емоції імпліцитним способом, не мають якихось наявних структурних елементів з негативним значенням, проте воно є вираженим загальною семантикою фразеологічної одиниці [1; 6].

Існує декілька шляхів досягнення максимальної еквівалентності при перекладі фразеологізмів з англійської на українську мову:

– **підбір еквіваленту**, тобто наявного в українській мові адекватного фразеологічного звороту, що збігається з англійським за змістом і за образністю;

– **пошук аналогу**, тобто такого українського стійкого сполучення, який за значенням є еквівалентним українському, але за образною основою відрізняється від нього повністю або частково.

При відсутності в іноземній мові еквіваленту англійського стійкого сполучення доводиться звертатися до прийомів вільного перекладу, а саме:

– **калькування** — переклад лексичної одиниці оригінального фразеологізму шляхом заміщення її складових компонентів відповідними лексичними одиницями в мові перекладу;

– **експлікація або описовий переклад** — лексико-граматичне переворення лексичної одиниці вихідної мови шляхом її заміни на словосполучення, що повністю роз'яснює значення вихідної одиниці за допомогою мови перекладу;

– **антонімічний переклад** — перекладацька трансформація лексико-граматичної спрямованості, при якій відбувається заміщення лексичної одиниці вихідної мови на лексичну одиницю мови перекладу з абсолютно протилежним значенням;

– **комбінований переклад** застосовується у тих випадках, коли іншомовний аналог не повністю передає значення фразеологічного звороту або ж має інший специфічний колорит місця і часу, дається калькований переклад, а потім — описовий переклад і аналог для порівняння [3; 4; 7].

На першому етапі даного дослідження було визначено провідний спосіб вираження негативних емоцій фразеологічними одиницями. Було виявлено, що найбільш численну групу (81 %) англійських фразеологізмів, що відображують негативні емоції, складають ті, які роблять це імпліцитним способом, наприклад: “to get used to anything like an eel to skinning — звикнути як риба до сковороди”. Експліцит-

ним способом відображують негативні емоції 19 % фразеологічних одиниць, наприклад: “***nothing*** to make a song about” — “нічим похвалитися”.

Наступним етапом було проаналізовано способи перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції експліcitним способом. Серед усіх фразеологізмів із вищезазначеними конструкціями було виявлено лише один випадок (3,3 %) перекладу за допомогою повного фразеологічного еквіваленту:

“Neither fish nor flesh” — “ні риба, ні м’ясо”

Як можна бачити, цей український фразеологізм повністю збігається з англійським як за значенням, лексичною та граматичною складовою, так і за образністю.

Що стосується перекладу фразеологічних одиниць за допомогою часткового лексичного еквіваленту, цей прийом був реалізований у 13,4 % випадків, наприклад:

“Neither here nor there” — “ні в тин, ні в ворота”

В цьому прикладі можна прослідкувати розбіжність у лексичному складі (словам “here” та “there” відповідає у перекладі “тин” та “ворота”), тоді як негативна граматична структура фразеологічної одиниці та її образ зберігається.

Застосування при перекладі часткового граматичного еквіваленту було виявлено лише в 3,3 % випадків, а саме:

“No man can call again yesterday”.

“Вчорашній день не вернеш”.

Обидва прислів’я збігаються за значенням, лексичною складовою та образністю. Розбіжність полягає у граматичній структурі речень. Український варіант англійського прислів’я являє собою односкладне речення, у ньому відсутній підмет. Англійське ж прислів’я є двоскладним реченням, що пояснюється особливостями побудови англійських речень, яка вимагає наявності обох головних членів речення. По-друге, в англійському прислів’ї заперечується підмет (“no man” — *ніяка* людина), тоді як в українському варіанті заперечується присудок (“*не* вернеш”). По-третє, на відміну від англійського прислів’я, яке характеризується властивим для англійської мови прямим порядком слів, в українському варіанті на перше місце виноситься другорядний член речення — додаток.

Набагато поширенішими є випадки вживання фразеологічного аналогу (60 %) при перекладі англійських фразеологічних одиниць. Тут можна навести такі приклади:

“Not to belong for this world” — “недовго ряст топтати”

Ці фразеологічні одиниці несуть значення безнадійності; кінця, що наближується. Причому зміст виражається у фразеологічних одиницях за допомогою різних образів. Слід зазначити, що в українському варіанті зберігається експліцитний спосіб вираження негативних емоцій.

За допомогою прийому описового перекладу було перекладено 20 % англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції, наприклад:

“Not a cat’s chance” — “ніяких шансів”

Виходячи з цього прикладу, в українській мові відсутній еквівалент, що дозволив би зберегти значення та образність англійського фразеологізму.

Слід зауважити, що в даній групі не було виявлено жодного випадку вживання прийому калькування.

Наступним етапом було розглянуто особливості перекладу тих фразеологізмів, що виражають негативні емоції імпліцитним способом, а саме ті з них, що мають знижену стилістичну тональність. Вони складають найбільш численну групу в даному дослідженні (60 %).

Було виявлено, що переклад за допомогою вживання повного фразеологічного еквіваленту зустрічався у 4 % випадків, наприклад:

“To catch by the throat” — “схопити за горло”

В даному прикладі збігаються значення, лексичний та граматичний склад, а також образність фразеологічних одиниць. Однаковими в англійському та українському варіантах є й способи вираження негативних емоцій.

Говорячи про вживання часткового лексичного еквіваленту (20 %), можна навести такі приклади:

“To buy a pig in a poke” — “купити кота в мішку”

Даний випадок характеризується відсутністю будь-яких відмінностей, окрім у лексичному складі фразеологічних одиниць. Лексичні одиниці “pig” в англійському варіанті фразеологізму відповідає “кіт” в українському.

Найбільш уживаним (56 %) прийомом перекладу в даній групі є вживання фразеологічного аналогу, наприклад:

“To chew the fat” — “чесати язиця”

Як можна бачити, в українському еквіваленті зберігається знижена стилістична тональність та значення англійської фразеологічної одиниці. Але це значення передається за допомогою зовсім іншого образу.

Описовий переклад (16 %) англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції за допомогою зниженої стилістичної тональності, можна проілюструвати таким прикладом:

“An abbreviated piece of nothing” — “нікчема”

В даному випадку англійський фразеологізм також характеризується яскравим емоційно-експресивним забарвленням, але в українській мові подібний за значенням та образний фразеологізм відсутній, що змушує перекладача вдаватися до прийому описового перекладу. В даному випадку застосування прийому описового перекладу передбачає знижену стилістичну тональність української описової лексичної одиниці.

Слід також описати особливості вживання при перекладі фразеологічних одиниць прийому калькування. Цей прийом був реалізований у 4 % випадків, наприклад:

“Feeble semblance of something” — “жалюгідна подоба чогось”

В даному випадку український переклад повністю копіє англійську фразеологічну одиницю, будь-які граматичні невідповідності, зумовлені різницями у граматичній будові обох мов, відсутні.

Підсумовуючи аналіз особливостей перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції імпліцитним способом за допомогою зниженої стилістичної тональності, можна сказати: провідним способом перекладу вищезазначених фразеологічних одиниць є, як і в попередній групі, вживання фразеологічного аналогу.

Наочстанок було проаналізовано особливості перекладу англійських фразеологізмів, що виражают негативні емоції за допомогою загальної негативної семантики.

Розпочати аналіз особливостей перекладу вищезазначених фразеологічних одиниць слід розглядом випадків вживання повного фразеологічного еквіваленту (10 %). Можна навести такі приклади:

“Play with fire” — “грати з вогнем”

Ці фразеологічні одиниці є повністю еквівалентні одна одній за значенням, лексичним складом, граматичною структурою та образністю. Обидва фразеологізми мають загальну негативну семантику для позначення негативних емоцій.

Що стосується перекладу фразеологічних одиниць за допомогою часткового лексичного еквіваленту, частотність вживання такого прийому складає 20 %, наприклад:

“As the tree, so the fruit” — “яка яблунька, такі й яблука”

Розбіжність у лексичному складі українського фразеологізму ніяк не впливає на його образність, оскільки поняття “яблунька” є вужчим за значенням за “tree”, а “яблука” — вужчим за “fruit” (можна говорити про прийом конкретизації). Граматичні ж структури англійського та українського фразеологізмів повністю збігаються. Загальна негативна семантика фразеологізму також зберігається.

З усіх фразеологічних одиниць даної групи 4 % було перекладено за допомогою часткового граматичного еквіваленту, наприклад:

“Let me see, as the blind man said”.

“Сліпий сказав — побачимо”.

Вищеприведені прислів’я відображують одне й теж значення — невпевненості щодо майбутнього. Лексичний склад та образність обох варіантів також збігаються. Граматична ж структура англійського та українського прислів’їв має певні відмінності: непряма мова “сліпого” наведена на початку речення в англійському прислів’ї, тоді як в українському — наприкінці. Ці зміни не впливають на значення та образність українського фразеологізму, а це означає, що його загальна негативна семантика для позначення негативних емоцій зберігається.

Стосовно вживання при перекладі фразеологічного аналогу, цей спосіб перекладу було застосовано у 56 % випадків, наприклад:

“Bug in the butter” — “ложка дъогтю в бочці меду”

Обидва передають значення якогось суттєвого недоліку серед багатьох переваг. Обидві фразеологічні одиниці є метафоричними, їм властиве емоційно-експресивне забарвлення. Лише образи фразеологічних одиниць є різними, що дозволяє вважати їх аналогами. При цьому український фразеологізм, незважаючи на інший образ, передає негативні емоції за допомогою загальної негативної семантики, як і англійський варіант.

Під час дослідження способів перекладу фразеологізмів в даній групі було виявлено 10 % випадків перекладу англійських фразеологічних одиниць описово, наприклад:

“Hand-to-mouth existence” — “злidenne життя”

Вживання прийому описового перекладу зумовлене відсутністю фразеологічного еквіваленту або аналогу в українській мові. При цьому український варіант може виражати негативні емоції, як і англійський, за допомогою загальної негативної семантики.

Отже, провідним способом перекладу на українську мову англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції

імпліцитним способом за допомогою загальної негативної семантики, є також пошук фразеологічного аналогу.

Результати проведеного дослідження особливостей перекладу англійських фразеологічних одиниць можна представити таким чином:

Таблиця 1

Частотність вживання способів перекладу на українську мову різних типів фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції (%)

Способ перекладу фразеологічної одиниці	Експліцитний спосіб вираження негат. емоцій	Імпліцитний спосіб вираження негат. емоцій	
	ФО з негат. синтаксично-морфологічними стр-рами	ФО зі зниженою стил. тональністю	ФО з загальною негативною семантикою
Повний еквівалент	3,3	4	10
Частковий лексичний еквівалент	13,4	20	20
Частковий грамат. еквівалент	3,3	—	4
Фразеологічний аналог	60	56	56
Описовий переклад	20	16	10
Калькування	—	4	—

Проведене дослідження особливостей перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції, на українську мову дозволяє дійти наступних висновків.

Превалюючим типом є такі фразеологічні одиниці, що мають знижену стилістичну тональність для позначення негативних емоцій.

Серед фразеоглізмів, що виражають негативні емоції за допомогою негативних синтаксично-морфологічних структур, найбільш поширеним способом перекладу є вживання фразеологічного аналогу, тоді як найрідше зустрічалися випадки вживання при перекладу повного та часткового граматичного фразеологічного еквіваленту.

Стосовно фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції за допомогою зниженої стилістичної тональності, найчастіше вони були перекладені, як і в попередній групі, за допомогою фразеологічного аналогу. Повний фразеологічний еквівалент та прийом калькування є найменш поширеними способами перекладу в даній групі.

Для тих фразеоглізмів, що відображують негативні емоції за допомогою загальної негативної семантики, характерним є переклад за

допомогою фразеологічного аналогу. При цьому найменш поширеним засобом перекладу є вживання часткового граматичного еквіваленту.

З усього вищезазначеного випливає, що фразеологічний аналог є провідним способом перекладу на українську мову англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції. Найменш уживаними при перекладі досліджуваних фразеологічних одиниць є вживання часткового граматичного еквіваленту та прийому калькування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багаутдинова Г. А. Механизм создания экспрессивности фразеологических единиц, отражающих психическую деятельность человека / Г. А. Багаутдинова // Экспрессивность текста и перевод : сб. науч. тр. — Казань, 1991. — С. 12–18.
2. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / К. Т. Баранцев. — Київ : Знання, 2005. — 1056 с.
3. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1983. — 376 с.
4. Шадрин Н. Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика / Н. Л. Шадрин ; под ред. Ю. М. Скребнева. — Изд-во Саратовского ун-та, 1991. — 224 с.
5. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. — М. : Высшая школа, 1969. — 231 с.
6. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications / A. P. Cowie — Oxford : Oxford University Press, 1998. — 300 p.
7. Komissarov V. N. A Manual of Translation from English into Russian / V. N. Komissarov, A. L. Koralova. — М. : Высшая школа, 1990. — 126 с.

Стаття надійшла до редакції 5.03.13

МОВНИЙ ПАТРІОТИЗМ ЯК СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ

У статті йдеється про мовний патріотизм як важливий складник національного патріотизму. Надається пояснення щодо соціолінгвістичного та лінгвістичного аспектів у мовній політиці. Робиться наголос на вихованні у молоді мовного патріотизму як важливого складника українського національного патріотизму.

Ключові слова: етноспільнота, лінгвістичний аспект, мовний патріотизм, мова загальнотериторіального поширення, мовна політика, національний патріотизм, соціолінгвістичний аспект, світові мови.

Статья посвящена языковому патриотизму как важнейшей составляющей национального патриотизма. В статье даются пояснения социолингвистического и лингвистического аспектов языковой политики. Делается акцент на воспитание у молодого поколения языкового патриотизма как важнейшего элемента украинского национального патриотизма.

Ключевые слова: этнообщество, лингвистический аспект, языковой патриотизм, язык общетерриториального распространения, языковая политика, национальный патриотизм, социолингвистический аспект, мировые языки.

The article deals with the language patriotism as an important constituent of the national patriotism. It explains the social and linguistic aspect and the linguistic aspect in the language policy. It emphasizes the significance of developing the language patriotism as an important element of the Ukrainian national patriotism is emphasized.

Key words: ethnic society, linguistic aspect, language patriotism, generally spread language, language policy, national patriotism, social and linguistic aspect, world languages.

Мовна політика — найвагоміша частка державних реформ в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст. Після декларативного визначення української мови як державної певні здобутки у сфері її функціонування наявні та незаперечні. Це передусім домінуюче її використання у публічних галузях державного управління (іншими словами — перед

громадянами); у державній документації та законодавстві; в силових структурах, які звикли беззаперечно та негайно виконувати накази та розпорядження вищих органів влади; порівняно з радянським періодом значне використання в освіті, зокрема у вищій, та засобах масової інформації. Проте поряд з означеними сферами, де певною мірою присутній елемент вимушенності, тобто виконання вищих розпоряджень, не слід забувати й про елемент свободи вибору, коли українці не соромляться вже своєї національної мови, використовуючи її в усіх сферах. Ми тут говоримо про пересічних громадян, але існує ще одна перевага — початок своєрідного ренесансу власне українського мистецтва, коли процидаються не лише носії національної культури, а й її творці, до того ж представники нового покоління.

Державна мовна політика, як і інші соціокультурні явища, має парадоксальний вимір через своє прагнення утвердити українську мову як державну, розширюючи сфери її функціонування шляхом збільшення числа національних шкіл та розвитку культур національних меншин. Найважливішою ознакою етноспільноти, держави і національним обличчям народу є мова. Вибір державної мови залежить від демографічних, географічних, психологічних, політичних і релігійних чинників. Нація, як і будь-яка інша спільнота, не може ні сформуватися, ні існувати й діяти без спілкування її членів. А. Бурячок відзначив: "...Завдяки мові нормально функціонує її організм як політично, так і економічно, і культурно..." Рівень розвитку мови відображає рівень економічного розвитку країни. Тверда державна мовна політика — тверда держава економічно й політично.

Даній соціолінгвістичній проблемі присвячені праці вітчизняних дослідників, а саме: О. Бондаря, О. Селіванової, Л. Лазаренка, Л. Масенко, О. Тараненка, О. Ткаченка та інших.

Кожна мовна політика та її практичне впровадження має два аспекти: соціолінгвістичний і лінгвістичний. До першого належить розробка та вдосконалення законодавчих норм розв'язання питань щодо статусу мов та рівня їхнього функціонування, узгодження відносин між офіційною та іншими мовами, що співіснують у державі. Лінгвістичний аспект включає конкретні впливи на мову [1].

В Україні перехід від мови субординованої до мови державної захопив українців зненацька, вони виявилися до нього не готовими, насамперед психологічно та ідеологічно [2]. Своєрідним є соціолінгвістичне становище української мови. Поки що, хоч українська мова de jure і мала б стати мовою повного територіального поширення,

вона такою не є. Більше того, на Сході та Півдні України українська мова не є ще мовою повного етнічного поширення. Ні для кого не є таємницею, що й досі у великих містах Наддніпрянщини домінує російська мова, в південних районах Одеської області домінує болгарська мова і таке інше. Виходячи із зазначеного, слід сказати, що престижність української мови стойть досить низько в державі. Уряду слід поступово перетворювати українську мову на мову загальнотериторіального поширення і зробити її загальнодержавною [3]. І тільки тоді наш народ, високо цінуючи свою мову, коли досягне видатних успіхів у якійсь галузі людської діяльності, може розраховувати на поширення своєї мови поза межами своєї етнічної території серед фахівців відповідної галузі, бо українці живуть у багатьох країнах світу, треба тільки розбудити в них патріотизм.

“Світові мови” в історії людства належать до мов позатериторіального походження. Та не всі мови входять до складу “світових мов”. До мов позатериторіального походження належать мови народів, які свого часу створювали багатонаціональні держави. Поняття “світова мова” досить умовне. Попри всю поширеність тієї чи іншої мови у світі, “моду” на певну мову, все-таки навіть і вона далеко не скрізь однаково активно використовуються, особливо якщо брати не великі міста, а так звану глибинку і неосвічені верстви, тобто людей із прийнятим закінченням середньою, якщо не вищою освітою. Інтерес до мов вимірюється їхнім якісним значенням. Для того, щоб та чи інша мова викликала гострий і повсюдний інтерес до себе, треба, щоб країна, де вона пошиrena, досягла великих і різnobічних економічних, наукових та технічних успіхів і найбільше у спеціальних галузях, де фахівці зацікавлені у якомога швидшому сприйнятті позитивного досвіду й нових відкриттів. Тому виникає гостра потреба й бажання у якнайшвидшому опануванні мови.

Так, протягом часу з XVII–XVIII до ХХ ст. на очах усього людства відбувалося змагання чотирьох мов. Це змагання далеко ще не закінчено, але на підході можуть бути й інші мови.

У XVII–XVIII ст. набула часом неподільного панування французька мова, яку тоді називали “третьюю класичною мовою” після грецької і латинської. Тріумфі французької мови сприяв не тільки блискучий французький двір з його модами, елегантністю й уподобаннями, які намагалося наслідувати кожне велике місто Європи, а й розквіт французької освіченості: успіхи в науці (А. Лавуазье, Ж. Кюв'є та інші), літературі (М. Вольтер, Д. Дідро, А. Стендаль, О. де Бальзак та інші).

зак, Г. де Мопассан та інші), нарешті й визначні, хоч і криваві, події Французької революції, що дали великий поштовх європейській політичній думці. Але вже рубіж XIX ст. був пов'язаний з початком поступового занепаду Франції.

На перший план почали висуватися замість Франції Німеччина й німецькомовна Австрія. Цей народ “мислителів і поетів” [3] уславив себе геніальною музикою (Й. Бах, В. Моцарт, Л. Ван Бетховен, Ф. Шуберт та інші), нечувано близкучий розквіт філософії (І. Кант, Й. Фіхте, В. Міллер, К. Маркс, Ф. Енгельс, Ф. Ніцше та інші). Як би не оцінювати дії Гітлера, не можна заперечити, що німецька філософія давала і дає величезну важливу поживу людському розумові, та її вплив на формування європейської культури в цілому був величезний. Розквіт німецької мови припадає на кінець XIX — початок ХХ ст. Поразки Німеччини у Другій світовій війні змінили ситуацію, після короткачасних жорстоких тріумфів Німеччина зазнала страшного краху. Це був крах і німецької мови.

Здавна важливе значення у європейській і світовій культурі почала здобувати собі англійська мова, усталена низкою великих письменників (У. Шекспір, Д. Свіфт, Д. Байрон, Б. Шоу та інші), винахідників і вчених (Д. Ватт, Ч. Дарвін, А. Смітт та інші). Насамперед цьому сприяв економічний і технічний розвиток Англії. Після Другої світової війни, коли Британська колоніальна імперія розпалася і значення Англії зменшилося, на перший план почали висуватися США. Саме тверде протистояння США разом із західним світом врятувало людство від жахів Третьої світової війни, їхня заслуга безперечна, і це разом з великими успіхами в галузі економіки, науки й техніки принесли заслужену повагу й престиж англійській мові.

На цім тлі короткачасним виявився успіх російської мови, єдиної слов'янської мови, що була дуже близька до включення її до числа “світових мов”. Роль російської культури датується XIX — початком ХХ ст.: найвидатніші російські вчені (І. Сєчєнов, Д. Менделєєв, М. Пирогов, І. Павлов), письменники (О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, І. Тургенев, Л. Толстой та інші), композитори (М. Глінка, М. Мусоргський, П. Чайковський), художники (І. Крамський, І. Рєпін, В. Сєров, І. Левітан). Європа цілком слушно була в захопленні від цієї могутньої сили й оригінальності культури. Соціалізм і комунізм ставали для багатьох модою. А коли після афганської авантюри почався розпад останньої у світі європейської (євразійської) імперії, став швидко тъмяніти й ореол російської мови. Так само, як і фран-

цузька та німецька, вона не здобула собі прихильників брязканням зброї.

Зате наприкінці ХХ ст. значно обнадійливіше виглядають успіхи країн Азії — Японії, Китаю, Туреччини, арабських країн, Ізраїлю, Індії. Усі вони тепер у динамічному, хоч і не завжди ясному у своїх наслідках, русі. Поки що важко сказати, яка з цих країн наближається до того, щоб її мова набула того самого значення, що його мали в минулому, але не мають тепер деякі європейські мови. Не виключно також, що в майбутньому знов набудуть більшого значення романські мови.

Якщо цінність національної культури невисока, спадає й цінність мови. Звичайно, якщо мовою твориться велика культура, якщо на сторожі, захищаючи її, стоїть сильна держава, то мовою цієї держави захочуть користуватися не тільки її носії, а й люди інших держав і національностей. Така проблема мусить розв'язуватися комплексно [4].

Отже, українська мова стане захищеною її носіями через виховання у молоді мовного патріотизму як важливого складника українського національного виховного ідеалу та формування національного патріотизму, а від нього — до прориву крізь позадержавний менталітет — до державного менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазаренко Л. // Українська мова. 2002. № 4. С. 7–8
2. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. К.: Рідна мова. 1999. 450 с.
3. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. К.: Спалах. 2004. 272 с.
4. Бондар О. І. Як парость виноградної лози // Думська площа. 2000. № 47.
5. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України. Харків: ХНУ ім. Каразіна. 2004. 275 с.
6. Масенко Л. Т. Мова і політика. К.: Соняшник, 1999. 100 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.13

ТИПОЛОГИЧЕСКИ ОБЩИЕ ПРОЦЕССЫ АДАПТАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАЙМСТВОВАНИЙ В ТУРЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Исследование функционально-прагматических и адаптационных признаков лексических заимствований в современном турецком и русском языках позволило сделать вывод о типологически сходном характере данных процессов в двух сопоставляемых языках и отметить интенсивность их протекания в настоящий период развития общественно-экономических отношений в мировом сообществе. В этой связи систематизация, унификация и стандартизация заимствованной лексики приобретают особую значимость для функционирования литературной нормы исследуемых языков.

Ключевые слова: языковая типология, лексические заимствования, турецкий и русский языки, систематизация, унификация и стандартизация заимствований.

Дослідження функціонально-прагматичних і адаптаційних ознак лексичних запозичень в сучасній турецькій і російській мовах дозволило зробити висновок про типологічно схожий характер даних процесів у двох мовах, що зіставляються, і відзначити інтенсивність їх протікання в даний період розвитку суспільно-економічних відносин в світовій спільноті. В зв'язку з цим систематизація, уніфікація і стандартизація запозиченої лексики набувають особливої значущості для функціонування літературної норми мов, що досліджуються.

Ключові слова: мовна типологія, лексичні запозичення, турецька і російська мови, систематизація, уніфікація і стандартизація запозичень.

Research of functional, pragmatic and adaptation signs of lexical borrowings in modern Turkish and Russian allowed to come to the conclusion that these processes in the two languages under analysis have a typologically similar character and illustrate the intensity of their development in today's world community social and economic relations. In this connection the borrowings' systematization, standardization and adaptation are of a special importance for a normative vocabulary of the languages under investigation.

Key words: linguistic typology, lexical borrowings, the Turkish and Russian language, systematization, standardization and adaptation of borrowings.

Проведенное комплексное исследование функционально-прагматических и адаптационных признаков лексических заимствований в современном турецком и русском языках позволило сделать ряд выводов. К наиболее значимым, носящим типологически сходный характер в двух языках, следует отнести нижеизложенные.

Выявлено, что одним из распространенных путей обогащения словарного состава языка является заимствование слов. Известно, что грамматический и лексический строй турецкого и русского языков отличается значительной устойчивостью. Однако современные тенденции глобализации социальных и экономических процессов выдвигают этот способ словообразования на первый план среди факторов расширения словарного состава языка и возводят процесс адаптации заимствований в язык-реципиенте в ранг одного из наиболее значимых феноменов развития современных тюркских и славянских языков. Поэтому систематизация, унификация и стандартизация заимствованной англоязычной лексики приобретают особую значимость для функционирования литературной нормы исследуемых языков.

При рассмотрении интенсивного характера современного процесса заимствования иноязычной (главным образом англо-американской) лексики и условий, усиливающих его протекание, следует указать следующие, общие для двух рассматриваемых социумов, причины: переоценка социальных и нравственных ценностей и смещение акцентов на общечеловеческие приоритеты; открытая ориентация на Запад в области экономики, в сферах культуры, спорта, торговли, моды, музыки и др.; отличительной чертой Турции является осознание значительной частью населения своей страны как части Западного мира; стремление Турции войти в Европейский Союз.

Изучение особенностей языкового развития Турции и России на современном этапе, причин активизации процесса адаптации лексических заимствований, учет взаимодействия внутренних (языковых) и внешних (неязыковых — социальных, психологических, политических) факторов позволили установить причины такого положения [1; 5]. Это — непосредственная обращенность лексики к внеязыковой действительности и тем глобальным изменениям, которые в ней происходят, что и определило интенсивность процесса заимствования иноязычных лексем.

Англицизмы в современном турецком и русском литературных языках образуют многочисленную группу лексических единиц, ха-

рактеризующихся тематическим и семантическим разнообразием. Они систематизируются по определенным предметно-тематическим группам с последующим выделением внутри каждой из них лексико-семантических парадигм. Среди лексических тематических групп наиболее обширными, активно принимающими англоязычные заимствования, оказались следующие: научно-техническая лексика, повседневная лексика, политическая лексика. При этом заимствования, как правило, несут новые смысловые оттенки, и таким образом не только обогащают семантическое поле лексического пласта языка-реципиента, но и способствуют усилиению выразительности лексических языковых средств.

Относительно новые заимствования в системе современного турецкого и русского языка позволяют уточнить механизмы лексической адаптации и ассимиляции входящих в его лексическую систему слов, выявить то, как лексические заимствования отражают глобальные изменения окружающей действительности в менталитете языковой личности.

Лексические англоязычные заимствования, обогащая язык, как правило, не вредят его самобытности, сохраняя основной словарь языка-реципиента и не затрагивая присущий языку грамматический строй, не нарушая внутренние законы языкового развития. Эволюция словарного состава современного турецкого и русского языков приводит к усвоению заимствованных слов и их элементов языком-реципиентом в соответствии с нормами этого языка, заимствованные лексические единицы преобразуются за счет использования внутренних резервов языка: словосложения, аффиксации, развития значений существующих слов.

Как правило, попадая в турецкоязычную или русскоязычную среду, иноязычные лексемы подчиняются законам языка-реципиента и зачастую в процессе ассимиляции утрачивают характерные для языка-донара особенности. Признаками адаптации заимствований является фиксация иноязычных лексических единиц в лексикографических источниках и особенности ее актуализации в языке-реципиенте. Одной из основных характеристик англицизмов является отсутствие каких-либо комментариев (пояснений) при их использовании в речи на турецком или русском языках в случае их фиксации в словарях. В то время как англоязычные заимствования, не зафиксированные в словарях, сопровождаются дополнительными комментариями при их реализации в процессе коммуникации и чаще всего характери-

зуются неассимилированным характером функционирования как с точки зрения орфографии, так и с позиций словообразования.

В результате проникновения в систему семантических связей и противопоставлений, существующих в заимствующем языке, заимствование становится составной частью того или иного семантического поля или, в случае многозначности, нескольких полей. Обычно при этом происходит сужение объема значения лексемы, а в случае полисемантичности многозначное слово чаще всего заимствуется в одном из своих значений.

Исследование лексико-семантической ассимиляции англоязычных заимствований [2; 3; 4] показало количественный перевес заимствованных единиц, которые сохранили в турецком языке pragматическую направленность слова-прототипа языка-донора. Особо следует отметить группу заимствований, которые сохранили одно (главным образом основное) значение полисемантичного слова-прототипа.

Заимствование терминов через английский язык, как правило, происходит без каких-либо изменений фонетического облика заимствованных слов. К отличительным чертам заимствования из английского языка можно отнести сохранение графического оформления языка-источника, т. е. при переносе учитывается скорее транслитерационный, чем транскрипционный метод адаптации. При этом произнесение данного заимствования часто не соответствует нормам турецкого / русского языка. Подтверждением вышесказанного является появление в письменной форме турецкого языка ряда ранее отсутствовавших в турецком алфавите букв “w”, “q” и “x”: *Taxi, fax, index, maximum, sex, dublex – taksi, faks, indeks, maksimum, seks, dubleks* (такси, факс, индекс, максимум, секс, дублекс).

Словообразовательные модели двух исследуемых языков, также составляющие предмет настоящего исследования, представлены морфологическими, синтаксическими и семантическими способами словообразования. Наряду с морфологическим, синтаксическим и семантическим способами словообразования возможны также различные комбинации данных способов обогащения словарного состава языка.

Наблюдения над словообразовательными процессами, действующими при адаптации заимствований в турецком и русском языках, показали, что наиболее продуктивным является аффиксальный способ словообразования, следующим по частоте использования для

различных частей речи является лексикализация образованных по регулярным грамматическим правилам словосочетаний, также продуктивны процессы конверсии.

Использование иноязычной лексики продиктовано прагматическими условиями коммуникации, которые оказывают влияние на семантику заимствованной единицы, расширяя или сужая ее функционально-семантическое поле. Изменение значения происходит в случае употребления говорящим заимствования в необычной форме, использования в речи окказиональных конструкций, при метафоричном переосмыслении значения заимствования или окружении иноязычного слова необычным контекстом. Таким образом, варьирование прагматического компонента речи, желание коммуникантов с максимальной эффективностью использовать потенциальные семантические возможности заимствованной лексики приводят к изменению смысловой составляющей заимствований, причем степень изменения может быть достаточно высокой.

Принципиальным фактом функционирования иноязычных лексем в языке-реципиенте является то, что наряду с заимствованным словом всегда можно выделить исконное турецкое или русское. Однако, как показали результаты настоящей работы, несмотря на попытки турецкой лингвистической общественности противостоять проникновению в язык англизмов, предпочтение носителями языка сегодня отдается заимствованным лексемам. Это объясняется рядом причин: престижностью английского языка в мировом сообществе, стремлением говорящих показать свою "образованность" и компетентность, а в ряде случаев и подчеркнуть отношение к современным тенденциям процесса глобализации мировой политики и экономики.

Как видно из анализа материала исследования, процессы проникновения, адаптации и ассимиляции иноязычных заимствований в турецком и русском языках носят типологически сходный характер и отличаются интенсивностью протекания в настоящее время развития общественно-экономических отношений в мировом сообществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бщецький О. О. Про мову і мовознавство / О. О. Бщецький. — К.: АртЕК, 1997. — 223 с.
2. Добродомов И. Г. Заимствование // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 320 с.

3. Иванов В. В. Контакты языковые // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
4. Софроняк О. В., Чершох Б. В. Латинський буквар. Abecedarium latinum. — Львів: Світ, 1995. — 119 с.
5. Крысин Л. П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий //Вопросы языкознания. — М., 2002. — Вып. 6. — С. 27–34.

Стаття надійшла до редакції 1.02.13

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕКТИВНОСТІ

В статье объясняется целесообразность проведения социолингвистического эксперимента, описываются условия его проведения, систематизируются результаты, обобщаются выводы.

Ключевые слова: социолингвистический эксперимент, опрос, анкетирование, инвективность.

У статті пояснюється доцільність проведення соціолінгвістичного експерименту, зазначаються умови проведення опитування, підsumовуються його результатами, узагальнюються висновки.

Ключові слова: соціолінгвістичний експеримент, опитування, анкетування, інвективність.

Expedience of carrying out a sociolinguistic experiment and its terms are explained in the article the results are systematized, the conclusions are summarized.

Key words: sociolinguistic experiment, questioning, questionnaire, invective.

Значну роль лінгвістичного експерименту (ЛЕ) ще в 20-х роках ХХ ст. підкреслювали О. Пешковський і Л. Щерба. Останній в статті “Про потрійний аспект мовних явищ і про експеримент у мовознавстві” (1931) наголошував на необхідності експерименту в науці про мову. Вчений зазначав: “Дослідник живих мов повинен виходити з так чи інакше зрозумілого мовного матеріалу. Але збудувавши з фактів цього матеріалу якусь абстрактну систему, необхідно перевірити її на нових фактах, тобто дивитись, чи відповідають факти, що виходять з неї, дійсності. Таким чином, до мовознавства запроваджується принцип експерименту. Зробивши якесь припущення про сенс того чи іншого слова, ту чи іншу форму, про те чи інше правило словородження, або формоутворення тощо, слід пробувати, чи можна сказати ту чи іншу фразу (яку можна нескінченно помножувати, ви-

користовуючи це правило)" [1 : 368]. Далі Л. Щерба пише, що експеримент може мати не лише позитивний, але й негативний результат. У такому випадку можна говорити про неправильність постулюваного правила або про необхідність якихось його обмежень, або про те, що правило вже не існує, а тільки факти словника [2]. Вчений зауважував на принципі експерименту як на важливому моменті, що дозволяє глибше проникнути у розуміння мовленнєвої діяльності людини. Теорію Л. Щерби продовжили і розвинули М. Панов (Росія) і В. Лабов (США), які на початку 60-х років ХХ ст. незалежно один від одного звернули увагу на експеримент як необхідний етап у соціолінгвістичних дослідженнях, що підтверджує докази теоретичних положень. З того часу експериментальна соціолінгвістика розвивається і вдосконалюється.

Експериментальні дослідження в мовознавстві дозволяють опанувати мовні факти, відстежити їхне сприйняття носіями мови, які виступають інформантами під час опитування. Необхідність проведення соціолінгвістичного експерименту дозволяє висвітлити специфіку взаємозв'язку мовця і суспільства, встановити особливості соціального кодування мови і схарактеризувати мовне тло сучасного пересічного громадянина.

Історію експериментальних досліджень у сучасному мовознавстві поділяють на три періоди: 1) активне опанування експериментальних методів у фонетиці (В. Богородицький, М. Матусевич, А. Томсон, Л. Щерба); 2) усвідомлення експериментальних методів як найважливішого способу отримання даних про живе мовлення взагалі, включаючи її морфологію, синтаксис, семантику, а також проблеми мовної норми, мовних контактів, патології мовного розвитку та ін. (Л. Щерба); 3) реалізація зазначеної наукової програми із поглибленим методологічними рефлексій про специфіку експериментальних досліджень в мовознавстві порівняно з експериментальними дослідженнями в інших науках (Ю. Апресян, В. Касевич, М. Панов, Р. Фрумкіна, Л. Чистович) [3 : 590–591].

Метою статті є за допомогою опитування з'ясувати форми, види і способи інвективності серед студентської молоді. Вивчення соціального усвідомлення інвективного простору на матеріалі відповідей учасників експерименту ще не було предметом самостійного аналізу. Тому **завдання** статті передбачають: 1) окреслення теоретичної бази для проведення анкетування; 2) опис результатів опитування, які виокремили зміни у свідомості респондентів щодо сфери інвективності.

У даній роботі ми застосовували соціолінгвістичний експеримент (СЕ) для виявлення інвективного слова, ступеня інвективності, інвективного простору та з метою дослідження конкретних виявлень інвективного континууму серед опитуваних. При цьому аналізувалися лексеми, які дозволяють судити про причини, мотиви й форми інвективності та умови її вияву. Результати СЕ продукували такі можливості: по-перше, це опитування інформантів, яке досягалося за допомогою спеціально створеного питальника, побудованого у такий спосіб, щоб відтворити форму існування інвектив у мовній компетенції учасників, тобто експлікація імпліцитного відтворення мовних особливостей інвективного простору і ставлення респондентів до цього явища. По-друге, результати СЕ дозволили відстежити гендерні розрізнення у вживанні інвективи, що є актуальною, цікавою і досі не вивченою специфікою комунікативної інтеракції у сучасних реаліях. Інформанти давали однозначні відповіді, які дозволили експлікувати розрізнення в їхній мовній рефлексії. По-третє, аналіз “негативного мовного простору” (Ю. Апресян) має особливу значущість, оскільки досліджувана проблема є аномалією, тобто інвективні висловлювання протирічать здоровому глузду і вступають у конфлікт з мовою інтуїцією, знанням мовних норм і культури спілкування. По-четверте, проведений СЕ дає змогу висвітлити проблему лексикографічного тлумачення інвективних значень, бо контекст слова не завжди дозволяє точно визначити його семантику.

Нами було проведено лінгвістичне опитування студентів філологічних факультетів Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Ізмаїльського державного гуманітарного університету та Львівського національного університету імені Івана Франка. Їм було запропоновано відповісти на певні запитання. Експеримент відбувався протягом двох років з квітня 2010-го до квітня 2012-го року і реалізований у формі анонімного письмового опитування, в якому, крім запитань анкети, респонденти мали вказати місце постійного проживання, вік, стать і фах, “щоб досягнути максимальної чистоти експерименту” [4 : 9].

В експерименті брали участь 341 респондент віком 17–23 років. Вік опитаних студентів нами було обрано невипадково. Цей період, окрім сформованої особистості, особливостей поведінки та стилів спілкування, характеризується сталістю певних стереотипів, у тому числі й гендерних, і мотивацією їх незмінності або спроб подолання.

У результаті дослідження було застосовано кількісну методику аналізу та обробки матеріалу. За результатами анкетного опитування виявлено, що на відбір моделей мовленнєвої поведінки впливає статъ комунікантів. Однак все залежить від офіційності/неофіційності, конфліктності/безконфліктності, агресивності/неагресивності спілкування, а також інших чинників. Чоловіки добирають менш експресивні мовні засоби стосовно жінок, якщо ситуація не стосується їхньої особистості, жінки ж, навпаки, застосовують гнівну інвективу, якщо обрâза стосується їхніх особистих якостей чи характеристик.

Як засвідчує аналіз, найбільш широко вживано у мовленні респондентів є обсценна лексика, яку вони ототожнюють з інвективою: **чоловіки**: *сука* – 13 (3,8 %); *nið*p* – 5 (1,5 %); *noх*й* – 4 (1,2 %); *ni*да* – 3 (0,9 %); *бл*ь* – 3 (0,9 %); *nið*p*c* – 2 (0,6 %); *ни*атий* – 2 (0,6 %); *ox*енний* – 2 (0,6 %); *x*йовий* – 2 (0,6 %); *x*й* – 2 (0,6 %); *n*ц* – 2 (0,6 %); *низд*к* – 2 (0,6 %); *А я *бу* – 2 (0,6 %); *n*здец* – 1 (0,3 %); *x*йня* – 1 (0,3 %); *курва* – 1 (0,3 %); *п*дік* – 1 (0,3 %); *x*йло* – 1 (0,3 %); **жінки**: *бл*ь* – 16 (4,7 %); *сука* – 12 (3,5 %); *курва* – 9 (2,6 %); *n*ц* – 5 (1,5 %); *л*рва* – 4 (1,2 %); *кончена* – 3 (0,9 %); *n*здец* – 3 (0,9 %); *n*зда* – 2 (0,6 %); **о*нута* – 2 (0,6 %); *уе*ень* – 2 (0,6 %); *ni*ар* – 1 (0,3 %); *ni*араска* – 1 (0,3 %); *x*й* – 1 (0,3 %); *x*йло* – 1 (0,3 %); **о*ар* – 1 (0,3 %); *шмонька* – 1 (0,3 %); *гомік* – 1 (0,3 %); **не вказано статъ**: *сука* – 10 (2,9 %); *n*дар* – 5 (1,5 %); *n*ц* – 3 (0,9 %); *бл*ь* – 3 (0,9 %); *x*й* – 3 (0,9 %); *n*з*ец* – 2 (0,6 %); *уе*ень* – 2 (0,6 %); **обок* – 2 (0,6 %); *п*сюха* – 2 (0,6 %); *n*зда* – 1 (0,3 %); *ni*a*ас* – 1 (0,3 %); *x*йня* – 1 (0,3 %); *x*йло* – 1 (0,3 %); *кончена* – 1 (0,3 %); *ox*енно* – 1 (0,3 %); *низ*ато* – 1 (0,3 %); *низ*ося* – 1 (0,3 %); *куро*об* – 1 (0,3 %). (Зазначені слова у Додатку до дисертації винесені в категорію “інвектива”).

Під час асоціативного експерименту респондентам радили враховувати такі чинники: 1) слово може бути вжито як інвектива, якщо воно використовується в інвективній (конфліктній) мовленнєвій ситуації до певної особи, яка сприймає його як обрâзу. Семантика інвективи зростає, якщо наявний мотив її вживання; 2) в інвективному просторі можуть бути задіяні лексеми на лише лайливого характеру, а її нейтральні, які містять обрâзу залежно від ситуації спілкування; 3) оцінка інвективного спрямування залежить від вікових, професійних, культурних, національних та ін. чинників.

Учасники експерименту зазначили: 1) **найбільш обрâзливі інвективи, якими б вони не хотіли, щоб називали саме їх: зооніми** – (40) 11,8 %;

дуринда — (1) 0,3 %; *дурена* — (4) 1,2 %; *дура* — (14) 4,1 %; *дурнушка* — (1) 0,3 %; *дівка* — (1) 0,3 %; *ідіотка* — (4) 1,2 %; *потовора* — (1) 0,3 %; *жінка легкої поведінки* — (1) 0,3 %; *шмаря* — (1) 0,3 %; *тупа* — (1) 0,3 %; *придурак* — (2) 0,6 %; *покидьок* — (2) 0,6 %; *мудак* — (1) 0,3 %; *рогуль* — (2) 0,6 %; *дебіл* — (5) 1,5 %; *лох* — (1) 0,3 %; *неук* — (1) 0,3 %; *кретин* — (3) 0,9 %; слова статевої приналежності — (1) 0,3 %; *інвективи*, які стосуються зовнішності і особистих якостей людини — (2) 0,6 %;

2) **найменш обрা�зливі для них інвективи:** *дурень/дура* — (54) 15,9 %; *краля* — (1) 0,3 %; *зануда* — (1) 0,3 %; *балда* — (2) 0,6 %; *кретин* — (1) 0,3 %; *чайник* — (1) 0,3 %; *придурак* — (3) 0,9 %; *дебіл* — (1) 0,3 %; *ідіотка* — (2) 0,6 %; *стерво* — (1) 0,3 %; *високочка* — (1) 0,3 %; *зооніми* — (42) 12,4 %; слова рослинного походження — (3) 0,9 %; *жлоб* — (1) 0,3 %; *хавка* — (1) 0,3 %; *рожа* — (1) 0,3 %; *балбеска* — (1) 0,3 %; *опудало* (1) 0,3 %; *лущень* — (1) 0,3 %; *телепені* — (1) 0,3 %; *тормоз* — (1) 0,3 %; *зараза* — (3) 0,9 %; *тьолка* — (3) 0,9 %; 3) **нейтральні інвективи, які респонденти не вважають обрা�зою:** слова рослинного походження — (5) 1,5 %; *зооніми* — (69) 20,7 %; *дівка* — (3) 0,9 %; *дебіл* — (5) 1,5 %; *блін* — (16) 4,7 %; *бляха* — (3) 0,9 %; *балда* — (1) 0,3 %; *дурень/дурак/дурненька/дуринда/дурник/дура/дурний* — (28) 8,4 %; *самоучка* — (1) 0,3 %; *стрибуха* — (1) 0,3 %; *придурак* — (2) 0,6 %; *лох* — (2) 0,6 %; *болван* — (1) 0,3 %; *валянок* — (1) 0,3 %; *тормоз* — (4) 1,2 %; *чайник* — (3) 0,9 %; *безрукий* — (1) 0,3 %; *пампушка* — (2) 0,6 %; *божевільний* — (1) 0,3 %; *істеричка* — (1) 0,3 %; *капець* — (1) 0,3 %; *ненормальна* — (1) 0,3 %; *неадекватна* — (1) 0,3 %; *тьолка* — (3) 0,9 %; 4) **низький ступінь інвективності мають слова:** *зооніми* — (27) 7,9 %; “*ти справжній штурдель*” — (1) 0,3 %; *талатуха* — (1) 0,3 %; *блін* — (3) 0,9 %; “*скелет на батарейках*” — (1) 0,3 %; “*крута, ділова — офігеть*” — (2) 0,6 %; *моська* — (1) 0,3 %; *урвитель* — (1) 0,3 %; *дура/дурена* — (6) 1,8 %; *чортовий дурень* — (1) 0,3 %; *псих* (1) 0,3 %; *модна* — (1) 0,3 %; *балда* — (1) 0,3 %; *дебіл* — (1) 0,3 %; *банда* — (1) 0,3 %; *ботан* — (1) 0,3 %; *мудак* — (1) 0,3 %; *козячочка* — (1) 0,3 %; *зірвиголова* — (1) 0,3 %; *щасливий ідіот* — (1) 0,3 %; “*ні фіга собі!*” — (1) 0,3 %; *офігенний* — (2) 0,6 %; *розумник* — (1) 0,3 %; *шалений* — (1) 0,3 %; *хитрун* — (1) 0,3 %; *бабуїн* — (1) 0,3 %; *тормоз* — (1) 0,3 %; “*ти, як твій брат*” — (1) 0,3 %; *тьолка* — (3) 0,9 %; 5) **до слів з високим ступенем інвективності респонденти зараховують:** *тупа* — (1) 0,3 %; *ідіот* — (2) 0,6 %; *дебіл* — (5) 1,5 %; *придурак* — (2) 0,6 %; *дурена/дура* (2) 0,6 %; *жінка легкої поведінки* — (1) 0,3 %; *зооніми* — (27) 7,9 %; слова рослинного походження — (5) 1,5 %; *скупий* — (1) 0,3 %; “*плюнь мені в око*” — (1) 0,3 %; *каланча* — (1) 0,3 %; “*пріпар-*

кована — (1) 0,3 %; *швабра* — (2) 0,6 %; *лох* — (2) 0,6 %; *рогуль* — (1) 0,3 %; *мудак* — (2) 0,6 %; *чума* — (1) 0,3 %; *лущень* — (1) 0,3 %; *лузер* — (1) 0,3 %; *холера* — (1) 0,3 %; *что* — (1) 0,3 %; *шилондра* — (1) 0,3 %; 6) **інвективність відсутня у таких лексемах (респонденти вважають їх нейтральними):** *зооніми* — (21) 6,2 %; *блін* — (7) 2,1 %; *дурак/дурень/дурненька* — (5) 1,5 %; *ідіот* — (1) 0,3 %; *очуміти* — (1) 0,3 %; *безголовий* — (1) 0,3 %; *круто* — (1) 0,3 %; *краля* — (1) 0,3 %; *ненормальний* — (1) 0,3 %; *роззыва* — (1) 0,3 %; *лайно* — (1) 0,3 %; *дебіл* — (1) 0,3 %; *даун* — (1) 0,3 %; “*скелет на батарейках*” — (1) 0,3 %; *заколебали* — (1) 0,3 %; *фігня* — (1) 0,3 %; *нерозумний* — (1) 0,3 %; *зараза* — (1) 0,3 %; *рогуль* — (1) 0,3 %; *мимра* — (1) 0,3 %; *неадекватна* — (1) 0,3 %; *придурок* — (2) 0,6 %; *тьолка* — (3) 0,9 %.

Результати опитування довели, що вживання інвективи можливе за умов: 1) ситуації конкретного мовленнєвого акту; 2) мотиву мовця; 3) соціального стану і соціальної ролі інвектора та інвектума. У багатьох випадках інвективність слова залежить від контексту. Респонденти зазначають, що іноді можлива іронічна заміна позитивної експресії негативною. Тому виникає необхідність уточнення таких понять, як: *лущень* (вважаємо, що від *лущак* — “*вилущений горіх*” [5 : 497], або від *лушпень* — *“лох”* [6: 184]); *талатуха* (словникові дефініції відсутні; або “*талотниця* — *dial.*, зах.-поліськ. Жіночий статевий орган” [7: 365]); *хавка* (“*dial.* Рот, глотка” [8 : 1337]; “*крим. Собака*” [9 : 277]) тощо. Отже, у свідомість опитуваних закладено диференціацію інвективи, яка відрізняється від національно-специфічної лексики українського інвективного простору. Слід також зазначити, що дані, отримані під час СЕ, засвідчують нестабільність співвідношення інвективи з позитивною/негативною/нейтральною оцінкою. Так, інвективи *блін*, *лох*, *жінка легкої поведінки*, *дівка*, *дебіл*, *рогуль*, *придурок*, *дурак*, *мудак*, *ідіот*, *тупа*, *тьолка*, *зооніми* тощо респонденти віднесли до всіх трьох категорій.

Проведення опитування дає змогу зробити узагальнення і висновки щодо його ефективності:

1. Отримано дані про мотиви і основні тенденції мовленнєвої поведінки опитаних та їхнього розуміння інвективи. Результати засвідчують, що до інвектив респонденти зараховують в основному лексику скатологічного типу.

2. Інвективу більше використовують чоловіки (81,6 %), ніж жінки (27,1 %), які демонструють високий рівень володіння інвективою та її вираженням.

Отже, результати опитування повністю підтверджують думку про високий рівень інвективності в суспільстві. Загальний рівень інвективності у такий спосіб визначається як високий.

У результаті дослідження нами з'ясовано, що проведення соціолінгвістичного експерименту дозволяє не лише визначити ступінь інвективності лексем, а й сприяє розумінню мотивації під час вживання інвективи.

Перспективу дослідження вбачаємо в проведенні соціолінгвістичного опитування серед представників середнього й старшого віку з метою отримання достатньо репрезентативних і об'єктивних даних про інвективний простір людей. Це дозволить схарактеризувати різні соціальні групи, що створюють мовне співтовариство, і визначити ступінь інвективності серед вікових категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Звегинцев В. А. История языкоznания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. — М. : Просвещение, 1965. — Ч. 2. — С. 361–373.
2. Там же.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с. : ил.
4. Мартінек С. В. Український асоціативний словник : у 2 т. / С. В. Мартінек. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — Т. 1 : Від стимулу до реакції. — 344 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. — 1440 с.
6. Словник сучасного українського сленгу / упорядник Т. М. Кондратюк ; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. — Харків : Фоліо, 2006. — 350 с.
7. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. Ставицька. — К. : Критика, 2008. — 454 с.
8. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови : Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2003. — 336 с. — Парал. тит. англ.

Стаття надійшла до редакції 27.02.13

ОСОБЕННОСТИ ДЛИТЕЛЬНОСТИ СОНАНТОВ В РЕЧИ ДИКТОРОВ АМЕРИКАНСКИХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Настоящее исследование посвящено изучению особенностей длительности сонантов [n] и [ŋ] в речи дикторов телевидения США. Вариативность длительности сонантов является одной из релевантных особенностей реализации сегментного уровня дикторской речи.

Ключевые слова: длительность, сонант, вариативность, сегментный, дикторская речь.

Пропоноване дослідження присвячене вивченю особливостей тривалості сонантів [n] і [ŋ] в мовленні дикторів телебачення США. Варіативність тривалості сонантів є однією з релевантних особливостей реалізації сегментного рівня дикторського мовлення.

Ключові слова: тривалість, сонант, варіативність, сегментний, дикторське мовлення.

The present investigation is dedicated to the study of peculiarities of sonants [n] and [ŋ] duration in the TV broadcasters' speech. Variation of sonants duration is one of the relevant peculiarities in realization of segmental level in broadcasters' speech.

Key words: duration, sonant, variation, segmental, broadcasters' speech.

Исследование посвящено анализу фонологической вариативности современного английского языка, проявляющейся в реализации комбинаторных и позиционных вариантов гласных и согласных в речи дикторов американского телевидения.

Изучение теоретических источников и наблюдения за современным американским произношением приводят к выводу о том, что произносительный стандарт американского варианта английского языка отличается полицентричностью, обусловленной историко-гео-

графическими условиями существования социума. Данный стандарт достаточно подробно описан с точки зрения ритмико-интонационной организации речи [2; 3; 4; 6; 9; 12; 14; 15], её социально-территориальной дифференциации [1; 8; 10; 11; 17; 18; 19].

Актуальность настоящего исследования определяется необходимостью детального изучения консонантных особенностей речи дикторов средств массовой информации.

Целью данной работы является определение позиционных произносительных вариантов согласных (сонантов) в речи дикторов национального и местного телевидения США.

Для достижения цели поставлены следующие задачи: выявить масштаб и границы вариативности согласных (сонантов) путем изучения произносительных различий в речи дикторов телевидения.

Объектом исследования являются речь дикторов и телекомментаторов американского телевидения, представляющая американский произносительный стандарт.

Согласно данным новейших исследований, проведенных по всей территории США, возрастающая внутренняя миграция населения, иммиграция из других стран, а также средства массовой информации оказывают взаимоисключающее влияние на американский вариант английского языка [13; 16; 20]. С одной стороны, эти факторы приводят к смешению диалектов и слаживанию диалектных отличий, с другой — способствуют развитию местных говоров во многих урбанизированных районах страны, так же как и акцентов, обусловленных социальным положением, родом занятий, этнической принадлежностью, полом [23].

Различные варианты языка играют роль социальных символов, показателей принадлежности личности к определённой территориальной общности, поддерживающей связь с национальными традициями и т. п. [5; 7]. По мнению Алана Джаббора, директора Американского Центра Народного Творчества и Традиций при Библиотеке Конгресса: “региональные акценты обеспечивают культурное разнообразие американского государства” [цит. по: 22: 158]. Диалект также выполняет функцию разграничения “свой” — “чужой”.

Рассмотрим диалекты Северо-Западного побережья США (говыры Бостона, Массачусетса, Нью-Гэмпшира), которые традиционно относятся к Северному произносительному типу. Характерной чертой этих диалектов является выпадение согласного [r] в середине слова (“*pahk the in Hahvahd Yahd*” — “*park the in Harvard Yard*”) и до-

бавление согласного [г] в конце слов, где он традиционно отсутствует (*“Santa Monicker”*). На современном этапе развития данных акцентов прослеживается тенденция к увеличению отличий между ними. В результате опроса, проведённого лингвистом Наоми Нейджи в Массачусетсе, более 67 % опрошенных заявили, что в таких словах, как *“father”* и *“brother”*, вторая буква — разные звуки. В Южном Нью-Гемпшире 70 % опрошенных утверждали, что эти слова рифмуются — что нет различий в произношении букв “а” в слове *“father”* и “о” в слове *“brother”*. По мнению Наоми Нейджи, тот факт, что большее количество опрошенных в штате Массачусетс произносят разные фонемы в этих словах, свидетельствует о стремлении к самобытности и отражает скрытую враждебность, существующую между двумя штатами [22: 7]. Жители Южного Нью-Гемпшира больше контактируют с Бостоном, поэтому языковые отличия служат для них средством выражения своей индивидуальности.

Предназначенный для исследования экспериментальный материал состоял из телепередач национальных и местных телевизионных компаний США, расположенных в Нью-Йорке, Вашингтоне, Бостоне, Филадельфии и Далласе.

Речевой материал был обработан в программе PRAAT 5.0, позволяющей выводить на экран компьютера осциллограмму выделенного отрезка.

Материалом для проведения акустического анализа послужили переднеязычные и заднеязычные сонорные [n] и [ŋ] в словах с инговыми окончаниями.

Анализ абсолютных и относительных значений длительности сонантов [n] и [ŋ] в первом заударном и во втором заударном слогах в начале фразы показал различие данных по длительности у альвеолярного [n] и у велярного [ŋ].

Таблица 1
Длительность [n] и [ŋ] в начале фразы (в о. е.)

Сонант \ Позиция	1 заударн. слог	2 заударн. слог
n	0,9	0,7
ŋ	0,8	0,5

Наши данные показывают, что средняя длительность заднеязычного сонанта [ŋ] превышает среднюю длительность переднеязычного сонанта [n]. Эта тенденция наблюдается в словах с инговым окончанием.

нием и в случаях, когда [n] и [ŋ] находятся в первом заударном слоге, и в случаях, когда указанные сонанты находятся во втором заударном слоге. Различия в длительности между [n] и [ŋ] варьируются от 0,1 о. е. до 0,2 о. е.

Наряду с отмеченным различием временных характеристик между [n] и [ŋ] наблюдается ещё одна тенденция. Как видно из таблицы, временные параметры носовых сонантов варьируются в зависимости от ударения в слове. Так, сонанты [n] и [ŋ] в положении первого заударного слога имеют большую длительность по сравнению с позицией, когда эти звуки оказываются в положении второго заударного слога. Разность в длительности у исследуемых звуков в зависимости от словесного ударения колеблется от 0,2 о. е. до 0,3 о. е. Таким образом, в ходе проведённого анализа подтвердились данные многих лингвистов о влиянии ударения на длительность звука. Чем дальше от ударения звуковая единица находится в слове, тем меньше её длительность [21: 771].

Аналогичным образом была исследована длительность заднеязычного [ŋ] и переднеязычного [n] в начале фразы в словах, выделенных логическим ударением. Показательным является тот факт, что длительность согласных находится в прямой зависимости от выделенности слова во фразе:

Таблица 2
**Длительность [n] и [ŋ] в начале фразы в словах,
выделенных логическим ударением**

Сонант \ Позиция	1 заударный слог	
	Не акцентируемые слова с [ŋ]	Акцентируемые слова с [ŋ]
ŋ	0,9	1,3
n	0,8	1,1

Иными словами, — длительность [n] и [ŋ] увеличивается в словах, выделенных ударением во фразе, по сравнению со словами, находящимися в начале фразы и не выделенными дополнительным ударением. Материал для исследования, к сожалению, не позволил проследить проявление упомянутой тенденции в словах с заднеязычным [ŋ] и переднеязычным [n] во втором заударном слоге.

Подобным же образом проводился анализ временных характеристик исследуемых сонантов в середине фразы.

Длительность заднеязычного [ŋ] практически не изменяется в зависимости от положения ударения в слове. Так, длительность [ŋ]

в первом заударном слоге и во втором заударном слоге практически не обнаруживает различия параметров. Однако заметно это различие проявляется для переднеязычного сонанта [n]. Как видно из таблицы, средняя длительность [n] в первом безударном слоге превышает 0,2 о. е., т. е. свою среднюю длительность во втором заударном слоге.

Таблица 3

Сонант \ Позиция	1 заударн. слог	2 заударн. слог
Сонант		
ŋ	1,07	1
n	0,9	0,7

Чётко проявляется разность временных характеристик между сонантами [n] и [ŋ]. При этом наиболее показательным являются данные по длительности между [n] и [ŋ] в положении их во втором заударном слоге: $t_{\text{ŋ}}$ на 0,3 о. е. больше t_n . Подобная тенденция наблюдается и в словах с сонантами в первом заударном слоге, но недостаточно ярко. Следует также отметить наметившуюся тенденцию зависимости длительности сонантов от степени выделенности слова во фразе. Эта гипотеза подтверждается и в серединной позиции во фразе слов с [n] и [ŋ]. Ниже приводится сводная таблица длительности исследуемых сонантов в первом заударном и во втором заударном слогах в середине фразы в словах, не выделенных и выделенных логическим ударением.

Таблица 4

Позиция \ Сонант	Не акцентируемые слова с [n] и [ŋ]		Акцентируемые слова с [n] и [ŋ]	
	1 заударный слог	2 заударный слог	1 заударный слог	2 заударный слог
ŋ	1,07	1	1,5	1,3
n	0,9	0,7	1,2	1

Из вышеприведенной таблицы можно заключить, что слова, выделенные во фразе логическим ударением, обнаруживают определённые изменения акустических параметров, в частности, длительность заднеязычного сонанта [ŋ] в первом заударном слоге увеличивается в среднем на 0,4 о. е.

Длительность [ŋ] во втором заударном слоге увеличивается в выделенных словах на 0,3 о. е. Так же картина повторяется и для переднеязычного сонанта [n], у которого собственная средняя длитель-

ность в выделенном слове превышает его длительность в слове, не выделенном логическим ударением. Это увеличение в длительности составляет примерно 0,3 о. е.

В сравниваемых словах, отмеченных / не отмеченных логическим ударением, легко проследить чётко проявляющуюся разницу в длительности между сонантами [n] и [ŋ]. Выделяя слово, диктор наиболее отчётливо произносит все звуки, и анализ временных характеристик рассматриваемых носовых сонантов позволяет выявить и обобщить наиболее, таким образом, показательные случаи, когда длительность [ŋ] заметно превышает длительность [n] в определённых фонетических условиях. Так, если проследить изменение длительности [n] и [ŋ] в интересующих нас позициях, а именно в первом заударном и во втором заударном слогах в выделенных и не выделенных ударением словах, то по всем показателям и во всех позициях наблюдается увеличение длительности заднеязычного носового сонанта по сравнению с переднеязычным носовым в среднем на 0,3 о. е.

Особенно чётко прослеживаются различия в длительности между двумя типами носовых сонантов в конце фразы, что представлено в таблице 5:

Таблица 5

Сонант \ Позиция	1 заударн. слог	2 заударн. слог
Сонант		
ŋ	1,6	1,3
n	1,2	1,1

Наиболее яркое подтверждение уменьшения длительности альвеолярного [n] по сравнению с велярным [ŋ] наблюдается в позиции [n] и [ŋ] в первом заударном слоге. Из таблицы видно, что различия в длительности между двумя звуками составляет 0,4 о. е. Подобную тенденцию мы прослеживаем и в словах с [n] и [ŋ], где они находятся во втором заударном слоге.

Сравнивая данные внутри группы сонорных отдельно для [n] и [ŋ] в зависимости от места ударения в слове, прослеживается уже знакомая и ожидаемая тенденция уменьшения длительности сонорных [n] и [ŋ] во втором заударном слоге по сравнению с их длительностью в первом заударном слоге. Разность в длительности у обоих согласных в зависимости от ударения равняется 0,2 о. е. — 0,3 о. е.

И, наконец, объём материала позволил нам выбрать ряд слов в конце фразы, которые выделяли дикторы логическим ударением, по-

добно уже проделанному анализу выделенных сонорных [n] и [ŋ] в начале и в середине фразы. Результаты данных анализа приводятся в таблице 6:

Таблица 6

Позиция Сонант	Не акцентируемые слова с [n] и [ŋ]		Акцентируемые слова с [n] и [ŋ]	
	1 заударный слог	2 заударный слог	1 заударный слог	2 заударный слог
ŋ	1,07	1	1,5	1,3
n	0,9	0,7	1,2	1

Итак, данные таблицы позволяют подтвердить вышеуказанную тенденцию к увеличению длительности звука, в частности, сонантов [n] и [ŋ], в зависимости от степени выделенности слова во фразе.

Заднеязычный носовой согласный [ŋ] обнаруживает резкое увеличение длительности в выделяемых логическим ударением словах. Увеличение в длительности составляет 1,1 о. е. в словах с [ŋ] в первом заударном слоге. В словах с [ŋ] во втором заударном слоге аналогичным образом прослеживается увеличение длительности [ŋ] в выделенных словах. Увеличение в длительности составляет 0,7 о. е.

Подобным образом можно рассмотреть длительность переднеязычного [n] в словах, отмеченных/не отмеченных ударением. Из таблицы видно увеличение временных показателей в выделенных словах с [n] в первом и во втором заударном слогах. Это увеличение в длительности для [n] составляет 0,3 о. е. для [n] в первом заударном слоге и 0,4 о. е. — во втором. Эти показатели не являются такими же яркими, как для [ŋ], однако обнаруживаемая тенденция прослеживается.

Наряду с отмеченным, наиболее важным представляется вскрыть различие в длительности между сонантами [n] и [ŋ]. Сравнивая данные из таблицы, заметим, что наиболее яркое различие в длительности между [n] и [ŋ] наблюдается в выделенных логическим ударением словах. Так, в первом заударном слоге длительность [ŋ] превышает длительность [n] на 1,2 о. е. В невыделенных ударением словах увеличение длительности составляет 0,4 о. е. Во втором заударном слоге временные характеристики [n] уменьшаются по сравнению с [ŋ], но не так ярко — на 0,2 о. е. уменьшается длительность [n] для слов в невыделенных слогах, и на 0,5 о. е. — в выделенных ударением слогах.

Таким образом, анализ абсолютных и относительных значений длительности носовых сонантов [n] и [ŋ] в инговых окончаниях слов,

находящихся в различных положениях во фразе в речи дикторов американского телевидения, выявил наличие следующих тенденций:

1) длительность носовых сонантов [n] и [ŋ] зависит от их положения во фразе, а именно: длительность носовых сонантов [n] и [ŋ] увеличивается к концу фразы, то есть сонанты имеют минимальные временных характеристики в начале фразы и максимальные — в конце фразы;

2) длительность носовых сонантов [n] и [ŋ] в конце фразы зависит от типа паузы; в частности, наибольшие параметры длительности имеют [n] и [ŋ] перед физической паузой;

3) длительность велярного [ŋ] и альвеолярного [n] зависит от степени выделенности слова логическим ударением во фразе. Так, длительность рассмотренных сонантов увеличивается при акцентировании слов с инговым окончанием в любом их положении во фразе;

4) длительность носовых сонантов [n] и [ŋ] зависит от места словесного ударения, то есть чем дальше [n] и [ŋ] от ударения, тем меньше длительность сонантов, в частности, во втором заударном слоге [n] и [ŋ] имеют меньшую длительность, чем в первом заударном слоге.

Проведенное исследование дает основание заключить, что высокая степень вариативности длительности согласных (сонантов) в акцентируемой позиции является основной особенностью реализации сегментного уровня дикторской речи в американских средствах массовой информации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабушкина Е. А. Территориальная вариативность просодии английской речи в США (экспериментально-фонетическое исследование речевого континума по оси север – юг): Дис. ... канд. филол. наук / Е. А. Бабушкина; МГУ. — М., 2000. — 140 с.
2. Блохина Л. П., Потапова Р. К. Просодические характеристики речи: Методич. пособие / Л. П. Блохина, Р. К. Потапова. — М.: МГПИЯ, 1970. — 72 с.
3. Валігурда О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис. ... д-ра фіол. наук: спец. 10.02.04; 10.02.15 / О. Р. Валігурда; Київ, Нац. лінгв. ун.-т. — К., 2010. — 32 с.
4. Григорян Н. Р. Социальное овладение интонационной нормой / Н. Р. Григорян // Сучасні дослідження з іноземної філології: [зб. наук. праць]. — Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2007. — С. 481–494.
5. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология: [учеб. пособие для студентов вузов по спец. "Журналистика"] / Т. М. Дридзе. — М.: Высшая школа, 1980. — 224 с.
6. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення): ав-

- тореф. дис. ... док. філол. наук: 10.02.04 / А. А. Калита; Київ нац. лінгв. ун-т. — К., 2003. — 43 с.
7. Крючкова Т. Б., Нарумов Б. П. Зарубежная социолингвистика / Т. Б. Крючкова, Б. П. Нарумов. — М: Наука, 1991. — 157 с.
 8. Маковский М. М. Английская диалектология. Современные английские территориальные диалекты Великобритании: [учеб. пособие] / М. М. Маковский. — М.: УРСС, КомКнига, 2005. — 184 с.
 9. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс / Н. В. Петлюченко. — Одеса: Астропrint, 2009. — 464 с.
 10. Петренко А. Д. Социолингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры / А. Д. Петренко, Д. А. Петренко, Д. М. Храбскова, Э. Ш. Исаев. — Севастополь: Украинский морской институт, 2009. — 182 с.
 11. Полетаев Д. И. Социальная дифференциация интонации в ограниченном речевом сообществе (экспериментально-фонетическое исследование на материале речи жителей г. Анкориджа, штата Аляска; GUIA): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Д. И. Полетаев; МГЛУ. — М., 1997. — 146 с.
 12. Потапова Р. К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика. / Р. К. Потапова. — [2-е изд., испр. и доп.] — М.: Едиториал, УРСС, 2003. — 346 с.
 13. Солошук Л. В. Вербалні і невербалні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л. В. Солошук. — Харків: Константа, 2006. — 300 с.
 14. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови: [підр. для вузів] / О. І. Стеріополо. — Вінниця: Нова книга, 2004. — 320 с.
 15. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания: [монография] / И. Г. Торсуева. — [2-е изд., испр.] — М.: ЛИБРОКОМ, 2009. — 112 с.
 16. Шарандachenko A. S. Некоторые особенности произнесения зубных аффрикат [θ] [ð] и смычных [t] [d] / A. S. Шарандachenko // Сучасні дослідження з іноземної філології. — Ужгород: УНУ, "TIMPANI", 2010. — Вип. 8. — С. 579–585.
 17. Шарандachenko A. S. Вариативность просодии американского английского / A. S. Шарандachenko // Матеріали VIII Міжвузівської конференції молодих учених "Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських та германських мов і літератур". — Донецьк: Донецьк. нац. унів.-т, 2010. — С. 236–242.
 18. Швейцер А. Д. Литературный английский язык в США и Англии / А. Д. Швейцер. — М.: Едиториал, УРСС, 2003. — 200 с.
 19. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения: [монография] / Т. И. Шевченко. — М.: Высшая школа, 1990. — 144 с.
 20. Crystal D. The English Language: A Guided Tour of the Language / D. Crystal. — [2nd ed.] — London: Penguin Global, 2004. — 336 p.
 21. Fry D. B. Duration and intensity as physical correlates of linguistic stress D. B. Fry // Journal of Acoustic Society of America. — 1955. — Vol. 26. Issue 1 — P. 765–768.
 22. Sharkey N. E. Fundamental Issues in Connectionist Natural Language Processing / N. E. Sharkey // Performance and Competence in Second Language Acquisition. — Oxford: Oxford University Press, 1997. — P. 155 -184.
 23. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics [Blackwell Textbooks in Linguistics] / R. Wardhaugh. — [5th ed.] — Wiley-Blackwell, 2005. — 432 p.

Стаття надійшла до редакції 6.03.13

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АВТОРИТАРНОГО ДИСКУРСА

У даній статті розглядаються деякі критерії авторитарного судово-го дискурсу, іллокутивною метою якого є психологічний тиск адресанта на партнєрів по комунікації мовного акту адресата.

Ключові слова: авторитарність, комуніканти, іллокутивність, менасиви, категоричні констативи, інвективи, деклінативи, інтерrogативи.

В данной статье рассматриваются некоторые критерии авторитарного судебного дискурса, иллокутивной целью которого является психологическое давление адресанта на партнеров по коммуникации речевого акта адресата.

Ключевые слова: авторитарность, коммуниканты, иллокутивность, менасивы, категорические констативы, инвективы, деклинативы, интеррогативы.

This article deals with some criteria of authoritarian judicial discourse illocutionary purpose is psychological addresser's pressure on speech act communication partner.

Key words: authoritarianism, communicants, illocutionary, menasivy, categorical constativy, invective, declinativy, interrogativy.

Значительный интерес современной лингвистики к проблемам дискурсивного анализа, роли антропоцентризма в коммуникативных процессах обусловил выбор темы настоящего исследования. Многостороннее изучение комплексного характера дискурса с точки зрения особенностей вербальной и невербальной в коммуникации привело к тесному взаимодействию лингвистики со многими другими антропологами-ориентированными дисциплинами, такими как философия, психология, аксиология, социология, политология. Такие тесные контакты привели к активному использованию терминологии и методов исследования других научных дисциплин в лингвистике, что и объясняет изменения в понятии дискурса, который на современном

этапе рассматривается как коммуникативное взаимодействие психологической, социальной и культурной составляющих.

Антропологизация научной парадигмы дискурса, интерес современной филологической науки к авторитарности процесса коммуникации, попытка типологизации языковых личностей обусловили актуальность настоящей работы.

Цель исследования — проведение комплексного анализа лингвистических особенностей авторитарного судебного дискурса. Цель работы обусловила следующие задачи: исследовать основные лексико-грамматические и интонационные маркеры авторитарного судебного дискурса; выявить основные стратегии коммуникантов в авторитарном судебном дискурсе; определить влияние авторитарной личности на партнеров по коммуникации.

Материал исследования составили английские фильмы, интернет-сайты.

Невзирая на большое количество определений дискурса и подходов к его анализу, условно их можно разделить на два основных типа: 1) отождествление понятия дискурса и текста, 2) учет экстралингвистических составляющих: коммуникативной ситуации, социо-культурных и психологических особенностей коммуникации. В настоящей работе автор придерживается последней трактовки понятия дискурса.

Следует заметить, что в данном исследовании анализируется не просто судебный дискурс, а авторитарный судебный дискурс, что выдвигает в качестве необходимого условия корректности проведения анализ рассмотрения определения авторитарности, т. е. господства одной личности, требующей безусловного подчинения от окружающих. При этом авторитарное лицо использует жесткий, волевой стиль осуществления власти. Отметим, что при авторитарной коммуникации используются статусные преимущества авторитарной личности, что зачастую приводит к конфликтным ситуациям.

Понятия авторитарности, авторитарной личности, авторитарного дискурса выступают объектом исследования нескольких научных дисциплин: лингвистики, конфликтологии, политологии, психологии, социологии. Авторитарность существует в двух формах: эксплицитной и имплицитной. Эксплицитная форма авторитарного коммуникативного поведения в судебном дискурсе выражается в категоричности, грубости, ироничности, эгоцентричности, эмоциональности. Имплицитная авторитарность актуализуется в манипу-

лятивных стратегиях, формальной вежливости, молчании. Прагматический эффект в данном случае достигается за счет авторитарного давления [1: 161–167].

Исходя из вышеизложенного авторитарный дискурс можно определить как целеустремленное коммуникативное действие, иллюктивною целью которого является психологическое давление адресанта на партнеров по коммуникации. Учитывая тот факт, что авторитарный дискурс всегда направлен на достижение определенных целей, большое значение приобретают намерения авторитарных коммуникантов. Авторитарные намерения могут быть направленными как на смену психо-физиологического состояния партнера по коммуникации (эмоционального состояния или ментальных представлений адресата), так и на осуществление им определенных действий (молчание, скрытие информации, передача ложной информации, невыполнение адресатом определенного задания) [2: 80].

Авторитарные личности избирают разные коммуникативные стратегии для достижения своих целей: доминирование, манипулирование. Целью авторитарного доминирования является заставить адресата выполнить нежелательные для него действия. В данном случае адресант может использовать разнообразные тактики: запугивание, приказ, обвинение, угроза. Авторитарное манипулирование — это один из типов психологического влияния, вызывающего возникновение у другого человека намерений, не совпадающих с его интересами. Здесь широко применяются коммуникативные стратегии шантажа, недосказанности и приведения ложной информации.

Анализ языкового материала позволил выделить языковые средства, которые указывают на авторитарность говорящего и которыми авторитарные коммуниканты пользуются с целью осуществления авторитарного давления, усиления категоричности. При этом вербальные маркеры, указывающие на авторитарность общения, могут считаться коммуникативной нормой в сфере судебного дискурса. К таким формам общения в авторитарном судебном дискурсе на уровне синтаксиса относятся, в первую очередь, директивные реплики, выраждающие акциональное намерение говорящего, эллиптические предложения. В данном типе авторитарного дискурса отсутствие сложных конструкций усиливает категоричность высказываний и подчеркивает доминирование авторитарной личности в достижении прагматической цели коммуникации — заставить партнера поступить так, как хочет адресант [3: 24–27].

Анализ материала исследования показал, что наиболее распространенными лексическими маркерами авторитарного дискурса являются следующие классы лексем, употребляемые говорящим:

- эксплицитные средства выражения категоричности и негативного отношения к адресату (прилагательные с отрицательной коннотацией или негативным модально-оценочным значением, что подчеркивает доминирование оценки говорящим собственной позиции над мнением партнера по коммуникации);
- обращения (побуждающие адресата к восприятию информации);
- местоимения первого лица единственного числа I (создающие эффект эгоцентрованности высказываний);
- модальные глаголы со значением облигаторности;
- вульгаризмы (оскорбительное содержание которых усиливает категоричность высказывания);
- профессиональная терминология (осложняющая восприятие смысла адресатом и указывающая на энциклопедическое доминирование адресанта).

Рассматривая проблему лексико-сintаксических средств выражения авторитарности в судебном дискурсе, нельзя не остановиться на вопросе pragматических маркеров авторитарного дискурса. Типичным в данном случае является актуализация таких речевых актов, как директивы, менасивы, категорические констативы, инвективы, деклинативы и определенные разновидности интерrogативов [4: 59–63]. Причем сочетание менасивов и инвектипов, употребленных относительно партнера по коммуникации, усиливает авторитарный эффект высказывания:

'Curse you, you little filthy vermin!' he hissed. ' Untie your legs? I'll untie every string in your bodies. Do you think I can't search you to the bones? Search you! I'll cut you both to quivering shreds!' (Tolkien)

Как уже было сказано, директивы выступают pragматичным маркером авторитарного дискурса в профессиональной судебной коммуникации. И хотя для английского языка в целом более характерным является употребление вопросительных предложений даже для высказывания приказа, использование повелительных предложений или эксплицитных перформативных предложений характерно для англоязычного авторитарного судебного дискурса и не является нарушением нормативности речи.

Интерrogативы в виде коротких вопросов-уточнений маркируют авторитарность дискурса: иллокутивная цель таких вопросов — сму-

тить партнера по коммуникации, довести до него самого нелогичность его мыслей или нелепость его убеждений. Этот авторитарный прием позволяет поставить партнера по коммуникации в слабую позицию и выполнять доминирующую роль:

“I think I understand.”

“Do you?”

“Well, yes, damnit! And I don’t want to steal anyone’s land! I want to see that the Indians live better lives—”

“Better than what?”

“Than what they lead now! I want to improve their living conditions—”

“Oh, and what are those conditions?”

“Well...”

“You don’t know a thing about it!”(Graham)

Интонационные средства выступают одним из важнейших факторов усиления прагматики авторитарного дискурса. К дистинктивным маркерам авторитарной интонации следует отнести следующее: вариативность тонального компонента, использование фразового ударения (логического, эмоционального), изменение громкости речи, замедление или ускорение темпа реализации фразы с учетом длительности пауз и их смысловой нагруженности (психологические, синтаксические, хезитационные и т. п.), применение тембральных характеристик речи. Особо следует отметить взаимодействие разнообразных параметров речевого сигнала при актуализации модально-оценочных коннотативных значений функционально-семантического поля убеждения в речи участников судебного дискурса.

Очевидно, что статус личности позволяет ей осуществлять авторитарное поведение и оказывать давление на партнеров по коммуникации, причем наблюдаются и случаи злоупотребления статусом авторитарной личностью. VADER: Calrissian, take the princess and the Wookiee to my ship.

LANDO: You said they’d be left in the city under my supervision.

VADER: I am altering the deal. Pray I don’t alter it any further (Star Wars. The Empire Strikes Back).

Одним из важных экстралингвистических факторов судебного дискурса является языковая культура коммуникантов, зависящая от целого ряда причин — воспитания, образования, социальной принадлежности и многих других [5: 3]. Как показал материал исследования, англоязычные носители языка в основном придерживаются речевых норм и выбирают указанные в работе лексические, грам-

матические и интонационные средства актуализации авторитарного влияния. При этом как языковые личности авторитарные индивидуумы создают конфликтную, эгоцентричную коммуникативную ситуацию. Авторитарные личности тяготеют к использованию директивности, доминируют в коммуникативной ситуации.

В работе установлены некоторые критерии авторитарного судебного дискурса: иллютивная цель речевого акта адресата; его высокий социальный статус; нарушение принципов вежливости при коммуникации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Крючкова П. Г. Авторитарный дискурс в разных моделях взаимоотношений (на материале современного английского языка) // Языковые и концептуальные картины мира: Сб. научных работ — К.: Логос, 1999. — С. 161–167.
2. Ажам М. Искусство говорить публично / М. Ажам; пер. с фр. — СПб., 1990. — С. 80.
3. Судебная речь с точки зрения функциональной стилистики // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск одиннадцатый. — Владикавказ: Северо-Осетинский государственный университет им. К. Л. Хетагурова, 2009. — С. 24–27
4. Киселев Я. С. Речевая культура судебных прений / Я. С. Киселев // Правоведение. — 1976. — № 4. — С. 59–63.
5. Бондаренко П. С. Судебная речь: лекции по специальному курсу для студентов юридического факультета университета / П. С. Бондаренко. — Львов, 1972. — С. 3.

Стаття надійшла до редакції 1.02.13

Відомості про авторів

1. *Авксентьєва Анна Сергіївна* – аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
2. *Александрова Ольга Володимирівна* – аспірантка кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
3. *Артиухова Анна Олександрівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських та романських мов Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса.
4. *Балюк Анна Сергіївна* – викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
5. *Безпалова Катерина Вікторівна* – аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, факультет романо-германської філології ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
6. *Білецька Віталіна Станіславівна* – викладач кафедри практики англійської мови Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького, м. Черкаси.
7. *Дерік Ілона Морисівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
8. *Євдокимова Інна Олександрівна* – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету РГФ ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
9. *Єрьоменко Тетяна Євстафіївна* – кандидат філологічних наук, професор, зав. кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
10. *Жмаєва Наталя Сергіївна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський на-

- ціональний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
11. *Кантур Кирило Олександрович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса.
 12. *Каракевич Роксоляна Орестівна* — кандидат філологічних наук, ст. викладач німецької мови факультету романо-германської філології Дрогобицького державного педагогічного університету, м. Дрогобич.
 13. *Корнелаєва Євгенія Валеріївна* — викладач кафедри іноземних мов Одеської національної академії харчових технологій, м. Одеса.
 14. *Корольова Тетяна Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 15. *Кравченко Ніна Олександрівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
 16. *Ладиненко Альбіна Павлівна* — викладач кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса.
 17. *Лисейко Лариса Володимирівна* — кандидат філологічних наук, доцент, зав. секції німецької філології кафедри романо-германської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв.
 18. *Лук'янченко Ірина Олегівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 19. *Малихіна Альона Юріївна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
 20. *Маторін Борис Іванович* — старший викладач кафедри загального і російського мовознавства і теорії та історії літератури ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов’янськ Донецької області.

21. *Маторіна Наталя Михайлівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального, германського і слов'янського мовознавства ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов'янськ Донецької області.
22. *Могилевський Валентин Ісакович* — кандидат технічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
23. *Неклесова Валерія Юріївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів РГФ, ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
24. *Образцова Олена Михайлівна* — доктор філологічних наук, професор, декан факультету лінгвістики і перекладу, завідувачка кафедри перекладу і мовознавства Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
25. *Образцова Ольга Вячеславівна* — аспірантка кафедри граматики англійської мови, ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
26. *Пеліна Олена Вадимівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
27. *Рябчинська Ольга Олександрівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
28. *Саф'ян Юлія Олегівна* — викладач кафедри іноземних мов Одеського Національного економічного університету, аспірантка кафедри германських та романських мов Національного університету “Одеська юридична академія”, м. Одеса.
29. *Сивокін Ганна Василівна* — викладач кафедри іноземних мов, Одеська державна академія будівництва та архітектури (ОДАБА), м. Одеса.
30. *Смаглій Валерія Михайлівна* — аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
31. *Соколова Вікторія В'ячеславівна* — викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

32. *Стойкова Галина Георгіївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Одеса.
33. *Тектен Таркан* — викладач кафедри германської філології, методики і зарубіжної літератури Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
34. *Форманова Світлана Вікторівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
35. *Шарандаченко Алла Сергіївна* — кандидат філологічних наук, доцент, викладач кафедри “Англійська мова у гідрографії і морському радіозв’язку” ОНМА, м. Одеса.
36. *Швецова Владіслава* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. за № 7–05/1, зміст наукових статей передбачає:

1. постановку проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
3. формулювання цілей статті (постановка завдання);
4. виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
5. висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

На початку статті у лівій частині вказується УДК; в правій частині подаються ініціали і прізвище автора напівжирним курсивом. Назва статті подається з вирівнюванням по центру сторінки великими літерами та виділяється напівжирним шрифтом. Далі трьома мовами — українською, російською та англійською надається резюме, в якому чітко формулюється основний науковий результат, що є новим та обґрунтовується в статті. Так само наводяться ключові слова.

- * **Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 др. ар. — 20 000 знаків).
- * **Стандарти** — кегль 14pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.
- * **Текстовий редактор** — Microsoft Word.
- * **Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.
- * **Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.
- * **Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номера джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ” (“СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ”, “BIBLIOGRAPHY”, “BIBLIO-

GRAPHIE”). Бібліографічні джерела подаються наприкінці статті в порядку цитування згідно з бібліографічним Держстандартом та нумеруються. Список літератури має містити лише джерела, на які є посилення в тексті.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім’я та по батькові, науковий ступень, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) подаються окремо на дискі та один роздрукований примірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35, відповідальному секретареві Юхимець Світлані Юріївні, к. пед. н., доцентові кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, тел. 0501354814 E-mail: yukhymets@inbox.ru).

Матеріали мають подаватися з рецензіями докторів філологічних наук; підпис рецензента має бути завіреним у встановленому порядку.

Текст статті також додається англійською мовою згідно з п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

Авксентьев A. C.	
К вопросу о понятии “языковая личность”	3
Александрова O. B.	
До питання про особливості соціолекта молоді	11
Артиюхова A. A.	
Речевое воздействие в митинговом дискурсе	17
Балюк Г. С.	
Особливості перекладу англійських і німецьких псевдонімів на українську мову	25
Безпалова E. B.	
Темпоральная организация текстов устной альтернативной проповеди (на материале английского языка)	30
Білецька B. C.	
Лінгвістичні засоби формування іміджу України в англомовних ЗМІ	39
Дерік I. M.	
Про роль засобів просодії у актуалізації змісту висловлення в дискурсі інтернет-повідомлень ділової тематики (на матеріалі російської та української мови)	49
Євдокимова I. O.	
Особенности функционирования мелодического компонента интонации в реализации рекламной речевой маски	59
Єрьоменко Т. Є., Лук'янченко I. O.	
Евфонічні засоби в компаративних фразеологізмах (на матеріалі англійської та української мов)	69
Жмаєва H. C.	
Причини та наслідки фонетичної інтерференції	76
Кантур K. A.	
Явление антропосемической эвфемии в микрополе “Заболевания и болезненное состояние человека” (на материале английского, французского, украинского и русского языков)	84

Каракевич Р. О.	
Компаративна фразеологія як лінгвальний і культурний феномен	93
Корнеласва Е. В.	
Влияние социального статуса говорящего на его интонационный портрет	103
Корольова Т. М., Могилевський В. І., Сивокінь Г. В.	
Лексико-граматичні засоби актуалізації епістемічної модальності в науково-популярному дискурсі	111
Кравченко Н. О.	
Основні просодичні маркери текстів усних англомовних проповідей та молитов	122
Ладыненко А. П.	
Лингвостилистические особенности вкраплений иноязычных элементов в “романе потребления”	129
Лисейко Л. В.	
Типы мовно-комунікативных норм	138
Малихіна А. Ю.	
Варіювання вербальних реакцій мовної агресії в українській і англійській мовах	145
Маторина Н. М., Маторин Б. И.	
Лингводидактические основы изучения ономастики в педагогическом ВУЗе (из опыта работы)	151
Неклесова В. Ю.	
Конотонім РЕНЕСАНС в українській, іспанській та англійській мовах	158
Образцова О. М.	
Обов'язковість/факультативність елементів синтаксичної структурі простого речення з позиції теорії семантико- когнітивного синтаксису	164
Образцова О. В.	
Динамика распределения в тексте не-предикатно- структурированных высказываний (на материале современной англоязычной художественной прозы)	174

Пеліна О. В.	
Поняття “реалія” в перекладознавчому аналізі (на матеріалі перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою)	181
Рябчинська О. О.	
Шляхи утворення сучасної англомовної медичної термінології та особливості її перекладу на українську мову	187
Саф'ян Ю. О.	
Концепт <i>charmer/чарівна людина</i> в англійській и українській лінгвокультурах	196
Смаглій В. М.	
Особливості символізації мовних одиниць в тексті молитви (на матеріалі англійської та української мов)	205
Соколова В. В.	
Особливості перекладу англійських фразеологічних одиниць, що відображують негативні емоції, на українську мову	214
Стойкова Г. Г.	
Мовний патріотизм як складник національного патріотизму	223
Тектен Таркан	
Типологически общие процессы адаптации лексических заимствований в турецком и русском языках	228
Форманова С. В.	
Соціолінгвістичний експеримент як спосіб визначення інвективності	234
Шарандаченко А. С.	
Особенности длительности сонантов в речи дикторов американских средств массовой информации	241
Швецова В. Е.	
Лингвистические характеристики авторитарного дискурса	250
Відомості про авторів	256
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”	260

CONTENT

Avksentieva A. S.

About the question of language personality 3

Alexandrova O. V.

To the issue of youth's socialect peculiarities 11

Artyuhova A. O.

Verbal influence in a debate discourse 17

Balyk A. S.

Translation features of English and German pseudonyms
into Ukrainian 25

Bezpalova K. V.

Temporal Organization of the Oral Alternative Sermon Texts
(on the basis of the English Language) 30

Biletska V. S.

Lexical means representing the image of Ukraine in English
mass media 39

Derik I. M.

On The Role Of The Prosodic Means In Foregrounding
The Utterance Contents In The Internet Business Messages
Discourse (on the basis of Russian and Ukrainian) 49

Yevdokimova I. A.

Peculiarities of functioning of the Melodic Component
of Intonation in the Realization of Advertised Speech Mask 59

Yeremenko T. Y., Lukjanchenko I. O.

Euphonic means in English and Ukrainian comparative
phraseological units 69

Zhmayeva N. S.

Phonetic interference cause and effect 76

Kantur K. A.

The Phenomenon of Anthroposemic Euphemia on the model
of the "Diseases and Morbidity (Pathema) of the Personality"
(on the materials of English, French, Ukrainian and Russian languages) ... 84

Karakevich R. O.	
The comparative phraseology as a lingual and cultural phenomenon	93
Kornelayeva Ye. V.	
The influence of speaker's social status on his intonational portrait	103
Korolyova T. M., Mogilevsky V. I., Sivokin H. V.	
Linguistic means actualizing the epistemic modality in popular science discourse	111
Kravchenko N. O.	
Basic Prosodic Markers in the Sermons and Prayer Texts	122
Ladynenko A. P.	
The linguo-stylistics peculiarities of the foreignisms in the novel of consumption	129
Lyseyko L. V.	
Types of communicative norm in German language	138
Malyhina A. Yu.	
Regularities of aggressive remarks functioning in a text of fiction in the English and Ukrainian languages	145
Matorina N. M., Matorin B. I.	
The development of the intellectual initiative and the creative approach to the research through the acquaintance with the onomastic lexis in the pedagogical university	151
Neklesova V. Yu.	
The connotative proper name Renaissance in Ukrainian, Spanish and English	158
Obraztsova O. M.	
Semantic — cognitive syntax theory on the obligatory \optional status of sentence elements	164
Obraztsova O. V.	
Non-predication-structured Utterances in Modern English Prose Texts	174
Pielina O. V.	
Notion "Realia" in Translation Analysis	181

Ryabchinskaya O. O.	
Some ways of modern English medical terms formation and peculiarities of its translation into Ukrainian	187
Safyan, Yu. O.	
The CHARMER concept in the English and Ukrainian linguistic cultures	196
Smagliy V. M.	
Peculiarities of Language Units Symbolization in the Prayer Texts (on the basis of the English and Ukrainian Languages)	205
Sokolova V. V.	
English Phraseological units showing negative emotions and some Peculiarities of its translation into Ukrainian	214
Stoykova G. G.	
Language patriotism as an important constituent of the national patriotism	223
Tekten Tarkan	
Typologically common signs of lexical borrowings in modern Turkish and Russian	228
Formanova S. V.	
Sociolinguistic experiment as a method to define the invectiveness . . .	234
Sharandachenko A. S.	
Peculiarities of sonant duration in the speech of American TV broadcaster's speech	241
Shvetsova V. E.	
Authoritarian discourse and its linguistic characteristic	250
Authors	256
Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky	260

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченого радою Державного закладу
“Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”.
Протокол № 8 від 29.03.2013 р.

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Збірник зареєстровано
у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України
як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005 р.

Тираж 100 прим. Зам. № 213.

Адреса редакції:
65020, Одеса, вул. Старопартофранківська, 34, каб. 35
Тел. 0501354814
E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропрінт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Tel.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astropprint.odessa.ua

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.